

КРИВОРІЗЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
«КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Гендерна парадигма освітнього простору

1' 2015

Заснований
у січні 2015 року

Виходить два рази на рік

Кривий Ріг
2015

ББК 74.00
УДК 37.043.1(082)

Г 34 Гендерна парадигма освітнього простору / За заг. ред. Дороніної Т. О. – Кривий Ріг : ВЦ КПІ ДВНЗ «КНУ». – 2015. – Вип. 1. – 150 с.

Засновник і видавець : Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Голова редакційної колегії

Дороніна Т.О., докторка педагогічних наук, доцентка (КПІ ДВНЗ «КНУ»)

Заступник головного редактора

Гаманюк В. А., докторка педагогічних наук, доцентка (КПІ ДВНЗ «КНУ»)

Редакційна колегія

Бенера В. Є., докторка педагогічних наук, професорка (Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка)

Вихор С. Т., кандидатка педагогічних наук, доцентка (Тернопільський педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)

Войтюк О. Ю., PhD з політичних наук (Білостоцький університет, Польща)

Голованова Т. П., кандидатка педагогічних наук, доцентка (Запорізький національний університет)

Гришак С. М., кандидатка педагогічних наук, доцентка (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка)

Дрожжина Т. В., кандидатка педагогічних наук, доцентка (Харківська академія неперервної освіти)

Карпенко К. І., докторка філософських наук, професорка (Харківський національний медичний університет)

Кікінежді О. М., докторка психологічних наук, професорка (Тернопільський педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)

Кравець В. П., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України (Тернопільський педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)

Купенко О. В., кандидатка педагогічних наук, доцентка (Сумський державний університет)

Луценко О. А., кандидатка філософських наук, доцентка (Сумський державний педагогічний університет ім. А.С.Макаренка)

Малахова О. А., кандидатка філологічних наук, доцентка (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди)

Мірошник З. М., докторка психологічних наук, професорка (КПІ ДВНЗ «КНУ»)

Мішеніна Т. М., докторка педагогічних наук, доцентка (КПІ ДВНЗ «КНУ»)

Петренко О. Б., докторка педагогічних наук, професорка (Рівненський державний гуманітарний університет)

Рассказова О. И., докторка педагогічних наук, доцентка (Харківська гуманітарно-педагогічна академія)

Харченко С. Я., доктор педагогічних наук, професор (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка)

Цокур О. С., докторка педагогічних наук, професорка (Одеський національний університет ім. І.І.Мечнікова)

Шрамко Я. В., доктор філософських наук, професор (КПІ ДВНЗ «КНУ»)

Янкаускайте М., PhD з гуманітарних наук (Європейський гуманітарний університет, Вільнюс, Литва).

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації

Міністерства юстиції України

серія КВ № 21141 – 10941Р від 14.01.2015 р.

«Гендерна парадигма освітнього простору» – наукове видання Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» підготовлено для внесення до переліку наукових фахових видань із педагогічних наук, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук та доктора філософії (кандидата наук).

Затверджено на засіданні Вченої ради КПІ ДВНЗ «КНУ» 12.02.2015 р., протокол № 7.

Видання містить значний доробок вчених-гендеристів та гендеристок, які представляють Всеукраїнську мережу осередків гендерної освіти ВНЗ.

Електронні версії наукового видання Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» «Гендерна парадигма освітнього простору» розміщені на сайті інституту і на сайті бібліотеки ім. В.Вернадського.

Сайт навчального закладу: [www.http://kdpu.edu.ua/](http://kdpu.edu.ua/)

Веб-сторінка видання розміщена в розділі «Наука: Публікації – збірники».

Веб-сторінка видання розміщена на сайті Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти: <http://gendercenter.net.ua/>.

ББК 74.00

© КПІ ДВНЗ «КНУ», 2015

©Автори статей, 2015

З М І С Т

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ

Великодна Мар'яна

Дослідження гендерної ідентичності особистості: модифікація опитувальника BSRI	8
--	---

Голованова Тетяна

Методологічні підходи та методи дослідження гендерних питань в освіті	14
---	----

Дороніна Тетяна

Проблематизація питання формування гендерної парадигми у сучасному педагогічному дискурсі	17
---	----

Марценюк Тамара

Гендерні дослідження як складова процесу регулювання гендерних відносин у Швеції	24
--	----

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Вербенець Анна

Проблема роздільного та спільного навчання: мальтійський досвід	32
---	----

Волікова Марина

Сімейно-шлюбні відносини за законами Хаммурапі	35
--	----

Беата Говорко-Складенек

Ставлення католицького костелу до “гендерної ідеології”	41
---	----

Заредінова Ельвіра, Зіядінова Ріана,

Особливості виховання хлопців та дівчат у кримськотатарській сім'ї	46
--	----

Приходько Ганна

Аналіз досвіду соціостатевого виховання дітей в українській селянській родині XIX – поч. XX ст.: стан, проблеми, перспективи	50
--	----

РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ДИТЯЧИЙ САДОК – ШКОЛА – ВНЗ

Басюк Леся

Школа як дзеркало гендерного дисбалансу суспільства: проблематизація питання	55
--	----

Гришак Світлана, Шабасєва Наталія

Організація відеоклубу в позанавчальній діяльності студентів як фактор їх ефективної гендерної соціалізації	59
---	----

Дух Людмила

Гендерний підхід у викладанні предметів освітньої галузі “Суспільствознавство”	63
--	----

Тяговська Ольга

Гендерний аспект німецькомовної жіночої прози	66
---	----

Чуєшкова Оксана

Гендерний компонент на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) в інженерно-педагогічному ВНЗ	70
--	----

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР СУЧАСНОГО ЖИТТЯ: СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ

Бекірова Ніяра, Заредінова Ельвіра

Реалізація гендерного виховання в дошкільному навчальному закладі	77
---	----

Вихор Світлана

Прояви та причини насилля в освітньому середовищі: гендерний аспект	81
---	----

Заредінова Ельвіра, Бекірова Діляра

Вплив гендерних ролей на формування взаємовідносин батьків і дітей у сім'ї ..	86
---	----

Зекрієва Ельзара	
Роль сім'ї у статевоїдентифікації дітей дошкільного віку.....	91
Калько Ірина	
Позааудиторна робота зі студентами як одна з форм руйнування усталених та формування сучасних гендерних уявлень	94
Карнаух Леся	
Гендерні взаємини в родині як чинник соціалізації дітей дошкільного віку	98
Купенко Олена	
Виховання студентів через залучення їх у навчальні проекти	102
Любимий Володимир	
Застосування освітньої технології «дебати» в процесі формування гендерно-сприятливого середовища у ВНЗ	108

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА: МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД

Губіна Світлана	
Практичний вимір гендерної чутливості вчителів початкових класів	114
Савельєва Юлія	
Філософське поняття сім'ї як методична основа компетенцій соціального педагога	117
Ситникова Юлія	
Гендерна освіченість сучасного викладача вищої школи як шлях вдосконалення його педагогічної майстерності	125

ДОСВІД ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ОСЕРЕДКІВ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ

Рассказова Ольга, Тарасенко Неллі	
Досвід роботи осередків гендерної освіти педагогічного вищого навчального закладу	132
Світайло Ніна, Ісаєва Тетяна	
На шляху до гендерночутливого вищого навчального закладу: досвід діяльності всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ	136
Харченко Сергій	
Організація науково-дослідної діяльності центру гендерної освіти	141

РЕЦЕНЗІЇ

Годованська Оксана	
Гендер для медій (рецензія на підручник із гендерної теорії для журналістів та інших соціогуманітарних спеціальностей / Л. Малес, Т. Марценюк, О. Плахотнік, О. Приходько, С.Шимко. Г. Ярманова; за ред. М. Маєрчик. – К. : Критика, 2013. – 220 с.)	144
Дороніна Тетяна	
Суспільство. Гендер. Історія (рецензія на збірник статей та тезисів доповідей V всеросійської наукової конференції з міжнародною участю. Травень 2014. – Ліпєцьк, 2014. – 48 с.)	145
Відомості про авторів	147

CONTENTS

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF GENDER EDUCATION

Velykodna Mariana	
Research of personal gender identity: modification of BSRI	8
Golovanova Tetyana	
Methodological approaches and research methods of gender issues in education	14
Doronina Tetyana	
The issue of gender paradigm formation in the modern pedagogical discourse.....	17
Martsenyuk Tamara	
Gender research as a part of gender relations regulation process in Sweden	24

GENDER APPROACH IN EDUCATION: HISTORIC AND PEDAGOGICAL ASPECT

Verbenets Anna	
The issue of separate and common schooling: experiences of Maltese schools.....	32
Volikova Maryna	
Family and marital relationships in accordance with Hammurabi's laws.....	35
Beata Govorko-Skladanek	
The attitude of the Roman-Catholic church to "gender ideology"	41
Ziyadinova Riana, Zaredinova Elvira	
Features of education for boys and girls in the Crimean Tatar family	46
Prikhodko Anna	
The analysis of the social sex upbringing of children in Ukrainian peasant families of the XIX th – the beginning of the XX th century: state, issues and perspectives.....	50

THE REALIZATION OF THE GENDER APPROACH IN THE PROCESS OF EDUCATION: KINDERGARTEN – SCHOOL – INSTITUTE OF HIGHER EDUCATION

Basiuk Lesya	
School as a mirror of society gender misbalance: issues problematisation.....	55
Hryshak Svitlana, Shabaeva Natalya	
Organization of video club in students' extra-curricular activities as a factor of their effective gender socialization	59
Duh Lyudmila	
Gender approach in education in the educational sector "Civics"	63
Tiahovska Olga	
Gender-specific aspect of German literature of female authorship	66
Chuyeshkova Oksana	
The Gender Component in the Ukrainian Classes (for Professional Purposes) in Engineering and Pedagogics Universities	70

GENDER BASED MEASUREMENT OF MODERN LIFE: SOCIOCULTURAL ISSUES OF EDUCATION

Bekirova Niyara, Zaredinova Elvira	
Implementation of gender education in preschool educational institution	77
Vyhor Svitlana	
Manifestations and reasons of the violence in educational environment: gender aspect	81
Zaredinova Elvira, Bekirova Dilyara	
The influence of gender roles on the formation of parent-child relations within families.....	86
Zokriyaeva Elsa	
Family roles in the gender identity formation of preschool children.....	91

Kalko Iryna	
Extracurricular work with students as one of the forms of steady gender stereotypes destruction and formation of modern ones	94
Karnaukh Lesya	
Gender relations in the family as a factor of pre-school children socialization	98
Kupenko Olena	
Education of students by involving them into training projects.....	102
Liubyyi Volodymyr	
Using “Debate” as educational technology in the process of forming gender enabling environment in higher education	108

GENDER COMPETENCE OF A TEACHER: METHODOLOGICAL GUIDANCE

Gubina Svitlana	
Practical measurement of gender sensitivity of primary school teachers	114
Savel'yeva Yulia	
The philosophical concept of the family as a methodological basis of social educator competences	117
Sytnykova Yulia	
Gender awareness of a modern teacher as a way to improve his pedagogical skills	125

EXPERIENCE OF ALL-UKRAINIAN NETWORK OF GENDER EDUCATION CENTRES

Rasskazova Olga, Tarasenko Nelly	
Experiences of gender educational centers of pedagogical institutions of higher education	132
Nina Svitaylo, Tetyana Isaeva	
On the way to the gender-sensitive institution of higher education: experience of the activities of all-Ukrainian network of centers of gender education in higher educational establishments.....	136
Harchenko Serhiy	
The organization of research activities of the centre of gender education.....	141

REVIEWS

Hodovans'ka Oksana	
Gender aspect for media (review of the textbook of gender theory for journalists and other social and humanitarian specialities / L. Males, T. Martseniuk, O. Plakhotnik, O. Pryhodko, S. Shymko, G. Yarmanova; edited by M. Maerchyk. – K. : Krytyka, 2013. – 220 p.	144
Doronina Tetyana	
Society. Gender, History (review of the volume of articles and thesis reports in all-Russian science conference with international participation. May 2014. – Lipetsk, 2014. – 2014. – 48 p.	145
Information about authors	147

Від редколегії

Поняття “парадигми” сьогодні є одним із найбільш уживаних у науковому дискурсі, тому й засновникам та засновницям пропонованого видання не вдалося уникнути спокуси його використання в назві збірки. Але не тільки цим можна пояснити її появу. Слово “парадигма” первісно функціонувало лише як лінгвістичний термін, який подавав певний зразок правильних граматичних форм. Ця системна “правильність” і зумовила можливість експлікації поняття на явища, які мають певну внормовану системність, тому у філософії науки з’явилося тлумачення “парадигми” як «сукупності філософських, загальнотеоретичних основ науки; системи понять і уявлень, які властиві певному періодові розвитку науки, культури, цивілізації» («Словник іноземних слів», Харків, 2006). Отже, використовуючи таку назву збірки, редколегія намагається заявити про існування власне гендерної парадигми у вітчизняному освітньому просторі.

Насправді, всім, хто працює в гендерному напрямі, добре відомо, як складно відбувалося (і досі відбувається) саме сприйняття концепту “гендер” у наукових колах, як важко й сьогодні координувати “гендерну” тему, знайти порозуміння з рецензентами та експертами в раді, пройти передзахист та захист кандидатської дисертації. Як легко заплутатися в гендерних дефініціях, концепціях, поглядах. Не буде перебільшенням твердження про те, що навіть прізвища вітчизняних гендеристок та гендеристів також усе ще залишаються “широко відомими у вузьких колах”. Тому поява нової людини, яка заявляє про свою причетність до гендерної тематики, завжди надзвичайно цікава. Однак інколи наукові напрацювання так і лишаються “в раді”, втрачаються зв’язки між дослідниками, зникає (?) зацікавленість темою через її значне гальмування в широкому науковому колі та достатньо обережне ставлення до неї з боку традиційної педагогіки.

Загалом маємо суперечність: педагогіка, наука, що спрямована на освіту та виховання майбутнього покоління, залишається надзвичайно інертною та консервативною. Що зрозуміло, оскільки одна з головних її функцій – ретрансляція досвіду, тому новітнє знання саме в педагогічній сфері повинно кодифікувати інформацію у сталих термінах, знаходити свої відповідники в традиційній парадигмі. Отже, найбільш продуктивним шляхом для залучення гендерної тематики до педагогічного обговорення залишається її поступова та достатньо обачлива імплементація до наявної педагогічної парадигми.

Сподіваємося, що пропоноване видання знайде свою підтримку, сприятиме активізації гендерної спільноти в педагогіці, співпраці та оприлюдненню напрацювань окремих авторів, осередків гендерної освіти Всеукраїнської мережі. Власне завдяки підтримці гендерною громадою, яка об’єдналася у Всеукраїнську мережу осередків гендерної освіти, взагалі з’явилася можливість спільної та продуктивної роботи.

Редколегія запрошує до співпраці всіх, кого цікавить майбутнє педагогіки, її розвиток у гендерному напрямі, а отже, у напрямі поступового оновлення вітчизняної освіти та виведення її на європейський рівень.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ

УДК 159.9.072.4

Мар'яна Великодна ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: МОДИФІКАЦІЯ ОПИТУВАЛЬНИКА BSRI

У статті подано авторську модифікацію одного з найпопулярніших інструментів дослідження гендерних особливостей людини – статеврольового опитувальника С. Бем, що дозволяє досліджувати когнітивну складову гендерної ідентичності особистості, ґрунтуючись на позиціях інтегральної індивідуальності, а не на типажах “маскулінності-фемінінності”. У тексті статті представлено гендерно чутливі інструкції до методики для чоловіків та жінок, текст опитувальника, адаптований для дітей (молодших школярів та молодших підлітків), і класичний варіант тексту, розрахований на дорослих (від підліткового віку і старше), а також способи математичної обробки отриманих даних.

Ключові слова: гендер, гендерна ідентичність, дорослість, ідентичність, підліток, психодіагностика, стаття.

Вступ. На сучасному етапі розвитку науки соціогуманітарні дослідження так чи інакше торкаються проблеми вивчення репрезентацій статі: психічної, фізіологічної, мовної, соціальної тощо. Об’єктивність дослідження гендерного та інших корелятивів статі неодмінно має ґрунтуватися на застосуванні адекватних валідних методів, передусім – культурно вільних, таких, що мають міжмове, міжетнічне значення. Вказаним вимогам задля визначення індивідуальних уявлень особистості про рольові конотати статі відповідає опитувальник BSRI (Bem Sex-Role Inventory), розроблений Сандрою Бем [7].

З часу опублікування повного порадики авторки з використання цієї методики в 1981 р. опитувальник не втрачає популярності донині, навіть попри доведення невалідності початкових шкал методики – шкал маскулінності та фемінінності, здійснене R. Hoffman і L. Borders в 2001 р. [8]. Відомо кілька спроб науковців “реанімувати” валідність BSRI, однак усі вони стосувалися лише зміни семантики початкових шкал методики шляхом відтворення експерименту С. Бем на сучасніших вибірках, через що не були ефективними. Нині ж, слідом за самою авторкою BSRI, яка в 1993 р. відмовилася від ідеї маскулінності-фемінінності-андрогінності та закликала гендерологів припинити дослідження цих неіснуючих характеристик [1], варто визнати, що апеляція до відзначених шкал не лише примітивізує індивідуальність особистості до сумнівних чотирьох типів, але й суперечить самій ідеї гендерних досліджень – неупереджено досліджувати чоловіків і жінок як досі не пізнаних,

безвідносно до патріархатної “нормальності”. Саме на таких позиціях ґрунтувався пошук нами нового способу номотетичного дослідження гендерної ідентичності особистості, методичні результати якого представлені в цій статті.

Мета статті – оприлюднити модифікований україномовний варіант опитувальника BSRI, призначений для дослідження гендерної ідентичності особистості як унікального явища.

Результати дослідження. На підставі здійснених нами раніше (у співавторстві з Г. М. Віняр) коригування україномовного перекладу опитувальника BSRI [5] та його адаптації для респондентів молодшого шкільного віку шляхом перефразування [2], авторкою цієї статті було запропоновано та апробовано оригінальну модифікацію цієї методики, що спирається на визнання першочінності гендерної індивідуальності особистості.

Передусім слід відзначити, що, відповідно до наших теоретичних поглядів, на когнітивному рівні функціонування психіки гендер представлено гендерним концептом – тими аспектами гендеру, що є доступними свідомості та виражають індивідуальну семіотичну структуру статево-маркованих якостей, властивостей і подій реальності, яка дозволяє особистості мислити стать і породжуватись як текст певної статі [3; 6]. Гендерна ж ідентичність, що в цілому виражає певне переживання відповідності Самості гендеру [4; 6], на когнітивному рівні може розглядатися як певна узгодженість Я-концепту з гендерним концептом.

Спираючись на сказане, ми прагнемо використовувати можливості BSRI як засобу

діагностичного вивчення гендерного концепту особистості та, відповідно, когнітивного компонента її гендерної ідентичності. В аспекті методичної процедури це означає, що респонденту пропонують самому маркувати риси та якості опитувальника як чоловічі, жіночі або ж однаковою мірою притаманні чи не притаманні жінкам і чоловікам, на основі чого психолог робить висновки стосовно гендерного концепту особистості: розробленості та змісту концептів “чоловіче” і “жіноче”, а також лабільності-ригідності межі між ними (як відношення кількості статевонезалежних рис до загальної сукупності рис в опитувальнику). Порівняння даних індивідуальних шкал із Я-концептом піддослідного, визначеним за допомогою методики BSRI, на основі реєстрації змістових збігів між концептами дозволяє робити висновки про рівні відповідності респондента власній “чоловічності” та “жіночності”, представлені у його свідомості (відношення кількості збігів у концептах до загальних кількостей рис у концептах “чоловіче” та “жіноче”), тобто про когнітивний компонент його гендерної ідентичності. Реалізувати зазначене завдання можна за допомогою формул:

$$k_q = n_{яч} / n_q$$

$$k_{ж} = n_{яж} / n_{ж}$$

де $n_{яч}$ – кількість якостей, що збігаються у Я-концепті з концептом “чоловіче”;

n_q – загальна кількість якостей у концепті “чоловіче”;

$n_{яж}$ – кількість якостей, що збігаються у Я-концепті з концептом “жіноче”;

$n_{ж}$ – загальна кількість якостей у концепті “жіноче”;

k_q – коефіцієнт відповідності власній “чоловічності”;

$k_{ж}$ – коефіцієнт відповідності власній “жіночності”.

Математичну цінність запропонованих розрахунків можна відстежити, спираючись на процедуру використання опитувальника BSRI.

Спершу розглянемо *дорослий варіант* методики.

Процедура дослідження полягає в самостійному заповненні особою бланків із переліком рис і якостей особистості (див. таблицю 1) відповідно до інструкцій.

Інструкція досліджуваному №1: “Оцініть себе за кожним пунктом за шкалою від 1 (ніколи або майже ніколи не притаманно) до 7 (завжди або майже завжди притаманно)”. Після цього респондент отримує новий бланк тексту опитувальника, який має заповнити відповідно до *інструкції № 2:* “Оцініть кожен пункт за шкалою від 1 (ніколи або майже ніколи не притаманно) до 7 (завжди або майже завжди притаманно) як властивий більшості жінок (чоловіків)”. Можна використовувати також спрощений варіант методики, де *інструкція № 1* – “Оцініть кожен пункт позначкою “+” або “-” залежно від того, чи притаманна Вам описана якість”, а *інструкція № 2* – “Оцініть кожен пункт позначкою “+” або “-” залежно від того, чи притаманний він більшості жінок (чоловіків)”.

Таблиця 1

Гендерно чутливі тексти опитувальника (дорослий варіант)

Варіант для жінок (про жінок)	Варіант для чоловіків (про чоловіків)
Впевнений у собі	Впевнена в собі
Поступливий	Поступлива
Здатний допомогти	Здатна допомогти
Відстоює власні переконання	Відстоює власні переконання
Життєрадісний	Життєрадісна
Похмурий	Похмура
Незалежний	Незалежна
Сором'язливий	Сором'язлива
Сумлінний	Сумлінна
Спортивний	Спортивна
Ніжний	Ніжна
Наганий	Награна
Наполегливий	Наполеглива
Улєсливий	Улєслива
Щасливий	Щаслива
Сильний як особистість	Сильна як особистість
Відданий	Віддана
Непередбачуваний	Непередбачувана

Дієвий	Дієва
Жіночний	Жіночна
Надійний	Надійна
Схильний до аналізу	Схильна до аналізу
Співчутливий	Співчутлива
Ревнивий	Ревнива
Здібний до лідерства	Здібна до лідерства
Уважний до потреб інших людей	Уважна до потреб інших людей
Правдивий	Правдива
Готовий ризикнути	Готова ризикнути
Чуйний	Чуйна
Потайний	Потайна
Легко приймає рішення	Легко приймає рішення
Жалісливий	Жаліслива
Щирий	Щира
Самостійний	Самостійна
Прагне втішити	Прагне втішити
Зарозумілий	Зарозуміла
Владний	Владна
Привабливий	Приваблива
Чоловічний	Чоловічна
Теплий, сердечний	Тепла, сердечна
Серйозний	Серйозна
Має власну позицію	Має власну позицію
Турботливий	Турботлива
Приязний	Приязна
Агресивний	Агресивна
Довірливий	Довірлива
Невмілий	Невміла
Виступає лідером	Виступає лідером
Безпосередній	Безпосередня
Легко пристосовується	Легко пристосовується
Індивідуаліст	Індивідуалістка
Не використовує лайливих слів	Не використовує лайливих слів
Безсистемний	Безсистемна
Любить позмагатись	Любить позмагатись
Любить дітей	Любить дітей
Тактовний	Тактовна
Амбітний	Амбітна
Спокійний	Спокійна

Адаптований дитячий варіант методики проводиться з молодшим школярем та молодшим підлітком винятково в індивідуальній формі, при чому з першим – обов’язково як усне опитування. У такому разі для молодшого школяра інструкція № 1: «Зараз я зачитуватиму тобі твердження, а ти маєш вирішити, чи можна так сказати про тебе. Давай спробуємо? Перше твердження: “Любить цукерки”. Молодець, усе правильно. Слухай наступне твердження...»; а інструкція № 2 звучить так: «Зараз я зачитуватиму тобі твердження, а ти маєш визначити і повідомити мене, якщо вони описують чоловічу (жіночу) поведінку, чоловічі (жіночі) якості. Ти можеш просто говорити мені «так» або «ні». Зрозуміло? Слухай перше твердження: “Має

веселу вдачу: любить пожартувати, розсмішити когось”. Молодець, усе правильно. А тепер наступне твердження...».

При опитуванні молодшого підлітка важливо дати можливість дитині самій працювати з бланком методики (див. таблицю 2). Усно зачитуються лише інструкції молодшому підлітку: № 1 – «Оціни кожне твердження позначкою “+” чи “-” залежно від того, чи говорить воно про тебе»; № 2 – «Оціни кожне твердження позначкою “+” чи “-” залежно від того, чи можна так сказати про всіх чоловіків (жінок)».

Як бачимо, і дорослий, і дитячий варіанти опитувальника можуть бути обраховані описаним вище способом, що не лише покаже досліднику якісні особливості гендерного

концепту та ставлення до нього з боку Я, але й стане в нагоді при проведенні емпіричних досліджень різного роду: від оцінки

ефективності впровадження певних гендерних програм – до масштабних гендерних досліджень.

Таблиця 2

**Гендерно чутливі тексти опитувальника
(варіант для молодшого шкільного та молодшого підліткового віку)**

Текст опитувальника щодо концепту “жіноче”	Текст опитувальника щодо концепту “чоловіче”
Впевнена у собі та у своїх силах	Впевнений у собі та у своїх силах
Вміє поступитись іншій людині, навіть якщо правда на її боці	Вміє поступитись іншій людині, навіть якщо правда на його боці
Може прийти на допомогу, якщо хтось її потребує	Може прийти на допомогу, якщо хтось її потребує
Коли переконана у своїй правоті, то відстоює, захищає свою думку	Коли переконаний у своїй правоті, то відстоює, захищає свою думку
Радіє життю	Радіє життю
Є похмурою людиною: часто має поганий настрій і рідко посміхається	Є похмурою людиною: часто має поганий настрій і рідко посміхається
Може сама подбати про себе, не залежить від інших людей	Може сам подбати про себе, не залежить від інших людей
Часто соромиться і ніяковіє, особливо серед незнайомих людей	Часто соромиться і ніяковіє, особливо серед незнайомих людей
Завжди дуже відповідально і старанно виконує всі справи, за які береться	Завжди дуже відповідально і старанно виконує всі справи, за які береться
Є спортивною людиною: любить заняття фізкультурою, спортом	Є спортивною людиною: любить заняття фізкультурою, спортом
Часто виявляє ніжність до когось: обіймає, гладить чи просто говорить щось хороше	Часто виявляє ніжність до когось: обіймає, гладить чи просто говорить щось хороше
Прикидається добрішою чи злішою, ніж є насправді	Прикидається добрішим чи злішим, ніж є насправді
Докладає багато зусиль, щоб досягти того, що задумала	Докладає багато зусиль, щоб досягти того, що задумав
Зумисне вихваляє людей, говорить їм компліменти, щоб вони краще до неї ставились	Зумисне вихваляє людей, говорить їм компліменти, щоб вони краще до нього ставились
Є сильною особистістю, не відступає від своїх задумів і рішень	Є сильною особистістю, не відступає від своїх задумів і рішень
Віддана своїм друзям, рідним, не зраджує	Відданий своїм друзям, рідним, не зраджує
Є непередбачуваною людиною, завжди дивує людей тим, чого ніхто від неї не очікує	Є непередбачуваною людиною, завжди дивує людей тим, чого ніхто від нього не очікує
Більше робить, діє, ніж говорить про це	Більше робить, діє, ніж говорить про це
Жіночна	Жіночний
Є надійною людиною, на неї можна поклатись і вона не підведе	Є надійною людиною, на нього можна поклатись і він не підведе
Любить міркувати над чимось, думати, аналізувати	Любить міркувати над чимось, думати, аналізувати
Дуже співчуває людині, яка має неприємності	Дуже співчуває людині, яка має неприємності
Має здібності для того, щоб стати лідером	Має здібності для того, щоб стати лідером
Уважна до потреб інших людей. Не думає тільки про себе	Уважний до потреб інших людей. Не думає тільки про себе
Завжди говорить правду	Завжди говорить правду
Не боїться ризику. Готова ризикнути, якщо це потрібно	Не боїться ризику. Готовий ризикнути, якщо це потрібно
Чуйна до інших людей, розуміє їхні почуття	Чуйний до інших людей, розуміє їхні почуття
Мало що розповідає про себе іншим людям, багато речей, які стосуються її життя, залишає в таємниці	Мало що розповідає про себе іншим людям, багато речей, які стосуються його життя, залишає в таємниці

Продовження табл. 2

Легко, без довгих роздумів приймає рішення	Легко, без довгих роздумів приймає рішення
Її легко розчулити, вона переживає через чуже горе як через своє	Його легко розчулити, він переживає через чуже горе як через своє
Є щирою людиною, не хитрує з іншими	Є щирою людиною, не хитрує з іншими
Є самостійною: коли потрібно щось зробити, то покладається на свої сили, а не чекає сторонньої допомоги	Є самостійним: коли потрібно щось зробити, то покладається на свої сили, а не чекає сторонньої допомоги
Намагається розрадити, заспокоїти, чимось втішити того, хто сумує чи страждає	Намагається розрадити, заспокоїти, чимось втішити того, хто сумує чи страждає
Вважає себе кращою за інших, зарозуміла	Вважає себе кращим за інших, зарозумілий
Любить командувати, керувати іншими людьми	Любить командувати, керувати іншими людьми
Вміє красномовно розказати про щось	Вміє красномовно розказати про щось
Приваблива	Привабливий
Тепло і сердечно ставиться до людей	Тепло і сердечно ставиться до людей
Серйозна людина	Серйозна людина
Має власну позицію, власну думку	Має власну позицію, власну думку
Прияжно ставиться до людей, легко може затоваришувати із кимось	Прияжно ставиться до людей, легко може затоваришувати із кимось
Часто проявляє агресію: може накричати на когось, обізвати або вдарити	Часто проявляє агресію: може накричати на когось, обізвати або вдарити
Мало що вміє робити добре	Мало що вміє робити добре
Довіряє людям, не підозрює, що вони можуть обманути чи схитрувати	Довіряє людям, не підозрює, що вони можуть обманути чи схитрувати
Часто стає лідером, “душею компанії”. Її поважають і рівняються на її думку.	Часто стає лідером, “душею компанії”. Його поважають і рівняються на його думку.
Безпосередня, проста: завжди говорить те, що думає, питає в інших те, що їй цікаво	Безпосередній, простий: завжди говорить те, що думає, питає в інших те, що йому цікаво
Легко пристосовується до нового: нових людей, нових місць, правил	Легко пристосовується до нового: нових людей, нових місць, правил
Більше любить робити щось наодинці, ніж разом з кимось	Більше любить робити щось наодинці, ніж разом з кимось
Не вживає лайливі, непристойні слова	Не вживає лайливі, непристойні слова
Не може організувати себе, через що часто не доводить справ до кінця	Не може організувати себе, через що часто не доводить справ до кінця
Любить позмагатися з іншими людьми	Любить позмагатися з іншими людьми
Любить дітей	Любить дітей
Дуже ввічливо спілкується з іншими людьми, виявляє до них повагу	Дуже ввічливо спілкується з іншими людьми, виявляє до них повагу
Ставить собі дуже високі цілі, мріє багато чого досягти. Для неї важливо бути найкращою у тому, чим вона займається	Ставить собі дуже високі цілі, мріє багато чого досягти. Для нього важливо бути найкращим у тому, чим він займається
Є спокійною, врівноваженою людиною, яку важко “вивести із себе”	Є спокійною, врівноваженою людиною, яку важко “вивести із себе”
Має поміркований, не бунтівний характер. Є такою, як усі	Має поміркований, не бунтівний характер. Є таким, як усі

Висновки. Отримані в запропонований нами спосіб дані суттєво доповняють дослідження гендерної індивідуальності особистості методом експертних оцінок, колірною тесту ставлень або аналізу психомалюнків “Я”, “Чоловік” і “Жінка” у ході обстеження клієнта, а також, за рахунок введення кількісних відношень, можуть бути використані психологом у дослідженні взаємозв’язків між гендерними та іншими

характеристиками особистості із застосуванням математичних методів.

Перспективними також стануть подальші процедури стандартизації певних значень введених нами коефіцієнтів для респондентів різного віку та соціального статусу, однак це потребує залучення додаткових діагностичних процедур, які виступили б як індикатори ідентичності особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бем С. Линзы гендера. Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Бем. – М. : РОССПЭН, 2004. – 336 с.
2. Боровцова М. С. Адаптація статево-рольового опитувальника BSRI для молодшого шкільного віку шляхом перефразування / М. С. Боровцова, Г. М. Віняр // Філологічні студії : науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. – Вип. 7. – Кривий Ріг : ТОВ «ЦЕНТР-ПРИНТ», 2012. – С. 293-300.
3. Боровцова М. С. Гендер як неповторна репрезентація статі / М. С. Боровцова // Вісник Одеського національного університету. – 2012. – Т. 17, Вип. 5. – С. 6-12. – (Серія «Психологія»).
4. Боровцова М. С. Гендерна ідентичність особистості : теоретичний аналіз / М. С. Боровцова // Вісник Одеського національного університету. Психологія. – 2011. – Т. 16, Вип. 17. – С. 19-29.
5. Великодна М. До проблеми україномовного перекладу статево-рольового опитувальника BSRI / М. Великодна, Г. Віняр // Соціальна психологія : наук. журнал / голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2013. – № 56. – С. 75-86.
6. Великодная М. С. Гендер и гендерная идентичность : ретерриторизация означающего / М. С. Великодная // Identity of a personality and a group : psycho-pedagogical and sociocultural aspects : materials of the international scientific conference on January 27-28, 2014. – Prague : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ». – P. 34-40.
7. Bem S. Bem Sex-Role Inventory : Professional manual / S. Bem. – Palo Alto, CA : Consulting Psychologists Press, 1981.
8. Hoffman R. M. Twenty-five years after the Bem Sex-Role Inventory : A reassessment and new issues regarding classification variability / R. M. Hoffman, L. D. Borders // Measurement and Evaluation in Counseling and Development. – 2001. – № 34. – P. 39-55.

Великодная Марьяна

ИССЛЕДОВАНИЕ ГЕНДЕРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ЛИЧНОСТИ: МОДИФИКАЦИЯ ОПРОСНИКА BSRI

В статье описана авторская модификация одного из наиболее популярных инструментов исследования гендерных особенностей человека – полоролевого опросника С. Бем, позволяющего исследовать когнитивную составляющую гендерной идентичности личности, основываясь на интегральной индивидуальности личности, а не на типажах “маскулинности-фемининности”. В тексте статьи представлены гендерно чувствительные инструкции к методике для мужчин и женщин, текст опросника, адаптированный для детей младшего школьного и младшего подросткового возраста, и классический вариант текста, рассчитанный на взрослых (от подросткового возраста и старше), а также способы математической обработки полученных данных.

Ключевые слова: взрослость, гендер, гендерная идентичность, идентичность, подросток, пол, психодиагностика

Velykodna Mariana

RESEARCH OF PERSONAL GENDER IDENTITY: MODIFICATION OF BSRI

The article presents the author's modification of one of the most popular research tools of diagnostics of gender features of personality – Bem sex-role inventory. This modification aims to investigate the cognitive component of personal gender identity basing on the idea of integrated individuality of personality instead of the types of “masculinity-femininity”. The text of articles contains gender-sensitive instructions of the procedure for men and women, the text of the questionnaire adapted for children of primary school and junior teens and the classic version of the text designed for adults (teens and older), as well as methods of mathematical processing of the data.

Key words: adolescence, gender, gender identity, psychodiagnostics, sex, teenage.

*Рецензент: докторка психологічних наук, професорка З.М. Мірошник
Матеріал надійшов до редакції 6.10.2014*

УДК 371.213.3

Тетяна Голованова
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ
ПИТАНЬ В ОСВІТІ

Питання ефективності й результативності гендерних досліджень має ключове значення в процесі побудови програм діяльності центрів гендерної освіти. Тому важливим фактором, що впливає на ефективність системи діяльності центрів гендерної освіти, є рівень сприйняття гендерних досліджень студентами та викладачами як ресурсу вільного духовного розвитку особистості: жінки та чоловіка, який адекватно відображає поточний стан гендерних справ у закладах освіти. Щоб встановити, наскільки наші освітні системи сприяють просуванню гендерної рівності або, навпаки, зміцненню наявних стереотипів, потрібно провести оцінку освітнього середовища в контексті гендерного підходу. Для проведення таких оцінок необхідне якісне дослідження, спрямоване на формування глибинного погляду на реальну ситуацію, напями реформ освітньої системи та сприяння програмі досягнення гендерної рівності в освіті.

Ключові слова: гендерний підхід, методологія соціальних досліджень, партиципаторний підхід, етнографія як метод якісного дослідження.

Вступ. Питання ефективності й результативності гендерних досліджень має ключове значення в процесі побудови програм діяльності центрів гендерної освіти. Проблеми становлення гендерних досліджень в освіті знайшли своє висвітлення в розвідках учених: Т. Барчунової, В. Гайденко, С. Гришак, Т. Дороніної, О. Кікінежді, О. Луценко, О. Петренко, Г. Петручені, О. Плахотник, О. Цокур та ін. У науковій літературі проблема гендерних досліджень в освіті аналізується, по-перше, з позиції міждисциплінарності, що зумовлює їх залежність від теоретичних засад та методологічних стандартів, прийнятих у тій чи іншій сфері. По-друге, потреба в подібних дослідженнях викликана тим, що існує певний брак праць, предметом яких виступала би власне сама методологія та методи гендерних підходів в освіті, потенціал систематичної саморефлексії та методів критичних досліджень. Оскільки сьогодні починає затверджуватися посткласична методологія соціального пізнання, створення інтегрованого підходу в гендерних дослідженнях у цілому є не тільки бажаним, а й певною мірою необхідним. Важливо розглянути, з якими основними методами має справу дослідник, який вивчає гендерний підхід в освіті.

Отже, **метою** дослідження є огляд та аналіз методологічних особливостей дослідження гендерного підходу в освіті.

Результати дослідження. Нами були відібрані наукові публікації, у яких висвітлювалися проблеми методології та методів дослідження гендерного підходу в освіті. Для цього був проведений пошук по сайту Національної бібліотеки ім. В.І. Вернадського, по сайту Гендерної бібліотеки проекту Центра гендерних досліджень Європейського гуманітарного

університету, по сайту Музею історії жіноцтва, історії жіночого та гендерного руху. а також були використані результати пошукової системи за науковими публікаціями Google Scholar.

Первинний відбір публікацій здійснювався за запитами “гендерний підхід”, “методологія соціальних досліджень”, “партиципаторний підхід”, “етнографія як метод якісного дослідження”. Базисом гендерного підходу є уявлення про те, що майже всі відмінності між статями, які традиційно вважаються природними, мають під собою не біологічне, а соціальне підґрунтя, і тому можуть бути враховані при підготовці фахівців у вищих навчальних закладах. Ця проблема розглядається в перспективі гендерних студій, гендерної освіти, гендерної педагогіки [1]. Основний напрям наукового пошуку – аналіз прихованого навчального плану (hidden curriculum) та його вимірів [1; 2]. Такий підхід спонукає сучасних дослідників до проведення гендерного аналізу та гендерної експертизи навчальної літератури: підручників, навчальних програм. Результат проведення гендерної експертизи вітчизняної освітньої документації частково описані у в науковій літературі [2].

У різних країнах гендерний підхід має різну назву: гендерний аналіз, “гендерні лінзи”, гендерний вимір, гендерна інтеграція тощо [2]. Незважаючи на численні дослідження гендерного підходу в освіті, ця проблема залишається актуальною, що зумовлено, на нашу думку, такими основними причинами.

По-перше, якщо перефразувати Д. Лорбер, учені скоріше вірять, ніж вірують, пов’язаними з гендером. Дослідники в цих дисциплінах можуть змінити свої точки зору і підходи, але методи дослідження зазвичай не змінюються –

“більшість дослідників” твердо дотримуються набору методів, які є частиною традиційної науки [5].

Дослідження гендерних підходів крізь призму діяльності центрів гендерної освіти має свою специфіку, оскільки здійснюється в рамках соціальних наук. Тому для однозначного розуміння ситуації слід розглянути основні підходи щодо методології соціальних наук.

Спробу розібрати підходи, у яких результуються колізії щодо вибору методології гендерних досліджень, було розглянуто в хрестоматії з гендерної педагогіки [1].

Т. Кліменкова виділяє позитивістську, інтерпретативну та критичну соціальну науки. При цьому, на думку авторки, всі позитивістським чином налаштовані дослідники, незалежно від того, якого варіанта позитивізму вони дотримуються, вважають, за краще використовувати кількісні методи, експерименти і статистичні дані, тобто “об’єктивне” дослідження, і розглядати параметри буття, які вимірюються. На думку авторки, це дуже зручно для цілей прикладного дослідження.

Інтерпретативна соціальна наука займається текстом. Інтерпретативна соціальна наука передбачає застосування включного спостереження та польові дослідження. Ці техніки вимагають багатогодинних персональних контактів із тими, з ким працює дослідник, причому контакти накладають свій відбиток на все проведення дослідження. Кінцева мета полягає в тому, щоб досягти розуміння і проінтерпретувати, як люди творять та підтримують свої соціальні світи. Дослідник збирає та інтерпретує інформацію зсередини ситуації.

Л. Шалаєва, займаючись дослідженням відтворення практик гендерної нерівності в школі, використовувала етнографічне кейс-стаді з застосуванням включеного спостереження на уроках; неформалізованих інтерв’ю з учителями; контент-аналіз творів учнів загальноосвітньої школи. Значущою для дослідження була феміністська етнографія, яка, на відміну від традиційної, не тільки спирається на включене спостереження, вживання в ситуацію, використовує описову манеру викладу матеріалів польової роботи, але спрямована на подолання соціальної, гендерної та расової нерівності [4].

Критична соціальна наука являє собою третю науково-методологічну альтернативу. У рамках цих уявлень розвиваються структуралізм, особливо постструктуралізм, так звана “реалістична соціальна наука”,

феміністські дослідження, теорія конфлікту, радикальна психотерапія.

Цей напрям багато в чому згоден із критикою позитивізму, але доповнює її своїм зауваженням – що позитивізм захищає статус кво, оскільки стверджує незмінний порядок замість того, щоб розглядати сучасне суспільство як лише одну із стадій у загальному процесі. Соціальну теорію критична соціальна наука визначає як критичний процес дослідження, який іде за межі поверхових ілюзій, щоб розкрити реальні структури світу та допомогти людям змінити наявні умови, побудувавши для себе кращий світ.

Н. Монахова [3] привертає увагу спільноти науковців-психологів до такої якісної методики, як партиципаторне дослідження в дії. Увага авторки зосереджується на моделі дослідження в дії та групової динаміки, розроблених К. Левінім, ідеях критичної педагогіки, сформульованих П. Фрейре.

Діалогічний підхід і саморефлексія вимагають обов’язкового включення дослідника в критичний процес, обговорення значень і перспектив.

Партиципаторне дослідження в дії скеровується передусім на вивчення певних ситуацій саме з метою їхньої зміни або поліпшення добробуту залучених спільнот, як за допомогою вивчення та вирішення визначених проблем, завдяки підвищенню влади та контролю над процесом дослідження. Тому є необхідність використовувати низку якісних методів. Серед них можна, зокрема, назвати ведення рефлексивного журналу, збирання документів та їх аналіз, записи спостережень учасників, різноманітні опитування, структуровані або неструктуровані інтерв’ю, вивчення окремих випадків тощо.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно наголосити, що сучасні дослідники використовують методи як позитивістської (традиційної), так і інтерпретативної і критичної соціальної науки, використовують якісні методи дослідження. Перспективи гендерних підходів в освіті буде залежати, на наш погляд, від постійного прагнення викладача-дослідника інтегрувати свій практичний досвід у галузі соціологічного аналізу, теоретичні знання гендерного підходу в освіту, від професійно-особистісних установок, а також від прагнення здійснювати постійне критичне переосмислення своєї діяльності та її основних результатів у команді однодумців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гендерна педагогіка : [хрестоматія] / [Переклад з англ. В. Гайдено, А. Передборської]; за ред. В. Гайдено. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 313 с.
2. Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 27-29 квіт. 2011 р. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. акад. пед. наук України, Прогр. рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН [та ін.]; наук. редкол. : В. П. Кравець [та ін.]. – К.; Тернопіль : Прогр. розв. ООН в Україні, 2011. – 796 с.
3. Монахова Н. Партиципаторне дослідження у дії : впровадження групового процесу та рефлексивної практики у рамки дослідницької роботи / Н. Монахова // Вісник НТУУ «КПІ» : Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. праць. – К. : Політехніка, 2006. – № 2 (17) – С. 63-68.
4. Шалаева Л. Г. Воспроизводство практик гендерного неравенства в школе / Л. Г. Шалаева // Гендерные исследования в образовании : проблемы и перспективы : сб. науч. ст. по итогам междунар. науч.-практ. конф., г. Волгоград, 15-18 апр. 2009 г. – Волгоград, 2010. – С. 326-333.
5. Lorber J. Believing is seeing : Biology as Ideology / J. Lorber // Gender and Society. – 1993. – Vol 7. – № 4. – P. 568-81.

Голованова Татьяна

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ГЕНДЕРНЫХ ПОДХОДОВ В ОБРАЗОВАНИИ

Вопросы эффективности и результативности гендерных исследований имеют ключевое значение в процессе построения программ деятельности центров гендерного образования. Поэтому важным фактором, влияющим на эффективность деятельности центров гендерного образования, является уровень восприятия гендерных исследований студентами и преподавателями как ресурса свободного духовного развития личности: женщины и мужчины, адекватно отражающим текущее состояние гендерного подхода в структурах образования. Чтобы установить, насколько наши образовательные системы способствуют продвижению гендерного равенства или, наоборот, укреплению существующих стереотипов, следует провести оценку образовательной среды в контексте гендерного подхода. Для проведения таких оценок необходимо качественное исследование, направленное на формирование глубинного взгляда на реальную ситуацию, направление реформ образовательной системы и содействие программе достижения гендерного равенства в образовании.

Ключевые слова: гендерный подход, методология социальных исследований, партиципаторная методика, этнография як метод качественного исследования.

Golovanova Tetyana

METHODOLOGICAL APPROACHES AND RESEARCH METHODS OF GENDER ISSUES IN EDUCATION

The questions of efficiency and effectiveness of gender studies are crucial in the process of building the programs for gender education activity centers. Therefore, an important factor that influences the effectiveness of the system of gender education activity centers, is the level of perception of gender studies of students, teachers as a resource of independent and personal spiritual development: a woman and a man, which adequately reflects the current status of gender approach in education. We need to determine the educational environment in the context of gender approach, in order to establish how our educational systems contribute to the promotion of gender equality or, on the contrary, the strengthening of existing stereotypes. Such determinations require qualitative research to establish a deep view of the actual situation to guide reforms in the educational system, and to facilitate a gender equality agenda.

Key words: gender approach, the methodology of social research, participatory methods, method of ethnography.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, професорка Г.В. Локарева
Матеріал надійшов до редакції 10.11.2014*

УДК 37.043.1

Тетяна Дороніна

ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПАРАДИГМИ У СУЧАСНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

На основі огляду наявних у педагогічному дискурсі поглядів науковців на сутність поняття “парадигма”, подано визначення поняття “педагогічна парадигма” та окреслено її структуру; у тексті представлено варіанти типології педагогічних парадигм та актуалізовано проблему щодо правомірності виокремлення гендерної парадигми; встановлено особливості структурної побудови гендерної парадигми та визначено напрями подальшої розробки порушеного питання.

Ключові слова: освіта, парадигма, гендер, гендерна парадигма, педагогічна дійсність, педагогічна парадигма.

Вступ. Поширення наукового інтересу до гендерних досліджень обумовлено низкою факторів, серед яких чи не найголовніше – наполегливе прагнення вітчизняної системи освіти увійти до світової спільноти шляхом засвоєння організаційних та змістових складових системи європейської освіти. На практиці спостерігаємо переструктурування системи вітчизняної освіти, посилення уваги до процесу самоосвіти, декларування збільшення автономії вищих навчальних закладів із одночасно проголошенням процесом їхньої оптимізації. Щодо оновлення змісту освіти, то тут процес модернізації набуває інших рис. Головним критерієм визначення значущості (а отже, і подальшого існування) того чи того навчального закладу стає його конкурентоспроможність на ринку освітніх послуг, яка повинна визначатися якістю знань випускників. Таким чином відбувається перебудова освітньої парадигми: традиційна інформаційно-знаннява парадигма освіти поступається місцем освіті людино-центристській, особистісно-орієнтованій, ціннісній, а отже – компетентнісній.

У світовій спільноті процес оновлення змісту освіти проходить у двох напрямках – як значне перероблення змісту традиційних дисциплін та введення дисциплін нових. Саме останнє і є значним нововведенням нового Закону про вищу освіту України, який надає освітнім установам можливість суттєвого оновлення програмного насичення освітнього процесу. Вищий навчальний заклад має тепер можливість на свій розсуд вводити ті чи ті навчальні програми, які й забезпечуватимуть рівень кваліфікації випускника, відповідний до сучасних ринкових вимог. Очевидно, що гендерна проблематика, яка так інтенсивно розвивається в науковому дискурсі, матиме можливість інституціоналізуватися в межах відповідних навчальних програм, якщо навчальний заклад буде переконаний у необхідності оволодіння його випускниками

гендерної компетентності, а також якщо випускники, що набули кваліфікацію у галузі гендерних знань, будуть затребувані на ринку праці. Проте гендерна парадигма все ще недостатньо повно визначена в педагогічній теорії та освітній практиці.

Необхідності впровадження гендерної складової до навчально-виховного процесу вітчизняної освіти сьогодні присвячено чимало наукових публікацій, автори яких намагаються встановити шляхи імплементації гендерного знання до сучасної системи освіти, а отже, формулюють методологічну основу своїх досліджень. Із цих позицій здається важливим розглянути питання про можливість та доцільність введення до педагогічного дискурсу поняття гендерної парадигми, зважаючи на необхідність методологічного обґрунтування гендерної педагогіки та встановлення її “місця” в системі сучасного педагогічного знання. Загалом поняття педагогічної парадигми на сьогодні є одним із найбільш затребуваних у наукових публікаціях, у яких порушується низка взаємопов’язаних питань: від сутності поняття “парадигма” та доцільності його використання в педагогічній науці (О. Бережнова, Н. Дем’яненко, П. Денисенко, Г. Коджаспірова, Н. Коршунова, В. Краєвський, Н. Лизь, Н. Савотіна, Є. Ямбург та ін.) до питань про різновиди педагогічних парадигм із обґрунтуванням їх теоретичних засад та практичних надбань (Ш. Амонашвілі, О. Бондаревська, Т. Власова, І. Колеснікова, Б. Корнетов, С. Кульневич, М. Осмоловська, О. Прикот, І. Соловцова, Ю. Фокін, Н. Шубіна, Л. Ерштейн, Н. Ярошенко та ін.). Наявність значної кількості різнопланових наукових публікацій влучно пояснює О. Бондаревська: «Обґрунтовуючи ту чи іншу парадигму освіти, педагогічна наука реагує на виклики суспільства, особистості, держави, пропонуючи модель освітньої системи, в якій містяться відповіді на питання про

цінності та цілі освіти, про функції школи та принципи її діяльності, про організацію, зміст та технології навчання та виховання, способи взаємодії основних суб'єктів освіти» [4, с. 24]. Актуальність введення гендерної складової до освітньої парадигми доведена в численних публікаціях учених-гендерологів, тому, відповідно до теми нашої роботи, вважаємо за необхідне визначити її **мету** як з'ясування сутності гендерної парадигми в сучасному педагогічному дискурсі.

Результати дослідження. Виявлення сутності гендерної парадигми в сучасній освіті потребує попереднього встановлення сутності самого поняття “гендерної парадигми” і насамперед передбачає дефініцію ключового поняття “парадигма” в педагогічному контексті.

Автори «Соціолого-педагогічного словника» подають таке визначення: «парадигма (грец. Paradeigma – приклад, зразок) – система теоретичних, методологічних та аксіологічних установок, які поділяються більшістю й беруться за зразок членами наукового співтовариства» [17, с. 170]. Аналогічне визначення міститься в іншому словниковому виданні: «парадигма – (грец. – приклад, взірць) – по-перше, точна наукова теорія, втілена в системі понять, що

відображає суттєві ознаки дійсності. По-друге, визнані всіма наукові досягнення, що дають науковій спільноті модель постановки проблеми та її розв'язання протягом певного історичного періоду» [11, с. 227].

Слід зазначити, що вчені в різний спосіб висвітлюють питання сутності освітньої (педагогічної, виховної) парадигми, посилаючись на судження Т. Куна («Структура наукових революцій»; «Structure of Scientific Revolutions», 1962 p.), якому належить популяризація поняття та введення його до широкого наукового обігу в якості «...визнаних усіма наукових досягнень, які впродовж певного часу дають науковому товариству модель постановки проблем та їх вирішення» [12, с. 11]. І попри надзвичайну популярність поняття, його широке використання в педагогіці та суміжних соціогуманітарних науках, дискусія щодо його сутності, методологічної значущості та доцільності виокремлення часткових освітніх парадигм не припиняється й сьогодні. Не вдаючись до розлогих коментарів із цього приводу, оскільки вони достатньо повно представлені в науковій літературі, вважаємо за доцільне представити часткове узагальнення думок сучасних учених щодо сутності “педагогічної парадигми” у вигляді таблиці (таблиця 1.)

Таблиця 1

Поняття “педагогічна парадигма” в сучасному освітньому дискурсі

№ з/п	Визначення поняття “педагогічна парадигма”	Автор визначення
1.	...педагогічну парадигму трактуємо як сукупність теоретичних і методологічних підходів, що визначають систему освіти, втілювану в науці й практиці на конкретному історичному етапі. Отже, парадигма є моделлю певної освітньої системи.	Н. Дем'яненко (2006, с. 256)
2.	Парадигма педагогічна (від. грец. paradeigma – приклад, взірць) – сукупність теоретичних та інших настанов, які прийняті науковим педагогічним товариством на кожному етапі розвитку педагогіки; якими керуються у якості взірця (моделі, стандарти) при розв'язанні педагогічних проблем, певна сукупність настанов (регулятивів.)	Г. Коджаспирова (2005, с. 103)
3.	Парадигма в педагогіці (педагогічна парадигма) – це стала, звичайна точка зору, визначений стандарт, взірць у розв'язанні освітніх та дослідницьких завдань.	І. Колеснікова (2001, с. 35)
4.	Сукупність сталих повторюваних змістоутворювальних характеристик, які визначають сутнісні особливості схем теоретичної та практичної педагогічної діяльності та взаємодії в освіті незалежно від ступеня та форм їхньої рефлексії	Г.Б. Корнетов (2001, с. 35)
5.	Наукова педагогічна парадигма – це онтологічні та гносеологічні уявлення про освіту та науку, що визначають характер, ідеали, норми науково-педагогічного дослідження та слугують основою методології педагогіки. Освітня парадигма – сукупність прийнятих у педагогічному співтоваристві світоглядних та теоретичних передумов, які визначають конкретні підходи до проектування освіти та саму освітню практику.	Н. Лизь (2005, с. 19)

Продовження табл. 1

№ з/п	Визначення поняття “педагогічна парадигма”	Автор визначення
6.	Сукупність стійких змістоутворюючих характеристик, що повторюються та визначають сутнісні особливості схем теоретичної та практичної педагогічної діяльності та взаємодії в освіті, незалежно від ступеня форм їх рефлексії. Педагогічні парадигми концептуально визначають певні базові моделі освіти.	І. Осмоловська (2007, с. 25)
7.	Педагогічна парадигма неминуче фіксує домінуюче уявлення про те, що вважати головним стогом та результатом освіти.	Є. Ямбург (2004, с. 14)

Отже, сьогодні педагогічна парадигма розглядається і як складова загальнонаукової методологічної категорії “парадигми”, і як “механізм” реалізації освітніх та дослідницьких завдань. Крім того, сумарний огляд наявних публікацій дозволяє констатувати, що сучасними вченими зроблено декілька спроб встановлення типології освітніх парадигм як сукупності: «напрямків розвитку освіти» – *академічна педагогічна парадигма, професійно-орієнтована педагогічна парадигма, професійно-технологічна освітня парадигма та гуманітарна педагогічна парадигма* (за Н. Дем’яненко); освітніх систем із відповідним домінуванням певного елемента – *знаннєва та культурологічна; технократична та гуманістична, соцієтарна та антропо-центрична, педоцентрична та дитино-центрична* (за Н. Шубіною) тощо. До цих типів Н. Лізь додає ще низку різновидів педагогічної парадигми: *«формуєча та гуманістична»* (О. Бондаревська), *особистісно-орієнтована та духовно-орієнтована* (Т. Власова), *науково-технократична, гуманітарна, ізотерична* (І. Колеснікова); *авторитарна, маніпулятивна та підтримуюча* (Г. Корнетов); *традиційно-формуєча, традиційно-розвиваюча, особистісно-орієнтована* (С. Кульневич); *традиціоналістська, раціоналістична та гуманістична* (І. Соловцова); *педагогічна, андрагогічна, акмеологічна та комунікативна* (Ю. Фокін)» [13, с. 16]. У такому напрямі йдуть і інші вчені. Так, Є. Ямбург виокремлює *когнітивно-інформативну* (знаннєву), *особистісну, культурологічну та компетентнісну парадигми; езотеричну, традиційно-консервативну, технократичну, природничо-наукову та поліфонічну* пропонує виділяти О. Прикот. Крім того, на сьогодні відомі виокремлення парадигм *авторитарно-імперативної та гуманної педагогіки* (Ш. Амонашвілі), *парадигм когнітивної педагогіки та особистісної педагогіки* (Є. Ямбург).

Попри наявність значної кількості

нововведених “парадигм” у сьогоденному педагогічному дискурсі (“парад парадигм”, за В.Краєвським), надзвичайно слушною вважаємо думку Є. Бережної та В. Краєвського, які застерігали від небезпеки певної термінологічної підміни поняття “парадигма”, через розширення його значення та “перенесення” з наукового (методологічного) дискурсу в суто практичний (освітній), який призводить до «помноження сутностей» (Є. Бережнова). На думку вчених, значна кількість “парадигм”, що виділяються педагогами, свідчить про те, що відбувається «заміна аналізу способів формування уявлень про об’єкт аналізом самого об’єкту» [2]. І цей процес можна звести до «тенденції включення до своєї галузі різних ідей, концепцій, підходів, моделей, систем, стилів та інших модифікацій наукової та практичної педагогічної діяльності» [2].

Отже, виокремлюючи “гендерну парадигму” в освітньому дискурсі, маємо на увазі саме практичний (освітній) бік проблеми, тобто педагогічну діяльність. Оскільки також переконані, що сьогодні говорити про виключну значущість в освіті однієї парадигми так само складно, як складно доводити її (освіти) поліпарадигмальний характер. Тому поділяємо точку зору Є. Ямбурга про те, що варіанти педагогічних парадигм – це лише вектори можливого розвитку освіти, а в основі «конфлікту парадигм – дидактична проблема, що нагадує з точки зору перспектив розв’язання, задачу квадратури кола: досягнення оптимального поєднання фундаментальних та практичних знань» [20, с. 5].

Відзначаючи внесок Т. Куна в розробку проблеми парадигмальності наукового знання, вчені підкреслюють думку про революційність парадигмальних змін, що в освіті взагалі є неможливим. Оскільки вона розвиваються за еволюційними законами, тому здається привабливою думка тих науковців (Н. Коршунова, П. Денісенко,

Н. Савотіна, Є. Ямбург, М. Ярошенко та ін.), які вважають, що будь-яка новітня педагогічна парадигма має внутрішні зв'язки з уже наявною (традиційною?) парадигмою, будується на її системі цілісних ідей, законів та закономірностей, категорій, визначень, тощо. Тому вираженою здається думка М. Ярошенка щодо наявності у структурі парадигми: 1) ядра, у якому містяться елементи попередніх парадигм; 2) частини, яка виправдала себе (забезпечує спадковість); фундаментальні основи нової парадигми, які увійдуть до складу успадкованого генотипу; 3) перехідна частина нової парадигми, яку

необхідно змінити на наступній еволюційній сходинці [21, с. 32; 16, с. 4]. Цей підхід було розвинуто П. Денисенком, який дав достатньо повну характеристику структурних складових парадигми, визначивши їх як ендегенний (внутрішній), мезогенний (середній) та екзогенний (зовнішній) рівні [6, с. 93]. Кумуляція поглядів М. Ярошенка та П. Денисенка щодо рівнів педагогічної парадигми надає можливість встановити функціональність структурних рівнів гендерної парадигми в педагогічному аспекті (рис.1.)

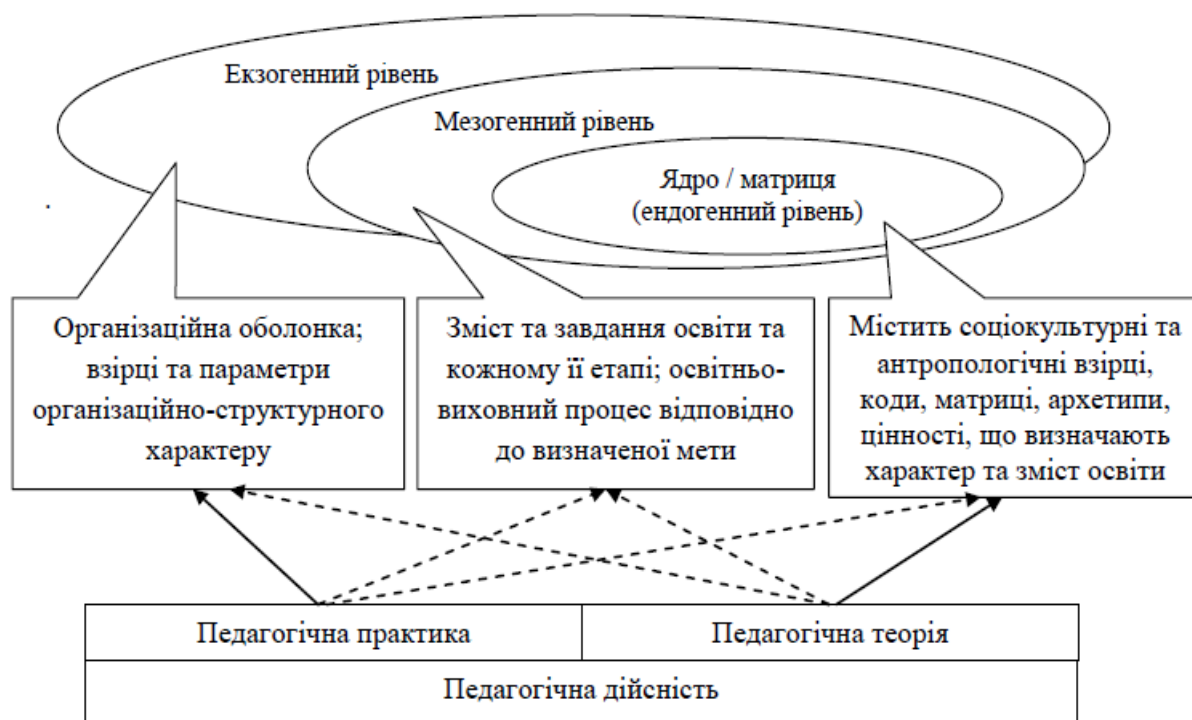

Рис. 1. Структура педагогічної парадигми (за П. Денисенком, М. Ярошенком)

Вірогідно, у найбільш спрощеному вигляді ці три складові можемо уявити як 1) незмінна; 2) стало-змінювальна та 3) потенційно-змінювальна.

Якщо експлікувати концепцію М. Ярошенка на структуру гендерної парадигми в освіті, то безперечно, її ядро складають педагогічні концепції щодо сутності освіти, її спрямування на розвиток та формування особистості. Тобто засадничі основи дидактики та теорії виховання залишаються незмінними (ядро – незмінна складова), проте власне мета освіти (як бажаний результат освітніх зусиль) має конкретно-історичні модифікації.

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» серед ключових напрямів державної освітньої політики першим названо «реформування системи

освіти на основі філософії людиноцентризму», як стратегії національної освіти» [14, с. 3], тому серед актуальних проблем, що стоять перед освітою сьогодні, можна виокремити недостатність «переорієнтованості змісту і організації національної освіти на особистість дитини, на формування у дітей і молоді життєво важливих компетентностей, активної їх соціалізації» [14, с. 7]. Отже, на нормативно-правовому рівні задекларовано людиноцентричну освітню парадигму, проте, як вказують вчені, парадигма не виникає сама по собі, вона – свідчення зловідносин освітніх потреб суспільства: «Парадигму неможливо декларативно вводити, оскільки вона є констатацією певного образу життя, статусних положень її суб'єктів, характер взаємовідносин усіх систем, які існують у просторово-часовому вимірі. У цьому зв'язку

очевидно, що парадигма – це передусім метахарактеристика динамічної системи, компонентами якої є суб'єкт- суб'єктні та суб'єкт-об'єктні відносини» [1]. Сьогодні потреба в поколінні, здатному до адекватної та успішної соціалізації («адаптивної активності»), надзвичайно гостро актуалізована, і її успішне досягнення неможливе без урахування гендерного чинника. Отже, до другої (стало-змінювальної) частини парадигми повинні увійти концептуальні положення гендерної освіти.

Серед низки таких положень вважаємо за головні такі: поняття рівності в різноманітності; категоричну відмову від уявлень про обумовленість інтересів, нахилів, здібностей та якостей дитини її статтю та розвиток і у дівчат, і у хлопців якостей, які є загальнолюдськими, тобто не є виключно жіночими чи чоловічими; запобігання будь-яким обмеженням, зокрема дискримінаційним (за ознакою статі) проявам в освітньо-виховному процесі; визнання рівності не лише прав, а й можливостей для реалізації цих прав і жінок, і чоловіків на якісну освіту та її однакову реалізацію (як працевлаштування) для осіб жіночої та чоловічої статі тощо. Система таких вихідних принципів (які можна і слід розширити і конкретизувати) повинна стати основою для побудови гендерної парадигми в сучасному педагогічному просторі як практичної педагогічної діяльності.

Саме тут (стало-змінювальна частина) повинен відбутися перехід від статево-рольової концепції освіти до концепції гендерної, і тоді на третьому (потенційно-змінювальному) рівні відбуватимуться значні зміни в освіті, а впровадження гендерної складової буде ефективним. Цей рівень є найбільш рухливим, оскільки він, на нашу думку, і є освітньою практикою, форми, методи та засоби якої знаходяться в постійному розвитку.

Власне формування гендерної парадигми у вітчизняному педагогічному дискурсі почалося із цього – третього рівня. Сьогодні існує значна кількість наукових і методичних публікацій з гендерної тематики, численність яких, на перший погляд, дає підстави стверджувати про сформованість гендерної парадигми в освіті. Проте, на нашу думку, цей зворотній розвиток небезпечний, оскільки не зважає на особливість педагогічного дискурсу – його поступово-еволюційний характер. Так, нехтування складовими

другого рівня (як от, необхідність остаточної відмови від статево-рольової концепції, заперечення приреченості дитини на “особливе” виховання відповідно до її статі тощо) може призвести та призводить до небажаних результатів.

Наприклад, останнім часом спостерігаємо появу методичних рекомендацій з гендерної освіти та виховання учнівської молоді різних вікових груп, які лише за назвою є гендерними, зміст таких публікацій переконує, що автор/авторка все ще залишається на позиціях статево-рольового (а не гендерного підходів). Проілюструємо наше судження зверненням до методичних рекомендацій «Формування гендерної компетентності дошкільників у процесі організації навчально-виховної роботи за Базовою програмою розвитку “Я у Світі”» (автор-укладач В. М. Гурєєва; Херсон, 2012).

У першому розділі «Теоретичні засади гендерного виховання» коротко проте достатньо коректно подані головні визначення, що супроводжується натхненним авторським словом про «велику місію у формуванні гендерної культури особистості, як необхідної передумови існування демократичного суспільства»; проте, «що більшість сучасних освітніх працівників відчули на собі вплив традиційної освіти, що пов'язана з традиціями есенціалізму (представляє абсолютну істину) та біологічного детермінізму, в основі яких лежить статево-рольовий підхід у вихованні особистості. Він залишається домінуючим у сучасній педагогіці. Тому саме педагог є носієм патріархальних гендерних стереотипів і сексистських (негативні статеві вчинки, *сталий розвиток* (наше виділення. – Т. Д.), сексуальне домагання) установок по відношенню до хлопчиків і дівчаток» [18, с. 7]. Наведена цитата може викликати певні застереження, однак загалом твердження про єдність біологічного детермінізму та статево-рольового підходу не викликає заперечень. Проте, якщо далі вчитатися в текст рекомендацій, то знову бачимо сплутування не лише статево-рольового та гендерного підходів, а й гендерного та статевого виховання: «Підготовку дітей до виконання свого життєвого призначення, різних соціальних ролей – мужнього сина, турботливої доньки, доброго брата чи сестри, онука чи онучки, надійного друга чи подружки – треба починати з раннього віку,

коли починає формуватися особистість. Метою гендерного виховання є: *формування правильного розуміння ролі* (курсив наш. – Т. Д.) чоловіка і ролі жінки у суспільстві» і т.ін. [18, с. 10]. Очевидно, що автор-укладач користувався напрацюваннями інших авторів без відповідного критичного ставлення до наявного матеріалу чи випустивши його важливу частину, відсутність якої спотворила текст, оскільки незрозумілим залишається поняття «правильного розуміння ролі», чи не повернення це до сумнозвісних традиційних ролей чоловіка та жінки, які і є «правильними»? У цілому очевидним є і той факт, що наявні похибки є наслідком відсутності чіткого методологічного підґрунтя у свідомості дослідників. На жаль, такі випадки непоодинокі, але не варто їх популяризувати.

Отже, попри значну кількість цікавих публікацій, саме теоретико-методологічний бік гендерної освіти залишається недостатньо висвітленим, більш того, коли автори навмисно / випадково його уникають, сам текст робіт видає їх слабке чи недостатнє методологічне підґрунтя, а цілком гендерно-виведений початок наукової публікації призводить її автора / авторку до «антигендерних» висновків. І тоді виникають твердження на кшталт: «Гендерна культура припускає формування в дитини уявлень про життєве призначення чоловіка і жінки, властивих їм позитивних якостей і рис вдачі; розкриття фізіологічних, психологічних і етичних особливостей хлопчиків-хлопців, дівчаток-дівчат; формування уявлень про чоловічу і жіночу гідність» [19, с. 315]. Такий підхід до гендерного виховання не сприятиме встановленню паритетних стосунків між дітьми різної статі, чого намагається досягнути авторка цитованих вище рядків, навпаки, саме орієнтація на життєве призначення (яке, до речі, на думку тієї ж авторки сьогодні змінюється), як і раніше, залишить дитину (і хлопця, і дівчинку) у полоні гендерних стереотипів, зміцнивши уявлення вчителя, що він / вона сприяють гендерному вихованню (?). Переконані – гідність не має статевих ознак, гідність є одна – людська, крім того, вона означає абсолютний ступінь якості. І такий підхід можна вважати гендерним, якщо під ним розуміти закріплення в об'єктів

навчально-виховного процесу стереотипних уявлень про жіноче / чоловіче (?), що повністю суперечить сутності гендерної теорії в освіті. Запобігти такого роду похибкам можливо за умов відтворення системних настанов, які й становлять основу гендерної парадигми в освіті.

Висновки. Таким чином, у методологічному плані поняття «парадигма» розглядається як система аксіологічних установок, відповідно до предмета нашого розгляду – «гендерна парадигма» – це система загальноприйнятих настанов щодо сутності гендерної теорії в освіті, що виконує роль «методологічного регулятиву» (О. Бондаревська). Привертає увагу й слушне зауваження Н. Коршунової, яка, хоч і заперечує можливість виокремлення «педагогічної парадигми», все ж актуалізує думку Т. Куна щодо іншого аспекту розгляданого поняття, а саме: існування «свого колективного носія – наукове товариство» [10, с. 12], що спонукало дослідника до уведення іншого аспекту парадигми – «дисциплінарної матриці». Вчена наголошує: «Говорячи про дисциплінарну матрицю, учений мав на увазі визначену єдність філософсько-методологічних передумов, теоретичне пояснення та методи пізнавальної діяльності у даній науковій дисципліні» [10, с. 12]. Своєрідний відгук цієї думки знаходимо й у публікації О. Бондаревської: «Парадигма включає сукупність вже сталих фундаментальних знань, наукових переконань та технічних прийомів, які виступають у якості еталону наукової діяльності не для одного окремо взятого дослідника, а для всіх (чи, у крайньому випадку, більшості) представників наукового товариства» [3, с. 6]. Отже, на сьогодні розуміння гендерної парадигми в освіті більш прийнятне саме як «дисциплінарної матриці» чи «моделі», встановлення та систематизація методологічних передумов, обґрунтування теоретичних принципів, засад та методів, що повинно становити зміст наукового пошуку гендерологів (об'єднаної наукової спільноти) задля встановлення доцільності існування гендерної парадигми в освіті чи гендерної матриці як наукової дисципліни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аутлева А. Н. Парадигмальные основания экологической социализации личности в условиях поликультурного образовательного пространства [Электронный ресурс] / А. Н. Аутлева. – Режим

доступа : http://vestnik.adygnet.ru/files/2009.3/860/autleva2009_3.pdf.

2. Бережнова Е. В. Парадигма науки и тенденции развития образования / Е. В. Бережнова, В. В. Краевский // Педагогика. – 2007. – № 1. – С. 22-28.
3. Бондаревская Е. В. Парадигма как методологический регулятив педагогической науки и инновационной практики / Е. В. Бондаревская // Педагогика. – 2007. – № 1. – С. 3-10.
4. Бондаревская Е. В. Парадигмальный подход к разработке содержания ключевых педагогических компетенций / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич // Педагогика. – 2004. – № 10. – С. 23-31.
5. Дем'яненко Н. Педагогічна парадигма вищої школи України: генеза й еволюція / Н. Дем'яненко // Філософія освіти. – 2006. – № 2 (4). – С. 256-265.
6. Денисенко П. Парадигмальность образования / П. Денисенко // Власть. – 2009. – № 4. – С. 91-94.
7. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2005. – 176 с.
8. Колесникова И. А. Педагогическая реальность : опыт межапарадигмальной рефлексии / И. А. Колесникова. – СПб. : «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2001. – 208 с.
9. Корнетов Г. Б. Педагогические парадигмы базовых моделей образования / Г. Б. Корнетов. – М. : Изд-во УРАО, 2001. – 121 с.
10. Коршунова Н. Л. Понятие парадигмы : в лабиринтах поиска / Н. Л. Коршунова // Педагогика. – 2006. – № 8. – С. 11-19.
11. Краткий философский словарь / [Под ред. А. П. Алексеева]. – М. : Проспект, 1998. – 397 с.
12. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1975. – 288 с.
13. Лызь Н. А. Взгляд на парадигмы и изменения в педагогике / Н. А. Лызь // Педагогика. – 2005. – № 8. – С. 16-26.
14. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.
15. Осмоловская И. М. О парадигмах в педагогике / И. М. Осмоловская // Инновации в образовании. – 2007. – № 2. – С. 20-29.
16. Савотина Н. А. Понятие «парадигма» и его статус в педагогике / Н. А. Савотина // Педагогика. – 2012. – № 10. – С. 3-10.
17. Соціолого-педагогічний словник / [Уклад. : С. У. Гончаренко, В. В. Радул, М. М. Дубінка та ін.]; за ред. В. В. Радула. – К. : Ексіб, 2004. – 304 с.
18. Формування гендерної компетентності дошкільників у процесі організації навчально-виховної роботи за Базовою програмою розвитку «Я у Світі» : [методичні рекомендації] / [За заг. ред. Туркот Т. І.]. – Херсон; КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради. – 2012. – 48 с.
19. Хімичук Т. Гендерне виховання на уроках української літератури (на прикладі творчості Т. Шевченка) / Т. Хімичук // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2010. – № 21. – С. 315-322.
20. Гармонизация педагогических парадигм – стратегия развития образования роки [Электронный ресурс] / Е. А. Ямбург, Е. А. Ямбург. – Режим доступа : <http://www.mgppu.ru/ru/practice/conf/doc.php?d=159>.
21. Ярошенко Н. Н. Педагогические парадигмы теории социально-культурной деятельности : автореф. дис. на соискание научн. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 «Теория, методика и организация социально-культурной деятельности» / Н. Н. Ярошенко. – М., 2000. – 48 с.

Доронина Татьяна

ПРОБЛЕМАТИЗАЦИЯ ВОПРОСА ФОРМИРОВАНИЯ ГЕНДЕРНОЙ ПАРАДИГМЫ В СОВРЕМЕННОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

На основе существующих в педагогическом дискурсе взглядов современных ученых относительно сущности понятия гендерная парадигма дано определение понятия педагогическая парадигма и очерчена его структура; в тексте статьи поданы представлены варианты типологии педагогических парадигм и актуализирована проблема относительно правомерности выделения гендерной парадигмы, установлены особенности структурного строения гендерной парадигмы и определены направления дальнейшей разработки рассматриваемого вопроса.

Ключевые слова: образование, парадигма, гендер, гендерная парадигма, педагогическая реальность, педагогическая парадигма.

Tetyana Doronina

THE ISSUE OF GENDER PARADIGM FORMATION IN THE MODERN PEDAGOGICAL DISCOURSE

The notion of pedagogical paradigm has been defined and its structure has been outlined on the base

of the overall review of scholars' views as for the essence of the notion of paradigm existing within the discourse; the ideas of the pedagogical paradigm typology are represented in the text and the issue that corresponds to the appropriateness of singling out the gender paradigm is actualized; the peculiarities of gender paradigm structure are defined and directions of further study and development of the stated issue are outlined.

Key words: education, paradigm, gender, gender paradigm, pedagogical reality, pedagogical paradigm.

Матеріал надійшов до редакції 2.01.2015

УДК 305:378.4(485)

Тамара Марценюк
ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ РЕГУЛЮВАННЯ
ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН У ШВЕЦІЇ

Охарактеризовано процес інституціоналізації гендерних досліджень у Швеції, важливим аспектом якого є їх використання в роботі органів державної влади. Гендерна статистика, соціологічні гендерні дослідження, міжнародні дослідження гендерних відносин – складові гендерних досліджень у Швеції. Міждисциплінарність, міжсекційність, розмаїття – важливі ознаки результату інституціоналізації гендерних досліджень. Швеція має низку університетів, де на різних кафедрах досліджуються питання гендерних відносин. На прикладі аналізу гендерних досліджень у Гетеборзькому університеті показано, що основна тематика досліджень (домашнє насильство, гендерна нерівність на ринку праці) відображає гендерну проблематику шведського суспільства, а їхні результати використовуються для вдосконалення гендерної політики в країні.

Ключові слова: гендерні дослідження, інституціоналізація, гендерні відносини, Швеція, Гетеборзький університет.

Вступ. Знання міжнародного досвіду становлення інституційних засад та успішного регулювання гендерних відносин могло б суттєво допомогти при вивченні відповідних процесів в українському суспільстві. Йдеться, насамперед, про скандинавські країни, зокрема Швецію, яка вважається одним зі світових лідерів забезпечення гендерної рівності. У цій країні на державному рівні впроваджено комплексний інституційний механізм регулювання гендерних відносин, невід'ємну складову якого становлять фахові гендерні дослідження.

Певна увага порівняльному аналізу стану гендерних відносин в Україні та Швеції приділяється в роботах лише окремих дослідниць гендерних відносин, як-от, Т. Бурейчак, Л. Кобелянської, Т. Мельник, О. Ярош. Натомість тематика гендерних досліджень залишається мало вивченою, хоча й важливою складовою в загальному процесі регулювання гендерних відносин, покращення стану гендерної рівності у шведському суспільстві.

Мета статті охарактеризувати особливості гендерних досліджень у Швеції в контексті процесу регулювання гендерних відносин.

Результати дослідження. У процесі регулювання гендерних відносин важливо не обмежуватися інституціями політики і

держави, а залучати низку інших інституцій (зокрема науку та освіту). Гендерні дослідження, які здійснюються на рівні інституцій науки і освіти, виступають як основа для вироблення відповідної гендерної політики, а також засобом для її подальшого моніторингу. У Швеції було приділено особливу увагу постійному моніторингу та фаховим дослідженням питань гендерної рівності в країні на рівні інституцій науки і освіти. Таким чином, у статті проаналізовано гендерні дослідження у шведських університетах як складову процесу регулювання гендерних відносин. Зокрема, здійснено аналіз інституційних особливостей проведення гендерних досліджень і практичного втілення їхніх результатів у процес регулювання гендерних відносин у Швеції, виокремлено актуальну тематику гендерних досліджень (на прикладі Гетеборзького університету). Теоретичну базу дослідження становлять праці провідних шведських науковиць із гендерних досліджень. Емпірична база цієї статті містить результати звітів шведських дослідницьких організацій і структур, а також 23 напівструктуровані фокусовані інтерв'ю з експертками у сфері гендерних досліджень Гетеборзького університету.

Відповідно до мети публікації, розглянемо питання інституціоналізації

гендерних досліджень у Швеції, розмаїття гендерних досліджень у цій країні, гендерні дослідження в Гетеборзькому університеті як “кейс-стаді” та результати гендерних досліджень (для кого і для чого презентувати?).

Інституціоналізація гендерних досліджень у вищих навчальних закладах країни розпочалася в кінці 70-х [10, с. 83]. Мережі дослідницьких організацій, які вивчали становище жінок, з'явилися в основних шведських університетах у Лунді, Стокгольмі, Гетеборзі, Упсалі, Лінчопінгу тощо. Також у цих університетах були засновані Асоціації жіночих дослідниць і жіночих студій. У. Холм у дослідженні жіночих центрів у Швеції [4] розглядає ці асоціації як перший основний крок у процесі інституціоналізації гендерних досліджень.

Існує близько двадцяти різноманітних кафедр, центрів, дослідницьких шкіл зі спеціальним наголосом на освіті чи дослідженнях у сфері гендерних відносин. Наприклад, Центр гендерних досліджень Стокгольмського університету (заснований у 1987 р.); Центр гендерних досліджень та феміністичні студії у галузі соціальних наук університету в Упсалі тощо. Інституціоналізація гендерних досліджень, що є частиною більш комплексного процесу формування інституційних засад регулювання гендерних відносин, у Швеції не є фрагментарним явищем, а має загальний характер і стосується всіх навчальних закладів країни.

Результати гендерних досліджень постійно використовуються в роботі органів державної влади у Швеції. Окрім того, гендерні дослідження з метою визначити цілі політики рівності статей проводять ті державні службовці, що зазвичай розробляють напрямки видатків або тексти до закону про бюджет у певній галузі політики. При цьому використовується спеціальна методика для сприяння аналітичній роботі, що враховує структуру певної галузі, різні кроки бюджетного процесу і урядові процедури. За результати проведених досліджень з питань гендерної рівності відповідальні координатори при міністерствах.

У 2004 – 2005 рр. шведський уряд провів широку аналітичну роботу з метою сформулювати цілі політики рівності статей в усіх відповідних галузях. Урядовою вимогою було, щоб принаймні одне

дослідження з питань гендерної рівності було проведено в кожній галузі державної політики. Результатом стало здійснення понад 120 досліджень з питань рівності статей у 48 галузях державної політики, визначення близько 50 цілей, напрацювання численних індикаторів та інструкцій для державних органів із розробки індикаторів в інших галузях, близько 20 завдань і близько 60 вимог до звітності про видатки державних органів [7, с. 18].

Інститут освіти у Швеції містить спеціальні заходи з навчання і доповнення постійних навчальних програм у рамках програми з гендерної пріоритетизації (gender mainstreaming). З 2004 р. для урядових службовців організовуються навчальні курси з питань гендерної рівності. Розроблено постійну навчальну програму з питань гендерної рівності, яку включає теорію гендерного питання, питання гендерної статистики тощо. Практично всі міністри й вищі урядовці проходять тренінг з питань гендерної рівності.

Чималі зусилля до процесу регулювання гендерних відносин загалом і пріоритетизації гендерних досліджень у Швеції доклав також жіночий рух [2]. Зокрема, Жіноча народна школа у Гетеборзі є прикладом низової освітньо-активістської ініціативи, у якій також поширюються ідеї гендерної рівності та проводяться гендерні дослідження [1].

Розмаїття гендерних досліджень. У Швеції для дослідження питань гендерної рівності використовуються як кількісні, так і якісні методи. Шведське центральне статистичне бюро (ШЦСБ) є центральним органом, відповідальним за офіційну статистику в країні. А оскільки гендерна рівність – одна з пріоритетних сфер досягнень у суспільному житті Швеції, то стилі життя чоловіків і жінок повинні бути видимими за допомогою статистичних даних. ШЦСБ випускає щорічний буклет «Жінки та чоловіки у Швеції. Факти і цифри», аби презентувати стан гендерної рівності в багатьох сферах шведського суспільства. Окрім того, кожного другого року ШЦСБ здійснює дослідження робочого середовища. «Гендерна статистика повинна бути публічною відповідальністю в усіх північних країнах» – це одна з рекомендацій, висловлених Північним інститутом із жіночих студій і гендерних досліджень [3, с. 5].

Низка інституцій здійснює у Швеції кількісні соціологічні дослідження на гендерну тематику. По-перше, Шведський інститут соціальних досліджень (заснований у 1972 р.), який співпрацює з кафедрами економіки та соціології Стокгольмського університету, включив гендерні питання як одну з чотирьох основних сфер досліджень (разом із ринком праці, державою загального добробуту, сім'єю).

По-друге, чимало досліджень зроблені як частина дослідницьких проєктів Європейського Союзу. Наприклад, TNS Gallup у рамках програми Eurobarometer проводить дослідження для ЄС щодо дискримінаційних питань, серед переліку яких є також і гендерна дискримінація, зокрема й у Швеції. Окрім того, питання з приводу дискримінації, ролі чоловіків і жінок в родині тощо зустрічаються в Європейському соціальному дослідженні (European Social Survey), де Швеція також бере участь. Швеція (зокрема кафедра соціології університету в Умеа) виступає одним із 45 членів Міжнародної програми із соціального дослідження (International Social Survey Programme), що є постійною щорічною програмою міжнародної співпраці з досліджень на актуальну не тільки для соціальних наук тематику.

Дослідниці перевіряють гендерні теорії за допомогою емпіричних соціологічних даних. Л. Венгнеруд провела кількісне соціологічне дослідження в політичній сфері «Тестуючи політику присутності емпірично: випадок представництва жінок у шведському Риксдазі» [9]. Основний результат дослідження Л. Венгнеруд полягає в тому, що теорія політичної присутності отримує суттєве емпіричне обґрунтування: жінки більшою мірою схильні представляти інтереси жінок у парламенті.

Професорки та дослідниці з інших шведських університетів проводять чимало досліджень, пов'язаних із питаннями гендерних відносин. Учасниці «Проекту з гендерних квот» [8] Д. Далеруп та Л. Фрайденваль зі Стокгольмського університету (кафедра політології) вивчають тематику гендерних квот як у Скандинавії, так і по всьому світу.

Міждисциплінарність – провідна тенденція у шведських дослідженнях загалом і гендерних зокрема [5; 6]. Концепція міжсекційності (intersectionality) (зв'язок між гендером і віком, расою, етнічністю, класом тощо), питання розмаїття

(diversity) та недискримінації входять у шведські гендерні дослідження.

Постійну критику гендерних досліджень і гендерної політики у Швеції можна вважати позитивним аспектом, що чинить позитивний вплив на процес інституціоналізації гендерних відносин. Співпраця гендерних дослідниць покликана вирішувати спільне завдання – покращення стану гендерних відносин у суспільстві. Саме на таку мету спрямовані більшість досліджень у Швеції.

Гендерні дослідження в Гетеборзькому університеті як кейс стаді. Швеція має низку університетів, де на різних кафедрах досліджуються питання гендерних відносин. Тематика досліджень відображає гендерну проблематику шведського суспільства, а їхні результати використовуються для вдосконалення гендерної політики в країні. У січні 2006 р. авторкою було проведено окреме дослідження академічної спільноти Гетеборзького університету, залученої до гендерних досліджень, мета якого – проаналізувати процес інституціоналізації гендерних відносин у шведському суспільстві та виокремити роль гендерних досліджень у процесі регулювання цих відносин.

Особливості гендерних відносин ефективніше вивчати за допомогою якісних методів, а саме – глибинних інтерв'ю. Загалом було проведено 23 напівструктуровані інтерв'ю. Середня тривалість інтерв'ю складала від сорока хвилин до однієї години. У результаті вибірки за методом “снігової кулі” було отримано такий розподіл експертів за кафедрами, науковими ступенями та статтю. Експертки були з 11 різних кафедр і центрів Гетеборзького університету: кафедри гендерних досліджень, центру глобальних гендерних досліджень, кафедри соціології, кафедри політичних наук, кафедри журналістики та масової комунікації, кафедри етнології, кафедри історії науки та теорії ідей, кафедри освіти, кафедри права, кафедри досліджень миру і розвитку, Шведського секретаріату гендерних досліджень. Серед них: керівниця кафедри / наукового центру – 3 особи, професорки – 5, доцентки – 1, PhD студентки – 11, дослідниці – 3. Серед опитаних осіб – 20 жінок і 3 чоловіків.

Найбільш актуальним гендерним питанням у Швеції виявилось *насилля проти жінок*. Майже всі експертки (зокрема 15 із

23) погоджуються, що це важливе питання у шведському суспільстві, яке потребує нагального розв'язання на державному рівні. Передусім, домашнє насилля (чи насилля в сім'ї) є великою проблемою для жінок. Зокрема, найбільш дискусійним є питання згвалтування в родині, яке регулюється шведським законодавством, однак не завжди визнається переважно чоловіками за насилля як таке. Виявляти згвалтування в родині досить складно, але такі випадки присутні навіть у шведському суспільстві, яке дружнє до жінок.

«... якщо ви, наприклад, подивитесь на згвалтування, то вони пов'язані з домашнім насиллям» (М. Льюфгрен-Нільсон, кафедра журналістики та масової комунікації).

Торгівля людьми та проституція також стосуються теми насилля проти жінок. Законодавче регулювання питання проституції магіралізувало дану проблему та частково винесло її за межі країни. Натомість проблема потребує подальшого дослідження та більшої уваги з боку політиків і громадських організацій.

Проблема насилля в Швеції досі не усвідомлюється всіма членами суспільства. Зокрема, насилля проти жінок не вважається «чоловічою проблемою». Тобто для більшості чоловіків-кривдників насилля в сім'ї не створює проблем, адже дуже мало випадків доходять до суду та закінчуються серйозними покараннями.

«Людам ця проблема є незнайомою, тобто вона для них взагалі не є проблемою. Це проблематично, оскільки чоловіки не визнають її» (М. Льюфгрен-Нільсон, кафедра журналістики та масової комунікації).

«В дискурсі насилля проти жінок не вважається чоловічою проблемою... Насилля проти жінок ще досі не створює проблем для чоловіків. Вони не отримують покарань у суді. Я маю надію, що це таки стане чоловічою проблемою, але наразі я не вважаю, що це проблема чоловіків. Вона повинна бути» (Х. Екбранд, кафедра соціології).

Важливим питанням є привернення серйозної уваги до теми домашнього насилля як із боку шведського суспільства, так і академічної спільноти. Пересічні шведи особливо чоловіки не завжди серйозно ставляться до проблеми домашнього насилля, вважаючи її чи то надуманою, перебільшеною з боку жіночих організацій, руху притулків, чи просто не помічаючи її

актуальність для сучасного суспільства.

«Чоловікам у цій країні не дозволено використовувати насилля, однак це стосується того, як суд сприймає насилля. Не тільки судді, а також юристи, прокурори, поліція і кожен, хто якимсь чином залучений до процесу. Насилля чоловіків не сприймається серйозно. І дослідження на цю тематику не так добре розвинуті. Вони краще розвинуті у США, Канаді та ВБ, порівняно зі Швецією» (У. Бйорнберг, кафедра соціології).

Порівнюючи ситуацію насилля проти жінок у Швеції та в інших країнах, варто зазначити, що не дивлячись на те, що ця проблема існує в усіх суспільствах, у Швеції на дану тематику говорять більш відкрито. Вона є більш видимою, адже мережа притулків для жінок, які зазнали насилля, є вагомою політичною силою, яка лобіює закони та постійно вводить питання домашнього насилля в публічний і політичний дискурси країни. Пересічні представники шведського суспільства мають змогу бути добре обізнаними з питанням домашнього насилля.

Знову ж таки постає тема законодавства, яке є не досконалим, і саме заради того, аби його покращати, працюють дослідниці Швеції. З одного боку, насилля чоловіків проти жінок є дуже важливою гендерною проблемою у Швеції та інших країнах. У Швеції це питання постає в публічному дискурсі, що є непоганим кроком для його розв'язання. Натомість експертки погоджуються, що слід проводити більше академічних досліджень та активніше ставити цю проблему на обговорення.

Дві інші актуальні гендерні проблематики – *відпустка по догляду за дитиною* та *становище жінок на ринку праці* – тісно пов'язані із сімейними ролями в суспільстві. Постають питання про те, хто повинен бути більшою мірою відповідальним за догляд за дітьми, чи як варто розподілити ці обов'язки в подружній парі. У даній ситуації чимало дискусій точиться навколо питання: Яким чином залучити чоловіків більшою мірою доглядати за дітьми?

Хоча Швеція вважається зразком гендерної рівності у світі (якщо брати до уваги участь жінок у політиці), дослідження підтверджують факт того, що ситуація в *економічній сфері* є абсолютно протилежною. По-перше, варто взяти до

уваги різницю в оплаті праці між чоловіками та жінками. У Швеції ця різниця дорівнює, в середньому, 10% і вважається вагомою ознакою дискримінації жінок на ринку праці в країні. Причому не завжди різниця в оплаті праці між чоловіками і жінками пояснюється горизонтальною сегрегацією на шведському ринку праці. Приватні компанії, у яких працівники ведуть переговори з працедавцями з приводу заробітної плати, схильні погоджуватися на різні суми для чоловіків і жінок.

«... Чоловіки все ще мають – вона є різною в різних секторах – але на 10% вищі зарплати, що нічим не може бути пояснено. Жінки можуть мати менші зарплати, оскільки вони займаються нижчі позиції. Однак на тих самих позиціях жінки мають від 10% до 20% менші зарплати. Зарплати у Швеції встановлюються на основі переговорів між працедавцем і працівником. Таким чином, по-перше, – то різниця в оплаті праці відповідно статі. Але існує також різниця відповідно до секторів. А сектори, у яких домінують жінки, мають повністю нижчі зарплати» (Е. Шлітер, Школа глобальних гендерних студій)

Тобто дослідниці стурбовані ситуацією, яка склалася у Швеції щодо нерівності в оплаті праці. Особливо, якщо зважити на те, що після численних років жіночого руху та впровадження політики гендерної рівності жінки почуваються менш захищеними, ніж чоловіки.

По-друге, деякі експертки називають суттєву *гендерну сегрегацію на ринку праці* однією з важливих проблем у сфері гендерних відносин. Певні професії вважаються повністю “жіночими”, як-от медсестри чи персонал дитячих садків, чи всі види професій, пов’язаних із доглядом. Відбулася фемінізація такої професії, як шкільний учитель. Якщо раніше вчителями були переважно чоловіки старшого віку (після 40 років), то тепер це жінки. Експерти пояснюють таку зміну переважно економічними причинами: раніше професія вчителя оплачувалася краще, і тому приваблювала більшою мірою чоловіків. Зі зниженням оплати престиж її впав, і чоловіки покинули цю професію.

Інше питання стосується *жінок у бізнесі*, адже навіть у Швеції ситуація потребує покращення. Представництво жінок у приватному секторі серед бізнесових компаній і керівництва великих бізнесових

компаній у Швеції є невеликою: лише 10% чи 12% жінок. Причому всі ці гендерні проблеми у сфері економіки існують, не зважаючи на факт того, що шведські жінки є більш освіченими, ніж чоловіки. Жінки в університетах на бакалаврських і магістерських програмах становлять приблизно 60% усіх студентів. Серед інших питань стосовно гендерних особливостей ринку праці варто назвати поєднання професійної кар’єри та родинних обов’язків (передусім для жінок), безробіття тощо.

Якщо звернути увагу на ці три найважливіші питання для шведського суспільства, то можна стверджувати, що в них домінантним є образ *жінок як жертв*. Жінки страждають від домашнього насилля, дискримінації в оплаті праці й подвійної відповідальності (поєднання роботи і родини, домашні обов’язки, діти). Жінки розглядаються як група, яка потребує допомоги та захисту з боку держави. З іншого боку, це не означає, що саме питання “жінок” превалює, адже питання “батьківства” включає чоловіків як важливий компонент у забезпеченні рівних прав і можливостей.

Окрім того, маскулінність і становище шведських чоловіків у процесі зміни гендерних відносин – актуальна тематика, яка вивчається дослідниками Гетеборзького університету. Питання маскулінності пов’язують із процесами урбанізації, які вплинули на структурні особливості робочої сили у Швеції. Чоловіки з деяких регіонів Швеції (переважно з півночі країни) схильні значно більшою мірою, ніж жінки, відмовлятися від вищої освіти, виконувати ручну некваліфіковану працю. Хоча подібного роду робота стає для Швеції все менш актуальною. Ці чоловіки не почуваються інтегрованими в сучасне шведське суспільство.

«Ми маємо велику проблему в північній Швеції та менш заселених територіях, де чоловіки менш освічені, ніж жінки, вони залишаються вдома, у той час коли жінки від’їжджають у великі міста вступати до університетів. А вони залишаються тут. І то велика урбаністична проблема для чоловічого населення» (Ш. Алнебратт, кафедра гендерних досліджень).

Дослідниці очікують, що результати їх праці будуть використані для покращення стану гендерних відносин у шведському суспільстві, де все ще існує низка актуальних гендерних проблем. Очікування та надії

експертів різні: хтось прагне змінити ставлення всього суспільства, інші зосереджують свою увагу радше на певній групі людей, але всі хочуть, аби їх дослідження в подальшому принесли користь. Наприклад, стали в нагоді для політиків, які мають працювати над регулюванням гендерних відносин у країні.

Результати гендерних досліджень: для кого і для чого презентувати? Невід’ємною складовою цілісного механізму регулювання гендерних відносин є налагодження зв’язку між дослідниками та політиками і урядовцями. Дослідники результати своєї праці презентують аудиторії, яку можна поділити на кілька типів: академічна аудиторія, неакадемічна аудиторія, специфічна аудиторія та політики (див. табл. 1).

Поділ є досить умовним, і типи певною мірою можуть накладатися один на одного. Політиків ми пропонуємо винести окремо як ключових осіб, що приймають рішення та здійснюють гендерну політику. Студенти є ільовою аудиторією, з якою обговорюють результати досліджень, адже освіта – ключова сфера, яка ефективно впливає на стан гендерних відносин у суспільстві.

Студенти у Швеції мали великий вплив на розвиток гендерних студій. Так, вони виступали з пропозиціями запровадити PhD програми на кафедрі гендерних досліджень Гетеборзького університету. Дослідникам подобається спілкуватися із студентами, адже від них вони зазвичай отримують активний зворотній зв’язок.

Таблиця 1

Типи аудиторій для презентації результатів гендерних досліджень

Назва цільової аудиторії	Залученість до університетської спільноти	Обізнаність із гендерною проблематикою	Представники (приклади)
Академічна аудиторія	так	досить велика в теоретичній сфері і, в окремих випадках, на практиці	студенти, викладачі, дослідники різних кафедр вузів
Неакадемічна аудиторія	ні	низька	пересічні люди
Специфічна аудиторія	ні	досить велика, особливо на практиці	НДО, державні структури, політики

З іншого боку, може й не бути чіткого поділу між академічною та неакадемічною аудиторіями. Деякі дослідники використовують англійську мову як засіб спілкування з міжнародною академічною спільнотою. Для цього слід написати та опублікувати дисертаційне дослідження англійською мовою.

Майже всі експертки говорять про важливість комунікації з неакадемічною аудиторією.

«Я завжди прагну бути відкритою. Наприклад, вчора я виступала на радіо з приводу гендерних питань» (Л. Венгнеруд, кафедра політології);

«Я роблю спеціальні публікації для загальної аудиторії. Вони мають вигляд маленьких книжечок, які легко читаються» (Е.-М. Свенсон, кафедра права).

Комунікація з пересічними шведами відбувається за допомогою ЗМІ і є важливим аспектом публічності гендерних досліджень. У Гетеборзькому університеті щороку проводиться так званий “університетський тиждень”, який є відкритою для зовнішньої

публіки подією. Кафедри демонструють суспільству свої нові наукові здобутки в тій чи іншій галузі, ініціюють дискусії на різні суспільні теми тощо. Інша велика щорічна подія в місті – Гетеборзький книжковий ярмарок, де, окрім книг, презентуються нові дослідження, відбуваються круглі столи, на які запрошують дослідників з усього світу.

Деякі респонденти повідомляють про результати досліджень так званих специфічній аудиторії, яку вони зазвичай вивчають. Наприклад, соціальні служби є цільовою аудиторією для Х. Екбранда, який вивчає домашнє насилля. Дослідники читають лекції для специфічної аудиторії, виступають по телебаченню.

М. Еріксон, досліджуючи пожежників, орієнтує саме на специфічну аудиторію – пожежні служби і державних службовців: «Я хочу зробити це дослідження для людей, які працюють у пожежних службах, але також є членами організації. Я презентував своє дослідження і я робив промови для пожежних служб і політиків. І я хочу продовжити робити це. На мою думку, це буде використано за

межами академічного середовища».

Аби результати досліджень донести до міжнародної цільової аудиторії, слід відвідувати численні міжнародні події – конференції, форуми, школи тощо.

«Я працювала, напевно, з 5-6-7 різними мережами в Кералі та Індії. Я презентувала своє дослідження на семінарі, де я розповіла про результати. І також, коли я робила своє польове дослідження у 2000-2001 роках, я на той час мала семінар, де ми говорили про гендерні відносини, якого типу аналіз влади ми можемо виконати і таке інше. Я намагалася запровадити діалог з акторами, з якими я працювала» (М. Ервер, Школа глобальних гендерних студій).

Попри це, найбільш практично і доцільно співпрацювати безпосередньо з людьми, які приймають політичні рішення щодо змін у сфері гендерних відносин. Респонденти мають різну точку зору щодо взаємодії між дослідниками та політиками у Швеції. Е. Борйстрьом зі Шведського секретаріату з гендерних досліджень характеризує ситуацію співпраці між дослідниками і політиками як досить плідну, налагоджену у форматі діалогу:

«Сьогодні, я вважаю, загалом, легше для людей, які роблять гендерні дослідження, говорити з політиками. На мою думку, гендерні дослідження у Швеції мають дуже гарні зв'язки з політиками. Феміністські питання є досить актуальними у Швеції. І коли з'являються певні проблеми, політики мають комісії і намагаються звертатися до гендерних дослідників» (Е. Борйстрьом, Шведський секретаріат з гендерних досліджень).

Було проаналізовано приклади презентації результатів досліджень і взаємодії між дослідниками та політиками. По-перше, то можуть бути парламентські слухання, на які запрошуються дослідниці.

«У цьому дослідженні про сім'ю була одна особа, яка має тісні взаємозв'язки з профспілкою, і в уряді були питання про гендер і родину, і слухання про те, якого типу дослідження проводилися в цій сфері. І було запрошено чимало дослідників. І була коротка презентація про те, що робиться і що вже зроблено. І у них запитували їх думку. Я вважаю, що то такий тип зустрічі, який показує, як дослідники та урядові структури виходять на рівень дискусій. Такі політичні слухання, на які запрошуються дослідники з різних сфер, відбуваються досить часто» (А.-К. Коллінд, кафедра соціології).

По-друге, це можуть бути урядові розслідування з питань гендерної рівності, до яких залучені дослідники, яких часто використовують як експертів. З іншого боку, політики можуть контролювати діяльність дослідників за допомогою грантів. Надання фінансування автоматично означає те, що результати будуть використанні політиками в одній із їхніх програм.

Шведський уряд використовує дослідження як механізм гендерної політики:

«У Швеції є чимало результатів з норвезької дослідницької програми й інших дослідницьких програм. Це дуже важливо для постановки питання про насилля проти жінок як публічної проблеми. Для Швеції то було дуже важливим для проітовхування до зміни. І на початку 1990-х років урядом було призначено спеціальну комісію для перегляду усіх досліджень насилля проти жінок. Були рекомендації змінити закон. Була політична програма» (М. Еріксон, кафедра соціології).

Отже, у Швеції існує досить активна взаємодія між дослідниками та політиками щодо покращення стану гендерних відносин у країні. Експерти цю взаємодію оцінюють по-різному: одні вважають її достатньою та плідною, інші критикують за брак уваги до вивчення гендерних питань. Натомість ініціатива в комунікації походить з боку обох сторін: як дослідники прагнуть практично на політичному рівні втілювати результати своїх досліджень, так і професійні політики намагаються мати наукові докази й підтримку з боку академічної спільноти у своїх політичних програмах та діях.

Висновки. Інституціоналізація гендерних досліджень у Швеції, розпочавшись близько сорока років тому на рівні створення окремих дослідницьких організацій, наразі характеризується активною взаємодією з різноманітними факторами процесу регулювання гендерних відносин, зокрема й політиками. Гендерні дослідження є невід'ємною складовою інституційного механізму забезпечення гендерної рівності.

Сучасні гендерні дослідження характеризуються міждисциплінарним підходом, увагою до міжсекційності (тобто множинності нерівностей, окрім гендерної) і розмаїття. Досліджувана тематика на кафедрах Гетеборзького університету відображає гендерні проблемні питання у шведському суспільстві (як-от насилля проти жінок, жінки на ринку праці, маскулінізм та урбанізація).

Дослідниці презентують результати напрацювань із гендерних питань трьома типами так званої цільової аудиторії:

академічній, неакадемічній і спеціалізованій. щодо покращення стану гендерних відносин
Також для Швеції характерна досить активна у країні.
взаємодія між дослідниками та політиками

ЛІТЕРАТУРА

1. Марценюк Т. Шведська жіноча народна школа як приклад низового активізму в освіті та жіночому русі / Т. Марценюк // Журнал соціальної критики «Спільне». – 2011. – № 3. – С. 118-121.
2. Марценюк Т. Фемінізм «по-шведськи» чи роль жіночого руху в забезпеченні гендерної рівності у Швеції / Т. Марценюк // Гендерний журнал «Я». – № 4 (26) «Фемінізм та жіночий рух». – 2010. – С. 22-25.
3. Grönroos M. Statistics on Gender Equality in the Nordic countries – a Survey of the Status / Maria Grönroos, Elisabeth Lorenzen. – Oslo : NIKK, 2002.
4. Holm U. Paradoxical Conditions for Women's Studies Centers in Sweden / Ulla Holm // Women's Studies – from institutional innovations to new jobs qualifications. Report from ATHENA panel of experts 1.a. ATHENA/Utrecht University / [ed. by N. Lykke, C. Michel, M. Puig de la Bellacasa]. – 2001 [Electronic resource]. – Available at : http://www.let.uu.nl/womens_studies/athena/wholeocumnet.pdf.
5. Liinason M. Interdisciplinarity, research policies and practice : Two case studies in Sweden. Disciplinary Boundaries between Social Sciences and Humanities / M. Liinason, K. Alnebratt, U. Holm. – Sweden : Gothenburg University, 2006. – 65 p.
6. Martsenyuk T. Gender Research in Sweden : Plurality of Concepts (Y. Hirdman vs. P. de los Reyes) / T. Martsenyuk // Lyčių studijos ir tyrimai (Gender Studies and Research). – 2008 (5). – P. 104-108.
7. Moving Ahead : Gender Budgeting in Sweden. – Stockholm : Ministry of Industry, Employment and Communications, 2004. – 18 p.
8. Quotas – a Key to Equality? [Electronic resource]. – Available at : <http://www.quotaproject.org>.
9. Wängnerud L. Testing the Politics of Presence Empirically. The Case of Women's Representation in the Swedish Riksdag [Electronic resource] / Lena Wängnerud / Paper presented at 3rd ECPR Conference, Section 4, Panel 10 on Now we have all research : What about feminist methodology? (Budapest, 2005).
10. Women's/Gender/Feminist Studies : PhD Training in the Nordic Regions of Europe. Nordic Research School in Interdisciplinary Gender Studies Publications // Tema Genus Report. – 2004. – № 3. – 83 p.

Марценюк Тамара

ГЕНДЕРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРОЦЕССА РЕГУЛИРОВАНИЯ ГЕНДЕРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ШВЕЦИИ

Охарактеризован процесс институционализации гендерных исследований в Швеции, важным аспектом которого является их использование в работе органов государственной власти. Гендерная статистика, социологические гендерные исследования, международные исследования гендерных отношений – составляющие гендерных исследований в Швеции. Междисциплинарность, мижсекционность, многообразие – ведущие результаты институционализации гендерных исследований. Швеция имеет ряд университетов, где на различных кафедрах исследуются вопросы гендерных отношений. На основе анализа гендерных исследований, которые проводятся в Гетеборгском университете показано, что основная тематика исследований (домашнее насилие, гендерное неравенство на рынке труда) отражает гендерную проблематику шведского общества, а их результаты используются для усовершенствования гендерной политики в стране.

Ключевые слова: гендерные исследования, институционализация, гендерные отношения, Швеция, Гетеборгский университет.

Martsenyuk Tamara

GENDER RESEARCH AS A PART OF GENDER RELATIONS REGULATION PROCESS IN SWEDEN

The process of institutionalization of gender research in Sweden, an important aspect of which is the usage of them in the work of public authorities, is analyzed. Gender statistics, sociological gender studies, international studies of gender relations are among the elements of gender research in Sweden. Interdisciplinarity, intersectionality, diversity are the important features of the result of gender research institutionalization. Sweden has a number of universities, where gender relations are being researched in the different departments. The case study of the Gothenburg University shows that the main subject of research (domestic violence, gender inequality in the labor market) reflects the gender-based problems of Swedish society, and their results are used to improve gender politics in the country.

Key words: gender research, institutionalization, gender relations, Sweden, Gothenburg University.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка В.А. Гаманюк
Матеріал надійшов до редакції 9.10.2014*

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В ОСВІТІ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

УДК 37.043.1

Анна Вербенець ПРОБЛЕМА РОЗДІЛЬНОГО ТА СПІЛЬНОГО НАВЧАННЯ: МАЛЬТІЙСЬКИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено висвітленню досвіду вирішення проблеми спільного та роздільного навчання на Мальті; описано різні типи мальтійських шкіл та особливості організації в них навчання; проаналізовано різні точки зору зарубіжних учених щодо роздільного та змішаного навчання.

Ключові слова: освіта, змішані класи, школи для хлопчиків, школи для дівчат.

Вступ. Україна переходить на новий етап розвитку. Про це свідчить підписання Болонської Конвенції у 2005 році, у 2014 – угода про асоціацію України з ЄС. Вітчизняній педагогіці потрібно переосмислити та розглянути ідеї європейської освіти, через те що українська педагогіка стоїть на шляху свого розвитку, впровадження та застосування інноваційних ідей, нових педагогічних концепцій, які будуть відповідати європейським стандартам якості. У країнах Європи широко використовують гендерні підходи у навчанні, зокрема існують школи для хлопчиків та дівчат, що репрезентують роздільне навчання, та школи змішаного типу, у яких використовують оптимальні гендерні умови та методи в навчальних дисциплінах. У наш час частіше порушується питання змішаного і роздільного навчання, про це свідчить багато проведених гендерних конференцій, круглих столів, дискусій тощо. Тому названа проблема є цікавою та актуальною для української системи освіти. Інтерес до мальтійської системи освіти з'явився головним чином з двох причин: через ідею рівності між чоловіками і жінками, згідно з якою необхідно уникати дискримінації за ознакою статі у сфері освіти, та завдяки наявності жіночого представництва в деяких галузях освіти, особливо в наукових і технічних галузях.

Серед найбільш відомих сьогодні вчених, чий роботи присвячені проблемі гендерного виховання, слід назвати насамперед прізвища В. Кравця, І. Кльоциної, І. Кона, Т. Говорун. Учені достатньо повно висвітлюють низку аспектів гендерного виховання учнів та студентської молоді, серед яких згадується і питання роздільного навчання.

Серед учених та педагогів-практиків, які

займаються проблемою змішаного та роздільного навчання /виховання на Мальті, слід назвати К. Беззіну, Ф. Вентуру, Д. Гаучі, М. Дарманін, М. Діmek, П. Робінсон, А. Смілзера та Ч. Фарруджа.

Мета статті – виявити особливості навчання в мальтійських школах змішаного та роздільного типів навчання та проаналізувати різні точки зору щодо порушеної проблеми.

Результати дослідження. Мальтійська система середньої школи, в тому числі державні та школи приватного сектора, завжди була одностатевою. Змішані класи було відкрито в державних початкових школах лише на початку 1980 рр. [6]. У віці п'яти років учні на Мальті починають відвідувати початкову школу. Офіційний основний курс триває протягом шести років і в основному включає в себе наступні предмети: мальтійську мову, англійську мову, математику, суспільні науки і релігійну освіту. Останнє відбиває величезний вплив католицизму на суспільство Мальти. Загалом школи поділяються на церковні, приватні та державні [3]. Відмінність цих шкіл у тому, що в приватних школах дівчатка та хлопчики навчаються разом, у деяких державних школах різностатеві учні навчаються окремо, а в деяких разом; у церковних школах дівчата та хлопці навчаються нарізно.

Зауважимо, що практика роздільного навчання існувала переважно в середніх школах і вищих навчальних закладах у більшості європейських країн до ХХ-го століття, але в останні роки кількість одностатевих шкіл різко скоротилася. Натомість набуло поширення «Co-ed – змішане статеве виховання» або «змішана гендерна освіта». Кількість спільного навчання в школах різко зросла саме в останні роки, і це явище знайшло підтримку

педагогів і зацікавлених сторін, що відображено в публікаціях та широких дослідженнях системи мальтійської освіти [2].

Сьогодні на Мальті існують окремі школи для дівчат та окремі школи для хлопчиків, наприклад школи для хлопчиків: St Aloysius College, St Augustine College, Our Lady Immaculate School та інші, школи для дівчаток: St Theresa College Girls' School, St Dorothy's School, St Catherine Girls School та інші. Цей традиційний досвід і досі обговорюється в мальтійському науковому середовищі. Серед учених-практиків можна виділити групи прихильників та противників роздільного навчання, які наводять аргументи на захист своєї позиції.

Розглянемо позиції противників спільного навчання. Один із них, Леонард Сакс, стверджує, що самі батьки не хочуть, щоб їхні діти навчалися у змішаних класах через дві обставини: можливу появу між дітьми закоханості та необхідність створення для дітей різної статі різних умов навчання. На думку вченого, дівчатка вчать краще, коли температура повітря в класі тепла, у той час як хлопчики працюють краще в більш прохолодних класах [7].

Противником спільного навчання є професор Марі Дарманін, яка стверджує, що спільне навчання призводить до того, що хлопці ухиляються тих видів навчальної діяльності, які традиційно вважаються “жіночими” чи “чоловічими”: «в змішаних класах хлопчики, як правило, уникають читання, а дівчата ухиляються від наукових дисциплін» [4]). Прихильники роздільного виховання (Леонардо Сакс, Марі Дарманін, Чарльз Фарруджа та ін.) доводять, що краще виховувати хлопчиків і дівчаток в окремих школах.

Точка зору *противників* спільного навчання має своє “наукове” підґрунтя. Дослідження професора університету Мальти Антонії Бордж Грек “доводять”, що діти досягають більш високих результатів у школах із роздільним навчанням. Учена додержується думки, що мозок хлопчика і дівчинки функціонує по-різному, тому хлопці і дівчата навчаються по-різному. Дівчата більш пасивні, вони, як правило, мають хороші візуальні і слухові здібності, також дівчатка можуть краще працювати в умовах спілкування, дискусій. Хлопчики більш кінетичні, вони повинні вчитися на практиці.

Дівчатка і хлопчики мають різні стимули для навчання. Тому, якщо вчитель зуміє зацікавити дівчаток, то втратить інтерес хлопців, і навпаки. Хлопчиків лякають кращі вербальні здібності. Наприклад, на уроках англійської мови, літератури та письма. Тому хлопці працюватимуть краще, якщо навколо дівчат не буде. Те саме стосується й дівчат на уроках точних наук [3]. Тому розподіл класів за статтю означатиме те що для учнів та учениць створюються спеціальні умови з урахуванням їхніх “особливих” потреб.

Таку позицію вважаємо і тенденційною, і застарілою. Спільне навчання хлопчиків та дівчаток є безумовною перевагою, таке їхнє навчання разом розширює їх можливості. Взагалі, всі люди різні, і мотивація, і інтерес, і здібності до вивчення окремих предметів не можуть розглядатися “узагальнено”, якщо ми прагнемо до задоволення освітніх потреб кожної окремої людини, а не хлопців та дівчат.

Противником спільного навчання виступає Чарльз Фарруджа (професор державного мальтійського університету), який стверджує, що студенти, що навчаються в змішаних школах, не можуть зосередитися на навчанні. Тут більш погана дисципліна та організованість навчання.

Критики ідеї змішаних шкіл негативним наслідком спільного навчання називають те, що учні втрачають увагу, більше відволікаються. Якщо студенти не можуть зосередитися на навчанні, коли вони знаходяться в школі, то не буде ніякого сенсу для них відвідувати заняття. Ось чому необхідно мати школи для кожної статі, з метою досягнення кращої освіти [5]. Вище вказані науковці звертають велику увагу на навчання в одностатевих школах. На їх думку, рівень навчання може бути високим тільки у класах з різною статтю.

Ця думка здається суперечливою, оскільки наявність у класі і хлопців, і дівчат створює кращу атмосферу навчання, змінюється мотивація, що спонукає студентів учитися і вдосконалювати себе. Іншими словами, конкуренція між однолітками стане більш запеклою, а співпраця – плідною. Це, безумовно, одна з причин, щоб вибрати навчання в змішаній школі.

Думка, що «протилежна стать також може відвернути увагу студентів» [5], також є недостатньо аргументованою, оскільки відволікати від навчання може безліч причин, одна з яких сьогодні – розвиток

інтернет-технологій та захоплення молоді соцмережами. За таких умов і спілкування стає віртуальним.

Прихильники *спільного* навчання, як-от директор школи Сан Антон (San Anton School in Malta) Джо Гаучі, переконані, що студенти обох статей здатні знайти та перейняти один від одного краще. Учні працюють у змішаних групах, у класі й за його межами, вони здатні оцінити й вивчити різні підходи і перспективи, як із чоловічої, так із жіночої точки зору, що дозволяє їм рости в навчанні, соціально і особисто» [5].

Роздільне навчання полегшує роботу тих учителів, які звикли до формальної освіти, вважає Крістен Станбері. Роздільне навчання – це застарий підхід, кілька викладачів формально навчені використовувати гендерно-специфічні методи навчання, а досвідчені викладачі розуміють гендерні відмінності та використовують різні стилі навчання в змішаних класах.

Багаторічний досвід викладання дозволив Мадлен Діmek стверджувати, що наявність обох статей у класі має позитивний потенціал, оскільки у дівчат і хлопців різний досвід світобуття, який допомагає вчитися їм один у одного майбутньому співіснуванню [4]. У молоді є власний досвід міжстатевого спілкування, навчальний заклад повинен створити учням та ученицям умови продуктивної співпраці, дати можливість ознайомлення із світом кожної людини із її цінностями та вподобаннями. Так, на рівні підсвідомості, у спілкуванні, учні вивчають особливості психології один одного, що сприятиме їх легшому входженню в дорослий світ. У руках дітей, на думку М. Діmek, ключ від майбутнього країни, вони стануть її власниками, тому саме таких відповідальних власників і повинна виховувати школа.

Переконані, що школи зі спільним навчанням забезпечують відповідне середовище для студентів і сприяють розвитку міжособистісних навичок, необхідних, коли вони приєднуються до дорослого суспільства в майбутньому.

Головний недолік роздільного навчання – це вірогідність виникнення проблем подальшої соціалізації особистості, як хлопців, так і дівчат. Тобто при недостатньому спілкуванні та браку навичок спільної праці вони можуть просто не навчитися розуміти один одного. А це, у

свою чергу, створить проблеми при побудові сім'ї, у трудовому колективі тощо.

Тому навіть серед прихильників роздільного навчання поступово популяризується думка про необхідність організовувати таке навчання не в окремих школах, а в одній будівлі, “під одним дахом”, що є певним компромісом. Таким чином, у хлопців та дівчат з'являється можливість “програти” різноманітні ситуації спілкування – і під час дозвілля, і в діловій взаємодії.

Хлопчик, який навчається в школі для хлопчиків, може бути занадто сором'язливим, щоб спілкуватися з дівчиною, тому що він не знає, як це зробити. Він може бути заляканий, бо йому не вистачає впевненості в спілкуванні з протилежною статтю. Тобто в нього немає накопиченого досвіду від спілкування з протилежною статтю [5]. «Це, звичайно, важливо, і є великою перевагою навчання в co-ed школі» – стверджує в інтерв'ю для Malta Today міністр освіти Мальти Еваріст Бартоло [1]. Міністр освіти підтримує думку про необхідність існування шкіл зі змішаними статевим класами. Він вважає, що одностатеві школи мають менше переваг, ніж школи змішаного навчання.

Прихильники (Джо Гаучі, Крістен Станбері, Мадлен Діmek та ін.) спільного навчання вважають, що краще коли хлопчики і дівчатка ходять у змішані школи. Педагоги наголошують, що учні мають хорошу поведінку, коли спілкуються з протилежною статтю. Учениця в змішаному класі не буде мати почуття сором'язливості або збентеження, а навпаки – буде мати впевненість і радість від спілкування з протилежною статтю. Досвід у них є, якщо вони вчилися разом в одній школі, безумовно, це буде перевагою для них, коли вони почнуть працювати, тому що обидві статі будуть працювати разом в тому ж середовищі [8].

Суспільство вимагає від нас потрібних йому вмінь і навичок, правильних рішень. І допомагає нам це зробити соціалізація як процес навчання та підготовки дітей до дорослого життя. Таким чином, на наш погляд, є зрозумілим, чому ідея спільного навчання є більш продуктивною, ніж ідея навчання роздільного.

Висновки. Сьогодні на Мальті існують змішані та роздільні школи, можна працює за своєю гендерною концепцією,

дотримуючись методів ізольованого чи паритетного навчання та виховання. У всіх мальтійських школах використовують гендерні підходи в навчанні, але в кожному типі шкіл їх розуміють і втілюють по-різному, незважаючи на те, чи є школа приватною зі змішаними статевими класами, чи державною, чи церковною з одностатевими класами. Жінки і чоловіки є рівними. У кожному типі мальтійських шкіл є свої переваги та недоліки. Co-ed школи навчають дітей у змішаних класах, що дає змогу дитині соціально розвиватися, недоліком може бути поведінка студентів у школі, у певному віці взаємні симпатії та

почуття, що впливатимуть на якість навчання. В одностатевих школах учні не мають можливості спілкування з протилежною статтю, вони зосереджені тільки на навчанні, але при цьому студенти не мають досвіду спілкування з протилежною статтю та не можуть переймати досвід протилежної статті. Вважаємо, що мальтійський досвід співіснування різних шкіл є цікавим для вітчизняної системи освіти на сучасному етапі розвитку України, а також переконує в актуальності впровадження гендерної складової освіти на загальноєвропейському рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Balzan J. Co-ed education «very positive» education minister says / J. Balzan // Malta Today. – 2014. – № 10. – P. 1-18.
2. Bezzina C. School development / C. Bezzina. – Malta : MUT Publications LTD, 1988. – 101 p.
3. Borg Grech A. The Curriculum. Preparation for Life / A. Borg Grech. – Malta : MUT Publications LTD, 1996. – 151 p.
4. Darmanin M. Gender Differentials and subjects choice in Maltese secondary schools / M. Darmanin, R. Sultana, P. Hirst // Themes in education a Maltese reader. – 1991. – № 2. – P. 131-173.
5. Farrugia C. A new vision for primary schools / C. Farrugia. – Malta : Peresso Printing Press, 1994. – 320 p.
6. Giordmaina J. National Curriculum on its way / J. Giordmaina. – Gutenberg Press LDT and Ministry of education, 2000 – 566 p.
7. Robinson P. Should the sexes be separated for secondary education? / P. Robinson, A. Smithers. – UK : University of Buckingham, 2000. – 48 p.
8. Ventura F. Secondary Education in Malta, challenges and opportunities / F. Ventura. – Malta : Peresso Press LTD, 1996. – 200 p.

Вербенець Анна

ПРОБЛЕМА РАЗДЕЛЬНОГО И СОВМЕСТНОГО ОБУЧЕНИЯ: МАЛЬТИЙСКИЙ ОПЫТ

Статья посвящена совместному и раздельному обучению на примере мальтийского опыта; в статье описываются разные типы школ на Мальте, особенности организации в них обучения, анализируется раздельное и совместное обучение в мальтийских школах, раскрываются различные точки зрения относительно целесообразности раздельного совместного обучения девочек и мальчиков.

Ключевые слова: образование, классы совместного обучения, школы для мальчиков, школы для девочек.

Verbenets Anna

THE ISSUE OF SEPARATE AND COMMON SCHOOLING: EXPERIENCES OF MALTESE SCHOOLS

This article is related to cued and mixed education experience in Malta, the article describes the different types of schools in Malta and their characteristics, analyzes gender and mixed gender learning in Maltese schools, describes two points of view on this issue.

Key words: education, separate and common schooling, maltese schools.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка Т.О. Дороніна
Матеріал надійшов до редакції 21.12.2014*

УДК 347.61/.64:94(35)

Марина Волікова

СІМЕЙНО-ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ ЗА ЗАКОНАМИ ХАММУРАПІ

У статті зосереджено увагу на особливостях сімейно-шлюбних відносин у Стародавньому Вавилоні відповідно до Законів Хаммурапі. Автор подає аналіз статей Закону й детально зупиняється на характеристиці окремих його положень. З'ясовано, що шлюб за Законами Хаммурапі був

покликаний підтримувати громадський порядок, регламентувати відносини між чоловіком та жінкою, батьками і дітьми, охороняти дітей, захищати подружжя від втручання третіх осіб і забезпечувати гармонійну спадкоємність поколінь.

Ключові слова: сім'я, чоловік, дружина, шлюб, право, закон.

Вступ. Сім'я відіграє велику роль у сучасному суспільстві. Вона є первинним елементом у формуванні громадських об'єднань, класів, груп, які утворюють соціальну структуру будь-якої країни. Життя більшості українців так чи інакше пов'язане з сім'єю – своєрідним мікросвітом, де сплітаються складні економічні, політичні, психологічні, ідеологічні та соціальні проблеми.

Сьогодні в Україні, як і в цілому світі, спостерігаємо негативні тенденції в розвитку сімейно-шлюбних взаємин. Особливо яскраво це відбивається на молодіжному середовищі, про що свідчать багато фактів: знижується шлюбний вік, скорочується дітонародження, зростає нуклеаризація сімей, набувають поширення різні форми сімейної девіації (зловживання алкоголем і наркотиками, сімейне насильство), зростає дитяча злочинність. Значна кількість подружніх пар відмовляється від можливості вирішення подібних проблем, вважаючи розлучення найкращим виходом із будь-якого конфлікту. Тому ретроспективне дослідження сімейно-шлюбних відносин Стародавнього Вавилону має глибоке практичне значення, воно є важливою передумовою розуміння багатьох процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві, тим самим пропонуючи варіанти громадянського врегулювання та попередження різних проявів девіації в подружньому житті.

Велика кількість учених намагалася осмислити існування інституту сім'ї ще в середині XIX ст., про це свідчать дослідження істориків, соціологів, археологів та антропологів, зокрема Ф. Енгельса, М. Ковалевського, Б. Малиновського, Л. Моргана, П. Сорокіна та ін. Сходознавчою проблематикою в Україні займалися О. Баранников, В. Дубровський, А. Ковалівський, Ю. Кочубей, І. Крачковський, А. Кримський, О. Прицак та ін. Правові системи Стародавнього Сходу вивчали І. Волков, І. Дьяконов. Серед сучасних науковців дослідженню розвитку шлюбно-сімейних взаємин присвятили свої праці П. Габдрахманов, Ю. Гончаров, В. Долгов, Ю. Лотман, М. Любарт, К. Марєєва,

Б. Миронов, В. Носевич, Н. Пушкарьова, М. Цатурова та інші

Метою статті є розкриття сутності сімейно-шлюбних відносин за Законами Хаммурапі задля виявлення в них першооснов сучасного розуміння шлюбу.

Результати дослідження. Історія людства бере свій початок від появи лічби, писемності та формування перших державних утворень. Із цього моменту починається фіксація всіх подій та явищ, виникають свідчення про життя людей, формуються стосунки й взаємовідносини. Перші в історії людства держави утворилися в регіоні, який в історіографії традиційно називається Стародавнім Сходом, включаючи в себе держави Давнього Єгипту, Шумеру, Месопотамії, Сирії, Палестини, Фінікії, Малої Азії та Закавказзя, Ірану, Середньої Азії, Індії, Китаю. Саме в цьому регіоні було здійснено перехід від первіснообщинного ладу до цивілізації, тобто відбулося зародження політико-правової думки. Втім, для всього Стародавнього Сходу характерним є видання не тільки окремих законів, а й розробка та впровадження цілих збірників права, до яких можна віднести такі пам'ятки правової думки: кодекс Сеті I (у Єгипті XIV ст. до н.е.), кодекс Бокхоріса (VIII ст. до н.е.), Закони Ур-Наму (у Месопотамії XXI ст. до н.е.), Книга законів-Фацзін, розроблена китайським чиновником Лі Куйєм (IV ст. до н.е.) та інші нормативно-правові документи. Найвидатнішою пам'яткою права Стародавнього Сходу вважається Звід Законів (далі – Закони) вавилонського царя Хаммурапі (1792-1750 рр. до н.е.), які регулювали цілий спектр цивільно-правових відносин у галузі спадкового, зобов'язального, кримінально-процесуального й зокрема сімейно-шлюбного права. Закони з'явилися не на порожньому місці, їх поява була лише одним із виявів фіксації місцевих правових норм, доповнених законодавчою практикою правителя.

Метою видання Законів, на думку самого царя, було встановлення в державі такого порядку, «щоб сильний не гнобив слабшого, щоб виявити справедливість до сироти та вдови, щоб чинити суд у країні, щоб до пригнобленого виявити справедливість» [2].

Усього законник містить 282 статті й складається з трьох частин: прологу, правових норм та епілогу. Як влучно зазначає у своїх дослідженнях сходознавець І.М. Дьяконов, «...Закони Хаммурапі являють продуману й своєрідну систему права, що виходить не з механічного з'єднання першоджерел, а з реальних потреб Вавилонської держави того часу» [4].

У юридичній літературі Закони Хаммурапі одні дослідники розглядають як збірник чинного на той час права, інші вчені – як юридичний трактат, який відображає картину ідеальної справедливості, деякі науковці – як звід царя Хаммурапі перед богом про свою діяльність. Наведені вище визначення не повною мірою репрезентують усю багатогранність підходів до розуміння сутності змісту Законів Хаммурапі, проте більшість науковців погоджується з тим, що Закони, як за своїм змістом, так і за рівнем розвитку тогочасної юридичної думки були великим кроком уперед порівняно з найдавнішими шумерськими та аркадськими правовими пам'ятками.

Значна частина норм Закону (69 статей) присвячено сімейно-шлюбним відносинам, у цих статтях розглянуто питання різного характеру, а саме: про форми та умови укладання шлюбу, розлучення, майнові та особистісні взаємовідносини подружжя, стосунки батьків і дітей. Це найбільш ранній правовий документ в історії людства, у якому нормативно-правового значення набувають такі слова, як “чоловік”, “дружина”, “шлюб”, “сім'я”, “розлучення”, “зрада”, “діти”, “чоловік” і “жінка”. Досліджуючи Закони Хаммурапі, ми з'ясували, що слово “шлюб” згадується 13 разів, слово “чоловік” – 44 рази, “дружина” – 67 разів, “зрада” – 3 рази, “сім'я” – 1 раз і “розлучення” – 3 рази. Шлюбна угода укладалась між чоловіком і жінкою, чоловік при цьому називався “чоловіком”, а жінка – “дружиною”, це переконує нас у тому, що для вавилонського суспільства шлюб мав неабияку вагу.

Значна кількість сімейно-шлюбних постанов (статей) у тексті Законів чітко показує зацікавленість держави у правовому оформленні міжособистісних, зокрема й статевих зв'язків між чоловіком та жінкою, юнаком та юнкою, тому на них варто зупинитися докладніше.

Головним інститутом сімейного права в

будь-який історичний період виступає шлюб. У Вавилоні вважалося, що ідеальний шлюбний вік для дівчинки – дев'ять років, для хлопчика – тринадцять [1, с. 75]. Вавилонська сім'я була патріархатною й знаходилася під владою батька/чоловіка, який мав беззаперечне право вирішувати подальшу долю своїх нащадків. Укладанню шлюбу передував етап “заручення” або “шлюбної змови”, закон чітко фіксує ці правові категорії, оскільки вони обумовлювали майбутнє сімейне життя, наділяючи чоловіка і жінку новим правовим статусом, а саме – “нареченого” і “нареченої”, тому заручини ставали підставою для укладання шлюбу. У Законах “шлюбна змова” або “заручення” представлені в декількох статтях, насамперед у (ст.155, 156), які починаються такими словами: «Якщо людина вибрала своєму сину наречену...», як бачимо з тексту, ініціатива “змови” належить батькам, причому з обох сторін. Якщо наречену синові вибирає батько, то логічно припустити, що дочка не бере участі в цьому процесі. Вік нареченого та нареченої у Законах не згадується, це значить, що перед нами загальна норма, яка описує типову для того часу ситуацію, коли заручення укладалось до повноліття хлопчика чи дівчинки. Більш докладний опис заручення висвітлено в (ст.159, 160): «Якщо чоловік, який приніс шлюбний дарунок у дім свого тестя, віддав викуп, зверне свій погляд на іншу жінку і скаже своєму тестеві: “Я не візьму твоєї дочки”, – то батько дівчини може забрати все, що йому було принесено» [2, с. 37]. «Якщо чоловік принесе в дім тестя шлюбний дарунок і віддасть викуп, а потім батько дівчини скаже: “Я не віддам тобі своєї дочки”, – то він повинен повернути у подвійному розмірі все, що було принесено йому» [2, с. 37]. Зміст правового документа чітко засвідчує, що мова йде саме про змову батьків, а саме: 1) присутній намір домовитися про майбутній шлюб; 2) заручення забезпечується своєрідним завдатком; 3) суб'єктом заручення виступає батько та наречений. Отже, з документів бачимо, що ініціатива укладання шлюбу належала батькові нареченої, який у правовому відношенні намагався забезпечити матеріальний добробут як своє доньки, так і родини нареченого.

Сімейне право в давнину було суворим та юридично унормованим. Шлюб являв собою

процедуру укладення нормативно-правового договору й містив у собі ряд істотних елементів, які надавали йому юридичну силу й можливість чоловікові/жінці набуті статусу суб'єктів подружніх правовідносин, а саме чоловіка/дружини. При будь-якій купівлі нареченої у присутності свідків укладався відповідний шлюбний договір, про що свідчить така згадка: (ст. 128) «Якщо чоловік узяв дружину й не уклав з нею договорів, то ця жінка – не дружина» [2, с. 34]. Тексти угод писар фіксував на глиняних табличках, які потім обпалювали й зберігали на випадок майбутніх конфліктів, адже свідки могли померти. Після підписання весільного договору молоді люди вважалися зарученими, відповідно незабаром гралося й саме “весілля”. При одруженні батько давав своїй дочці придане – “шеріхту”, його ж видавали дочці при посвяті дівчини в жриці. Одержавши придане, дочка вже не могла успадковувати батьківське майно після його смерті. Це зафіксовано у (ст. 183): «Якщо батько дав придане своїй дочці, що побувала наложницею-шугетум, видав її заміж і написав їй документ із пресою, то після того, як батько помер, вона не повинна взяти участь у поділі майна, що в будинку її батька» [2, с. 41]. Отже, дівчата, які одержали придане, позбавлялись батьківського спадку, він розділявся порівну між братами. Навіть смерть дружини, тієї, що мала дітей, але якій батько після смерті не залишив “шеріхту”, означало передачу її частини спадку у володіння її братів. Тобто у Вавилоні земля передавалась по чоловічій лінії, щоб уникнути відчуження землі родини, закони регулювали все так, щоб земля залишалась у володінні чоловіків.

У той же час правове становище жінки дозволяло їй самостійно брати участь у сімейному та суспільному житті держави. Насамперед, будучи суб'єктом шлюбного договору, вона мала певні права та обов'язки: 1) подати на розлучення в разі зради чоловіка; 2) тимчасово покинути будинок чоловіка, якщо він опинився в полоні, а в будинку немає “прожитку”; 3) назавжди розлучитися з чоловіком, якщо він кинув її та втік з поселення. Однак обов'язків дружини було набагато більше ніж прав, законодавець чітко визначив її соціальну роль та призначення, яка зводилась до народження і виховання дітей, про що свідчить (ст. 138): «Якщо чоловік

кидає свою першу дружину, яка не народила йому дітей, то він повинен віддати їй срібло в обсязі її викупу, а також відшкодувати їй посаг, який вона принесла з дому її батька, і може кинути її» [2, с. 35].

Наступним обов'язком дружини було дотримання подружньої вірності. Як зазначає текст Закону, безпосередньо (ст. 129): «Якщо дружина буде заскочена такою, що лежить з іншим чоловіком, то треба їх зв'язати й кинути у воду» [2, с. 34]. Щоправда, подружня зрада поширювались лише на жінок, чоловіки ж, навпаки, могли співмешкати з рабнями й народжувати спільних дітей (ст. 170): «Якщо чоловікові його дружина народить дітей і його рабня також народить йому дітей, і батько за свого життя скаже дітям, яких народила йому рабня: “Мої діти”, – зарахує їх до дітей дружини, то після того, як батько піде до долі, діти дружини й діти рабині повинні ділити між собою надбання батьківського дому порівну; спадкоємець, син дружини, при розподілі має вибрати й узяти свою частку першим» [2, с. 38]. Закони допускали прощення чоловіком провини своєї дружини (ст. 131), у цьому можна углядіти турботу законодавця про збереження великої патріархатної родини.

Дружина зобов'язана була поважати й цінувати свого чоловіка протягом усього життя. Ряд статей кодексу говорить про неприпустимість приниження гідності чоловіка, тим самим вимагаючи від дружини шанобливого ставлення до нього (ст. 141): «Якщо дружина, яка живе в будинку чоловіка, захоче піти й стане розтринькувати, розоряти свій дім, ганьбити свого чоловіка, то її треба викрити, і якщо чоловік вирішить кинути її, – він може кинути її; він може її у дорогу не давати ніякої плати. Якщо її чоловік вирішить не кидати її, то він може взяти шлюб з іншою жінкою, а та жінка повинна жити в домі свого чоловіка як рабня» [2, с. 35.]. Слова “стане розоряти свій дім” є свідченням того, що заміжні жінки у стародавньому Вавилоні могли лише з дозволу чоловіка займатися торговими справами й розпоряджатися сімейним майном. Закони Хаммурапі докладно висвітлювали цивільно-майнові стосунки між подружжям, які можна охарактеризувати як *рівнозначні* та *рівноправні*. На це вказує багато статей документа, а саме: про посаг та шлюбний викуп (ст. 159, 164), про майно дружини

(ст. 150), що сам своїм змістом є дуже оригінальним: «Якщо чоловік подарує своїй дружині поле, сад, будинок або рухоме майно й видасть їй документ із печаткою, то після смерті її чоловіка її діти не можуть вимагати від неї нічого через суд; мати може віддати те, що буде після неї, своєму синові, якого любить; братові вона не повинна віддавати» [2, с. 36.]. Дошлюбні борги, як жінки, так і чоловіка, не повинні були поширюватися на іншого члена подружжя, про що свідчить (ст. 151): «Якщо жінка, що живе в будинку чоловіка, зобов'язала свого чоловіка й змусила його видати документ про те, що кредитор її чоловіка не схопить її, то, якщо цей чоловік мав на собі процентний борг до того, як він узяв у дружини цю жінку, його кредитор не може схопити його дружину, а якщо ця жінка мала на собі процентний борг до того, як вона вступила в будинок людини, її кредитор не може схопити її чоловіка» [2, с. 36.]. Відповідно, набутий у шлюбі борг став для подружжя спільним боргом (ст. 152): «Якщо після того, як ця жінка вступила в будинок людини, на них з'явився відсотковий борг, то обидва вони повинні відповідати тамкару» [2, с. 37.]. Отже, ми можемо спостерігати прагнення законодавця не допустити розподілу приватної власності на менші частини, які б сприяли ослабленню вавилонської сім'ї, тому спільна правова відповідальність простежується і в інших положеннях Закону, переважно в статтях, які присвячено нормам спадкового права.

У Законах Хаммурапі дитина була не тільки об'єктом, а й повноцінним суб'єктом правовідносин. Хлопчики/ дівчатка могли бути предметом закладу й повністю залежали від своєї родини (ст. 117): «Якщо людина має на собі борг і віддасть за срібло або віддасть у боргову кабалу свою дружину, свого сина або свою дочку, то вони повинні служити в будинку позичальника або лихваря три роки; на четвертий рік треба відпустити їх на свободу» [2, с. 32.]. Широко практикувалось вавилонським суспільством усиновлення й удочеріння дітей, як різного віку, так і різної статі. Процедура усиновлення здійснювалися з різних причин, як правило, у разі відсутності спільних у подружжя дітей (ст. 191): «Якщо людина, що взяла в усиновлення малолітнього й виростила його, а той працював у його будинку, потім завів рідних дітей і побажав вигнати вихованця, то цей прийомний син не

повинен піти голіруч, прийомний батько, що виховав його, повинен йому дати зі свого рухомого майна 1/3 його спадкової частки, і потім той повинен буде піти, із поля, саду й удома» [2, с. 41]. Найчастіше усиновлення та удочеріння позашлюбних дітей здійснювалось, щоб надати хлопчикам/дівчаткам законного правового статусу в суспільстві, зокрема, це стосувалося дітей, народжених від рабів. Процедуру всиновлення/удочеріння здійснювали за згодою обох батьків, чоловіка/дружини або опікунів у разі, якщо діти були малолітніми та недієздатними.

Усиновлення / удочеріння всупереч бажанню дітей чи їх батьків (опікунів), тобто насильно законом не визнавалось (ст. 186). Усиновлювач не міг відмовитися від дітей за таких обставин: 1) якщо, виростивши малолітню дитину, він давав їй своє ім'я (ст.185, 190); 2) якщо, усиновлювач – свнх чи жриця, тобто люди, які за фізичним станом чи за своїм становищем не могли мати власних дітей (ст.187); 3) якщо, усиновлювач – ремісник, який навчив дитину своєму ремеслу (ст.188) [2, с. 41]. Зазначені правові норми діяли й у зворотному порядку – від перелічених у тексті соціальних категорій ніхто не міг забрати всиновлених дітей навіть через суд. Однак усиновлений міг відмовитися від названих батьків, якщо усиновлювач-ремісник не навчив його свого ремеслу або не визнавався в прийомній сім'ї як рідна дитина (ст.189) [2, с. 41].

На завершення аналізу Законів слід зупинитися на такому правовому елементі сімейно-шлюбних відносин, як розлучення. Законодавець досить докладно й виражено врегульовує цей цивільно-правовий процес. Ініціатива припинення подружніх взаємин могла належати як чоловікові, так і дружині. Слід зауважити, що Закони надавали чоловікові більше для цього підстав, про що свідчать (ст. 137, 138): чоловік мав право залишити свою дружину в будь-який момент без пояснення причин. Якщо в подружжя були неповнолітні діти, то дружині за Законами повинна бути передана «половина поля, саду та майна» (чоловіка) для того, щоб вона могла ростити дітей [2, с. 35.] При відсутності дітей у дружини поверталось лише її придане й сума викупу (ст. 138).

Закони містять статті, які передбачають односторонній розрив шлюбу, як чоловіком (ст. 141), так і дружиною, відповідна норма

міститься й у наступній (ст. 142): «Якщо жінка зненавиділа свого чоловіка й сказала: “Не бери мене”, то справа її повинна бути розглянута в її кварталі, і, якщо вона гріху не вчинила, а її чоловік гуляв і дуже її принижував, то ця жінка не має провини: вона може забрати своє придане й піти в будинок свого батька» [2, с. 142-143]. Отже, як і в багатьох стародавніх суспільствах, так і у Вавилоні за часів царя Хаммурапі чоловікова зрада кваліфікувалась як менш тяжкий злочин, ніж зрада дружини. Закони не містять жодної інформації щодо необхідності дотримання будь-якої належної юридичної процедури стосовно розлучення жінки/чоловіка, відповідно, втручання публічної влади в особі судових органів уважалося не непотрібним та зайвим. Утім, підставою для розлучення чоловіка/дружини могло слугувати так зване “зловмисне залишення”, яке зустрічається тільки в одній статті (136), у якій говориться: «..якщо чоловік покинув поселення й кинув свою дружину, а вона після цього вступила в шлюб з іншою людиною, то після повернення втікача колишній шлюб не може бути відновлений» [2, с. 35]. Закони Хаммурапі чітко не встановлюють терміну, протягом якого чоловік може перебувати у відсутності, тому поняття “зловмисне залишення” законодавчо пов’язується з відмовою чоловіка виконувати подружні обов’язки.

Висновки. Ретроспективний аналіз шлюбно-сімейних відносин часів царя Хаммурапі дає всі підстави стверджувати,

що шлюб був основою вавилонської сім’ї. Становище жінки в суспільстві не було безправним та соціально невизначеним. У сімейних відносинах жінка мала досить широкі права, а саме: право на володіння приватним майном, отримання назад свого приданого, виховання власних дітей. Дослідженням доведено, що шлюб укладався з метою підтримувати громадський порядок, регламентувати суспільні відносини між чоловіком/ дружиною, батьками і дітьми, охороняти дітей, захищати подружжя від втручання третіх осіб і забезпечувати гармонійну спадкоємність поколінь.

Вивчення вавилонської сім’ї як соціального інституту демонструє взаємозв’язок трансформації потреб суспільства із розвитком шлюбно-сімейних відносин, дозволяє виявити, що дезорганізує суспільство, визначити типи сімейної поведінки, соціальний механізм формування й зміни сімейних норм, цінностей у певних соціокультурних умовах, а також співвідношення цих норм, зразків поведінки з реальним виконанням ролей у шлюбно-сімейних відносинах, відповісти на багато інших соціально важливих питань, які потребують певного суспільного регулювання. Ретроспективний погляд на проблему сімейно-шлюбних відносин дає підстави констатувати, що підвалини сучасного розуміння шлюбу як санкціонованої та регульованої форми стосунків між жінкою і чоловіком, було закладено за часів Стародавнього Вавилону в Законах царя Хаммурапі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вардиман Е. Женщина в древнем мире / Е. Вардиман Пер. с нем. М. : Наука, 1990. – 335 с.
2. Волков И. М. Законы вавилонского царя Хаммурапи / И. М. Волков. – М. : Изд-во Девенсопа, 1914. – 81 с.
3. Кузицина В. И. Хрестоматия по истории Древнего Востока : в 2-х ч. Ч. 1 (Законы Хаммурапи) / [Под ред. Кузицина В. И.]. – М. : Высш. школа, 1980. – С. 151-178.
4. Дьяконов И. М. Законы Вавилонии, Ассирии, Хеттского царства / И. М. Дьяконов, Я. М. Дунаевская, Я. М. Магазинер // Вестник древней истории. – 1952. – № 3. – С. 223-289.

Воликова Марина

БРАЧНО-СЕМЕЙНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ПО ЗАКОНАМ ХАММУРАПИ

В статье сосредоточено внимание на особенностях регулирования семейно-брачных отношений в Древнем Вавилоне в соответствии с Законами Хаммурапи. Автор анализирует статьи Закона и подробно останавливается на характеристике отдельных его положений. Брак по Законам Хаммурапи был призван поддерживать общественный порядок, регламентировать отношения между мужчиной и женщиной, родителями и детьми, оберегать детей, защищать супругов от вмешательства третьих лиц и обеспечивать наследование поколений.

Ключевые слова: семья, муж, жена, брак, право, закон.

Volikova Maryna

FAMILY AND MARITAL RELATIONSHIPS IN ACCORDANCE WITH HAMMURABI'S LAWS

The peculiarities of family and marital relationships in ancient Babylon in accordance with Hammurabi's laws are under consideration in this article. The author analyses the law articles and studies the characteristics of its regulations in details. It was determined that marriage according to Hammurabi's laws was supposed to keep public order, regulate relationships between a husband and wife, parents and children, protect children, prevent any intrusions into married couples' lives and guarantee harmonic inheritance of generations.

Key words: family, husband, wife, marriage, right, law.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка Т.О. Дороніна
Матеріал надійшов до редакції 23.09.2014*

УДК 316.346.2

Беата Говорко-Складанек ОТНОШЕНИЕ КАТОЛИЧЕСКОГО КОСТЕЛА К “ГЕНДЕРНОЙ ИДЕОЛОГИИ”

Понятие “гендер”, несмотря на десятилетие своего присутствия в польской научной терминологии, только в 2013 вызвало много эмоций из-за отношения Католической церкви и ее авторской интерпретации гендерной концепции, свидетельством чего стало появление новой (католической) концепции “гендерной идеологии”. Отношение Католической церкви к понятию “гендер”, сформулированное в Пастырском послании, вызвало широкое общественное обсуждение после публикации послания, противоречивость которого позволила выявить степень осведомленности польского общества по гендерным проблемам.

Ключевые слова: гендер, гендерные студии, гендеризм, гендерная идеология.

Введение. Понятие “гендер” в Польшу в начале семидесятых годов прошлого века из Соединенных Штатов “привезла” социолог Рената Семенска (профессор из Варшавского университета, руководитель кафедры ЮНЕСКО по вопросам женщин, общества и развития). Она посчитала, что эта концепция очень интересна и станет полезной для польских ученых и студентов, чтобы говорить о дискуссии, которая происходит вокруг изменения положения женщин и мужчин, с новым понятийным аппаратом, который дает больше возможностей [13]. Это понятие, хотя и присутствует в польской науке в течение нескольких десятилетий, свое возрождение пережило в 2013 году. В том же году оно также было выбрано словом года в конкурсе, проведенном учеными Института Польского языка Варшавского университета и Фонда Польского языка. Другими словами, которые отмечены в 2013 году являются: эксперт, Евромайдан, прослушивание телефонных разговоров, банк и радуга [12].

Профессор Папского университета в Кракове, Валерий Писарек, который также принимает участие в заседаниях капитулы профессоров языкознания, выбирающих слово года, считает, что частому применению «слова гендер способствовало и

способствует как его размытое (или специально размываемое) значение, так и различными эмоциональными характеристиками, которыми оно сопровождается. Описывая это значение в категориях стандартных слов, считаем, что для части поляков это понятие принадлежит к словам, вызывающим удивление, для другой части, это понятие принадлежит к словам, которые заслуживают на осуждение» [12].

Однако, по словам Галины Зголковой, профессора из Университета Адама Мицкевича в Познани, «слово гендер в 2013 году стремительно вошло в идеологический лексический репертуар многих поляков, представляющих разные возрастные категории, круги, регионы и, наверное, уже там и останется. Слово, правда, имеет непонятную размытую семантику, но зато выразительное биполярное значение (возможно даже, более полярное, чем слово “толерантность”). Поэтому *nolens volens* стало словом года, а мы это определили как капитула» [12]. Следующий комментарий, это слова профессора Ежи Бартминьского из Университета Марии Склодовской-Кюри в Люблине. Он считает, что гендер – это «интересный пример моментального карьерного роста иностранного слова,

которое все еще остается “цитатой”, а не заимствованным словом». Оно должно помогать отличать культурный пол, появляющийся из общественных привычек, от биологического пола, для которого мы уже имеем присвоенное слово “секс” (англ. *sex*). Можно ли слово *гендер* заменить собственным аналогом? Скорее всего, нет. Достаточно вспомнить, что университетское обучение по теме культурного пола, сосредоточенное на представлении “женственности” и “мужественности”, все еще использует иностранную этикетку “гендерные студии”. На популярность слова “гендер” (скорее всего оно надолго укоренится в польском языке) в последнее время поработали, без сомнения, епископы со своим письмом, а ранее достаточно странная кампания “правой” прессы, направленная против “гендера”, полная семантических упрощений, и даже клеветы, вызвавшей протест научного сообщества» [12].

Поэтому **целью** публикации стал анализ упомянутого выше “епископского письма”, оказавшего несомненное влияние на популяризацию понятия “гендер” в польском обществе.

Результаты исследования. В этой части статьи, сразу после слов профессора Ежи Бартминьского, стоит процитировать фрагмент Пасторского послания польских епископов к верующим в день Святой Недели Семьи в 2013 году, которое вызвало много споров, и в котором епископы следующим образом говорят о “гендер”: «(...) Как показывает история человечества, игнорирование Творца всегда является небезопасным и угрожает счастливому будущему человека и мира. Поэтому они приводят к большой обеспокоенности и попытке пересмотреть концепцию брака и семьи в современных реалиях, особенно среди сторонников “гендерной идеологии” и афишируемые некоторыми СМИ. Активизация критики этой идеологии направлена на разные области семейной и общественной жизни. С одной стороны, она требует, твердо и однозначно высказаться в защиту христианской семьи, фундаментальных ценностей, которые ее оберегают, а с другой стороны, предостеречь перед угрозами, которые исходят от пропаганды нового типа форм семейной жизни.

Гендерная идеология является результатом десятилетних идеологических и

культурных изменений, твердо укоренившихся в марксизме и неомарксизме, рекламируемых некоторыми феминистскими движениями и сексуальной революцией. *Гендеризм* распространяет принципы, полностью противоречащие реальности и интегральному пониманию природы человека. Утверждает, что биологический пол не имеет социального значения, и что считается, прежде всего, культурный пол, который человек может свободно моделировать и определять, независимо от биологических условий. Согласно этой идеологии, человек может себе добровольным способом определить: является ли он мужчиной или женщиной, может также самостоятельно выбирать собственную сексуальную ориентацию. Это добровольное самоопределение, которое не должно быть чем-то одноразовым, должно привести к тому, чтобы общество принимало право к созданию нового типа семей, например построенных на отношениях имеющих гомосексуальный характер.

Опасность *гендерной идеологии* кроется в ее глубокой деструктивном характере как по отношению к человеку, так и межчеловеческих отношений, а следовательно всей социальной жизни. Человек с неопределенной сексуальной ориентацией не в состоянии открыть и реализовать задания, стоящие перед ним как в семейно-супружеской жизни, так и в социально-профессиональной жизни. Попытка приравнять различные типы связей де-факто является серьезным ослаблением брака как сообщества мужчины и женщины, а также семьи, построенной на браке.

Встречается разное отношение по отношению к деятельности, которую ведут сторонники *гендерной идеологии*. Подавляющее большинство не знает, чем является эта идеология поэтому не чувствует какой-либо опасности. Небольшая группа людей – особенно учителей и преподавателей, в том числе священников, – пытается самостоятельно искать конструктивные пути противодействия этой идеологии. И наконец, есть те, кто, видя абсурдность этой идеологии, считают, что поляки, сами отклоняют предлагаемые им утопические взгляды. Между тем, *гендерная идеология* без ведома и согласия польского общества в течение многих месяцев, внедряется в различные структуры общественной жизни такие как: образование, здравоохранение,

бизнес, образовательные и культурные учреждения и негосударственные общественные организации. В средствах массовой информации подается положительно: как предотвращение насилия и достижение гендерного равенства.

Католическая церковь в совокупности смотрит на человека и его пол, видя в этом телесно-биологическое, психологическое, культурное и духовное измерение. Не является это чем-то неправильным проведение исследований над влиянием культуры на пол. Однако, опасным является утверждение, что биологический пол не имеет никакого существенного значения на общественную жизнь. Костел однозначно высказывается против дискриминации по признаку пола, но одновременно видит опасность в нивелировании значения пола. Это не наличие существования двух полов является источником дискриминации, а отсутствие духовных предпосылок, человеческий эгоизм и гордость, с которыми надо бороться. Католическая церковь никоим образом не согласна с унижением людей с гомосексуальными склонностями, но одновременно настаивает и подчеркивает, что гомосексуальная активность является глубоко неупорядоченной, а также нельзя публично сравнивать брак являющийся союзом между мужчиной и женщиной с гомосексуальной связью (...)» [8].

Процитированное выше письмо содержит отредактированный текст. Цитируемый выше фрагмент текста является частью так называемой сокращенной версии. Оригинальная версия письма называется «Риски для семьи, вытекающие из гендерной идеологии» [3], также появились в тексте три вопроса, на которые епископы последовательно дают ответы. Первый вопрос о том, чем является идеология пола и почему это так опасно. И так, мы видим, что *гендер* в его наиболее радикальной форме рассматривает биологический пол, как своего рода вид насилия по отношению к человеческой природе, отрицает биологический пол, дает право на спонтанные изменения в рамках пяти полов, которые включают в себя гомосексуалистов, лесбиянок, бисексуалов, транссексуалов и гетеросексуалов. Ответ на второй вопрос: В каких сферах вводится *гендерная идеология* очень широко? Епископы критикуют Конвенцию Совета Европы по борьбе с насилием женщин, которая, по их мнению,

рекламирует «нестереотипные сексуальные роли» и глубоко вмешивается в образовательную систему, требуя (от государств-членов) обязательных знаний, чем является гомосексуализм и транссексуализм. Критикуют также опубликованные в 2013 году, стандарты Всемирной организации здравоохранения по отношению полового воспитания, что, по мнению епископов, ведет к глубокой порочности детей и подростков, так как пропагандируют мастурбацию среди детей дошкольного возраста.

В письме епископы написали, что во многих университетах в Польше практически спонтанно появились направления обучения на тему гендер (*gender studies*), где обучают новых пропагандистов этой идеологии. Гендер благодаря самым новым манипуляционным техникам включается в содержание фильмом, популярных сериалов, театрального искусства, телевизионных программ или выступлений и выставок через персонажей и картины, которые служат изменению общественной осведомленности в направлении принятия этой идеологии. В письме епископы вспоминают, что очень умно игнорируется факт, что целью образования, по сути, является сексуализация детей и молодежи, которая ведет к сексуальному пробуждению, зависимости в сексуальной сфере, а молодой человек в результате такого воспитания становится постоянным клиентом фармацевтических, эротических, порнографических, педофильских и абортных корпораций.

Отвечая на третий вопрос, «Что делать с гендерной идеологией?», епископы предупреждают, что нельзя молча реагировать на попытки внедрения идеологии, которая разрушает христианскую антропологию и заменяет ее глубоко деструктивными утопиями, которые разрушают не только конкретного человека, но и целое общество. По мнению епископов, необходимо обязательно просвещать родителей, учителей, людей ответственных за форму польской школы, насколько большая угроза исходит от гендерной идеологии. Тем более, что не рассказывается родителям, что внедряется она в образовательное учреждение, а ее содержание “прикрывается” казалось бы безобидными и интересными методами и формами, например в форме игры.

Все предлагаемые епископами в письме меры должны уберечь семью от влияния гендерной идеологии и ее деструктивного

влияния. Гендер, который появляется в тексте, как в первой, так и во второй версии письма сравнивается с идеологией. Существование идеологии отрицает проф. Рената Семенска. Она утверждает, что не существует такого понятия как гендерная идеология. По ее мнению, это конструкция, для нужд в конкретной ситуации, что позволяет на сотворение врага, и, таким образом, направлена на поощрение интеграции других [13] (то есть - католиков).

Такое мнение также разделяет Агнешка Козловска-Раевич, уполномоченный правительства по вопросам равенства, которая считает, что “гендерная идеология” это вымышленный враг, особенно, если бы кто-то такой существовал, не нашел бы поддержки в ни одном обществе ни к одному государству и одновременно предлагает в польском языке вместо “гендер” использовать слово “равенство” [2]. Профессор Кшыштоф Подемски (УАМ), письмо епископов прокомментировал, не как некую шутку, а официальную позицию институционального Костела, где появляется воплощающееся зло – тайный “джендер”, враг, которым можно запугивать [7]. Также пользователи сети, комментируя тексты журналистов, которые относились к письму Епископата на страницах газеты *Wyborcza.pl*, заметили, что польских костел не должен иметь врага, чтобы существовать, поскольку является обществом которое ссылается на чувство угрозы, а не на любовь в к ближнему, как этого хотел Иисус Христос. А это значит, что это порочная идеология, фальшивая и ведущая к спуску на неверный путь [7]; «Может сатана руками епископов изменил имя на Гендер?» [7]; «Гендер - сатана, обман и страх» [7]. Отзывы пользователей сети на содержание выплывающие из письма епископов были очень сильны. Они относились критически к гендерной идеологии с точки действия католических священников (“педофильская афера”) и мнения католической церкви на некоторые общественные темы (например, аборты). Критически о кампании «гендер» проводимой Костелом высказался еще перед появлением письма епископов, Адам Шосткевич – журналист еженедельника «Политика», считает, что «Гендерная кампания массового характера совсем недавно, когда темой СМИ стала педофилия в Костеле. И вдруг, епископы, католические проповедники и католические активисты

начали бороться с “гендерной идеологией”. Одним из лидеров церковной антигендерной кампании стал архиепископ Хозер (*Hoser*). Он сравнивает *гендеризм* с марксизмом, место борьбы классов? Борьба полов. Давление сильное, потому что даже считавшийся умеренным кардинал Ныч (*Nycz*) приглашает на антигендерную конференцию» [11].

В медийной дискуссии вокруг письма Епископата наиболее активными были журналисты газеты *Выборчей* (*Gazeta Wyborcza*), статьи которых были подданы критике со стороны радикальных католических общин. И так, профессор Мечислав Рыба (*Mieczysław Ryba*) на интернет-странице Нашего Дженника (*Nasz Dziennik*) написал, что «Формирование гендерной идеологии, осаждающей на неомарксистской культурной революции, это смертельная угроза для жизни семьи и народа». Он считает, что гендер является мутацией марксизма. «Масштаб манипуляции, которой пользуются авторы “Выборчей”, переходит все понятия, наиболее всего припоминает известные пропагандистские акции в коммунистической прессе у период ПРЛ» [9,10]. На интернет-страницах Нашего Дженника – католической газеты, появились мимо цитируемого, другие статьи на тему гендер (например, «Гендерная революция» - 14.09.2013, «Вранье гендер» – 26.10.2013, «Гендер – деструкционная утопия» – 29.12.2013, «Гендер как марксизм» - 30.12.2013, «Инфекция гендер» – 05.01.2014, «Тирания гендер» – 31.03.2014). В статье под названием «Гендер – деструкционная утопия», можно прочитать Пасторское Письмо Конференции Епископата в Польше в Неделю Святой Семьи, в его изначальной версии, не измененной [5]. В свою очередь в статье «Атака гендерной идеологии» было представлено Пасторское письмо Епископата Польши к пастве в Неделю Святой Семьи 2013 года, в версии представленной в нынешней статье [1].

Письмо вызвало не только дискуссию в средствах массовой информации, но также дождалось ответа со стороны польской научной общественности (авторы письма: проф. Малгожата Фушара (*Małgorzata Fuszara*), проф. Кшыштоф Кичиньски (*Krzysztof Kiciński*), проф. Марчин Круль (*Marcin Król*), проф. Иренеуш Кшеминьски (*Ireneusz Krzemiński*), проф. Йоанна Курчевска (*Joanna Kurczewska*),

проф. Яцек Мария Курчевский (Jacek Maria Kurczewski), проф. Антонина Островска (Antonina Ostrowska), проф. Анжей Рыхард (Andrzej Rychard), проф. Рената Семенска (Renata Siemieńska), проф. Гражина Скомпска (Grażyna Skąpska), проф. Крыстына Сланы (Krystyna Slany), проф. Барбара Шацка (Barbara Szacka), проф. Томаш Шлендак (Tomasz Szlendak), проф. Анна Титков (Anna Titkow), который из-за важности слов стоит процитировать. Звучит он следующим образом:

«Мы пишем это письмо как учащие и учащиеся удивленные явным недоразумением, которое в основе официальных заявлений польского римско-католического костела, на тему развивающихся в нашей стране много лет гендерных студий. Исследования по теме гендер имеют междисциплинарный характер, но находятся в рамках социологических исследований. Пол в общественных науках рассматривается как явление культурное и общественное, подобно, как и другие человеческие явления, такие как питание или мышление, а биологический взгляд на эти явления конечно есть иным. В отличии от позитивистского бихевиоризма и так называемого исторического или диалектического материализма современная социология принимает также внедренный много лет назад Флорианом Знанецким (Floriana Znaniecki) принцип гуманитарного коэффициента, согласно которому принимается, что исследуемая нами современность является такой, как воспринимают ее участники, а культурные факты отличаются от фактов натуральных. Походной этой антиматериалистической концепции являются разные версии конструктивизма и конструкционизма. Которые широко используются в современной социологии и культурной антропологии. Пол не является исключением и в этой перспективе исследуется в рамках современных социальных наук, в том числе,

хотя и не только в рамках - *gender studies*. В свою очередь брошенная епископами мысль так называемой гендерной идеологии не соответствует фактическому разнообразию позиций среди ученых и напоминает обвинения, которые в сталинский период марксистские материалисты формировали в адрес социологии и кибернетики как опасных идеологических инструментов империализма. Идеология в этой смысловой традиции понимается как фальшивое сознание, служащее для какого-то класса или группы.

Костел, подрывая достижения социальных наук и вмешиваясь в эпистемиологические и методологические научные споры – сознательно или бессознательно создает угрозу для свободы научных исследований, что повышает нашу озабоченность и наше сопротивление. Диалог между порядком веры и порядком сознания требует взаимного уважения и признания их автономии» [4].

Выводы. Слово *гендер*, несмотря на десятилетия присутствия на польской научной терминологии, только в 2013 году пробудило много эмоций через Католическую Церковь и ее авторскую интерпретацию этого понятия и внедрения новой концепции, которая является *гендерной идеологией*. Дискуссии по поводу того чем является *гендер* начались после публикации Пастырского послания Католической Церкви к верующим во время праздника Святой Недели Семьи 2013 года. Во время речи, которую можно было услышать в средствах массовой информации, появилось много голосов, критикующих позицию Католической Церкви, на защиту которой стало радикальное католическое общество. Речь, также обнажила правду о состоянии осведомленности польского общества по гендерной тематике, которые, как выяснилось, не являются удовлетворительными.

ЛИТЕРАТУРА

1. Atak ideologii gender, List Pastorski Episkopatu Polski do duszpasterskiego wykorzystania w Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku, NaszDziennik.pl, Sobota-Niedziela, 28-29 grudnia 2013, Nr 301 (4840). [Electronic resource]. – Available at : <http://www.naszdziennik.pl/wp/63655,atak-ideologii-gender.html>.
2. Cylka T. Kościół potępia gender dwukrotnie. O masturbacji wierni nie usłyszą. «Tylko do użytku duszpasterskiego», Wyborcza.pl. / T. Cylka. [Electronic resource]. – Available at : http://wyborcza.pl/1,75478,15171308,Polski_Kosciol_oficjalnie_potepia_gender_Droga_do.html.
3. Diecezja Łomżyńska, List Pastorski na Niedzielę Świętej Rodziny, Zagrożenia rodziny płynące z ideologii gender, Zarządzenie.) [Electronic resource]. – Available at : <http://www.kuria.lomza.pl/index.ph>.
4. Gazeta Wyborcza. Teksty, Profesorowie do biskupów : «Szanujcie naukę». [Electronic resource]. – Available at : http://wyborcza.pl/1,95892,15226167,Profesorowie_do_biskupow__Szanujcie_nauke_.htmzz3De

5. Gender – destrukcyjna utopia, List Pasterski Konferencji Episkopatu Polski na Niedzielę Świętej Rodziny, NaszDziennik.pl, Wiara. [Electronic resource]. – Available at : <http://www.naszdziennik.pl/wiara-kosciol-w-polsce/63743.html>.
6. Komentarz adamgawliczka pod tekstem D. Wielowieyskiej, Gender na niedziele. Jak się zmieniał list Episkopatu?, Wyborcza.pl. [Electronic resource]. – Available at : http://wyborcza.pl/1,75478,15198710,Gender_na_niedziele__Jak_sie_zmienial_list_Episkopatu_.html.
7. Komentarz blechtrómela pod tekstem Pawła Kościńskiego, Szostkiewicz: Kościelna kampania przeciw gender to próba odwrócenia uwagi od pedofilii w Kościele, Wyborcza.pl. [Electronic resource]. – Available at : http://wyborcza.pl/1,75478,15065061,Szostkiewicz__Koscielna_kampania_przeciw_genderl.
8. Konferencja Episkopatu Polski, *List pasterski na Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku*. [Electronic resource]. – Available at : http://episkopat.pl/dokumenty/5545.1,List_pasterski_na_Niedziele_Swietej_Rodzi.html.
9. Ryba M., Gender jak marksizm, NaszDziennik.pl, Poniedziałek, 30 grudnia 2013, Nr 302 (4841). – [Electronic resource]. – Available at : <http://www.naszdziennik.pl/wp/63799,gender-jak-marksizm.html>.
10. Ryba M., Lista polskich biskupów i nowa «Teologia Wyzwolenia», Nasz Dziennik.pl. [Electronic resource]. – Available at : <http://www.naszdziennik.pl/mysl/63235,list-polskich-biskupow-i-nowa-teologia-wyzwolenia.html>.
11. Szostkiewicz A., *Gender i międzynarodówka antyliberalna*, Gra w klasy – blog Adama Szostkiewicza w Polityka.pl. [Electronic resource]. – Available at : <http://szostkiewicz.blog.polityka.pl/2013/12/02/gender-i-miedzynarow/>.
12. Uniwersytet Warszawski, Słowa na czasie, Słowo roku 2013 – gender. [Electronic resource]. – Available at : <http://www.slowanaczasie.uw.edu.pl/?cat=29>.
13. Wideo Gazety Wyborczej, To ona sprowadziła gender do Polski. Prof. Siemińska u Kublik. [Electronic resource]. – Available at : http://wyborcza.pl/12,82983,15235048,_To_ona_srowadzila_gender_do_Polski_Prof_Sieminska.html#ixzz3DeK4wrHa.

Говорко-Складанек Беата

СТАВЛЕННЯ КАТОЛИЦЬКОГО КОСТЕЛУ ДО “ГЕНДЕРНОЇ ІДЕОЛОГІЇ”

Поняття “гендер”, незважаючи на десятиріччя своєї присутності в польській науковій термінології, тільки в 2013 викликало багато емоцій через ставлення Католицької церкви та її авторську інтерпретацію концепції гендеру, свідченням його стала поява нової (католицької) концепції “гендерної ідеології”. Ставлення Католицької церкви до поняття “гендеру”, сформульоване в Пастирському посланні Католицької церкви до віруючих під час свята Святої неділі сім’ї, викликало широке обговорення після публікації листа, особливо в наукових та публіцистичних колах, та завдяки своїй суперечливості встановило рівень обізнаності польського суспільства щодо гендерної проблематики.

Ключові слова: гендер, гендерні студії, гендеризм, гендерна ідеологія.

Beata Govorko-Skladanek

THE ATTITUDE OF THE ROMAN-CATHOLIC CHURCH TO “GENDER IDEOLOGY”

Gender, despite decades of its presence in the Polish scientific terminology, only in 2013 awakened many emotions through the Catholic Church and its author's interpretation of the concept and implementation of a new concept, that's calls “gender ideology”. A view at the gender by Catholic Church caused a broad discussion after the publication of the Polish Bishops' Pastoral Letter to the pastoral use of the Holy Family Sunday 2013. The letter violated various environments, especially scientific and journalistic. Through the concept of gender church became the most popular word in 2013.

Key words: gender, gender studies, genderyzm, gender ideology

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка Т.О. Дороніна
Матеріал надійшов до редакції 13.12.2014*

УДК 37.035:376.7(=512.19)

Эльвира Зарединова, Рияна Зиядинова ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ МАЛЬЧИКОВ И ДЕВОЧЕК В КРЫМСКОТАТАРСКОЙ СЕМЬЕ

В статье рассматриваются особенности воспитания мальчиков и девочек в крымскотатарской семье. Описаны составляющие национальной воспитательной системы крымских татар, более детально охарактеризована крымскотатарская семья, а также идеал человека в этнопедагогике крымских татар.

Ключевые слова: крымскотатарская семья, воспитание, ценности, традиции, идеал человека.

© Зарединова Е.Р., Зиядинова Р.И, 2015

Вступ. Актуальность исследования обусловлена коренными изменениями, происходящими в Республике Крым после вхождения ее в состав Российской Федерации. Поиск новых жизненных смыслов, переоценка ценностей и устоявших идеалов, вызвали мощный накал социальных проблем, породили настораживающую тенденцию к национальной разобщенности. В связи с этим сегодня особое значение приобретают вопросы мирного сосуществования, реализация прав и свобод граждан, проживающих на полуострове.

Актуальность сохранения исторического и культурного наследия этносов Крыма, обеспечение преемственности поколений на основе национальных традиций, решение вопросов подготовки детей к самостоятельной жизни в условиях региона определили необходимость этнокультурного подхода к воспитанию подрастающих поколений в системе образования в Республике.

Установление национально-территориального компонента в качестве базовой основы учебно-воспитательного процесса даст возможность развивать у детей способности понимать духовные ценности других народов через систему идеалов своего народа, будут способствовать формированию национального самосознания, культуры межнационального общения [4, с. 4].

Каждый человек является представителем определенной культуры, в которой своя система ценностей, свое представление о том, как должен выглядеть этот мир, а незнание, неуважение и игнорирование представителей других культур приводит к противостоянию и непониманию народов. Соответственно, цель подобных исследований состоит в том, чтобы помочь людям разных национальностей лучше понимать друг друга, а между народами не возникали те конфликты, которые мы наблюдаем сегодня [7].

В последние годы изучением опыта крымскотатарской этнопедагогики занимались ученые: З. А. Алиева (музыкально-педагогические традиции), З. Р. Асанова и М. А. Хайрулдинов (основные направления воспитания), Л. С. Бекирова (национальные традиции и ценности), Э. Р. Зарединова и З. И. Мустафаева (семейное воспитание), Л. И. Кадырова (моральное воспитание), С. И. Харахады (экологическое воспитание). Однако следует указать на недостаточную изученность этнопедагогических традиций крымскотатарского народа относительно

особенностей воспитания мальчиков и девочек в крымскотатарской семье.

Цель статьи – раскрыть особенности воспитания мальчиков и девочек в крымскотатарской семье.

Результаты исследования. Использование национально-культурных ценностей в воспитании молодежи является важным условием духовно-нравственного благополучия народа [5, с. 218]. У крымскотатарского народа на протяжении веков под влиянием нескольких культур и цивилизаций сформировалась самобытная национальная система воспитания, которая прошла несколько этапов своего становления [1].

Одним из главных звеньев национальной воспитательной системы крымских татар была и остается семья. Именно семья выполняет не только биологическую (воспроизведение населения) и хозяйственно-экономическую (материальное обеспечение семьи, ведение домашнего хозяйства, организация потребления материальных благ) функции, но и культурно-воспитательную (воспитание и социализация детей, организация досуга).

Современная крымскотатарская семья характеризуется следующими основными признаками: ориентированностью на традиционность, воспроизводство и совершенствование традиций; родной язык; историческую родину; овладение религиозными канонами; бережливость, труд; землю; семью; достаток; образование; уважительное отношение к старшим и родителям; поддержку родственных отношений; благоустройство жилья и его расширение; обеспечение будущего детей [5, с. 204]. Крымскотатарский этикет семейных отношений включает в себя следующие основные принципы и нормы: человеколюбие и гуманизм; вежливость, закрепленная в золотом правиле: не делай другим того, чего не желаешь себе; тактичность; добросердечность и благородство [5].

Другое звено национальной воспитательной системы крымских татар – «джемаатчылык» (общественный совет), состоящий из соседей, наиболее авторитетных, высоконравственных и уважаемых людей, которые имеют определенный жизненный опыт и являются компетентными в решении различных внутренних и межсемейных проблем, в том числе и проблем воспитания.

Третье звено крымскотатарской

воспитательной системы – национальная школа. Национальная школа, следуя целям национального образования и воспитания, решает задачу формирования личности, главными качествами которой являются осознание себя как представителя определенного этноса, способного к взаимодействию с другими личностями, культурами, обществом и государством. Она призвана сформировать поколение, сориентированное на ценности данной культуры, ее историю, традиции.

В настоящее время семья, общественный совет «джемаатчылык», различные типы учебных и внеучебных учреждений, научные и другие государственные и негосударственные структуры выступают звеньями общей системы воспитания и обеспечивают целенаправленное воздействие на подрастающие поколения [1].

Стоит отметить, что наивысшей ценностью у крымских татар были и остаются дети. Считалось традиционным иметь как можно больше детей, а именно мальчиков – продолжателей рода, надежную опору в старости и рабочую силу для ведения хозяйства. В народе говорили: «Дом без детей, что тело без души» («Баласыз эв джансыз бир тенге ошар»). Старшие поколения крымских татар акцентировали внимание молодежи на значении детей в сохранении этноса, наставляли на то, что если национальное умирает в детях, то это означает начало смерти всей нации, регламентировали правила и нормы поведения по отношению к детям [4, с. 37].

В крымскотатарских семьях, исповедующих ислам, преобладает дифференцированное воспитание мальчиков и девочек. С раннего детства родители внушают сыну, что он – продолжатель рода, носитель фамилии отца, что он должен с честью носить эту фамилию. Девочка – будущая хозяйка, хранительница семейного очага, с детства ее подготавливают к семейной жизни. Кроме того, дочь с малых лет воспитывали в духе уважения к отцу, к старшим братьям, даже если брат старше сестры всего на год [2].

Воспитание морально-нравственных качеств также считается одной из главных задач родителей, которые предостерегают своих детей от поступков, осуждаемых обществом. В этом родители руководствуются традициями, уходящими в глубокую древность, на которых были воспитаны все предшествующие поколения.

Распределение ролей родителей в передаче детям народных традиций имеет свою специфику. Отцы в большей степени причастны к воспитанию национального самосознания, тогда как матери в основном передают особенность национальной культуры и быта на содержательном уровне. В крымскотатарских семьях оба родителя меньше требуют от девочек и больше потворствуют им. У девочек воспитывают ярко выраженные женские качества, у мальчиков – мужские. Вероятно, это объясняется тем, что у крымских татар в большей степени сохранились патриархальные традиции, выражающиеся в дифференциации мужского и женского поведения. Девочка здесь воспитывается в духе покладистости, мягкости. Поэтому и отношение к ней более снисходительное. Мальчик, наоборот, представляется активным, беспокойным, поэтому и возникает необходимость тщательнее его контролировать и дисциплинировать.

В подавляющем большинстве семей крымских татар традиционным главой семьи является отец. Он принимает решения, контролирует и наказывает. Отношения в семье строятся на подчинении детей и всех членов семьи отцу. Здесь все находится под контролем над самостоятельностью детей, большое внимание уделяется воспитанию личной ответственности и уважению к старшим, укреплению связей не только с близкими, но и самыми далекими родственниками. Дети с малых лет знают, что они ответственны перед родителями до самой их смерти, перед всем своим родом [3].

К труду детей приучают с раннего возраста. Мальчики, как правило, выполняют работу, считающуюся мужской, а девочки во всем помогают матерям и ухаживают за младшими братьями и сестрами. Одна из крымскотатарских пословиц звучит так: «Аданы адам эткен иштир», что в переводе означает: «Только в труде можно стать настоящим человеком». В народе считают, что каждый молодой человек должен знать несколько ремесел. Детей отдавали на обучение мастерам, учили ремеслу по уставу «селефнаме» (правила предков), которому неукоснительно должен был следовать каждый ученик и подмастерье. Готовили отличных ткачей, кожевников, чеканщиков, ювелиров, кузнецов, плотников, пекарей, поваров и др. Девочки перенимали тайны искусства вышивальщиц, кружевниц,

ковровщиц, швей, прядильщиц, ткачих [5, с. 21]. В процессе труда дети не только воспринимали трудовые навыки, а и в них воспитываются такие нравственные качества, как чувство коллективизма, ответственности, долга, забота и внимание по отношению к окружающим, уважение к старшим [7].

Немалое влияние на традиции семейного воспитания в семьях крымских татар оказали и годы депортации, смогли выжить и сохранить целостность только те семьи, в которых взаимоотношения членов строились на строгой внутренней дисциплине, согласованности действий в сочетании с взаимопомощью и взаимовыручкой не только между родственниками, но и всеми земляками, попавшими в тяжелое положение. Понятно, что в таких условиях забота о ребенке, его выживании сочеталась с ограничением его личной свободы, с целью обеспечения безопасности, выживания.

По классификации известного ученого Э. Г. Эйдемиллера, такой стиль воспитания, когда высокий уровень заботы, опеки и потворствования сочетаются с не менее высокими требованиями, с различными запретами и ограничениями, относится к типу повышенной моральной ответственности [7].

Несмотря на определенные различия в воспитании мальчиков и девочек, целью воспитания в крымскотатарской семье является совершенный человек, обладающий высокими нравственными качествами, необходимыми знаниями и умениями. Крымскотатарский народ направляет детей к своему идеалу личности, имея свою оригинальную систему воспитания и свод педагогического опыта, которые соответствуют конкретной национальной

среде, определенному сообществу, отличаются от других языком, культурой, связями с прошлым, обычаями и традициями [4].

Идеального человека крымские татары наделили совокупностью таких качеств, как трудолюбие («ишкурлик») и усидчивость («турмадан, башыны котермеден чалыша бильмек»), терпеливость («сабыр»), выносливость («чыдамлылык»), основательность в подходе и в совершении дел («бир шейни япкъанда яхшы, темелли япмакъ»), стойкость в отстаивании своих нравственных принципов («ольсем, озюм олейим, ольмесин сезюм!»), в верности дружбе («достлукъкъа садыкълыкъ»), уважении к родителям и старшим по возрасту («Ана-бабагъа ве буюклерге урьмет»), тяга к знаниям, наукам, книге, образованности («бильгиге, илимге, китапкъа, тасильге сарылув»), презрение к праздности («бош вакъыт кечиргенлерге нефрет») и т.п. [6; 4]. Идеал человека в этнопедагогике крымских татар являлся связующим звеном между признаваемыми обществом ценностями и целями воспитания, а также критерием при оценке результатов воспитания.

Выводы. У народа нет будущего, если нет национально-гуманистических традиций, педагогической культуры, и они не передаются последующим поколениям, а сложный и многогранный процесс духовного развития общества в настоящее время во многом определяется взаимообогащением национальных культур, что оказывает существенное влияние на воспитание молодежи в духе общечеловеческих и национальных ценностей и является сегодня одной из приоритетных задач.

ЛИТЕРАТУРА

1. Асанова З. Р. Национальная система воспитания крымских татар [Электронный ресурс] / З. Р. Асанова. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Pedagogica/6_asanova%20z.doc.htm.
2. Габдулгафарова И. М. Некоторые этнокультурные особенности татарского народа [Электронный ресурс] / И. М. Габдулгафарова. – Режим доступа : <http://tatarica.narod.ru/cult/library/book/orenbur/osobennosti.htm>.
3. Дорошина И. Г. Особенности семейных отношений в татарских семьях [Электронный ресурс] / И. Г. Дорошина. – Режим доступа : http://sociosphera.com/publication/conference/2010/74/osobennosti_semejnyh_otnoshenij_v_tatarskih_sem.
4. Иванникова М. В. Этнопедагогические традиции крымских татар в трудовом воспитании детей : дис... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Иванникова Марина Викторовна. – Ялта, 2014. – 296 с.
5. Хайрулдинов М. А. Этнопедагогика крымскотатарского народа : [монография] / М. А. Хайрулдинов. – К. : Науковий світ, 2002. – 335 с.
6. Хайрулдинов М. А. Этикет крымских татар. Эдепнаме / М. А. Хайрулдинов, С. У. Усеинов. – Симферополь : ИД «Тезис», 2014. – 304 с.

7. «Цвет» воспитания. Взрослая толерантность закладывается в детстве [Электронный ресурс]. – Режим доступа к статье : <http://www.day.kiev.ua/ru/article/obshchestvo/cvet-vospitaniya>.

Зіядінова Ріана, Заредінова Ельвіра

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ХЛОПЦІВ ТА ДІВЧАТ У КРИМСЬКОТАТАРСЬКІЙ СІМ'Ї

У статті розглядаються особливості виховання хлопців та дівчат в кримськотатарській сім'ї. Описано складові національної виховної системи кримських татар, більш детально охарактеризована кримськотатарська сім'я, а також ідеал людини в етнопедагогіці кримських татар.

Ключові слова: кримськотатарська сім'я, виховання, цінності, традиції, ідеал людини.

Ziyadinova Riana, Zaredinova Elvira

FEATURES OF EDUCATION FOR BOYS AND GIRLS IN THE CRIMEAN TATAR FAMILY

The article deals with the peculiarities of boys' and girls' education in the Crimean Tatar family. The components of the national educational system of the Crimean Tatars are described, Crimean Tatar family is characterized more detailed, as well as the ideal man to ethnopedagogics Crimean Tatars.

Keywords: Crimean Tatar family, education, values, traditions, the ideal man.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка Т.О. Дороніна
Матеріал надійшов до редакції 30.11.2014*

УДК 37.018.1:37.035:316.346.2(477)"18/19"

Ганна Приходько АНАЛІЗ ДОСВІДУ СОЦІОСТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ СЕЛЯНСЬКІЙ РОДИНІ XIX – ПОЧ. XX СТ.: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

У статті представлено результати дисертаційного дослідження з проблеми соціостатевого виховання дітей в українській селянській родині XIX – поч. XX ст. Розкрито сутність і стан розроблення проблеми соціостатевого виховання дітей в історико-педагогічній ретроспективі, окреслено значення її вивчення для педагогічної науки та практики. Теоретично обґрунтовано та практично продемонстровано наукову доцільність залучення гендерної теорії до аналізу досвіду й традицій сімейного виховання українського народу.

Ключові слова: соціостатеве виховання, українська селянська родина, гендерний підхід, українське традиційне сімейне виховання, форми і засоби соціостатевого виховання.

Вступ. За умов сьогодення проблематика статі знаходиться на стадії активного вивчення у різних галузях науки, зокрема в історії педагогіки. Актуальність історико-педагогічного дослідження проблем, пов'язаних зі статтю учасників навчально-виховного процесу, зумовлена необхідністю вдосконалення національної системи виховання, оновлення змісту, форм і методів виховного процесу, пошуку адекватних сучасній соціокультурній ситуації взаємовідносин статей в межах родини.

Особливий інтерес у цьому плані становить період XIX – поч. XX ст., який представлений різноманітним виховним засобом, що знайшли своє відображення у фольклорі, народних традиціях, звичаях, обрядах, народних іграх тощо. Як зауважує провідна дослідниця історії педагогіки О. Сухомлинська, нового прочитання потребує педагогічний дискурс саме XIX століття через те, що освітньо-виховні

ідеї цього періоду заклали основу сучасної вітчизняної педагогічної думки [8, с. 36]. Є підстави стверджувати, що визначений період характеризувався домінуванням патріархальної свідомості в гендерних відносинах і життєдіяльності найчисленнішої соціальної групи – селянства, включаючи традиційні виховні стратегії та засади сімейного виховання.

У суто науковому плані актуальність проблеми виховання за ознакою статі виявляється в тому, що тривалий час вона залишалася поза увагою дослідників. Незважаючи на те, що останнім часом ця проблематика знаходиться на стадії активного вивчення, недостатньою залишається теоретична й практична розробленість в українській етнопедагогічній науці категорії "соціостатеве виховання" крізь призму гендерного підходу. У вітчизняному історико-педагогічному дискурсі відсутній уніфікований категоріальний апарат стосовно

виховання статі в історичній ретроспективі, а також міждисциплінарні праці з цієї проблематики. У зв'язку з цим нагальною видається потреба становлення і розвитку наукових студій, які б торкалися проблеми виховання соціальної статі дітей, яка є наріжною у розумінні витоків взаємодії “чоловічого” і “жіночого” на рівні культури на сучасному етапі у переході до нових егалітарних відносин.

Вивчення досвіду соціостатевого виховання стає можливим завдяки дослідженню здобутків вітчизняної етнопедагогічної та етнографічної наук, головним об'єктом яких із 30-х рр. XIX ст. була культура і побут селянства [7, с. 11]. Проблеми життя, побуту і народних традицій виховання українських дітей у сімейному колі висвітлено в роботах М. Білозерського, Є. Грицака, М. Дерлиці, Н. Заглади, П. Іванова, Х. Ящуржинського. Перші спроби вивчення особливостей виховання дітей різної статі в українській селянській родині здійснено в працях З. Кузелі, М. Грушевського, К. Грушевської. Деякі аспекти сімейної обрядовості та включення до неї хлопчиків і дівчаток досліджували М. Максимович, М. Маркевич, В. Милорадович, П. Чубинський та ін.

Праці названих дослідників стали підґрунтям вивчення української родинної педагогіки й етнокультурних засад сімейного життя, яке було розпочато в роботах вітчизняних дослідників кінця XX ст. З. Болтарович, Г. Горинь, В. Мосіяшенка, В. Постоного, М. Стельмаховича, Є. Сявако. Певною мірою досліджено роль і вплив інституту батьківства в процесі становлення особистості дитини та його значення в різні історичні періоди (А. Пономарьов, С. Черепанова, Р. Чмелик, О. Ярошинська).

За умов сьогодення історико-педагогічні аспекти проблеми соціальної статі та міжстатевих відносин розробляються в роботах В. Кравця, Т. Кравченко, О. Петренко, Н. Слюсаренко та ін. Процеси соціалізації дітей із урахуванням статевікової стратифікації традиційного українського суспільства висвітлено в роботі історика А. Забловського. Дослідженню місця і ролі верстви “діти” у структурі статевікового символізму традиційного українського суспільства присвячено історичні доробки І. Щербак.

Аналіз наукової літератури свідчить, що попри накопичення етнопедагогічного матеріалу з проблеми формування і розвитку

особистості дітей різної статі в українській селянській сім'ї XIX – поч. XX ст., досі не здійснено його комплексний історико-педагогічний аналіз із позиції сучасного наукового знання, а саме гендерного підходу.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі гендерного підходу проаналізувати досвід соціостатевого виховання дітей в українській селянській родині XIX – поч. XX ст.

Методологічна основа даного дослідження ґрунтується на розумінні гендеру як історично та соціокультурно сконструйованого комплексу суспільних уявлень про чоловічу та жіночу стать, що детермінує різні парадигми виховання, у межах яких вибудовуються диференційовані моделі соціалізації дівчаток і хлопчиків згідно з соціальними очікуваннями. Основоположним у роботі став гендерний підхід до вивчення історико-педагогічних процесів, що заснований на теорії соціокультурного конструювання статі з властивими йому принципами міждисциплінарності (взаємодії різних соціальних дисциплін у процесі пізнання) і мультикультуралізму (рівності різних суб'єктів у процесі пізнання), які є порівняно новими в сучасному академічному знанні.

Результати дослідження. Вивчення широкого кола психолого-педагогічних, етнопедагогічних, етнографічних, соціологічних досліджень, дотичних до проблематики формування і розвитку соціальної статі дітей у сімейному колі, дозволило стверджувати про наступне. Складовою загального процесу сімейного виховання є виховання статі дітей. Зіставлення сутнісних ознак методологічних підходів до аналізу проблеми формування і розвитку статі дітей у сімейному колі (статеві-рольового і гендерного) дозволило обґрунтувати доцільність використання в історико-педагогічних дослідженнях категорії “соціостатеве виховання”. Спираючись на концептуальні напрацювання сучасних педагогів-гендерологів (Т. Дороніну, В. Кравця, О. Луценко, О. Петренко, О. Цокур, Л. Штильову та ін.), таке виховання розглядаємо як складову загального процесу виховання, спрямовану на засвоєння дітьми конкретних знань, оволодіння практичними вміннями і навичками соціально сконструйованого досвіду взаємодії статей в основних сферах життєдіяльності в різних типах суспільств.

Варто наголосити на тому, що уживання

окресленої категорії в історико-педагогічному контексті відображає загальні характеристики статево-рольового виховання. Однак, можливим стає не лише вивчення традиційних соціальних ролей, засвоєння та виконання яких було передбачено дітьми відповідно до їхньої біологічної статі в минулому, а також аналіз усього досвіду взаємодії осіб різної статі із соціальними інститутами в межах різних типів суспільств, зокрема й традиційних.

Спираючись на сучасні історико-педагогічні дослідження, у яких використовується гендерний категоріальний апарат (С. Івах, О. Кікінежді, В. Кравця, О. Литвиненко, З. Нагачевської, О. Петренко, М. Рижкової та ін.), можемо говорити про наступне: особливістю гендерних досліджень означеної проблеми є виявлення й доведення того, що складові процесу сімейного виховання зумовлені не стільки біологічними, а переважно соціально-культурними чинниками (соціально-економічними потребами суспільства, стереотипами щодо соціальних ролей та призначень осіб чоловічої і жіночої статі, усталеними традиціями виховання).

Зазначимо, розробка проблеми соціостатевого виховання дітей у родинах минулого з позиції гендерного підходу передбачає розкриття природи і закономірностей існування й відтворення гендерних стереотипів, ролей, причин пролонгованості гендерних відносин у виховному просторі родини; реконструкцію традиційної системи сімейного виховання, яка нав'язана уявленнями щодо соціального призначення статей; відображення відмінного змісту, принципів, мети й засобів виховання дітей різної статі, оцінки наслідків соціостатевої нерівності хлопчиків і дівчаток у сімейному колі певного історичного періоду.

Застосування гендерної теорії дозволяє констатувати, що в реаліях українського села XIX – поч. XX ст. процес сімейного виховання був зумовлений низкою соціокультурних чинників. Серед таких чинників, на наш погляд, вагоме значення мали наявні на рівні масової свідомості гендерні стереотипи (стандартизовані уявлення про моделі поведінки і риси характеру, які відповідають поняттям “чоловіче” і “жіноче” [4, с. 19]), та гендерна стратифікація (процес і результат ієрархічного розподілу у суспільстві економічних і соціальних ресурсів за ознакою статі [5, с. 218]). Вивчення характерних рис і особливостей функціонування гендерної стратифікації у

життєдіяльності селянської родини XIX – поч. XX ст. дозволяє визначити, що українські традиції сімейного виховання демонстрували превалювання патріархальних відносин, які знаходили відображення у диференційованих виховних підходах залежно від статі дітей. У рамках дослідження “патріархальні відносини” розуміються не лише як “виняткове право батька в родині”, “залежність членів родини від чоловіка”, але і як легітимізована традицією система влади, пов'язана із пануванням “чоловічого” у сфері соціальних взаємовідносин.

Чинником утвердження в українській педагогічній традиції практики цілеспрямованого виховання дітей у сімейному колі відповідно до культурних нормативів мужності й жіночності також був релігійний чинник: комплекс різних елементів як власне ідеологічних (архаїчні та християнські вірування, уявлення, міфи), так і релігійної практики (поведінка), котрі пов'язані з віруваннями, обрядами, емоційними переживаннями, церковним уставом, сукупністю моральних норм і вимог до осіб чоловічої та жіночої статі. У процесі соціостатевого виховання дітей релігійний чинник визначав основне соціальне призначення дівчинки як виконання в майбутньому ролі дружини та обов'язку бути матір'ю, а хлопчика – бути намісником Всевишнього на землі [3; 6; 9]. На цій підставі можемо стверджувати, що релігійний чинник демонстрував патріархальні традиції виховання дітей, відповідно до яких відбувалося активне перетворення хлопчиків і дівчаток у представників чоловічої та жіночої статі з орієнтацією на “особливе призначення” з обмеженим набором соціальних ролей і моделей поведінки з огляду на їхню біологічну стать та закріплені гендерно-стереотипизовані інтереси та уподобання.

Висновки. Вивчення праць дослідників XIX ст. Б. Грінченка, Є. Грицака, М. Грушевського, М. Комарова, А. Малинки, І. Манжури, П. Чубинського та ін. дозволяє окреслити і проаналізувати такі засоби соціостатевого виховання дітей в українській селянській родині XIX – поч. XX ст., як ідеали батька й матері, праця, фольклор, дитячі ігри та іграшки. Залучення категорії “гендер” до їхнього аналізу надає можливість визначити наступне:

1. Українська народна педагогіка виробила й легітимізувала образи люблячої й ласкавої матері та всекараючого, власного

батька, який уважався головою родини. Споглядання дітьми таких “ідеальних” образів справжньої жінки-матері та чоловіка-батька й намагання їм відповідати великою мірою впливало на закріплення ієрархічних норм взаємодії між дітьми різної статі, визначало особливості розподілу сімейних ролей та обов’язків між хлопчиками і дівчатами у селянській родині.

2. Праця як засіб виховання хлопчиків і дівчаток відображала існування в життєдіяльності селянської родини гендерних стереотипів, пов’язаних із розподілом праці між особами чоловічої та жіночої статей та відмінностями у їхній трудовій діяльності. Гендерний аналіз робіт А. Афанасьєва-Чужбинського, Є. Грицака, Н. Заглади, О. Зубченкої та ін. доводить, що розподіл праці за статтю призводив до того, що у дівчаток виникало бажання концентрувати свою увагу та зусилля на приватній (домашній) сфері, у хлопчиків – на досягненні успіхів у суспільно важливих справах і господарчо-виробничій діяльності.

3. Зміст і сутнісне навантаження українських фольклорних текстів за змістовним характером, з одного боку, відбивали усталені в українській традиції гендерні стереотипи, ролі, норми та гендерні відносини, уявлення про сутність та призначення чоловічої та жіночої статі, їхні соціальні ролі у різних сферах життєдіяльності, відмінності у змісті праці, з іншого – були частиною вербальної апеляції та каналізації як засобів конструювання батьками гендерної ролі хлопчика й дівчинки у процесі їхнього виховання у сімейному колі.

4. Ігрова культура відігравала важливу роль у процесі інкультурації дітей у якості представників чоловічої чи то жіночої статі з відповідними особистісними характеристиками та належними моделями поведінки в сімейній сфері. Застосування гендерного аналізу дозволяє визначити, якщо виконавцями ігор були дівчатка, то батьки зосереджували їх на відтворення дій дорослих жінок задля засвоєння ними пасивної, обслуговуючої ролі матері та господині (ігри «Ластівка», «У глечики», «У чемерицю», «Гуси», «Мак», «У квочки» та ін.). Якщо дійовими особами ігор були хлопчики, то вони опановували ролі голови родини та усього родинного господарства (забавки «У города», «У баби», «Володар», «У короля» та ін.) [2; 10; 11].

Результати історико-ретроспективного аналізу архівних джерел і маловідомих

колекційних видань (М. Білозерського, В. Гнатюка, Б. Грінченка, М. Дерлиці, М. Костомарова, М. Крамаренка, І. Манжури, Е. Олесницької, М. Парлага, К. Шейковського, фондів Інституту рукописів НБУ – ф. XII, ф. XXXVII, ф. 204 та ін.) свідчать про те, що формами соціостатевого виховання дітей були як індивідуальні, так і колективні. Дослідження указанного питання свідчить, що індивідуальними формами соціостатевого виховання були дії батьків та інших членів сільської громади, пов’язані з народженням, хрещенням, ім’янареченням дітей, змінами в зачісках і одязі, розподілі трудових доручень між ними. Основне завдання таких обрядодій – перетворення новонароджених у “справжніх” чоловіка та жінку, що передбачало в майбутньому дотримання ними певних моделей поведінки й виконання конкретних соціальних ролей у родині й суспільстві.

Згідно з положеннями сучасної теорії соціального конструювання статі, у процесі символічної інтеграції малих дітей у сільський соціум хлопчики і дівчатка із об’єктів виховання їхньої статі перетворювалися в активних суб’єктів-носіїв і трансляторів загальноприйнятих норм поведінки й гендерних ролей, культурних характеристик мужності та жіночності.

Серед колективних форм виховання увагу привертає включення дітей до обрядів календарного циклу української селянської родини, яке збігалось з віковим періодом («років десяти або й менше» [1, с. 28]), коли хлопчики і дівчатка вже розуміли, що люди поділяться на дві статеві групи.

Уважаємо, що свідоме прийняття дітьми своєї приналежності до чоловічої чи то жіночої статі (гендерна ідентифікація [4, с. 7]) сприяло їхньому включенню (уже в якості активних суб’єктів) до календарних обрядодійств. У такому випадку виховні впливи батьків органічно поєднувалися вже з керованою власне дітьми поведінкою, які обирали такі її форми, які були властиві дорослим особам чоловічої або жіночої статей. Відтак, символічна субординація статей, диференціації соціальних ролей, які демонструвалися й закріплювалися під час обрядодій, сприймалася дітьми як культурна норма.

Варто зауважити, що ефективність соціостатевого виховання хлопчиків і дівчаток у процесі їхнього залучення до сімейних календарних обрядів багато в чому досягалася завдяки намаганням дітей

переймати й дотримуватися поведінки у відповідно до статево-рольових стандартів задля соціального визнання і схвалення себе як справжніх членів соціуму жіночої або чоловічої статі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх

аспектів розглянутої проблеми. Предметом подальшого вивчення з позиції гендерного підходу може бути проблема трансформації сімейного виховання, взаємин батьків і дітей різної статі в умовах індустріального суспільства на початку ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис : у 2 т. Т. 1 / Олекса Воропай. – К. : Мале видавн. підпр-во «Оберіг», 1991. – 456 с.
2. Иванов П. Игры крестьянских детей в Купянском уезде / П. Иванов. – Х., 1889. – 79 с.
3. Искра Божія. Сборникъ разсказовъ и стихотворений, приспособленныхъ къ чтенію въ христіанской семьѣ и школѣ для дѣвочекъ среднего возраста. Составиль протоіерей Гр. Дьяченко. – Москва, 1903. – 494 с.
4. Клецина И. С. Гендерная социализация : [учебное пособие] / И. С. Клецина. – СПб. : Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 1998. – 92 с.
5. Мельник Т. М. 50/50 : Сучасне гендерне мислення : [словник] / Т. М. Мельник, Л. С. Кобилянська. – К. : К.І.С., 2005. – 280 с.
6. О христіанском браке и об обязанностях мужа и жены. Учение св. Иоанна Златоуста. – М. : Мосгорпечать, 1905. – 31 с.
7. Пономарев А. П. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине / А. П. Пономарев / АН УССР Ин-т ИФЭ им. М. Ф. Рылского [отв. ред. И. П. Березовский]. – К. : Наукова думка, 1989. – 320 с.
8. Сухомлинська О. В. Педагогічний дискурс ХІХ століття – диференціація й інтеграція дітей / О. В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2010. – № 1. – С. 37-42.
9. Інститут рукописів НБУ імені В. І. Вернадського. Іпполит, монах Києво-Печерської Лаври. Семейная жизнь и благополучіа. – ф. 160. – спр. 461. – 69 арк.
10. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського. «Дитячі та інші грання». Дитячі ігри, забавлянки-задачі. Записані Є. Гаврилей в с. Вертіївка, Ніжинського повіту, Чернігівської губернії. – ф. 28-3. Гнатюк В. 1853-1902 рр. – спр. 301. – 37 арк.
11. ІМФЕ. «Игры крестьянских детей» і «Народные загадки». Матеріали записані на Чернігівщині. Запис П. Н. Солонина. – ф. 28-3. Гнатюк В. 1853-1902 рр. – спр. 64. – 3 арк.

Приходько Анна

АНАЛИЗ ОПЫТА СОЦИОПОЛОВОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В УКРАИНСКОЙ КРЕСТЬЯНСКОЙ СЕМЬЕ XIX – НАЧ. XX ВВ.: СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье представлены результаты диссертационного исследования по проблеме социополового воспитания детей в украинской крестьянской семье XIX – нач. XX вв. Раскрыта суть и степень разработки проблемы социополового воспитания детей в историко-педагогической ретроспективе, обозначено значение ее изучения для педагогической науки и практики. Теоретически сформулирована и практически продемонстрирована целесообразность применения гендерной теории к анализу украинского опыта и традиций семейного воспитания.

Ключевые слова: социополовое воспитание, украинская крестьянская семья, гендерный подход, украинское традиционное семейное воспитание, формы и средства социополового воспитания.

Prikhodko Anna

THE ANALYSIS OF THE SOCIAL SEX UPBRINGING OF CHILDREN IN UKRAINIAN PEASANT FAMILIES OF THE XIXTH – THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY: STATE, ISSUES AND PERSPECTIVES

The article touches upon the results of the thesis dedicated to a problem of upbringing of children social sex in the Ukrainian peasant family of the XIX – the beginning of the XX century. The author describes the substance and the degree of a problem of upbringing of children social sex study in the history-pedagogical retrospective; an importance of it study for pedagogical science and practice. The special attention is paid to the necessity of the treatment and implementation of gender theory to the analysis of Ukrainian experience and traditions of family education.

Key words: upbringing of the social sex children, Ukrainian peasant family, gender approach, sex-role approach, forms and means of upbringing.

Рецензент: кандидатка філософських наук, доцентка О.А. Луценко.
Матеріал надійшов до редакції 23.09.2014 р.

РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ДИТЯЧИЙ САДОК – ШКОЛА – ВНЗ

УДК 37.012.4:372.882

Леся Басюк

ШКОЛА ЯК ДЗЕРКАЛО ГЕНДЕРНОГО ДИСБАЛАНСУ СУСПІЛЬСТВА: ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЯ ПИТАННЯ

У руслі інтеграції України до європейського освітнього простору та переорієнтації навчального процесу на гармонізацію із урахуванням світових стандартів, що включають в себе принцип рівності за статтю, у статті подано результати емпіричного спостереження контенту сайтів загальноосвітніх навчальних закладів, що репрезентують шкільне життя, яке віддзеркалює суспільство, проектуючи на підростаюче покоління пануючий в ньому гендерний дисбаланс. Зроблено узагальнення щодо впливу на учнівську молодь гендерної асиметрії, закованої в інформаційному полі шкільного сайту. Акцентовано увагу на важливості формування вільної від гендерних стереотипів особистості.

Ключові слова: сайт навчального закладу, школа, учнівство, гендерні стереотипи, гендерна асиметрія, соціалізація підлітків.

Вступ. Школа – невід’ємна частина життя підростаючого покоління, яка окрім освітньої функції має вагомий вплив на формування і становлення особистості, її світоглядні позиції, прийняття себе у соціумі. У випускних класах школярство вже здебільшого визначається з тими ролями, які виконуватиме у соціальному, професійному, сімейному, подружньому житті. На сьогодні, у час змістовних змін та перетворень в українському суспільстві, першорядними стають питання дійсної, а не лише задекларованої на папері, демократії та рівності. Рівність кожної людини незалежно від її національності, віросповідання, кольору шкіри, матеріального становища, стану здоров’я, статі тощо – є проявом свободи, правом кожної людини від народження бути собою. Рівність за статтю, тобто гендерна рівність є важливим питанням для нашої держави, у якій до сьогодні панують гендерні стереотипи, що проявляються у всіх сферах соціального життя й в освітньому просторі також. Проте сучасна «полікультурна освіта заперечує сприйняття людини людиною на основі її родової приналежності. Ідеалом мультикультурної вихованості слугує ставлення до людини на основі того, якою вона є. При цьому вибір методів навчання і виховання повинен залежати від індивідуальних особливостей кожного учня, а не його родових характеристик» [4]. Принцип рівності прописано в українському законодавстві: Закон України «Про попередження насильства в сім’ї» (від 15.11.2001 р. № 2789-III); Закон України «Про ратифікацію Факультативного

протоколу до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок» (від 05.06.2003 р. № 946-IV); Указ Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 26.07.2005 р. № 1135/2005); Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 08.09.2005 р. № 2866-15); Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» (від 10.09.2009 р. № 839); «Державна програма забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на період до 2016 року» (від 26. 09. 2013 р. № 717). Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 839 керівникам «вищих, професійно-технічних, загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів забезпечити системну роботу щодо впровадження гендерних підходів у навчально-виховний процес» [17]. Але більшість із зазначеного залишилось лише на папері або ж, у силу об’єктивних причин, виконувалось формально. Унаслідок чого ми й на сьогодні маємо таку школу, яка продовжує демонструвати та насаджувати ідеологію гендерної нерівності.

Питання гендерної складової у шкільному просторі стало предметом вивчення таких науковців, як С. Вихор, С. Коваль, О. Марущенко, А. Шевченко (гендерний підхід у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи), В. Гайденко, І. Іванова, В. Кравець, О. Луценко, Л. Штильова (гендерна педагогіка),

С. Дем'янчук, Н. Лавриченко, В. Олійник, О. Ярська-Смирнова (освіта у ракурсі гендерної проблематики), Т. Говорун, Т. Дороніна, О. Кікінежді, О. Цокур (гендерна дискримінація в освіті), Н. Кутова, С. Кльоцина, Н. Павлушенко, О. Петренко (гендерні аспекти навчання) та інших. Педагогічний дискурс у гендерній парадигмі свідчить про актуальність обраного напрямку наукового дослідження.

Зважаючи на велику кількість наукових розвідок, педагогічних досліджень, методичних розробок у зазначеному напрямі, питання впливу школи на гендерну соціалізацію школярства ж важливим. Адже позбавлення шкільного середовища гендерної нерівності є складним процесом, який потребує не тільки оволодіння новим термінологічним апаратом, гендерної експертизи навчальної літератури, оновлення матеріальної бази тощо, а й певною мірою зміни світогляду, вміння бачити, відчувати дисбаланс й вчасно реагувати на нього, м'яко корегуючи, направляючи у потрібне русло, не нав'язуючи своїх поглядів.

Метою цієї статті є висвітлення основних характеристик школи як навчального середовища, у якому відбито гендерний дисбаланс суспільства. До основних завдань віднесено такі: проаналізувати шляхом емпіричного спостереження сучасний стан навчального середовища, звернувшись до шкільних сайтів, на предмет гендерної складової у ньому; визначити вплив гендерного дисбалансу на становлення особистості; запропонувати шляхи вирішення існуючих у школі у гендерному розрізі проблем.

Результати дослідження. Виховання особистості є одним із основних завдань школи. У її межах воно відбувається і в широкому (під впливом діяльності педагогічного колективу закладу освіти), і у вузькому (діяльність педагога, спрямована на колектив учнів), і у гранично вузькому педагогічному значенні (взаємодія вихователя і вихованця) [19, с. 7]. Відповідно до «Примірного статуту загальноосвітнього навчального закладу», затвердженого МОН України у 2002 році, серед головних завдань навчального закладу є «формування і розвиток соціально зрілої, творчої особистості з усвідомленою громадянською позицією, почуттям національної самосвідомості, особистості, підготовленої до професійного самовизначення; розвиток особистості учня, його здібностей і

обдарувань, наукового світогляду; реалізація права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань» [18]. Ці вимоги суголосні із потребою сьогодення нашої держави – виховання цілісної особистості, яке неможливе без урахування гендерної складової. І саме школа як важливий агент соціалізації має неабиякий вплив на формування підлітків. Адже «доцільно організоване за змістом і формою навчання має високий виховний потенціал: уводить особистість до простору світоглядних ідей, формує соціальні настанови й ціннісні орієнтації, гуманістичну спрямованість особистості, її духовні та матеріальні потреби» [2, с.44]. Зважаючи на те, що у процесі навчання «на розвиток особистості впливають: зміст освіти, методи навчання, організаційні форми, відносини між учасниками навчального процесу» [16, с.173], потрібно піддати гендерній експертизі усі структурні складові загальноосвітнього навчального закладу. Через обмеженість даної публікації окреслимо лише певні моменти, на які потрібно звернути увагу при подальших дослідженнях школи як феномена соціального життя.

Загальноосвітня школа складається з таких структурних складових: учнівство, учительство, керівництво, технічний персонал, батьківський комітет. Їх взаємодія має бути спрямована в одному напрямі – розвиток і формування морально та фізично здорової особистості. Поділяємо думку про те, що генеральна мета школи «Шляхом співпраці дітей, батьків, учителів, громади, розуміючи, що кожен є самоцінною особистістю, через відкриті щирі стосунки, беззаперечне прийняття дитини, свободу і творчість учителя створити умови для гармонійного розвитку Людини» [3, с.23]. Проте емпіричне спостереження показало, що сьогодні школа продовжує підкріплювати та укорінювати в свідомості учнівської молоді гендерний дисбаланс, який склався у суспільстві, що суперечить гармонійному розвитку дитини. Проілюструємо це такими прикладами.

Ми звернули свою увагу на шкільні сайти, які віртуально репрезентують реальне життя навчального закладу. Відповідно до Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» (2007р.), державної цільової програми впровадження у навчально-

виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року (2011 р.) з метою формування єдиного інформаційного освітнього простору навчальними закладами створюються сайти, інформаційне наповнення яких відображає внутрішнє життя школи.

Спостереження за довільно обраним рядом (близько 25-ти) активно функціонуючих сайтів навчальних закладів м. Кривого Рогу дає можливість зробити такі узагальнення. Через обмеження об'єму статті наведемо лише декілька прикладів. Текстовий контент сайтів у переважній більшості є андроцентричним. Наприклад, у кодексі школи №72 читаємо: «Вір у себе і вчись. Май почуття гідності. Будь самим собою; тут цінують кожного з Вас! Навчайся сам, не чекай, поки тебе навчить життя. Байдужість набагато шкідливіша, ніж нездатність щось робити. Черпай сили у собі; будь творчим. Пишайся своєю школою, вона особлива, як особливий і ти!» [12]. Кодекс стосується і дівчат, і хлопців, проте спрямований він виключно на учнів: *будь самим собою, кожного, навчайся сам, будь творчим, особливий*. На сторінках сайту криворізької гімназії №91 читаємо: «Учні гімназії з великим інтересом вивчають не тільки українську мову, але й російську. А допомагають їм вчителі гімназії» [5]; «Кожен учень нашої гімназії – яскрава особистість. Традиційно на нашому фестивалі ми визначаємо найталановитіших учнів гімназії. У цьому навчальному році ми визначаємо кращих учнів у номінаціях» [5]. Мова йде виключно про *учнів* та *вчителів*, хоча, звичайно, стосується ця інформація учнівства та вчительства в цілому, більше того – у подальшому перерахуванні номінацій та переможців читаємо, що «Гордість гімназії», «Юний науковець», «Обдарованість року», «Престиж гімназії», «Учень року» – це дівчата, учениці. І тільки у номінації «Надія гімназії» два переможці – дівчина та хлопець. Тобто укладачами сайту обирається уніфікована мовна форма чоловічого роду, незважаючи на те, про кого йде мова – дівчину чи хлопця. Такий же андроцентричний підхід спостерігаємо на сайті школи № 68 у колонці новин: «Шановні вчителі, батьки учнів, учні, мешканці м-ну Гірницький!» [6]. Поза увагою лишаються вчительки, учениці, батьки учениць та мешканки мікрорайону. Не взято до уваги учениць та випускниць й

школи №118 у текстовому наповненні сайту: «Ми пишаємося нашими випускниками, що мають нагороди за особливі успіхи у навчанні. Дякуємо Вам за те, що сучасним учням є на кого рівнятися!» [14]. Розуміємо, що ті, хто наповнює сайт інформацією, несвідомо обирають лексему чоловічого роду, слідуючи штампу, до якого звикли. Проте українська мова має багатий лексичний склад, і можна було б уникнути андроцентричності мовлення, використавши збірні іменники – учнівство, школярство, вчительство, або ж вжити і чоловічий, і жіночий рід. Адже зміщення акценту у бік чоловічої статі, «забування» про жіночу частину поступово призводять до сприймання дівчатами себе непомітними і як наслідок – меншовартісними, другорядними.

Наступною складовою контенту шкільного сайту є ілюстративний матеріал – малюнки, фотокартки, на яких відображено життя навчального закладу. Здебільшого на сайтах, з якими ми ознайомились, ілюстративний матеріал є гендерно симетричними. Ми спостерігали фото як учнів, так і учениць – під час навчання, на екскурсіях, спортивних змаганнях, виховних заходах тощо [5, 12, 6, 7]. Але наявні й малюнки, в яких спостерігається гендерний дисбаланс. Наприклад, на ілюстрації змальовано тільки хлопця до новини про контрольну роботу з математики [15], про відкриття шкільної спартакіади [10], у куточку з інформацією про дату та час [8], що є підкріпленням стереотипу про більшу схильність хлопців, ніж дівчат, до точних наук, фізичних вправ.

Стереотипні погляди на ролі жінки та чоловіка простежуються й у виховних заходах, зазначених на сайтах: конкурс краси «Міс Єсенія» [7], «Кращий учень школи» [7], «Міс Весна 2014» [11], «Міс школа-2014» [13], «Юний стрілок» [9] тощо, які умовно розділяють чоловічий та жіночий світи, впливають на соціалізацію підлітків, відтворюючи фемінні та маскуліні ознаки, ставлячи певні маркери й окреслюючи орієнтири для жінки та чоловіка, закріплюючи уявлення про те, що для дівчини першочерговими є врода, зовнішня привабливість, а для хлопця – розум, фізична сила.

Таким чином, ми можемо констатувати наявні на шкільних сайтах прояви гендерного дисбалансу та маркованість у таких аспектах:

– текстовий контент сайтів;

- візуальний ряд;
- виховні заходи, які проводяться у навчальному закладі.

Зважаючи на те, що сайти є обличчям школи, можемо припустити, що виявлені на них ознаки гендерного дисбалансу наявні і в самій школі – у мовленні, звертаннях до учнівської та вчительської аудиторії; у візуальному ряді – стенди, плакати, об'яви, дошки пошани; у змістовому наповненні виховних заходів тощо. Усі ці чинники впливають на соціалізацію дитини, укорінюючи в її свідомості певні ролі, які вона має виконувати у суспільстві. Проте нерідко вони є викривленими, як у кривому дзеркалі, дотримання їх призведе до дисгармонії, перш за все, людини з собою, а в подальшому – і зі світом загалом. Тому для вчительства вкрай необхідна гендерна чутливість, яку ми розуміємо як здатність бачити, відчувати прояви дискримінації за статевою ознакою і відносно чоловіка, і відносно жінки, адже вчитель/вчителька проектує у своєму спілкуванні з класом власний світогляд, який може бути заангажованим гендерними стереотипами. Важливо вчасно помітити та пом'якшити, а поступово й нівелювати гендерний дисбаланс, наявний у школі. Наприклад, вживати у звертаннях до школярства збірні іменники або лексеми чоловічого і жіночого роду, уникати зауважень на кшталт: «чому так брудно у зошиті, ти ж дівчинка», «не жалійся на сусіда, ти ж хлопець», «не бігай коридорами, ти ж дівчинка», «не рюмсай, адже ти хлопчик» тощо. Такі зауваження

штучно насаджують прийняту у суспільстві поведінку, властиву чоловікові/жінці, придушуючи справжність, індивідуальність кожної окремої дитини, підганяючи її під стереотипізовані стандарти.

Висновки. Зрозуміло, що ми лише окреслили проблему, і її вирішення потребує багато часу та великих змін у шкільному устрої. І не тільки у шкільному, а в освітньому в цілому, тому що школа – одна із ланок у ланцюгу освіти як соціокультурного інституту. На сьогодні для вирішення питань із гендерним дисбалансом у школі соціальні педагоги мають можливість звертатись за консультаціями у гендерні центри, що діють на базі провідних ВНЗ України (Київ, Кривий Ріг, Тернопіль, Харків і т.д.), вчителі та вчительки можуть брати участь у наукових семінарах, тренінгах, присвячених гендерним питанням в освіті та суспільстві, під час яких відбувається обмін досвідом, є можливість поставити питання й отримати на них відповіді, придбати потрібну літературу, навчитись будувати урок на гендерних засадах тощо.

Впевнені, що досягнення гендерного паритету в державі великою мірою залежить від гендерного балансу в освітніх закладах, зокрема у школах. І, доклавши зусиль, ми виховаємо людину, яка буде цінувати себе й інших як особистість, індивідуальність, спираючись перш за все на загальнолюдські цінності, що і є виявом демократизму та цивілізованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. М. Українська література. Підруч. для 7-го кл. / О. М. Авраменко. – К. : Грамота, 2007. – 296 с.
2. Бех І. Виховання особистості : Сходження до духовності : [наук. видання] / І. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
3. Васильченко О. В. Сучасна загальноосвітня школа : від функціонування – до розвитку / О. В. Васильченко // Постметодика. – 2010. – № 1 (92). – С. 20-25.
4. Дмитриев Г. Д. Многокультурное образование / Г. Д. Дмитриев. – М. : Народное образование, 1999. – 208 с.
5. Криворізька гімназія № 91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kg091.dnepredu.com/uk/site/kg091.html>.
6. Криворізька загальноосвітня школа № 68 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sh68.dp.ua>.
7. Криворізька загальноосвітня школа № 124 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kr_school124.dnepredu.com.
8. Криворізька загальноосвітня школа I-II ступенів № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://school_11.dnepredu.com.
9. Криворізька загальноосвітня школа I-III ступенів № 19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sch19.do.am>.
10. Криворізька загальноосвітня школа I-III ступенів № 52 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kr_school_52.dnepredu.com.
11. Криворізька загальноосвітня школа I-III ступенів № 69 [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : http://school_69.dnepredu.com/uk/site/golovna.html.

12. Криворізька загальноосвітня школа I-III ступенів № 72 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://scola72.at.ua/index/pro_zaklad/0-29.

13. Криворізька загальноосвітня школа I-III ступенів № 105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/school105kr/home>.

14. Криворізька спеціалізована школа № 118 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://school118.at.ua>.

15. Криворізька школа № 35 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://school-35.at.ua>.

16. Мудрик А. В. Социальная педагогика : [учебник для студ. высш. учеб. заведений] / А. В. Мудрик. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2007. – 224 с.

17. Наказ Міністерства № 839 від 16.07.2014 «Про затвердження Змін до Умов прийому до вищих навчальних закладів України в 2014 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/2723->

18. Наказ Міністерства № 284 від 29.04.2002 «Про затвердження Примірного статуту загальноосвітнього навчального закладу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/spart13/inx13846.htm>.

19. Фіцула М. М. Педагогіка : [навчальний посібник] / М. М. Фіцула. – К. : «Академвидав», 2006. – 506 с.

Басюк Леся
**ШКОЛА КАК ЗЕРКАЛО ГЕНДЕРНОГО ДИСБАЛАНСА ОБЩЕСТВА:
ПРОБЛЕМАТИЗАЦИЯ ВОПРОСА**

В русле интеграции Украины в европейское образовательное пространство и переориентацию учебного процесса на гармонизацию с учетом мировых стандартов, включающих в себя принцип равенства по половой принадлежности, в статье поданы результаты эмпирического наблюдения наполнения сайтов общеобразовательных учебных заведений, которые репрезентируют школьную жизнь, отображающую общество, проецируя на подрастающее поколение господствующий в нём гендерный дисбаланс. Сделаны обобщения, касающиеся влияния на ученическую молодёжь гендерной асимметрии, закодированной в информационном поле школьного сайта. Акцентируется внимание на важности формирования личности, свободной от гендерных стереотипов.

Ключевые слова: сайт учебного заведения, школа, ученичество, гендерные стереотипы, социализация подростков.

Basyuk Lesya
**SCHOOL AS A MIRROR OF SOCIETY GENDER MISBALANCE: ISSUES
PROBLEMATISATION**

In the context Ukraine's integration into European educational space and reorientation of the educational process to harmonize according to international standards, which include the principle of gender equality, this article presents the results of empirical observation of different secondary schools website content that represents the school life as a society mirror, projecting society gender imbalance to the younger generation. Generalizations were made about the gender asymmetry of school site information impact on young students. Attention is focused on the importance of forming personality that is free of gender stereotypes.

Keywords: secondary school website, school, discipleship, gender stereotypes, gender asymmetry, adolescent's socialization.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка Т.О. Дороніна.
Стаття надійшла до редакції 5.11.2014 р.*

УДК [378.091.2:316.61]:379.82

Світлана Гришак, Наталія Шабасєва
**ОРГАНІЗАЦІЯ ВІДЕОКЛУБУ В ПОЗНАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
СТУДЕНТІВ ЯК ФАКТОР ЇХ ЕФЕКТИВНОЇ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ**

У статті обґрунтовується, що Відеоклуб як одна з ефективних форм позанавчальної діяльності студентів є впливовим фактором їх гендерної соціалізації. Це пояснюється тими функціями, які виконує відео- чи кінофільм – пізнавальною, розвивальною, комунікативною, виховною. Визначено соціально-педагогічні вимоги до організації перегляду фільмів та їх змістовного наповнення на засіданнях Відеоклубу (відбір фільмів на основі гендерної проблематики, педагогічний супровід показів, відмінність перегляду від повсякденно-буденного спілкування з телеекраном у домашніх

умовах, взаємодія декількох рівнів діалогу, особиста позиція педагога).

Ключові слова: позанавчальна діяльність, Відеоклуб, відео- та кінофільми, соціально-педагогічні вимоги, гендерна соціалізація, ідея гендерної рівності.

Вступ. Вивчення проблеми гендерної соціалізації та аналіз сучасних наукових досліджень у цій галузі дозволяють визначитися, що на даному етапі розвитку суспільства гендерна соціалізація за своєю сутністю має диференційований характер (П.Горностай, А. Курамшев, Н. Шабаєва та ін.). Вищі навчальні заклади як одні з провідних агентів соціалізації демонструють традиційну орієнтацію в організації навчально-виховного процесу, що сприяє відтворенню гендерної дихотомії дівчат та юнаків і спонукає перших відходити на другий план і підпорядковуватися, а других бути активними та домінувати.

Слабка обізнаність студентської молоді у сфері гендерних взаємовідносин і розумінні сутності ідеї гендерної рівності не дозволяють належною мірою визначитися щодо пріоритетів гендерних цінностей, відмовитися від впливу застарілих стереотипів на власну свідомість, що виявляється в демонстрації моделі поведінки, заснованої на традиційних патріархатних гендерних нормах статево-рольової взаємодії.

Актуальність названої соціально-педагогічної проблеми обумовлює необхідність пошуку ефективних засобів виховання студентської молоді на засадах ідеї гендерної рівності. На порядку денному постають питання, пов'язані з організацією виховної роботи у вузах, яка б сприяла вирішенню нового завдання – формуванню вільної особистості з егалітарним світоглядом і навичками паритетної гендерно орієнтованої поведінки (Т.Дороніна, В.Кравець, О.Цокур та ін.). У ряді досліджень науковцями вивчаються нові підходи до організації позанавчальної діяльності (А.Бартоломей, Л.Белікова, В.Березін); визначаються нові принципи та завдання, що сприяють успішній соціалізації в суспільстві (І.Вінтін, М.Левківський та ін.); обґрунтовується необхідність пошуку нових форм і напрямків, адекватних сучасним ціннісним орієнтаціям студентської молоді (К.Жмирова, В.Портних, Т.Росік та ін.).

Цілком погоджуємося з дослідниками, що нові умови передбачають закономірне подолання старих стереотипів, форм і методів виховання. Тож сучасний виховний процес у вищій школі потребує модернізації, адекватної реаліям сьогодення, де має бути зроблений акцент на таких засобах

виховання, які б впливали не тільки на мислення та автоматизм поведінки студентської молоді, а й на почуття дівчат та юнаків. Ми вважаємо, що медіа засоби, зокрема відео та кіномистецтво, маючи багатий виховний потенціал, стають одним із впливових факторів гендерної соціалізації студентської молоді. Це підтверджують і слова Н.Хазяєвої: «Можливості використання новітніх медіа створюють передумови для виховання людини, орієнтованої на демократичні цінності, серед яких ...самореалізація кожної особистості, чоловіка або жінки, виявляються домінантними» [1, с.182]. У контексті вирішення завдань нашої статті цінною є думка К.Жмирової: «Як фактор соціалізації кінематограф допомагає молоді шукати та знаходити на екрані взірці для поведінки, життєві орієнтири» [2, с. 15].

Отже, **метою** статті постає обґрунтування організації дискусійного Відеоклубу в позанавчальній діяльності студентів як фактора їх ефективної гендерної соціалізації.

Результати дослідження. Практичний досвід, набутий у ході організації виховних суспільних справ у молодіжному середовищі, виявив позитивне ставлення студентської аудиторії до таких масових заходів, як відео- та кінофільми, їхню затребуваність у позанавчальній діяльності студентів, які поєднують у собі пізнання, спілкування, задоволення та відпочинок. Це надає підстави обрати таку форму організації позанавчальної діяльності студентів у процесі їхньої гендерної соціалізації, як дискусійний Відеоклуб.

Звернення до Відеоклубу як однієї з ефективних форм роботи пояснюється тими функціями, які виконує відео- чи кінофільм у позанавчальній діяльності студентів – пізнавальною, розвивальною, комунікативною, виховною [2, с. 17].

Так, *пізнавальна* функція фільмів дозволяє збагатити інтелектуальний багаж студентів у напрямку питань гендерної рівності, примушує по-новому поглянути на старі, давно знайомі проблеми, як-от: взаємовідносини в сім'ї, труднощі дорослішання, подвійна зайнятість жінок, різні стандарти поведінки для чоловіків і жінок; вимагає задуматися над власними та повсякденними проблемами у сфері

міжстатевих стосунків, допомагає руйнувати розповсюджені в суспільстві гендерні стереотипи, дозволяє студенту / студентці “примірювати на себе” ті життєві ситуації, у яких вони ніколи б не опинилися в реальному житті.

Значення *розвивальної* функції полягає в тому, що в процесі перегляду фільмів у студентів розвивається здатність до співчуття, сприйняття переживань Іншого / Іншої, здатність емоційного поєднання з Іншим / Іншою, намагання побачити світ його/її очима. Через екранні зразки, через емоційне сприйняття, що включає психологічні механізми емпатії та ідентифікації, молоді люди ефективно засвоюють гендерні норми, цінності, ідеали, інколи кардинально міняючи свій світогляд, своє ставлення до себе і до інших, а отже, і свою поведінку.

Виховна функція відео- чи кінофільму міститься в наданні певних моделей життя чоловіка та жінки, певних взірців гендерної поведінки, в пропаганді цінностей гендерної рівності, формуванні позитивного ставлення до суспільства, до людей, до себе, в залученні до культурних, правових, ідеологічних і гендерних норм сучасного соціуму; вона допомагає студентам розширити власний життєвий досвід через засвоєння екранних моделей поведінки і формування в них егалітарних ціннісних ставлень, яке супроводжується переживаннями й торкається глибинних психологічних структур особистості.

Комунікативна функція переглянутих фільмів реалізовується не тільки під час їх перегляду – таке собі опосередковане спілкування з автором фільму, ведення з ним певного діалогу, погодження або ні з його позицією, але й під час процесу спілкування глядачів-однолітків між собою про переглянутий фільм (обговорення, обмін думками, дискусія), що збагачує досвідом ефективної комунікації у сфері гендерної взаємодії, критичного осмислення діяльності щодо успішного вирішення проблем і конфліктів міжособистісного спілкування.

Отже, досить висока продуктивність і результативність такої форми позанавчальної діяльності, як дискусійний Відеоклуб, дає нам підстави для звернення до неї в процесі гендерної соціалізації студентської молоді.

Однак досягнення загальних цілей потребує формулювання певних соціально-педагогічних вимог до організації перегляду фільмів та їх змістовного наповнення [2, с. 20]. Отже, ми вважаємо за доцільне

дотримання наступних вимог:

1) відбір документальних або художніх фільмів повинен відбуватися на основі гендерної проблематики, їх зміст має відображати багатогранність її аспектів та відповідати *психолого-педагогічним і морально-естетичним критеріям*. До *психолого-педагогічних критеріїв* потрібно віднести доступність фільму для студентів різних етапів навчання (відповідність віковим особливостям і життєвому досвіду глядачів), проблемність фільмів, можливість ідентифікувати себе з героями або героїнями кінострічки. До морально-естетичних критеріїв, яким повинні відповідати екранізовані твори, відносяться гуманістична спрямованість фільмів і досить високий художній рівень кожної кінострічки;

2) педагогічний супровід показу кіно-, відеофільму має містити *докомунікативну фазу* перегляду, у ході якої створюється установка на сприйняття картини й забезпечується інформаційна адекватність цього сприйняття, та *посткомунікативну фазу*, завданням якої є організація обговорення переглянутого фільму, допомога в осмисленні ідеї фільму, формування власного ставлення до проблематики, пов'язаної з гендерними проблемами, а також збагачення своїх вражень думками інших учасників перегляду для більш глибокого розуміння ідеологічної спрямованості стрічки;

3) перегляд фільмів у кіноклубі повинен істотно відрізнитися від повсякденно-буденного спілкування з телеекраном у домашніх умовах. Кожне засідання Відеоклубу має стати значною подією в житті студентської молоді, яке сприяє емоційному потрясінню, є подією особистої біографії, залученням до нового соціального досвіду;

4) дискусія у Відеоклубі будується на основі взаємодії декількох рівнів діалогу: *діалог між учасниками перегляду* – обговорення фільму членами клубу, включаючи педагога, який його організовує і спрямовує; *діалог глядача з фільмом* (тобто з автором – його позицією і з персонажами – прийняття або неприйняття їх позицій) і, нарешті, *внутрішній діалог глядача з самим собою* для розвитку готовності зміни власної позиції через аргументовані доводи іншої точки зору;

5) позиція педагога – організатора перегляду повинна – поєднувати приховані форми педагогічного впливу та виразну особисту точку зору; будучи тим, хто веде

обговорення, спрямовуючи його хід, він, уникаючи директивної форми, має знайти відповідний момент для викладу своїх світоглядних поглядів на предмет обговорення, як і будь-який учасник дискусії.

Дотримання цих вимог дозволить використовувати можливості кіномистецтва в позанавчальній діяльності як певного фактора ефективної гендерної соціалізації студентів, що сприятиме формуванню у них ціннісних ставлень і прояву їхньої особистої позиції до ідеї гендерної рівності.

Висновки. Все вищевикладене дозволяє дійти висновку, що Відеоклуб є ефективною формою організації позанавчальної діяльності студентів у процесі їх гендерної соціалізації завдяки тим функціям, які виконують відео- чи кінофільми – пізнавальній (збагачення інтелектуального багажу студентів у напрямку питань гендерної рівності), розвивальній (розвиток здатності до співчуття, сприйняття переживань Іншого / Іншої), комунікативній

(набуття досвіду ефективної комунікації у сфері гендерної взаємодії у ході обговорення, обміну думками, дискусії при перегляді), виховній (залучення до культурних, правових, ідеологічних і гендерних норм сучасного соціуму шляхом пропаганди цінностей гендерної рівності). Дотримання соціально-педагогічних вимог до організації перегляду фільмів та їх змістовного наповнення на засіданнях Відеоклубу дозволить використовувати можливості кіномистецтва в позанавчальній діяльності як певного фактора ефективної гендерної соціалізації студентської молоді.

Перспективи дослідження полягають у подальших пошуках інноваційних форм і засобів виховання студентів у процесі гендерної соціалізації; виявлення можливостей використання кіномистецтва в процесі соціально-педагогічної роботи з іншими категоріями населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хазяева Н. Гендер и новое медиа : роль в воспитании человека эпохи информационного общества / Н. Хазяева // Адукацыйныя і выхаваўчыяся роддзі і практыкі : 36. навуковых артыкулаў пад агульнай рэдакцыяй канд. пед. навук У. К. Слабіна. – Віцебск, 2005. – С. 181-188.
2. Жмырова Е. Ю. Киноискусство как средство воспитания толерантности у учащейся молодежи : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (социальное воспитание)» / Е. Ю. Жмырова. – Тамбов, 2008. – 26 с.

Гришак Светлана, Шабаета Наталья

ОРГАНИЗАЦИЯ ВИДЕОКЛУБА ВО ВНЕУЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ КАК ФАКТОР ИХ ЭФФЕКТИВНОЙ ГЕНДЕРНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ

В статье обосновывается, что Видеоклуб как одна из эффективных форм внеучебной деятельности студентов, является влиятельным фактором их гендерной социализации. Это объясняется теми функциями, которые выполняет видео или кинофильм – познавательной, развивающей, коммуникативной, воспитательной. Определены социально-педагогические требования к организации просмотра фильмов и их содержательному наполнению на заседаниях Видеоклуба (отбор фильмов на основе гендерной проблематики, педагогическое сопровождение показов, отличие просмотров от обыденного общения с телеэкраном в домашних условиях, взаимодействие различных уровней диалога, личная позиция педагога).

Ключевые слова: внеучебная деятельность, Видеоклуб, видео и кинофильмы, социально-педагогические требования, гендерная социализация, идея гендерного равенства.

Hryshak Svitlana, Shabaeva Nataly

ORGANIZATION OF VIDEO CLUB IN STUDENTS' EXTRA-CURRICULAR ACTIVITIES AS A FACTOR OF THEIR EFFECTIVE GENDER SOCIALIZATION

The article proves that Video Club as one of the effective forms of extracurricular activities for students is an influential factor of their gender socialization, because of functions that a video or a movie performs: cognitive, development, communicative, educational ones. The socio-pedagogical requirements for the organization of film screening and the information content of films at the meetings of the Video Club are defined. They are selection of the films on the basis of gender problems, educational support of the shows, variation from everyday communication with the TV screens at home, the interaction of different levels of dialogue, personal position of the teacher.

Key words: extracurricular activities, a Video Club, videos and movies, socio-pedagogical requirements, gender socialization, gender equality idea.

*Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С.Я. Харченко.
Матеріал надійшов до редакції 06.11.2014 р.*

УДК 37.043.1 : 30

Людмила Дух
ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ПРЕДМЕТІВ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ
“СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО”

Стаття має за мету розглянути питання гендерних підходів у викладанні предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» і обґрунтовує можливі шляхи реалізації гендерної освіти на основі взаємодії суб'єктів освітнього процесу, акцентовано увагу на необхідності модернізації методики викладання історії, правознавства та громадянської освіти.

Ключові слова: гендерний підхід, громадянська освіта, комунікація, навчальний план, освіта.

Вступ. Науковці визначають, що гендерний світогляд становлять декілька категорій, безумовно, пов'язаних та підпорядкованих одна одній. У гендерному світогляді можна виділити міжособистісний, макросоціальний та внутрішній рівні. На макросоціальному рівні складової гендерного світогляду важливими є гендерні погляди особистості на державний та суспільний устрій і на суспільно-соціальне становище чоловіка і жінки. Міжособистісний рівень взаємин гендерного світогляду визначають гендерні установки, погляди на сприйняття особистістю представників своєї і протилежної статі. На внутрішньому рівні гендерний світогляд визначається гендерною ідентичністю, тобто ототожненням себе з певною статтю, засвоєння правил і норм поведінки, характерних для окремої статі. Формування адекватного сучасному суспільству гендерного світогляду дозволяє вирішити основні завдання сучасної гуманітарної освіти. Важливе місце в цьому процесі посідають шкільні предмети: історія, правознавство, громадянська освіта («Людина і світ»), основи філософії, етика [8].

Над питаннями щодо важливості врахування гендерної освіти в школі та над розв'язанням цієї проблеми працюють українські та зарубіжні науковці, зокрема такі, як О. Кікінежді, І. Гуцуляк, Т. Дороніна, Л. Магдюк, О. Семиколєнова та ін.

Можна виділити окремі напрямки гендерного підходу в освіті та їх проникнення в сучасне суспільство:

- значні зміни відбуваються в шлюбно-сімейних відносинах та у вихованні дітей;
- змінюється традиційна система гендерної стратифікації, послабилась поляризація жіночих та чоловічих соціальних ролей (оскільки традиційний гендерний поділ праці втратив чіткий поділ та законодавче закріплення, більшість

соціальних ролей узагалі не диференціюються за статевою ознакою); спільна трудова діяльність і спільне навчання значною мірою нівелюють відмінності в нормах поведінки і психології жінок і чоловіків;

– змінюються культурні стереотипи маскуліності і фемінінності (вони стають менш жорсткими і полярними, більш внутрішньо суперечливими; традиційні риси в них переплітаються з новими, значно повніше враховується різноманітність індивідуальних ситуацій).

Об'єктом дослідження є гендерна освіта в сучасній українській школі. Предметом дослідження ми обрали роль гендерного підходу у викладанні предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» в загальноосвітньому навчальному закладі.

Метою статті ми визначили шляхи впровадження гендерного підходу в класно-урочну та позаурочну роботу при вивченні предметів суспільствознавчої галузі в сучасній українській школі. Завданнями статті є спроба частково проаналізувати гендерний підхід в освіті як науково-педагогічну проблему та виявити специфіку гендерної освіти в умовах сучасної української школи; визначити окремі методичні підходи реалізації гендерної освіти на уроках предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» та проаналізувати можливі шляхи впровадження на уроках історії, правознавства, громадянської освіти («Людина і світ»).

Результати дослідження. Гендерний підхід дозволяє використовувати як загальнонаукові методи дослідження, зокрема синтезу та аналізу, порівняння, типологізації тощо, так і спеціальні типологічні підходи, які властиві саме гендерним проблемам. Проте механізмів упровадження гендерного підходу в процес навчання предметів освітньої галузі «Суспільствознавство» поки що не

розроблено. У нашій статті ми спробуємо заповнити цю прогалину.

Доречно пам'ятати, що історія, правознавство, громадянська освіта – це ті навчальні предмети, які дозволяють аналізувати закономірності суспільного життя, визначати правове забезпечення, коли на історії минулого учні вчаться орієнтуватися в сьогоденні. Історія виховує учнів на яскравих прикладах минулих епох, дозволяє сформувати такі якості, як патріотизм, відповідальність за долю країни, що за умови впровадження гендерного підходу призводить до корегування гендерних уявлень, а значить, до гуманізації суспільних відносин. Інтеграція гендерних знань у предмети галузі «Суспільствознавство» сприяє формуванню актуальних для сучасності особистісних установок. Гендерний компонент історичної освіти сприяє вихованню поваги до своєї та протилежної статі, а точніше, до ролей, виконуваних представниками різних статей.

Гендерні відносини охоплюють усі сфери суспільного та приватного життя, і тому, необхідно не тільки істотно змінювати державні нормативи, а й перебудовувати свідомість людей, звільнюючи її від усталених забобонів. А змінити свідомість, як ми знаємо, найважче. Вільному демократичному суспільству має бути притаманне усвідомлення, вільне від патріархатних стереотипів, і необхідна велика робота, щоб сформувати таку свідомість як у дорослих, так і у дітей. Освіта та виховання, орієнтоване на рівноправність статей, сприяє становленню гармонійних відносин між статями [7].

Оновлений арсенал педагогічних засобів, з одного боку, вимагає від педагога коригування своєї позиції у ставленні до учнів, а з іншого – сприяє зростанню інтересу учнів до навчання, а значить, кращому засвоєнню знань. У цій ситуації дві сторони педагогічного процесу – педагог і учні – забезпечують підвищення рівня якості освітніх послуг. Таким чином, історія як навчальний предмет за умови впровадження гендерного підходу сприяє реалізації в освітньому процесі установок, заданих керівними документами МОН України, а також вимогами часу. Гендерний підхід при цьому розглядається як напрям дослідження, згідно з яким усі аспекти соціальності і культури можуть мати гендерний вимір. Базисом гендерного підходу є уявлення про

те, що майже всі відмінності між статями мають під собою не лише біологічні, а соціальні підстави [5].

На сьогодні в українському суспільстві спостерігається досить активний процес інтеграції гендерних підходів у систему вищої освіти, проте в шкільне освітнє середовище їх упровадження ще не є загальноприйнятним, і тлумачиться як якась штучна вигадка. На Заході ж гендерна освіта і виховання починаються з дитячого садка й продовжуються в середній школі. Проте важко включати гендерні підходи системно в навчально-методичне забезпечення різних предметів, у навчально-тематичні плани, у щоденне спілкування між учасниками навчально-виховного процесу.

Важливим є впровадження в освітні програми вивчення міжпредметних гендерних аспектів, такими шляхами:

- уключення окремих тем гендерної проблематики в курси всесвітньої історії, історії України, правознавства, громадянської освіти;

- уключення гендерних сюжетів у контексти викладу, при поясненні окремих тем предметів освітньої галузі «Суспільствознавство»;

- через інтегровані курси з уключенням гендерних питань в основні курси (наприклад, у курси за вибором, факультативи тощо);

- упровадження гендерної проблематики в позаурочну та позашкільну роботу [2].

Потреба у впровадженні гендерних підходів у предмети освітньої галузі «Суспільствознавство» і зміна всієї моделі освіти зумовлені тим, що українське суспільство обрало в якості моделі свого устрою демократичне суспільство.

Допомагаючи учням та вчителям подолати гендерні стереотипи, ми змушуємо їх по-новому поглянути на світ, сприяємо розвитку в них творчого мислення і, як правило, можемо сприяти покращенню їхнього життя. Гендерна освіта вчить терпимості і лояльності, що також є обов'язковою характеристикою сучасного громадянина демократичного суспільства. Гендерний підхід у викладанні суспільних предметів у школі означає затвердження нових моделей сприйняття суспільства, культури, і тому вимагає внесення серйозних змін у сфері педагогіки. Так, рекомендований МОН України курс

«Громадянська освіта» включає декілька навчальних предметів для початкової, основної та старшої школи: «Зростаємо громадянами України», «Вчимося бути громадянами», «Ми – громадяни України», «Громадянська освіта», «Людина і світ», «Ми – різні, ми – рівні. Основи культури гендерної рівності», що є різноваріантними підходами до реалізації нової структури дисциплін соціально гуманітарної спрямованості. Цей курс інтегрує сучасні соціологічні, економічні, політичні, правові, етичні, соціально-психологічні знання в цілісну, педагогічно обґрунтовану систему, розраховану на учнів усіх вікових груп. Він містить обумовлений рамками навчального часу мінімум знань про людину і суспільство, необхідних для розуміння самого себе, інших людей, процесів, що відбуваються в навколишньому природному і соціальному середовищі, для реалізації громадянських прав і обов'язків.

Метою курсу громадянської освіти є створення умов для соціалізації особистості. Завданнями громадянської освіти є:

- формування знань та інтелектуальних умінь, мінімально необхідних і достатніх для виконання типових видів діяльності кожного громадянина, усвідомлення особистих і соціальних можливостей їх здійснення, подальшої освіти та самоосвіти;
- формування основ світоглядної, моральної, соціальної, політичної, правової та економічної культури;
- сприяння вихованню патріотизму, громадянськості, поваги до соціальних норм, які регулюють взаємодію людей, залучення до гуманістичних і демократичних цінностей тощо.

Формування адекватного гендерного світогляду в сучасному демократичному суспільстві дозволяє вирішувати шкільні предмети історії. В Україні відбулося змістовне та методичне оновлення всіх курсів історії, більше уваги стало приділятися вивченню соціокультурних реалій, становищу окремої людини, ролі жінки в суспільних та державних сферах тощо. Варто відзначити, що історія – це той навчальний предмет, який дозволяє аналізувати закономірності суспільного життя, і на матеріалі минулого вчить орієнтуватися в сьогоденні. Історія виховує учнів на яскравих прикладах минулих епох, дозволяє сформувати такі якості, як патріотизм, відповідальність за долю країни,

що за умови впровадження гендерного підходу призводить до корегування гендерних уявлень а значить, до гуманізації суспільних відносин. Інтеграція гендерних підходів в курси історії сприятиме формуванню актуальних для сучасності особистісних установок, також гендерний компонент історичної освіти має сприяти вихованню поваги до своєї та протилежної статі, до історичних ролей, представників різних статей.

Крім змісту освіти, потрібно змінювати також і методи викладання. Гендерна педагогіка, як і гендерний підхід у цілому – це постійна альтернатива, виклик усьому усталеному та традиційному, це постійний пошук альтернатив і одночасно комплексний підхід, який сприятиме переходу на більш високий освітній щабель. Так, гендерний підхід завжди має включати в себе гендерну чутливість, повагу до особистості і політичну коректність, що є важливим умінням для всіх членів громадянського суспільства [3].

Використання активних педагогічних технологій на заняттях історії сприятиме тому, що оцінку історичним подіям учні роблять самостійно, і це дає можливість говорити про формування свідомих, активних, конструктивних особистостей.

Висновки. Упроваджуючи гендерний підхід у викладанні предметів освітньої галузі «Суспільствознавство», потрібно враховувати, що соціальна стаття конструється соціальною практикою, саме суспільство формує систему норм поведінки для виконання певних ролей залежно від біологічної статі індивіда. Відповідно, виникають уявлення про те, що є “чоловіче” і що є “жіноче” в суспільстві [1; 4]. Гендерна освіта на уроках суспільствознавчих предметів дозволить формувати уявлення учнів про те, що стаття не є підставою для дискримінації, що сучасне демократичне суспільство дає можливість жінці та чоловіку користуватися правами людини та вільно вибирати шляхи і форми самореалізації на рівні своєї індивідуальності. Гендерна освіта спрямована на стимулювання навичок аналізу соціальної реальності та індивідуального досвіду чоловіків і жінок з метою подолання наслідків несправедливої диференціації чоловічих і жіночих ролей. Саме такий гендерний підхід на уроках історії, правознавства, громадянської освіти сприятиме розвитку і зміцненню

демократичних ідей і поглядів в Україні та суспільства.
побудові реального громадянського

ЛІТЕРАТУРА

1. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / Саєнко Ю., Амджадін Л., Васильчук М., Герасименко І. та ін. – К. : Компанія ВАІТЕ, 2007. – 144 с.
2. Гендерні стандарти сучасної освіти : збірка рекомендацій : част. 1 / Редакційна група програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН : Кобелянська Л. С. – К. : ТОВ «Дорадо-Друк», 2010. – 328 с.
3. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : [навчальний посібник] / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
4. Репина Л. П. Гендер и общество в истории / Л. П. Репина. – СПб. : Алетейя, 2007. – 694 с.
5. Мельник Т. М. Творення суспільства гендерної рівності : міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. Друге доповнене видання / Т.М. Мельник. – К. : Стилос, 2010. – 440 с.
6. Навчально-методичні матеріали до уроків гендерної грамотності : «Ми – різні, ми – рівні» / [За заг. ред. О. Семиколенової]. – Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 128 с.
7. Преснякова Л. Ю. Проблемы реализации гендерного подхода в образовании / Л. Ю. Преснякова // Интеграция обществознания. – 2009. – № 4. – С. 74-78.
8. Шведова Н. А. Просто о сложном : Гендерное просвещение : [пособие] / Н. А. Шведова. – М. : Антика, 2001. – 283 с.
9. Штылева Л. В. Педагогика и гендер : развитие гендерных подходов в образовании [Электронный ресурс] / Л. В. Штылева. – Режим доступа : <http://psymania.info/gend/polwosp/pedagogika.php>

Дух Людмила

ГЕНДЕРНИЙ ПОДХІД В ПРЕПОДАВАННІ ПРЕДМЕТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЇ ОТРАСЛІ «ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЕ».

Стаття ставить своєю метою розглянути питання впровадження гендерних підходів в преподаванні предметів освітньої галузі «Обществоведение» і обґрунтовує можливі шляхи реалізації гендерного освіти на основі взаємодії суб'єктів освітнього процесу; автором акцентовано увагу на необхідності модернізації методики преподавання історії, права і громадянського освіти.

Ключові слова: гендерний підхід, громадянське освітання, комунікація, навчальний план, освітання.

Duh Lyudmila

GENDER APPROACH IN EDUCATION IN THE EDUCATIONAL SECTOR "CIVICS"

The article aims to examine the gender approach in teaching subjects in educational sector "Civics " and justifies the possible ways to implement gender education through interaction of the educational process, emphasis on the need to modernize methods of teaching history, law and civic education.

Key words: gender perspective, civic education, communication, curriculum, education.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, професорка О.М. Іонова.
Матеріал надійшов до редакції 06.10.2014 р.*

УДК 37.043.1 : 811.112.2-3

Ольга Тяговська

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ

У статті розглядається “жіноче письмо” та всі його ключові як відображення гендеру в лінгвістиці. Матеріалом для дослідження виступив роман Крісті Вольф «Касандра». в якому ми розглянули стиль жіночого письмового мовлення за класифікацією Т. В. Гомона.

Ключові слова: гендер, лінгвістика, “жіноче письмо”, мовна репрезентація.

Вступ. У сучасному світі все частіше ми зустрічаємо поняття “гендер”, у заголовках журнальних статей читаємо про нові гендерні дослідження в галузі психології, у педагогіці та соціології. Але це поняття не

обмежується колом тільки вище перелічених дисциплін, воно впевнено займає своє місце і в мовознавстві. Звичайно, до кола питань, актуальних у лінгвістиці, “гендер” увійшов дещо пізніше, аніж в інші гуманітарні науки,

але сьогодні дослідження гендерних аспектів мови не тільки не втрачає своєї популярності, а навпаки, набуває її. Особливо актуальними є дослідження мовної репрезентації гендерних аспектів у творах жіночої прози.

Мета статті – дослідити і узагальнити засоби відображення гендерних ознак у творах сучасної німецькомовної прози (на прикладі твору К. Вольф «Касандра»).

Результати дослідження. Що ж таке “гендер”, та як він поєднаний із лінгвістикою? Це питання є останнім часом одним із провідних у лінгвістиці й у літературознавстві. Існують декілька визначень поняття “гендер”.

Гендер (англ. gender – рід, частіше за все граматичний) – поняття, що використовується в соціальних науках для відображення соціокультурного аспекту статевої приналежності [5].

У «Національній філософській енциклопедії» розкрито дещо ширше поняття “гендер”. За нею гендер – соціальний, культурна стаття, поведінка чоловіка та жінки, які генетично не успадковуються, а набуваються в процесі соціалізації. Якщо поняття “стать” фіксує біологічні та фізіологічні відмінності між чоловіком та жінкою, то “гендер” описує соціальні та культурні відмінності між статями. Існують деякі універсальні сприйняття статі. Так, чоловіче асоціюється з ініціативою у відношеннях, прагненням до лідерства, раціональністю в думках та діях, прагненням до монологу, егоїзмом. Жіноча лінія в поведінці, як правило, пов’язана з м’якістю, терпимістю, альтруїзмом, емоційністю, відповідальністю, діалогічністю, прагненням до компромісу та залежно від характеру суспільства гендерні розбіжності будуть мати різну силу [4].

У лінгвістику поняття “гендер” увійшло в другій половині XX століття. Перші роботи виникли на Заході, у них були розглянуті особливості жіночого та чоловічого мовлення та мови. Як зазначалося раніше, термін “гендер” було запозичено з англійської мови та означало категорію роду. У німецькій літературі виникла тенденція позначати терміном “гендер” загальний напрямок дослідження, а потім використовувати поняття «*das (soziale) Geschlecht*» [2].

Одним із основних джерел інформації про характер та динаміку конструювання гендера як продукту культури та соціальних

відношень виступає гендерна лінгвістика (лінгвістична гендерологія), виникнення якої пов’язано з постмодерністською філософією та зміною наукової парадигми в гуманітарних науках.

Хоча гендер не є лінгвістичною категорією, аналіз структур мови дозволяє отримати інформацію про те, яку роль відіграє гендер у тій чи іншій культурі, які поведінкові норми фіксуються для чоловіків та жінок у текстах різного типу, як змінюється уявлення про гендерні норми, чоловічість та жіночість у часі, які стильові особливості можуть бути віднесені до суто жіночих чи чоловічих, як осмислюється чоловічість та жіночість у різних мовах та культурах, як гендерна приналежність впливає на засвоєння мови, з якими фрагментами та тематичними областями мовної картини світу вона пов’язана.

Існує декілька взаємопов’язаних напрямків дослідження гендеру за допомогою аналізу структур мови:

- соціолінгвістика;
- психолінгвістика;
- ідентифікаційна діагностика;
- лінгвокультурологічні та міжкультурні дослідження;
- феміністська критика мови (феміністська лінгвістика);
- дослідження маскуліності;
- дослідження мовленнєвої практики представників сексуальних меншин [2].

Зазначимо, що названі напрямки не змінювали один одного, а “виростали” один із одного, і в теперішній час продовжують співіснувати. Під різним кутом зору вони досліджують наступні групи проблем:

– мова та відображення в ній статі. Мета такого підходу складається з опису та пояснення того, як маніфестується в мові наявність людей різної статі (досліджується передусім номінативна система, лексикон, синтаксис, категорія роду), які оцінки приписуються чоловікам та жінкам та в яких семантичних галузях вони найбільш чітко / яскраво виражені;

– мовленнєва та в цілому комунікативна поведінка чоловіків та жінок, де виділяються типові стратегії та тактики, гендерно специфічний підбір одиниць мовлення, способи досягнення успіху в комунікації, перевага у виборі лексики, синтаксичних конструкцій, тобто специфіка жіночого та чоловічого говоріння [3].

Нас цікавить насамперед “жіноче письмо” (“weibliches Schreiben”) у німецькомовній жіночій прозі, тобто друга група проблем.

Матеріалом для дослідження було обрано роман Крісти Вольф «Кассандра», у якому ми розглянули стиль письма за класифікацією Т. Гомона [1]. Він розділяв мовлення на жіноче та чоловіче і виділив для кожного з них основні характеристики. Ми розглянемо тільки жіноче письмове мовлення:

√ наявність безлічі вступних слів, означень, обставин, займенникових підметів та додатків, а також модальних конструкцій, що виражають різний ступінь невпевненості, імовірності, невизначеності;

„Einmal, »früher«, ja, das ist das Zauberwort, hab ich in Andeutungen und halben Sätzen mit Myrine darüber sprechen wollen...“ [7, c. 3].

„Wie? Ob ich denn glaubte, sie, Myrine, hätte weniger Männer umgebracht als ihre Heerführerin?“ [7, c. 4].

„Der Siegerkönig hätte mich erschlagen - und das war es, was ich wollte -, hätte er nicht auch vor mir noch Angst gehabt“ [7, c. 5].

√ схильність до використання “престижних”, стилістично підвищених форм, кліше, книжної лексики;

„Alle Männer sind ichbezogene Kinder“ [7, c. 5].

„Es traf sich, daß der König Agamemnon, der »sehr Entschlossene« (Götter!), mich in jener Sturmnacht aus dem Knäuel der ändern Leiber riß...“ [7, c. 5].

„Dein Pech, kleine Kassandra, daß du deines Vaters Lieblingstochter bist“ [7, c. 8].

„Meine Wiedergeburt gab mir nicht nur die Gegenwart zurück, das, was man Leben nennt, sie erschloß mir auch die Vergangenheit neu, unverzerrt durch Kränkung, Zu- und Abneigung und alle die Luxus-Empfindungen der Priamstochter“ [7, c. 27].

√ використання конотативно нейтральних слів та виразів, евфемізмів;

„Nun schoß das Menschenblut auf den Altar, wie sonst Blut aus den Rümpfen unserer Opfertiere. Das Opfer Troilos“ [7, c. 39].

„Wenn das Kind schläft, heißt es, fliegt seine Seele, der schöne Vogel, zur silbernen Olive und dann langsam gegen Sonnenuntergang. Der Krieg griff den Männern in die Brust und tötete den Vogel“ [7, c. 41].

„Den Tag auf meinem Weidenlager, in kaltem Schweiß, als Hektor, wie ich wußte, auf das Schlachtfeld ging und, wie ich wußte, fiel“

[7, c. 59].

√ використання оцінних виразів (слів та словосполучень) із дейктичними лексемами замість називання особи по імені;

„Ich, die Schreckliche“ [7, c. 6].

„Panthoos ging, verzerrten Gesichts stieß er wüste Beschimpfungen aus. Das rohe Fleisch unter der Maske“ [7, c. 36].

„Nun hob der Feind, das Monstrum, im Anblick der Apollon-Statue sein Schwert und trennte meines Bruders Kopf vom Rumpf“ [7, c. 39].

„Ein Untier war los und raste durch die Lager“ [7, c. 63].

√ велика образність мовлення при описі почуттів, різноманіття інвектив і їх акцентуація за допомогою підсилювальних часток, прислівників та прикметників;

„Gern wüßte ich (was denk ich da! gern ? wüßte ? ich ? Doch. Die Worte stimmen.), gern wüßte ich, welche Art Unruhe, unbemerkt von mir, mitten im Frieden, mitten im Glück: so redeten wir doch! solche Träume schon herauf rief“ [7, c. 10].

„Entweder sie entledigt sich des Mannes, dieses Hohlkopfs, gründlich, oder sie gibt sich auf: ihr Leben, ihre Regentschaft, den Geliebten, der übrigens, wenn ich mir die Figur im Hintergrunde richtig deute, gleichfalls ein selbstverliebter Hohlkopf ist, nur jünger, schöner, glattes Fleisch“ [7, c. 22].

„Das tänzelnde Herannah des Verfolgers, den ich jetzt von hinten sah, ein geiles Vieh“ [7, c. 39].

√ в інвективах високою частотністю використання характеризуються зооніми;

„Sie schleppten dich weg, zum Grabe des wüsten Achill. Achill das Vieh“ [7, c. 13].

„Achill das Vieh war über ihm“ [7, c. 39].

√ високочастотним є також використання конструкцій “прислівник + прислівник”, простих і складносурядних речень, синтаксичних зворотів з подвійним запереченням; часте використання знаків пунктуації, висока емоційна забарвленість мови в цілому.

„Standhielt, ach Aineias“ [7, c. 21].

„Hekabe kam, streng, Priamos ängstlich, die Schwestern scheu, Parthena die Amme mitleidsvoll, Marpessa verschlossen - keiner nützte mir“ [7, c. 32].

„Ich war Zeugin, wie im Hin und Her zwischen dem Palast und den Tempelpriestern, in Tagund Nachtsitzungen des Rats eine Nachricht hergestellt wurde, hart, gehämmert, glatt wie eine Lanze: Paris der Troerheld habe

auf Geheiß unsrer lieben Göttin Aphrodite Helena, die schönste Frau Griechenlands, den großmäuligen Griechen entführt und so die Demütigung gelöscht, die unserm mächtigen König Priamos einst durch den Raub seiner Schwester angetan worden war“ [7, с. 34].

„Sah, wie Bruder Hektor, dunkle Wolke, ach, in seinem Lederwams!“ [7, с. 38].

Як ми бачимо, кожна з цих характеристик відображається в романі. Але окрім вище зазначених пунктів у «Кассандрі» використано дуже багато модальних часток, присутні елементи розмовної мови, різноманітні метафори та метонімії, вставні конструкції. Як нам відомо, вибір лексичних та стилістичних одиниць залежить і від форми написання. У нашому випадку – це внутрішній монолог (das innere Monolog), потік свідомості (Bewusstseinstrom) і Кассандра виступає в ролі Ich-Erzähler. Обравши “різноманітні суб’єктивні форми”, зокрема дорожні нотатки про поїздку до Греції, робочий щоденник, лист другу та поетичну розповідь у формі внутрішнього монологу, Кріста Вольф збиралася продемонструвати злиття форми та змісту, повсякденного життя та мистецтва.

Отже, жіноче письмо тільки частково залежить від біологічного детермінізму, найбільшу роль відіграють історичні та соціальні передумови, (що вказує на гендер), коли жінки переживають “іншу дійсність”, порівняно з чоловіками. Особливо яскраво це видно за часів життя Кассандри, коли жінкам відводилась роль жертви в чоловічому суспільстві.

У творах жіночої прози так чи інакше піднімаються питання соціальної ролі жінки в суспільстві. Саме тому досить часто серія творів авторів-жінок отримує назву «Жінка у суспільстві» («Frau in der Gesellschaft»). Так, наприклад, у цій серії публікуються твори відомих німецьких письменниць Г. Лінд (H. Lind) та С. Фрьоліх (S. Fröhlich). Очевидно, що традиційний для Німеччини підхід до визначення соціальної ролі жінки, який описувався відомою формулою трьох “К”: «Kinder, Küche, Kirche», сьогодні жодним чином не відповідає реаліям життя німецької жінки. Тому стара формула, яка вже є неактуальною, зазнала певних трансформацій, одним із “К” стало слово “Karriere”. І справа навіть не стільки в

потребі мати фінансовий ресурс для життя, скільки в потребі бути соціально активною, брати участь у житті суспільства, реалізувати себе як фахівець.

Ці тенденції дуже помітні у творах сучасної німецької жіночої прози, насамперед в образі головної героїні, через її роздуми, які передаються у вигляді внутрішнього монологу, передаються ключові позиції авторів романів щодо місця і ролі жінки в сучасному суспільстві. Форма оповіді “Ich-Erzählung” є найбільш придатною для надання творам жіночої прози суб’єктивного характеру, психологізму, автентичності і достовірності. Тому весь текст твору перетворюється на монолог жінки, відтворення її внутрішнього світу. Часто це відверта розмова з читачем, під час якої авторки ставлять питання, очікуючи, що читачі якщо не дадуть на них відповіді, то принаймні замисляться над проблемою.

Ще однією суттєвою рисою жіночої прози з лінгвістичної точки зору є її особлива мова, основною її ознакою є образність, насамперед метафоричність та наявність неочікуваних порівнянь, велика кількість риторичних питань, іронія і гротеск. Крім того, дуже помітним є бажання авторів наголосити на проблемі мовної репрезентації гендерної рівності. Так, наприклад, у сучасних творах жіночої прози замість займенника “man” використовується “frau”, тобто “frau sagt” замість “man sagt”, що надає прозі певного протестного забарвлення, акцентує увагу на незгоді з тим, що їх жіночість залишається поза увагою, нівелюється за рахунок використання займенника “man”, який у мові не є виразником статі, але все ж сприймається як такий.

Висновки. Викладене є певною мірою результатом спостережень та аналізу мови і змісту творів сучасної німецької жіночої прози. Зрозуміло, що ця проблема потребує подальшого, більш ґрунтовного аналізу. Насамперед аналізу потребує мовна репрезентація “жіночості” творів, стилістичний аналіз тексту, а також проблематика творів німецьких письменниць. Це й стане предметом наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гомон Т. В. Исследование документов с деформированной внутренней структурой / Т. В. Гомон. – М, 1990. – 312 с.
2. Денисова А. А. Словарь гендерных терминов [Электронный ресурс] / Под ред. А. А. Денисовой /

- Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты». М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с.
3. Кирилина А. Лингвистические гендерные исследования [Электронный ресурс] / А. Кирилина, М. Томская. – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/2005/2/lingvisticheskie-gendernye-issledovaniya>
 4. Национальная философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://terme.ru/>
 5. Новейший философский словарь / [гл. редактор Грицанов А. А.]. – Минск : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
 6. Рихтер Л. Х. Антология современной немецкоязычной литературы (1945-1996) : в 2 т. Т.1 / [Сост. Л. Х. Рихтер]. – М. : Издательство МАРТ, 1999. – 776 с.
 7. Wolf K. Cassandra / K. Wolf – Luchterhand Verlag, Darmstadt. – Neuwied, 1983. – 75 s.

Тяговская Ольга

ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ ЖЕНСКОЙ ПРОЗЫ

В статье рассматривается «женское письмо» и все его составляющие как отражение гендера в лингвистике. Материалом для исследования послужили романы современных немецких авторов, в частности роман Кристи Вольф «Кассандра», в котором мы рассмотрели стиль женской письменной речи по классификации Т. В. Гомона.

Ключевые слова: гендер, лингвистика, «женское письмо», языковая репрезентация.

Tiahovska Olga

GENDER-SPECIFIC ASPECT OF GERMAN LITERATURE OF FEMALE AUTHORSHIP

The notion of gender, linguistic approaches of its study and the main groups of issues among which 'women's writing' is in the center as a reflection of a woman's role in the society are under consideration in this article. Christa Wolf's novel 'Cassandra' is chosen for the study. The style of a women's writing in accordance with the classification by T. V. Gomon is studied in this article.

Key words: gender, linguistics, women's writing, linguistic representation

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка В.А. Гаманюк
Стаття надійшла до редакції 20.11.2014*

УДК 378.147.2:811.161.2:305

Оксана Чуешкова

ГЕНДЕРНИЙ КОМПОНЕНТ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ) В ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ВНЗ

У статті обґрунтовується потреба впровадження гендерного компонента в сучасну освіту, особливо педагогічну, оскільки саме педагога є ретрансляторами основних гендерних установок і стереотипів, наявних у гендерній культурі суспільства. Одним із можливих шляхів реалізації цього процесу пропонується включення гендерних аспектів до змісту такої нормативної дисципліни, як «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Розглядаються окремі лекційні питання гендерної проблематики, форми роботи на практичних заняттях, які забезпечують максимально ефективно формування егалітарної гендерної культури, багато уваги приділяється прихованому навчальному плану.

Ключові слова: гендер, гендерний компонент, гендерний підхід, гендерно-чутлива поведінка, егалітарна гендерна культура, мовний сексизм, сексизм, прихований навчальний план.

Вступ. Гендерний підхід у педагогіці є новим методологічним інструментом аналізу і проектування особистісних змін, який ґрунтується на врахуванні “чинника статі” у змісті освіти та характері міжособистісної взаємодії вчитель – дитячий колектив, викладач – студентська група. У різних країнах він має різну назву: гендерний аналіз, “гендерні лінзи”, гендерний вимір, гендерна інтеграція тощо. Услід за О. Кікінежді наполягаємо на тому, що не

можна якісно підготувати сучасного вчителя/викладача без вивчення ним/нею гендерної теорії, що вже давно стало професійною нормою педагогів у демократичних країнах. Проблема впровадження гендерного підходу у сферу освіти сьогодні є однією з найменш розроблених у вітчизняній практиці. Труднощі практичної реалізації пов’язані передусім із його відносним новаторством в освітній практиці, неоднозначним

© Чуешкова О.В., 2015

трактуванням як гендерної термінології, так і її змістового наповнення, стереотипізацією свідомості освітян тощо [5, с. 39].

У педагогіці й психології проблемою гендеру займаються як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема Т. Говорун, Т. Дороніна, О. Кікінежді, О. Кісь, В. Кравець, І. Мунтян, О. Плахотнік, Л. Штильова, Л. Шустова, О. Ярська-Смирнова та ін. Мовний аспект гендерної проблематики висвітлюється в дослідженнях О. Горошко, А. Кириліної, Я. Пузиренко, О. Семиколєнкової, Л. Ставицької, О. Тараненка, А. Шиліної, та ін.

Мета статті – обґрунтувати потребу впровадження гендерного компонента в сучасну гуманітарну освіту й продемонструвати деякі його аспекти на матеріалі курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» (далі УМПС).

Меті відповідають такі основні завдання:

- визначити сутність гендерного компонента в педагогіці;
- описати шляхи впровадження гендерних підходів у вищу освіту;
- проаналізувати гендерний компонент у складі дисципліни УМПС;
- схарактеризувати поняття прихованого навчального плану.

У роботі використано такі методи дослідження: аналітично-описовий, синхронного аналізу, метод компонентного аналізу, елементи порівняльно-зіставного методу.

Результати дослідження. Апріорним вважаємо таке твердження: гендерні студії є важливими для студентів будь-якого ВНЗ, для студентів педагогічних вишів гендерна проблематика є обов'язковою. Не володіючи такими новими професійно значущими якостями, як гендерна компетенція, гендерна культура, гендерна чутливість та ін., в умовах навчально-виховного процесу сучасної середньої та вищої школи майбутні педагоги сприятимуть, свідомо чи підсвідомо, відтворенню сексизму і гендерної нерівності в суспільстві.

Оскільки гендерна педагогіка впроваджується в практику середньої школи дуже повільно, переконані в тому, що саме система вищої освіти здатна стати основною ланкою у формуванні нових підходів і традицій, які сприятимуть проникненню принципів гендерної рівності в усі сфери життя українського суспільства. Але мусимо констатувати, що сьогодні більшість викладацького складу навіть у провідних

ВНЗ не звертається до цих знань і практик у своїй повсякденній професійній діяльності, вважає ці проблеми штучними й надуманими, формуючи відповідні негативні установки у студентства.

Услід за авторами й авторками концепції гендерночутливого ВНЗ вважаємо, що впровадження гендерних підходів у вищу освіту може відбуватися шляхом:

- органічного включення гендерних аспектів до змісту нормативних та вибіркових навчальних курсів;
- долучення окремих тем гендерної проблематики до нормативних курсів соціально-гуманітарного циклу;
- уведення гендерного компонента до контексту викладу окремих тем означених курсів;
- уведення окремих гендерних курсів (за професійним спрямуванням) до варіативної частини навчальних планів;
- надання можливості студентам та студенткам обирати спецкурси гендерного спрямування;
- розширення гендерної тематики наукової роботи студентів (навчальні проекти, доповіді, наукові статті, курсові та дипломні роботи);
- урахування гендерних особливостей студентської аудиторії та специфіки ВНЗ під час підготовки навчальних занять;
- унесення гендерної проблематики до переліку виховних заходів вищої школи [5, с. 71].

В Україні, хоча й повільно, але розвивається інституалізація гендерних досліджень. На сьогодні, за різними даними як окремих експертів та дослідниць (М. Скорик, О. Плахотник, О. Головашенко та інші), так і провідних тематичних інформаційних порталів, в Україні викладається понад 100 курсів та дисциплін гендерної тематики [5, с. 107].

Необхідність їхнього впровадження в освітній процес є аксіоматичною, але в нашій розвідці зосередимо увагу на гендерному компоненті в складі дисципліни УМПС. Як правило, дослідження гендеру в мовознавстві стосується двох груп проблем: 1) мова й віддзеркалення в ній статі; 2) мовна й загальна комунікативна поведінка чоловіків і жінок. Мета вивчення першої проблеми полягає в описовій й поясненні того, як позначають у мові наявність людей різної статі, які оцінки приписують чоловікам й жінкам. Мета другої – визначити типові стратегії й тактики, специфічний

гендерний вибір одиниць лексики, способи досягнення успіху в комунікації, переваги у виборі лексики, синтаксичних конструкцій тощо, тобто специфіку чоловічого й жіночого мовлення. Основними завданнями компонента є такі: схарактеризувати гендерну проблематику в мовознавстві; розкрити основні напрями досліджень гендерної лінгвістики; розглянути механізм сприйняття гендерного аспекту професійного мовлення; визначити, як впливає міжкультурна комунікація на конструювання гендерної ідентичності; формувати гендерну культуру мовлення. Складові компонента: проблеми гендерної лінгвістики; гендерні упередження, спільні для всіх мов; роль гендеру у створенні мовної картини світу; мовний сексизм; гендерне прочитання текстів; гендерний аспект сучасної мовної політики; гендерна культура мовлення; мовний аспект гендерних стереотипів у текстах; “чоловіча” й “жіноча” мова; образи чоловіка та жінки в мовній свідомості; гендерні аспекти професійної комунікації; гендерна специфіка міжкультурної комунікації.

На думку Л. Штильової [7], включення гендерного компонента до змісту певної дисципліни має на увазі передусім переосмислення самим викладачем раніше розробленого курсу з позицій гендерного аналізу, акцентування уваги студентів на чинникові статі як важливій соціокультурній умові конструювання гендерної рівності. Так, у 2011 році викладачі кафедри українознавства і політології Української інженерно-педагогічної академії (далі УІПА) розробили нову робочу програму з УМПС з урахуванням гендерного компонента. Отже, у цій статті наведемо кілька прикладів того, як за допомогою названого курсу можна формувати гендерночутливу поведінку студентів, майбутніх інженерів-педагогів. Так, одним із питань, включених до лекції на тему «Спілкування як інструмент професійної діяльності» й обговорюваних на практичному занятті, стало питання гендерної культури мовлення.

Слід відзначити, що розглядом цього питання передувало звернення до студентів і студенток із низкою питань про гендер: чи чули вони цей термін, що він означає, де використовується тощо. Серед усіх опитаних (весь другий курс усіх факультетів УІПА) більшість чули про такий термін, але пояснити його не змогли. Лише кілька студентів і студенток, намагаючись дати

відповіді на поставлені питання, сказали про те, що гендер – це рівноправні стосунки між чоловіками та жінками. Отже, переконавшись у тому, що студентська аудиторія недостатньо володіє аналізованим питанням, лектор пропонує студентам аналіз ключових понять (гендер, сексизм, мовний сексизм), переконує, що суспільні відмінності між чоловіками та жінками не мають біологічного походження, не є одвічно даними, а лише набутими, приписаними індивідові суспільством, наводить численні приклади.

Природно, що під час вивчення курсу УМПС на особливу увагу заслуговує явище мовного сексизму в професійній сфері. Це ті випадки, коли для позначення професії, яку можуть мати як чоловіки, так і жінки, є лише форма чоловічого (або жіночого) роду, а відповідної форми жіночого (або чоловічого) роду немає. Такими прикладами є назви посад, наукових ступенів, звань: *кандидат (доктор) наук, доцент, професор, ректор, декан*. Це, насамперед, стосується престижних професій і посад, які протягом тривалого часу були недосяжними (а деякі й досі залишаються такими) для жінок: *юрист, хірург, директор, менеджер, професор, депутат, міністр, президент*. Студентська аудиторія усвідомлює й самостійно називає історичні причини такої ситуації (неможливість для жінки здобути вищу освіту, пріоритетність родини перед можливістю зробити кар’єру тощо). Попри те, що сьогодні жінки опановують ці професії та посідають відповідальні посади, через використання лише граматичних форм чоловічого роду жінки й надалі залишаються непомітними в мові. У такий спосіб відбувається навіювання, упровадження до глибин свідомості думки, що жінка, яка обіймає високі посади, займається не своєю справою.

Завданням викладача є переконати студентство в тому, що в українській мові вільно функціонують у живому мовленні, у ЗМІ, фіксуються словниками такі слова, як *викладачка, авторка, дисертантка, аспірантка, філологиня, продавчиня, членкиня, мисткиня* тощо. Такі номінації наявні в терміносистемах, зокрема юридичній (*позивачка, відповідачка, злодійка, крадійка* і под.). Сучасний етап розвитку мови відзначається як стилістичною нейтралізацією фемінітивів, уже наявних у мові (*директорка, інженерка, професорка*), так і творенням нових одиниць

або засвоєнням їх із мови західної діаспори (*лідерка, режисерка, спікерка, прем'єрка, держсекретарка, прес-секретарка*). Під час озвучення цих прикладів показовою була реакція студентської аудиторії. На першому етапі – сміх, різке несприйняття. Але асоціативний ряд із звичними назвами типу *студент-к-а, журналіст-к-а, учитель-к-а, кравч-ин-я* поступово переконав молодь, що така модель, а отже, і назва, мають право на існування, причому в усіх стилях сучасної української мови [6]. Унаслідок розгляду цих питань студенти й студентки доходять висновку про важливість створення мови, вільної від сексизму.

У контексті професійного спілкування актуальним є розгляд ще одного терміна – “андрогінність” і похідного від нього “андрогінні риси спілкування”. Ідеться про те, що жінки й чоловіки мають конструювати деяке спільне нейтральне поле взаємодії, де на перший план повинні виходити професійні якості особистості. Знання основ гендерного ділового спілкування дозволить студентам і студенткам у майбутньому уникати або швидко реагувати на непорозуміння, комунікативні бар'єри й конфлікти на роботі між чоловіками і жінками. Поняття андрогінності, тобто єдності переваг жіночої та чоловічої моделей буття, розглядаємо й під час лекційного заняття, присвяченого публічному виступові. Так, аналізуючи питання про ораторську (риторичну) компетенцію, говоримо про те, що гіпотетично існують риси “чисто” фемінної та “чисто” маскулінної манери мовлення. Але на практиці будь-яка освічена людина має володіти андрогінною риториною, яка, на відміну від радикальних патріархальних чи феміністичних стратегій мовного впливу, здатна гармонізувати не тільки риторику, а й узагалі гендерні стосунки між людьми.

Крім питань, які виносяться на обговорення на лекціях і практичних заняттях, не слід забувати про існування так званого прихованого навчального плану (далі ПНП). Термін “прихований навчальний план” або “прихована навчальна програма” застосовують педагоги, щоб розкрити механізм формування людини відповідно до цілей суспільства. Звичайна навчальна програма відкрита, опублікована, її цілі й завдання чіткі. Приховану програму розуміють як особливу структуру й стиль спілкування, підбір завдань і прикладів тощо. Усе це впливає на учня чи студента

опосередковано, примушуючи його чи її (можливо, на шкоду собі) приймати нав'язану суспільством роль [3, с.478].

На думку О. Ярської-Смирнової [9], ПНП – це, по-перше, організація самого навчального закладу, по-друге, зміст предметів, які викладаються, по-третє, стиль викладання. Ці три виміри не просто відображають гендерні стереотипи, але й підтримують гендерну нерівність. Так, згідно зі статистичними даними дослідження, проведеного І. Когут [2], усього в українській середній та вищій школі працює 693,3 тис. викладачів та викладачок, із них жінок – 80%. Кожна десята жінка зайнята у сфері освіти, тоді як відсоток чоловіків-викладачів і вчителів від усіх працівників цієї статі – 2,8%. У вищій освіті кількість чоловіків та жінок є більш пропорційною: зі 158,5 тис. викладачів ВНЗ III-IV рівнів акредитації жінки становлять 52,4%.

Індекс гендерного паритету, тобто співвідношення жінок і чоловіків (вирахований за методикою ЮНЕСКО), серед студентів ВНЗ III-IV рівнів акредитації – 1,1, у ВНЗ I-II – 1,21. Іншими словами, на 2013 – 2014 навчальний рік в Україні жінки становили 52,3% усіх студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації. Але при цьому у вишах чітко виділяються “жіночі” і “чоловічі” напрями. Така нерівномірність у розподілі жінок і чоловіків залежно від спеціальності присутня не тільки серед студентів.

Вища школа України загалом характеризується горизонтальною сегregaцією, тобто наявністю “чоловічих” та “жіночих” галузей, спеціальностей, напрямів. Так, з-поміж викладачів ВНЗ III-IV р. а. на спеціальностях гуманітарного напрямку жінок 73%, економіка та фінанси – 67%, суспільні науки – 75%, педагогіка – 67. Більше 60% жінок у вищій школі зосереджені на вищеназваних “жіночих” напрямках. Серед викладачів природничих наук жінок 45%, серед ІТ – 43%, а серед викладачів технічних наук, які після гуманітаріїв є найчисленнішою групою, жінок тільки 13%.

Крім горизонтальної, в українській вищій школі присутня також і вертикальна сегregaція, тобто зменшення частки жінок на вищих професійних щаблях, причому це стосується як адміністративної сфери, так і науково-викладацької. Попри те, що освіта є однією з найбільш фемінізованих галузей, в Україні з часів незалежності не було жодної жінки-міністра освіти.

Серед ректорів ВНЗ III-IV рівнів акредитації державної та комунальної форм власності всього 20 жінок, що становить 9% від загальної кількості керівників таких ВНЗ. Причому 10 із 20 ректорок очолюють педагогічні виші або університети, засновані на базі колишніх педагогічних навчальних закладів. По три ректорки є в університетах фінансово-економічного та аграрного напрямів.

Дещо кращою є ситуація з гендерним балансом серед проректорів або ж заступників ректора – серед них 228 жінок та 763 чоловіків, тобто трохи менше чверті проректорів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації є жінками.

Здобуття наукових ступенів та вчених звань, що є основними кроками у викладацькій кар'єрі, супроводжується зменшенням кількості жінок на кожному наступному щаблі. Так, серед викладачів, що мають ступінь бакалавра, жінки становлять 76%, магістра – 69%, жінок-кандидаток наук 43%, а докторок – 33%. Найприкрішим є те, що ситуація, за якої жінок менше як на вищих та керівних посадах, так і серед осіб із вченими званнями, сприймається й усвідомлюється як норма, типовість, природність.

Щодо змісту предметів, то наявні численні приклади неадекватної репрезентації образів чоловіків і жінок у навчальних матеріалах. Про стереотипне зображення чоловіків як активних та успішних, як суспільної норми, еталону, а жінок як «невидимих» або маргінальних, пасивних чи залежних у навчальних матеріалах чи спеціалізованих джерелах, використовуваних у навчанні на рівні середньої спеціальної та вищої освіти, йдеться в багатьох дослідженнях [3, 4]. І наслідки такої ситуації можуть мати велике значення.

По-перше, учнівство й студентство непомітно для себе доходять висновку, що саме чоловіки відіграють значну роль у суспільстві та культурі.

По-друге, тим самим обмежуються знання про внесок жінки в культуру, а також про ті сфери життя, які традиційно вважаються жіночими.

По-третє, на індивідуальному рівні стереотипи, що містяться в освітніх програмах, більшою мірою заохочують до активності чоловіків, тоді як жінки навчаються моделей поведінки, які мало співвідносяться з лідерством та управлінням [3, с. 490 – 491].

Щодо стилю викладання та форм комунікації в аудиторії, то, на думку

Л.П. Шустової [8], тестові форми контролю знань, індивідуальні доповіді, змагання за оцінки сприяють передусім розвиткові маскулінних якостей особистості. Усе це шкодить як хлопцям, так і дівчатам, оскільки в них недостатньо розвиваються навички критичного мислення, уміння задавати питання, колективно обговорювати проблеми. Але якщо структуру навчальних закладів швидко змінити доволі складно, то про зміст навчальних посібників, методичних розробок і стиль викладання може (і повинен!) подбати кожен викладач / викладачка, коригуючи вже розроблені матеріали, адже орієнтація студентства на егалітарні гендерні стосунки вимагає від нього/неї не лише високої методичної культури, а й критичного осмислення власних поглядів. Публікації з феміністичної педагогіки пропонують поради для вчительок і вчителів, як розвинути гендерну чутливість у викладанні. Гадаємо, що деякі з них можуть бути використані й у вищій школі.

Наведемо один із таких переліків:

- 1) звертатись до/викликати на занятті дівчат із тою самою частотою, що й хлопців;
- 2) заохочувати до активного навчання дівчат і хлопців рівною мірою;
- 3) утримуватися від сексистських висловлювань чи коментарів;
- 4) намагатись включити у зміст занять не лише «чоловічу», але й «жіночу» історію;
- 5) стежити за тим, щоб навчальні матеріали були позбавлені сексизму;
- 6) плекати й демонструвати власний ентузіазм у своїй навчальній дисципліні;
- 7) постійно збагачувати свій репертуар способів і стилів навчання;
- 8) постійно навчатися самим і навчати колег, де може критися сексизм в освіті;
- 9) бути рольовою моделлю, прикладом для наслідування [1, с.149].

А починати можна з найпростішого. Так, уже доволі давно авторка цієї статті, вітаючись зі студентською аудиторією на початку лекції чи практичного заняття, використовує таку етикетну формулу: «Доброго ранку (дня), шановні *студенти й студентки!*» Двочленна формула використовується й протягом занять під час звернення до студентства. Усі матеріали, які використовуються як в аудиторній, так і під час самостійної роботи, піддаються гендерному аналізу задля уникнення сексизму.

На практичних заняттях доцільним вважаємо запровадження активних форм роботи, які забезпечують максимально ефективне формування егалітарної гендерної культури, гармонізацію партнерських взаємовідносин між статями і, відповідно, самореалізацію кожної особистості незалежно від статі. Зокрема, доречним є використання проектних технологій, які сприяють формуванню навичок самоосвіти, самоорганізації, співпраці, розвивають інтелектуальні, творчі здібності особистості. Ефективним також вважаємо інтерактивне навчання, метою якого є створення сприятливих умов роботи, коли всі присутні на занятті студенти й студентки відчувають свою значущість, інтелектуальну спроможність, успішність.

Важливим є дотримання вимоги активної, безперервної взаємодії всіх присутніх. Організація інтерактивного навчання враховує моделювання життєвих ситуацій, спільне вирішення певної проблеми, обов'язкове використання ролевих ігор, нетрадиційних вправ. Курс УМПС передбачає також розширення гендерної тематики наукової роботи студентів (наукові доповіді, статті тощо).

Висновки. Підсумовуючи сказане, наголошуємо на такому. Гендерна культура, з одного боку, відображається в освітній системі, з іншого, саме освіта багато в чому визначає гендерні установки, стереотипи та цінності певного суспільства. Без упровадження гендерного підходу у вищу освіту, особливо педагогічну, говорити про гендерну рівність у нашій державі неможливо.

Уважаємо, що гендерна проблематика на заняттях з дисципліни УМПС є одним із елементів формування гендерночутливої поведінки майбутніх інженерів-педагогів. Відсутність базового комплексу гендерних знань матиме численні негативні наслідки як для тих, хто навчає, так і для тих, хто навчається. Це й репродукція гендерних стереотипів, гендерна дискримінація, порушення соціальної взаємодії, неможливість усебічної реалізації.

У пропонованій статті розглянуто лише мовний аспект формування гендерної відповідальності майбутніх викладачів /викладачок. Аналізована проблема потребує набагато ширшого контексту, її вирішення є вкрай важливим для подальшого розвитку нашого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гендер для медій : [підруч. із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей] / [Малес Л., Марценюк Т., Плахотнік О. та ін.]; за ред. М. Маєрчик. – К. : Критика, 2013. – 219 с.
2. Когут І. Чим відрізняються жінки і чоловіки : про гендерну (не)рівність у вищій освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/uk/discrimination/chym-vidrizniaiutsia-zhinky-i-choloviky-pro-hendernu-ne-rivnist-u-vyshchii-osv>.
3. Основи теорії гендеру : [навч. посіб.]. – К. : «К.І.С.», 2004. – 536 с.
4. Плахотнік О. Освіта у гендерному вимірі : західний досвід та українські реалії / О. Плахотнік // Гендерний журнал «Я». – 2009. – № 1. – С. 25-29.
5. Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ) : [навч. посіб.] / [за заг. ред. Н. Світайло]. – Суми : РА «Хорошие люди», 2013. – 210 с.
6. Чуєшкова О. В. Форми із суфіксом -к(а) як засіб позначення жінок в офіційно-діловому та науковому стилях сучасної української літературної мови / О. В. Чуєшкова // Незгасимий СЛОВОСВІТ : зб. наук. праць на пошану професора В. С. Калашника. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – С. 284-291.
7. Штылева Л. В. Гендерный подход в вузовском курсе истории образования и педагогической мысли [Електронний ресурс] / Л. В. Штылева // Педагогическое образование в России. – 2011. – № 4. – Режим доступу : http://journals.uspu.ru/i/inst/ped/ped15/ped_21.pdf.
8. Шустова Л. П. Подготовка педагогов к гендерному образованию и воспитанию детей [Електронний ресурс] / Л. П. Шустова // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 2. – Режим доступу : <http://www.science-education.ru/29-1099>.
9. Ярская-Смирнова Е. Гендерное неравенство в образовании : понятие скрытого учебного плана /Е. Ярская-Смирнова // Гендерные исследования. – 2000. – № 5. – С. 295-301.

Чуешкова Оксана

ГЕНДЕРНЫЙ КОМПОНЕНТ НА ЗАНЯТИЯХ ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ (ПО ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ НАПРАВЛЕНИЮ) В ИНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

В статье обосновывается необходимость внедрения гендерного компонента в современное образование, особенно педагогическое, поскольку именно педагоги являются ретрансляторами основных установок и стереотипов, имеющих в гендерной культуре общества. Одним из возможных путей реализации этого процесса предлагается включение гендерных аспектов в содержание такой нормативной дисциплины, как «Украинский язык (по профессиональному направлению)». Рассматриваются отдельные лекционные вопросы гендерной проблематики, формы работы на практических занятиях, которые обеспечивают максимально эффективное формирование эгалитарной гендерной культуры, много внимания уделяется скрытому учебному плану.

Ключевые слова: гендер, гендерный компонент, гендерный подход, гендерно-чувствительное поведение, эгалитарная гендерная культура, сексизм, скрытый учебный план, языковой сексизм.

Chuyeshkova Oksana

THE GENDER COMPONENT IN THE UKRAINIAN CLASSES (FOR PROFESSIONAL PURPOSES) IN ENGINEERING AND PEDAGOGICS UNIVERSITIES

The article substantiates the need of the implementation of the gender component in modern education, especially in teaching because teachers are repeaters of the basic attitudes and gender stereotypes that exist in gender culture of a society. As one of the possible ways to implement this process a gender perspective inclusion into the content of such regulatory discipline as "The Ukrainian language (for professional purposes)" is proposed. Certain lecture issues on gender topic, the form of workshops which provide the most efficient formation of egalitarian gender culture are considered, much attention is given to the hidden curriculum.

Key words: gender, gender component, gender approach, gender sensitive behavior, egalitarian gender culture, language sexism, sexism, hidden curriculum.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, професорка Н.О. Брюханова
Стаття надійшла до редакції 26.09.2014*

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР СУЧАСНОГО ЖИТТЯ: СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ

УДК 37.035 : 373.2

Ніяра Бекирова, Эльвира Зарединова РЕАЛИЗАЦИЯ ГЕНДЕРНОГО ВОСПИТАНИЯ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

В статье раскрывается проблема гендерного воспитания в аспекте реализации в дошкольном образовательном учреждении. Рассматривается дошкольный возраст как период формирования гендерной устойчивости девочек и мальчиков, продиктованных социально-половой ролью мужчины и женщины в современном обществе. Говорится, что в дошкольном возрасте зарождаются и развиваются различия в направленности общения мальчиков и девочек, формируется осознание себя как мальчика или как девочки, выбор игры также продиктован полом, играя, дети группируются по гендерному признаку. В результате реализация гендерного подхода в дошкольном образовательном учреждении направлена на воспитание детей разного пола в одном коллективе, одинаково способных к самоутверждению и реализации собственных возможностей; в поиске путей построения партнерских взаимоотношений между мальчиками и девочками.

Ключевые слова: гендер, гендерное воспитание, феминность, маскулинность.

Проблема гендерного воспитания сегодня волнует многих педагогов, психологов. Интерес этот обусловлен тем, что современные требования индивидуального подхода к формированию личности не могут игнорировать гендерные особенности ребенка. Современные приоритеты в воспитании мальчиков и девочек заключаются не в закреплении жестких стандартов маскулинности и феминности, а в изучении потенциала партнерских взаимоотношений между мальчиками и девочками, воспитании человеческого в женщине и мужчине, искренности, взаимопонимания, взаимодополняемости.

Различные аспекты проблемы гендерного воспитания детей исследовали А. Коменский, А. Кудрявцева, С. Марутян, В. Сухомлинский, А. Палий, П. Плисенко, А. Прокументик, Т. Репина, Л. Таранников, К. Ушинский, С. Шаповалова и др. [2, с. 26].

Цель публикации – обосновать необходимость гендерного воспитания в ДОУ.

Образование и воспитание в наши дни направлено на учет возрастных и индивидуальных, социально-психологических особенностей детей, а не на отдельно взятых девочек и мальчиков того или иного возраста, которые, отличаются друг от друга по мнению ученых следующими характеристиками: уровнем физического развития; интеллектуальной сферы, визуально-пространственных способностей, умением вести себя в обществе, соблюдать правила поведения и др. [9, с. 23].

Дошкольный возраст – период, в котором родителям необходимо понять и поддержать

своего ребенка, помочь ему раскрыть свои уникальные возможности, которые предоставлены ему своим полом, если мы хотим воспитать будущих мужчин и женщин, а не бесполой существ, которые растеряли преимущества своего пола. В период формирования гендерной устойчивости девочки и мальчики подвергаются преимущественно женскому влиянию, проводя в детском саду больше времени, чем со своей семьей (8-12 часов).

Ряд педагогических наблюдений проводимых в последнее время показали, что воспитатели чаще обращаются к своим воспитанникам используя обобщающие слова, такие как: “дети”, “умницы”, “молодцы”, “ребята”. Данные обобщающие слова, используемые воспитателем в качестве обращений к детям, не способствуют идентификации личности ребенка, как его собственного “Я”, так и не ассоциируются с определенной социальной ролью ребенка в обществе. Ввиду сложившейся ситуации, первичной задачей гендерного воспитания является введение в жизнь детских садов обращений к детям в соответствии с полом в ситуациях, когда это уместно [5, с. 21]. Формы и методы работы с детьми, а так же стратегия образовательного процесса, которые применяются в детском саду, в большинстве своем, рассчитаны на девочек. При этом воспитывают и девочек и мальчиков чаще женщины: дома – это мама ребенка или его бабушка, а в детском саду – женщины-воспитатели, женщины-нянечки. В результате гендерная идентичность и представления о своем поле у мальчиков

формируются без участия на то мужчин. А женщины, по-мнению ученых, не могут правильно воспитывать мальчиков, по одной простой причине: что у них иной тип мышления, отличный от девочек тип нервной системы и т.д. Кроме того, педагог-женщина, не может предугадать все детские переживания, с которыми сталкиваются мальчики дошкольного возраста в общении со взрослыми и сверстниками. Поэтому при общении с мальчиками множество воспитателей руководствуются тем, что мальчики являются воплощением воли, силы, выносливости. В результате этого совсем не мужественные, а скорее боязливые, физически слабые и очень ранимые мальчики подвергаются со стороны воспитателей систематическому травмирующему в полоролевом плане влиянию.

Воспитателю следует помнить, что девочки очень чувствительны к интонациям, к форме оценки, ее публичности, для них важно, чтобы ими восхищались, гордились и хвалили в присутствии других. Для мальчиков более значимо указание на то, что он добился определенного результата: помог помощнику воспитателя принести в группу обед, научился здороваться, чистить зубы, конструировать, складывать пазлы, заправлять постель, убирать за собой игрушки т.п. Навык, результат, который мальчику удалось получить в ходе определенного действия, положительно сказывается на его личностном росте, уровне самооценки, позволяет гордиться собой и стремиться к покорению новых высот и достижений. Но именно у мальчиков наблюдается тенденция к тому, что добившись результата в каком-либо виде деятельности, они так гордятся этим, что готовы конструировать или рисовать одно и то же, что позволяет им утвердиться в своих достижениях, но требует понимания со стороны воспитателя.

Мальчики очень любят дружеские потасовки, которые не трактуются как проявление агрессии и создает у детей положительный эмоциональный фон. Воспитатели не всегда правильно понимают потребность мальчиков в этих драках и резко прерывают их, лишая детей радостных чувств, которые они при этом испытывают. Очевидно, пришло время сформировать у воспитателей правильное отношение к подобному роду занятиям мальчиков и научить их руководить ими [4, с. 5].

Особенно ярко видны различия девочек и мальчиков дошкольного возраста в игровой деятельности. Учеными отмечается разное содержание и стили игры, которые часто не реализовываются детьми в силу того, что воспитателям- женщинам игры девочек на семейно-бытовые темы ближе, так как девочки играют тише, спокойнее и им понятен замысел игры. Игры мальчиков же вызывают у воспитателей раздражение, так как они считают, что такого рода игры являются лишь бессмысленной беготней и могут привести к травме, а, следовательно, им не место в группе и они должны быть прекращены. В результате мальчики лишены истинно “мужских игр”, что отрицательно сказывается на их личностном развитии и воспитании [8, с. 15].

При совместном воспитании мальчиков и девочек важнейшей педагогической задачей является преодоление разобщенности между ними и организация совместных игр, в которых дети могли бы действовать в соответствии с гендерными особенностями сообща. Мальчики принимают на себя мужские роли, а девочки – женские. Аналогичным образом может быть выстроена и театрализованная деятельность. Особое внимание необходимо уделить педагогам и в организации предметно-пространственной среды. Среда выступает одним из основных средств личностного развития ребенка, источником его индивидуальных знаний и социального опыта. Предметно-пространственная среда не только обеспечивает разные виды активности дошкольников (физической, игровой, умственной и т.п.), но и является основой его самостоятельной деятельности с учетом половых особенностей. Роль взрослого в данном случае состоит в том, чтобы открыть перед мальчиками и девочками весь спектр возможностей среды и направить их усилия на использование отдельных элементов ее с учетом гендерных и индивидуальных особенностей и потребностей каждого ребенка. Вместе с тем, в психологических особенностях воспитания укоренен дисбаланс предметной среды в сторону преобладания «девичьих» материалов и пособий, так как они ближе женщине-воспитателю, к тому же создают ощущение безопасности, в отличие от игрушек, которые предпочли бы мальчики [3, с. 5].

Поэтому становится очевидным, что при

воспитании ребенка-дошкольника в семье и образовательном учреждении существует множество проблем, связанных с формированием у детей гендерной идентичности, поло-ролевой дифференциацией, поведением, решением которых становится вполне реальным, если подойти к ним с учетом современных достижений психологии, педагогики и социологии. По мнению ученых четвертый год жизни ребенка является наиболее сензитивным возрастным периодом для начала этой работы [11, с. 306].

Ведущим источником информации для ребенка об окружающем мире и о себе является его ближайшее окружение, которое также помогает ему осознать его половую принадлежность и помочь ему освоить те социальные роли, которые присущи данному полу. В конце раннего детства происходит идентификация ребенком себя с полом. Однако он еще не знает, каким смысловым и поведенческим содержанием наполнены слова “мальчик” и “девочка”, какую социальную нагрузку они несут в обществе. Взрослые сознательно или бессознательно помогают ребенку овладеть половой ролью в соответствии с общепринятыми стереотипами, прививая образцы поло-ролевого поведения мальчику или девочке. Мальчикам позволяют больше проявлений агрессивности, поощряют активность, инициативность, выдержку («Не плачь. Ты не девочка. Ты – мужчина»); от девочек ждут нежности, чуткости и эмоциональности («Не дерись, не лазь по ограждениям и деревьям. Ты – девочка! Веди себя соответствующим образом»). Ориентация ребенка на половую роль происходит обычно в семье [1, с. 115].

Стереотипы мужского и женского поведения ребенок усваивает через непосредственное наблюдение за поведением мужчин и женщин, а также через произведения искусства. Художественный образ (живопись, танец, драма, скульптура, музыка, пение) многое содействует формированию образа мужчины и образа дамы у детей. Они часто подражают пленившему их образу. Если педагог помнит о склонности детей к подражанию, он целенаправленно предлагает материал для восприятия [13, с. 77]. До 3-х лет малыш замечает внешние различия мужчин и женщин в манере поведения, в одежде. Часто индивидуальные особенности поведения или

внешности человека он воспринимает как признаки определенного пола. После 3-х лет дети понимают, что пол не изменяется с течением времени, с изменением одежды, прически, рода занятий и т.п. Ребенок подражает не только формам поведения взрослых своего пола, но и пытается копировать вредные привычки, которые иногда начинает вносить в сюжеты игр [7 с. 48]. Непосредственно мужское и женское поведение, окружающее детей, служит для них образцом. Но только при правильно расставленном педагогическом акценте.

В дошкольном возрасте зарождаются и развиваются различия в направленности общения мальчиков и девочек, доброжелательность к детям своего пола: мальчик чаще выбирает мальчиков, а девочки – девочек. Формируется осознание себя как мальчика или как девочки. Играя, дети часто группируются по признаку пола. В играх проявляется эмоциональность ребенка, отрабатываются варианты мужской и женской роли форм поведения. В ролевой игре мальчик, подражая мужчине, выбирает роль шофера, космонавта, моряка; девочка, как правило, врача, учителя, парикмахера и т.д. Девочки быстрее и легче приспосабливаются к новой ситуации, чем мальчики. Интересы мальчиков сосредоточены на технике, играх-соревнованиях, в которых можно реализовать свое стремление к победе, лидерства и подчеркнуть половую принадлежность. Они признают лидерами сильных, смелых и инициативных сверстников. Вместе девочки предпочитают межличностные отношения с веселыми, уступчивыми сверстницами с мягкой натурой.

Половая принадлежность детей также проявляется в выборе игрушек, отражающей различия ребенком специфики мужской и женской деятельности: уже на 4-м году жизни мальчики выбирают для игр машины, кубики, инструменты; девочки – куклы, посуду. У мальчиков наблюдается большее развитие технических навыков, у девочек – хозяйственно-бытовых [6, с. 96].

К концу дошкольного возраста дети осознают необратимость половой принадлежности и начинают соответствующим образом вести себя. У них возникают своеобразные индивидуализированные отношения к некоторым ровесникам другого пола.

Например, мальчик может чувствовать радость, волнение, увидев девочку. Взрослые должны внимательно относиться к чувствам ребенка, не позволяя себе иронии или снисходительного высокомерия. Вместе с тем не следует, и поощрять детскую влюбленность, лучше переключить внимание ребенка на другие сферы, которые могут заинтересовать его. Познавательный интерес к повседневной жизни людей о характере межличностных отношений мужчин и женщин отражается в детских разговорах о любви, браке и рождении детей.

Осознание половой принадлежности возникает у ребенка в связи с ее общими познавательными интересами, когда она начинает интересоваться строением собственного тела и других людей (идентификация себя как представителя определенного пола). Оно включается в структуру образа “Я”. Ребенок, слыша от взрослых: «ты – мальчик» или «ты – девочка», переосмысливает эти наименования в связи со своими половыми особенностями, его непосредственно интересует собственное тело, половые органы, он смущается при обнажении перед другими людьми. В результате воспитательного воздействия у него появляется чувство неловкости, застенчивости, определенные комплексы [12, с. 356]. При правильном подходе к организации и осуществлению гендерного воспитания в ДООУ современные дети усваивают такие понятия как “пол”, “поло-ролевое поведение”, “первичные половые признаки” и т.д. Им свойственна способность в более раннем возрасте

различать признаки тела мальчика и девочки, усваивать отношение взрослых к обнаженному телу, соотносить понятия “пол” и “поло-ролевое поведение”, “поло-ролевые отношения”. Психологами доказан тот факт, что родители, которые смущаются при переодевании в присутствии ребенка, передают ему свое чувство неловкости, и наоборот – естественное поведение формирует спокойное восприятие обнаженного тела. Некоторых детей возбуждает вид обнаженных родителей, они проявляют направленный интерес к нему. Интерес к половым органам также может проявляться в рисунках, где дети изображают их. Воспитатель должен знать позицию родителей по вопросам полового воспитания детей и работать с ними совместно в первую очередь с целью преодоления определенных предубеждений в этом непростом вопросе [10, с. 18]. Действия и усилия дошкольного учреждения и семьи в этом вопросе должны быть педагогически грамотными и слаженными и реализованы в единстве требований к ребенку.

Таким образом, современные приоритеты в воспитании девочек и мальчиков заключаются не в фиксировании жестких стандартов маскулинности или феминности, а в воспитании детей разного пола в одном коллективе, одинаково способных к самоутверждению и реализации собственных возможностей; в поиске путей построения партнерских взаимоотношений между мальчиками и девочками, воспитании из представителей каждого пола человечности, искренности, взаимопонимания, взаимодополняемости.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аркин Е. А. Ребенок в дошкольные годы / Е. А. Аркин. – М. : Просвещение, 1968. – 200 с.
2. Кононко О. Л. Розвиток статевої свідомості хлопчиків та дівчаток у дошкільний період / О. Л. Кононко // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини : наук.-метод. збірник. За ред. Т.В. Говорун. – К. : Інститут змісту та методів навчання, 1996. – 143 с.
3. Кочерга О. Дівчатка : які вони? / О. Кочерга // Дошкільне виховання. – 2007. – № 3. – С. 5-6.
4. Кочерга О. Хлопчики : які вони? / О. Кочерга // Дошкільне виховання. – 2007. – № 2. – С. 5-7.
5. Кузнецова О. А. Статеве виховання школярів : [навч. посібник] / О. А. Кузнецова. – Миколаїв : Вид-во «ІЛІОН», 2004. – 176 с.
6. Кулачківська С. Є. Я – дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку / С. Є. Кулачківська, С. О. Ладивір. – К. : Нора-Принт, 1996. – 180 с.
7. Мазниченко М. Половое воспитание старших дошкольников / М. Мазниченко // Дошкольное воспитание. – 2004. – № 5. – С. 45-53.
8. Мезеря І. В. Актуальні проблеми статевого виховання : [навчально-методичний посібник для самостійної роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації – вихователів дошкільних навчальних закладів] / І. В. Мезеря. – Луганськ : Знання, 2003. – 28 с.
9. Мухоморина Л. Полоролевое воспитание детей дошкольного возраста / Л. Мухоморина. – Симферополь : Крымучпедгиз, 2001. – 92 с.

10. Палій А. А. Особливості статевого розвитку дітей дошкільного віку : Автореф. дис... к. псих. н. : 19.00.07 / АПН України, Інститут психології ім. Г. С. Костюка. – К., 1996. – 24 с.
11. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : [навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Т. І. Поніманська. – К. : Академвидав, 2004. – 456 с.
12. Эльконин Д. Б. Детская психология / Д. Б. Эльконин. – М. : Академиздат, 2005. – 402 с.
13. Щуркова Н. Е. Педагогическая технология / Н. Е. Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 224 с.

Бекірова Ніяра, Заредінова Ельвіра

РЕАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ В ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розкривається проблема гендерного виховання в аспекті реалізації в дошкільному навчальному закладі. Розглядається дошкільний вік як період формування гендерної стійкості дівчаток і хлопчиків, продиктованих соціально-статевої роллю чоловіка і жінки в сучасному суспільстві. Говориться, що в дошкільному віці зароджуються і розвиваються відмінності у спрямованості спілкування хлопчиків і дівчаток, формується усвідомлення себе як хлопчика чи як дівчини, вибір гри також продиктований статтю, граючи, діти групуються за гендерною ознакою. В результаті реалізація гендерного підходу в дошкільному навчальному закладі спрямоване на виховання дітей різної статі в одному колективі, однаково здатних до самоствердження та реалізації власних можливостей; в пошуку шляхів побудови партнерських взаємовідносин між хлопчиками і дівчатками.

Ключові слова: гендер, гендерне виховання, дівчинка, хлопець, фемінність, маскуліність.

Bekirova Niyara, Zaredinova Elvira

IMPLEMENTATION OF GENDER EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION

The article deals with the problem of gender education in the aspect of implementation in preschool educational institution. The pre-school age as the period of formation girls and boys' gender stability is considered, dictated the socio- sexual roles of men and women in today's society. It is said that differences in the direction of communication boys and girls during the preschool years are raised and developed, consciousness of self as a boy or as a girl is formed, the choice of games is also dictated by the gender, during the game children are grouped by gender. As a result the implementation of gender approach in preschool educational institution is aimed at education of children of different gender in the same team, equally capable of self-affirmation and implementation of their own capabilities; to find ways to build partnerships between boys and girls.

Keywords: gender, gender education, boy, girl, femininity, masculinity.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка Т.О. Дороніна.
Матеріал надійшов до редакції 13.12.2014 р.*

УДК 37.013. 42 : 316. 346.2

Світлана Вихор

ПРОЯВИ ТА ПРИЧИНИ НАСИЛЛЯ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто прояви насильства та його різновидів у шкільному середовищі, проаналізовано причини його існування. Досліджено види та частоту проявів психологічного та фізичного насильства підлітків у гендерному аспекті.

Ключові слова: насильство, депривація, підліток, булінг, шкільне середовище.

Вступ. Проблема насильства в сучасному суспільстві потребує особливої уваги, зважаючи на масштабність цього явища в явній та прихованій формах, високий ступінь латентності та вкоріненість. В освітньому середовищі говорити про насильство традиційно не прийнято. Його завуальовують більш м'якими термінами, як "авторитаризм", "проблеми покарання і заохочення", хоча

прояви насильства спричиняють фізичні травми, негативно впливають на психічне здоров'я учнів, заважають ефективному навчанню та самореалізації.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, насильство – це навмисне застосування фізичної сили або певних можливостей впливу чи погроза їхнього застосування до особи або до групи осіб, що

викликало чи могло викликати фізичні травми від легких до смертельних, психологічні травми, затримки в розвитку або депривацію [5, с. 3]. У правовій базі нашої держави дефініція насильства представлена в Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 року, де визначено наступні його види: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне. Різновидом насильства є примус (різноманітні фізичні та психологічні впливи на особистість із метою примусити особу до дій, що можуть завдати шкоди її/його фізичному чи психічному здоров'ю).

Мета статті – актуалізація гендерного аспекту насилля у шкільному середовищі та доведення необхідності уважного ставлення до проблем прояву та причин насилля серед підлітків із боку вчительської спільноти.

Результати дослідження. Ширшим за поняття “насильство” визначають “жорстоке поводження”, оскільки воно не завжди свідоме чи зумисне. Деякі фахівці виділяють чотири типи жорстокого поводження щодо дітей: фізичне насильство; нехтування; сексуальне насильство; психологічне жорстоке поводження. «Жорстоке поводження з дітьми визначають як навмисні дії (чи бездіяльність) батьків, вихователів та інших осіб, які завдають шкоди фізичному або психічному здоров'ю дитини. Виокремлюють декілька видів жорстокого поводження:

- фізичне насильство – тілесні покарання, нанесення фізичних пошкоджень, а також спонукування дітей до вживання алкоголю та наркотиків;

- сексуальне насильство – використання дитини для задоволення сексуальних потреб дорослих, залучення до заняття дитячою проституцією, зокрема використання порнографічної літератури, фотографії, кінофільмів і т.ін. з метою одержання прибутку;

- психологічне (емоційне) насильство – відсутність любові та уваги до дитини, приниження її людської гідності, грубість (словесні образи, погрози тощо);

- зневажання основних потреб дитини – відсутність умов для нормального життя дитини, турботи про її здоров'я та розвиток» [3, с. 18].

І. Іванюк розрізняє терміни “жорстоке поводження” та “жорстоке ставлення”, оскільки «друге поняття є більш широким, воно включає не тільки наміри та відношення, а й практичну їх реалізацію» [2,

с. 27]. «Жорстоке поводження з дітьми в школі, виховній установі з боку вчителів, вихователів виявляється у наступному: приниженнях; ставленні в кут; битті; нагадуванні перед усім класним колективом про недоліки дитини, особливості сім'ї, сімейні події, про які вчителю стало відомо; непосильній праці; ігноруванні фізичних потреб дитини (заборона піти до туалету); існуванні “любимчиків” та “паріїв”; підвищеному тоні, крику, необґрунтованих, неадекватних оцінках; суворій дисципліні, яка тримається на страху, а не на інтересі до навчання; авторитаризмі, вимогах без пояснень; недоцільних вимогах до зовнішнього вигляду дитини...» [2, с. 28]. І. Іванюк виокремлює різновиди жорстокого поводження з дітьми: брутальний, ігноруючий, контролюючий, як гіперопіка, авторитарний, насильницький.

Єжі Меллібруда розглядає ще один важливий аспект насильства щодо контексту характеру поведінки насильника – “гаряче” та “холодне” насильство. Характеризуючи “гаряче” насильство, автор вдається до таких психологічних особливостей поведінки насильника, як оскаженіння – переповнене вкрай негативними емоціями явище розриву психічної оболонки особистості, породжене психічною напругою, безсиллям, ненавистю, почуттям агресії тощо. “Холодне” насильство – це стиль насильницької поведінки, що базується на сценаріях, які людина засвоїла протягом свого життя, найчастіше в батьківській сім'ї чи навколишньому середовищі. Коли дитина зростає серед брудних лайок, які є ознакою психологічного насильства, вони стають для неї нормою, тоді як для інших – сценарієм “холодного” насильства.

Питання існування насилля як явища наряду пов'язане з рівнем демократизації суспільства. Саме тому протягом тривалого часу його наявність заперечувалася, а в разі неможливості приховати – подавалася як випадковість, збіг обставин. Жахливі факти використання вогнепальної зброї, масові вбивства в навчальних закладах різних країн нарешті привернули увагу громадськості до проблеми існування насилля в школах.

Булінг (bullying, від bully – хуліган, забіяка, кривдник) як специфічна форма агресивної поведінки стала предметом вивчення іноземних науковців протягом останніх 20 років. В Україні донедавна такі дослідження не проводилися. Рівень поширення шкільного насильства та його

видів в українській загальноосвітній школі вивчали Ю. Савельєв та Т. Салата [6]. Як зазначають науковці, «в англomовних країнах для визначення явища шкільного насильства використовуються такі терміни: тиск, дискримінація, мобінг (переважно групові утиски дитини), булінг... Булінг визначається як агресивна поведінка, котра здійснюється повторно протягом тривалого часу. Це процес усвідомленого жорстокого ставлення, фізичного і (чи) психічного, з боку однієї особи чи групи осіб до іншої особи (осіб). Мотивація до булінгу може бути різною: помста, відновлення справедливості, інструмент підкорення лідерів, почуття неприязні, бажання самоствердження тощо» [6, с.71]. Дослідження школярів середніх та старших класів щодо наявності шкільного насильства підтвердили, що булінг як системне цілеспрямоване насильство між учнями в українській школі існує, зокрема 78,7 % засвідчили наявність психологічного насильства (надання прізвиськ), 36,7% – фізичного (зумисне штовхання, побиття) і 23,3 % – економічного (відбирання речей) [6, с.74]. Розрізняють прямий та непрямий булінг. До прямого булінгу відносять: удар, штовхання, щипання, плювання, кусання, залякування, обзивання, жорстокі жарти, утискання через соціальний статус, релігію, расу, доторки сексуального характеру.

Непрямий булінг проявляється переважно в емоційній та пасивно агресивній поведінці, яка включає ізоляцію, виключення, поділ на категорії нижче і вище, ненависний погляд, непристойні жести, графіті, поширення пліток, зловживання стосунками, вимагання грошей чи речей. У США є й інші види шкільної поведінки, котрі визнані різновидами булінгу: сексуальні домагання, остракізм, що базується на сексуальній орієнтації, випробування для новеньких. Однією з причин булінгу Г. Іткіс називає існування наявного дисбалансу в силах між жертвою та агресором, оскільки найчастіше жертвами стають діти з фізичними вадами, особливостями поведінки, слабші, ті, хто відрізняється від інших.

Жорстокість щодо дітей виникає з різних причин:

- якщо дорослі мають негативні моральні якості;
- якщо вони незадоволені (власним способом життя, соціальним станом, відсутністю роботи, іншими негараздами в житті);
- як результат конфліктів у сім'ї.

Жорстокість може бути проявом психічного захворювання батьків чи інших кривдників. Окрім вказаних, на нашу думку, причинами насильства в освітньому середовищі можуть виступати прийняті культурою і закріплені суспільними нормами владно-підвладні аспекти статево-рольової та гендерної взаємодії; наявність “прихованого” навчального плану в навчальних закладах, тобто причини, які містять гендерну складову, котру не можна ігнорувати, аналізуючи причини насильницької поведінки.

Домінування і підпорядкування чоловіків і жінок “виправдовуються” функціонуванням гендерних стереотипів, які виникають, розвиваються і закріплюються під впливом виховання, навчання, соціального середовища.

Російська дослідниця О. Ярська-Смірнова розрізняє явні функції школи, якими є соціалізація, виконання формального навчального плану. Латентною функцією є реалізація “прихованого навчального плану”. Явні функції традиційно виступають не стільки з метою поширення грамотності, скільки з метою глобалізації, ретрансляції культурних стереотипів, розуміння школи як компонента системи масової комунікації, а уніфікація, придушення локальної ідентичності – це латентні функції освіти [8, с. 56-58]. Дослідниця вважає, що “прихований навчальний план” реалізується в освітній сфері через прикладні функції педагога (через стиль викладання), через утілення завдань на основі формальних підходів у змісті освіти загалом і через складові організації навчального закладу в пануючих гендерних відносинах і гендерній професійній стратифікації.

Дослідниця Л. Хоменко вивчала особливості сприймання педагогами неуспішної та агресивної дитини. Вона зазначає, що близько 74% опитаних педагогів на малюнку зобразили хлопчика, а 26% – дівчинку. Учителі-жінки, малюючи агресивну дитину, частіше зображують на малюнках бійку, сварку між дітьми, коли хлопчик кричить, штовхає, смикає за волосся чи замахується на дівчинку. У хлопчиків спостерігаються агресивний вираз обличчя та відповідні жести, емоції невдоволення, гніву, злості, а дівчатка відчують страх, біль, пригніченість, відвертаються, закривають обличчя руками, плачуть. Міміка (вираз обличчя) і пантоміміка (виразні рухи всього тіла) учасників, напевне, відображають взаємовідносини агресора і жертви [7].

Педагоги-чоловіки зобразили неуспішну і

агресивну дівчинку неохайною і непривабливою загалом: розтріпане волосся, розірваний чи невідповідний одяг, неохайний вигляд, відповідно, положення тіла та жести захисту чи домінування. Серед усієї вибірки малюнків педагогів не було таких, що передавали б ситуацію фізичної агресії дівчинки щодо хлопчика [7].

Російська дослідниця Т. Дьяченко вивчала причини гендерного насилля в школах. Вона показала, що форми насилля проти дівчаток змінюються з віком. У початкових класах це обзивання, дії, спрямовані проти власності (псування речей, злодійство) та фізичне насилля (штовхання, удари і т.п.). У середніх класах – переважно дії, спрямовані проти власності і вербальне насилля, у якому іноді має місце сексуальний відтінок, у старших класах фізичне насилля і дії проти власності вже не згадуються, але з'являються образи з використанням ненормативної лексики і сексуальні натяки. Залежно від мотивів, вона виокремлює ряд причин гендерного насилля: невміння соціально-адекватними способами організувати гру, недостатньо розвинуті комунікативні навички, різноманітні гендерні очікування. Одним із мотивів насилля Т. Дьяченко визначає прагнення до домінування. Його причиною є гендерні стереотипи, які нав'язують дівчинці пасивну, очікувальну поведінку; прояви насилля вдома, у школі, з боку вчителів [1, с. 94]. Основні важелі виховання в школі і вдома –

це почуття провини, сорому, страху. У поєднанні з гендерними стереотипами це формує в дівчинки роль жертви. Вчителі і батьки розглядають дівчинку як більш зручний об'єкт для виховання і навчання, ніж хлопчиків. Експлуатуючи якості дисциплінованості, більшої, ніж у хлопчиків, нормативності поведінки, дорослі заохочують ці якості, таким чином формуючи в дівчині роль пасивного об'єкта.

Як зазначає О. Каменська, у міжстатевій взаємодії учнів проявляється дві протилежні тенденції: збереження сегрегації, як існування різних субкультур хлопчиків і дівчаток, та конвергенція статей, яка є передумовою майбутніх інтимних відносин, проте з переходом до дорослості зберігаються обидві тенденції і конвергенція стає більш потужною, ніж сегрегація [4, с. 127-128].

Профілактика гендерного насилля та складових, через які воно реалізується, вимагає вивчення причин його виникнення та проявів. З метою вивчення видів та частоти проявів психологічного та фізичного насилля підлітків у гендерному аспекті ми провели дослідження, яке проводилося методом анкетування. Дослідження проводилося в школах №14, 15, 17 м. Тернополя протягом квітня 2014 року. В опитуванні взяли участь 85 учнів 6-8 класів. Результати дослідження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Види та частота проявів психологічного та фізичного насилля підлітків

Стать, вік	Хлопці			Дівчата		
Види поведінки\частота	Дуже часто	В середньому	Дуже рідко	Дуже часто	В середньому	Дуже рідко
1. Беруть участь у групових нападах і бійках. «Всі на одного», застосовуючи фізичну силу та небезпечні для життя засоби	8%	27%	65%	10%	10%	80%
2. Б'ють, кидають камінням, відбирають і нищать особисті речі, гроші, інші цінності тощо	6%	20%	74%	12%	14%	74%
3. Штовхають, шарпають інших, роздають штурхани, залякують, погрожують	7%	42%	51%	18%	27%	55%
4. Прозивають грубими словами, лихословлять, цькують, глумляться	20%	52%	28%	18%	29%	53%
5. Насміхаються, дразняться, прозиваються	19%	46%	35%	20%	41%	39%
6. Пліткують за спиною інших	15%	41%	44%	53%	30%	17%

Аналіз даних показує, що спостерігаються відмінності між частотою видів (у графі «дуже часто» у хлопців дещо нижчі відсотки по трьох пунктах) поведінки статей. Середня частота булінгу у хлопців дещо вища: хлопці більше штовхають, шарпають інших, більше обзиваються і лихословлять. Потенційна агресивність хлопчиків відображається як апіорі притаманна їм властивість, невід'ємний атрибут чоловічої психіки, що підтверджується рядом психологічних досліджень. Проте прояви фізичного насилля в сумі частого і середнього проявів в обидвох статей практично однакові, що засвідчує відповіді на друге і третє запитання анкети. Потребує додаткового вивчення той факт, що дуже часто лихословлять, цькують інших однаковою мірою хлопці і дівчата, хоча середня частота агресивної поведінки хлопців за всіма показниками вища, ніж у дівчат. Це дозволяє зробити припущення, що в середовищі дівчат виокремлюється прошарок, який відзначається високим рівнем агресивності та насильницької поведінки. На нашу думку, це безпосередньо пов'язано зі зростанням кількості неповних сімей, низьким рівнем сімейної та масової культури.

Часто негативну роль відіграють ЗМІ, пропонуючи негативні зразки міжстатевої поведінки. Міжособистісні відносини теж жорстко регламентуються гендерними стереотипами. У випадку, якщо поведінка підлітка не відповідає усталеним уявленням про стать, хлопці і дівчата часто піддаються осуду, висміюються, до них можуть застосовуватися дискримінаційні практики, прояви сексизму.

Слід зазначити, що анкетування не передбачало вивчення мотивів негативної поведінки, проте у бесідах з дітьми найчастіше переважала думка про необхідність відстоювання власних інтересів, захист своєї точки зору, власності тощо. Цікавим видається факт, що обидві статі, мотивуючи власну поведінку, пояснюють її «рівними правами» чоловіків і жінок, тобто гендерна рівність у середовищі підлітків розуміється буквально. Судячи з одержаних даних, більша половина хлопців і половина дівчат уживають ненормативну лексику, проте більшість із них проявами насилля це не вважають.

Насміхаються і дражняться обидві статі теж практично однаково. Фактично найбільш значущі відмінності спостерігаються в проявах вербальної

агресії, зокрема, переважає висока частота пліток серед дівчат і середня серед хлопців. Пліткують 83% дівчат і 66% хлопців, серед них 53% дівчат дуже часто. З іншого боку, достатньо високий показник обмов серед хлопців свідчить про стирання гендерних відмінностей щодо вказаної поведінки.

Слід зазначити, що вчителі не вбачають у поширенні обмов та пліток проблеми психологічного насилля і не зважають на них, тоді як прояви фізичного насилля караються більш жорстко. Таким чином, неоднакове ставлення до різних проявів агресивної поведінки опосередковано підсилює їх використання.

Отже, в освітньому середовищі в явній або прихованій формі існують прояви булінгу. З метою запобігання насильства керівництво навчального закладу, класні керівники повинні проводити попереджувальну роботу з батьками з метою недопущення випадків жорстокого поводження з дітьми та роз'яснення наслідків жорстокого поводження з дітьми в сім'ях, а також відстежувати подібні випадки з боку інших учнів. Згідно з нашим дослідженням, спостерігається тенденція до стирання гендерних відмінностей щодо проявів насильницької поведінки.

Висновки. Аналізуючи викладене, зазначимо, що в сучасному освітньому середовищі існують прояви різних видів насилля, жорстокого ставлення. Причинами насилля є низький рівень масової культури, негативні моральні якості дорослих (батьків, учителів); незадоволення собою (власним способом життя, соціальним станом, відчуття нереалізованості, іншими негараздами в житті); велика кількість неповних сімей та конфлікти в них, зневажливе ставлення до виховання дітей і опіки над ними. Складовою насилля є гендерне насилля, яке в освітньому середовищі проявляється через домінування та дотримання гендерних стереотипів, існування та відтворення складових «прихованого навчального плану», які виникають, розвиваються і закріплюються під впливом виховання, навчання, соціального середовища. Проте прояви жорстокості, насильства, негативної соціальної поведінки не можна викоринити без належної просвітницької діяльності та дотримання моральних норм, пріоритету загальнолюдських цінностей, виховання в дусі взаємної поваги, толерантності, врахування самоцінності кожної людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьяченко Т. М. Исследование причин гендерного насилия в школе / Т.М. Дьяченко // Управление образованием : опыт, проблемы, тенденции : сборник материалов межрегиональной научно-практической конференции : в 3 т. Т. 1 / [Под ред. В.В. Артоболевской и Д.Г. Левитес]. – Мурманск : МГПИ, 2002. – С. 92-100.
2. Іванюк І. Сім'я – простір без насильства (батьківський лекторій) / І. Іванюк // Освітянин. – 2009. – № 5 (101). – С. 27-28.
3. Запобігання насильству в сім'ї. Практичний посібник для дільничних інспекторів міліції [Школа Рівних Можливостей : ред.-упоряд. О. В. Ляковська]. – К., 2004. – 108 с.
4. Каменская Е. Н. Гендерный подход в педагогике / Е. Н. Каменская. – Ростов н/Д. : Изд-во Рост. ун-та, 2006. – 176 с.
5. Проблема насильства в українських сім'ях. Соціологічне опитування / [за ред. С.О. Павлиш]. – К., Запоріжжя : Друкарський світ, 2010. – 52 с.
6. Савельев Ю. Б. Виключення та насильство : чи існує булінг в українській школі? / Ю. Б. Савельев, Т. М. Салата // Наук. зап. НаУКМА. – 2009. – Т. 97. – С. 71-75. (Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота»).
7. Хоменко Л. П. Психологічні механізми гендерної соціалізації [Електронний ресурс] / Л. П. Хоменко. – Режим доступу : <http://www.ukreferat.com/index.php>.
8. Ярская-Смирнова Е. Гендерная социализация в системе образования : скрытый учебный план [Электронный ресурс] / Е. Ярская-Смирнова. – Режим доступа : www.gender-az.org/Files/uchebniy_plan.doc.

Вихор Светлана ПРОЯВЛЕНИЯ И ПРИЧИНЫ НАСИЛИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ: ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ

В статье проанализированы причины проявления насилия в школьной среде, описаны его разновидности и формы проявления. Представлены результаты исследования видов и частоты проявления психологического насилия подростков в гендерном аспекте.

Ключевые слова: насилие, депривация, подросток, буллинг, школьная среда.

Vyhor Svitlana MANIFESTATIONS AND REASONS OF THE VIOLENCE IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT: GENDER ASPECT

The manifestations and varieties of the violence in the school environment are considered in the article. The reasons of existence of the violence are analyzed. The kinds and frequency of the manifestation of psychological and physical violence of the teenagers are studied in gender aspect.

Key words: violence, deprivation, teenage, bullying, school environment

*Рецензент: доктор педагогічних наук, професор В.П. Кравець.
Стаття надійшла до редакції 12.11.2014 р.*

УДК 371.035.9

Эльвира Зарединова, Диляра Бекирова ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРНЫХ РОЛЕЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ РОДИТЕЛЕЙ И ДЕТЕЙ В СЕМЬЕ

В статье рассматривается проблема влияния гендерных ролей на формирование взаимоотношений родителей и детей в семье. На основании анализа научной литературы раскрыта основная идея гендерного подхода в воспитании – учет специфики влияния на мальчиков и девочек всех факторов учебно-воспитательного процесса: содержания, методов и форм обучения, организации школьной жизни и общения в школьном коллективе. Гендерная идентификация и социализация ребенка направлена на решение вопросов, позволяющих детям ощущать себя комфортно в школе, семье и ином социальном окружении. В работе описывается гендерная роль матери и отца по отношению к ребенку с учетом факторов: 1) разделение видов ответственности за детей; 2) демонстрация в поведении гендерно-типичных черт своего пола; 3) желание усиливать сегрегацию или конвергенцию по отношению к детям. Выявлено, что на формирование гендерных взаимоотношений в семье, а также воспитание моральной, социально-адаптированной и психически устойчивой личности первостепенное воздействующее влияние оказывает семейно-общественное воспитание.

Ключевые слова: гендер, социализация, формирование, взаимоотношения, гендерные стереотипы, гендерные роли.

Введение. Современное общество направлено на формирование полноценной и гармонично развитой личности, гражданина государства, квалифицированного специалиста, активного творца и субъекта социальных отношений. Семья, выступая базовой ячейкой общества, призвана в содружестве с учреждениями образования и общественностью формировать систему взглядов, убеждений, систему ценностей и ориентаций у подрастающего поколения. Одной из приоритетных функций семьи в современном мире является воспитательная, которая помогает ребенку войти в многообразие мира с многообразием государств, народов, их отношений и взаимоотношений в зависимости от расовой, половой, национальной принадлежности, физического и материального состояния. В процессе формирования и социализации личности важное значение имеет усвоение ею норм, правил поведения и установок в соответствии с полом и той присущей ему ролью в обществе, формирование в нем полноценного мужчины или женщины и приобщения к выполнению этих ролей в семье.

Основная идея гендерного подхода в воспитании ориентирована на учет специфики влияния на мальчиков и девочек всех факторов учебно-воспитательного процесса: содержания, методов и форм обучения, организации школьной жизни и общения в школьном коллективе [6, с. 9].

Процесс овладения социально-половой ролью в обществе протекает незаметно, постепенно и неуклонно, начинаясь очень рано, пока дети еще играют роль “девочки” и “мальчика” [7, с. 74]. Проблема гендерной идентификации и социализации ребенка направлена на решение вопросов, позволяющих детям ощущать себя комфортно в школе, семье и ином социальном окружении.

Как выше излагалось, семья, будучи частью социума, а значит отношения, складывающиеся внутри нее могут вскоре отобразиться на других сферах жизни. Поэтому одной из главных проблем любого общества была и является проблема гендерных взаимоотношений, которая осуществляется на основе успешной подготовки детей к поло-ролевому поведению в семье и вне ее.

Проблеме гендерного подхода в воспитании свои работы посвятили Ю. Алешина, Ш. Берн, М. Буракова,

А. Волович, И. Клецина, Ф. Лихтеберг. В педагогике исследования формирования гендерных взаимоотношений в семье рассматривали в своих работах психологи Е. Антонюк, Т. Бендас, О. Кикинежди, М. Лэмб, Э. Маккоби, Т. Парнсонс; педагоги Ю. Галустян, Л. Градусова, Т. Доронина, В. Кравец, Л. Муртазина, Н. Стельмах, М. Фицула, М. Хайрулдинова, Л. Штылева, Л. Яценко и др.

Цель статьи: выявить влияние гендерных ролей на формирование взаимоотношений родителей и детей в семье.

Результаты исследования. В общении мы имеем дело не с абстрактным субъектом и даже не с человеком как таковым. Партнер по общению – либо представитель женского, либо представитель мужского пола человечества [7, с. 74].

Гендерные отношения между родителями и детьми устанавливаются в условиях конвергенции полов, т.е. мужчина и женщина создают семью, в результате рождаются дети и главной их обязанностью становится совместное воспитание детей. Следствием конвергенции является гармония во взаимоотношениях между родителями и детьми, супругом и супругой. Не вдаваясь в аргументацию и подробности, укажем на социальные роли мужчины и женщины в современном культурном обществе, не отвергая происходящее сегодня смещение ролей в процессе маскулинизации и феминизации, но подчеркивая, что такое смещение социальных ролей вносит дисгармонию во взаимоотношения мужчины и женщины, нарушая их возможное счастье половых отношений.

В исследовательских данных Э. Маккоби описывается гендерная роль матери и отца по отношению к ребенку с учетом факторов: 1) разделение видов ответственности за детей; 2) демонстрация в поведении гендерно-типичных черт своего пола; 3) желание усиливать сегрегацию или конвергенцию по отношению к детям [3, с. 319].

Рассмотрим подробнее влияние каждого фактора.

1. В работе А. Генри Боумена «Брак в современном обществе» автор сравнивает партнерство в браке с такими образами, как ключ и замок, соединенные вместе в функциональном единстве. Он пишет: «Вместе они могут совершить то, что ни

один из них отдельно совершить не в состоянии. Задача не будет выполнена, если за дело возьмутся два замка или два ключа. Каждый из партнеров уникален, но никто, отдельно взятый, не совершенен. Их роли нельзя назвать идентичными или взаимозаменяемыми. Никто из них не превосходит другого, поскольку оба необходимы. Каждого нужно судить в соответствии с его функциями, поскольку они дополняют друг друга» [1, с. 12].

Главной задачей семьи является распределение обязанностей между членами семьи. Одним из аспектов этой задачи и является разделение видов ответственности за детей. Исполон веков мужчина был «добытчиком» и «защитником» своего рода. Он, играет важную роль в семье: ответственен за всех её членов, за воспитание детей, за финансовое благополучие. Однако и на хрупкие плечи женщины возлагается много забот, так одним из значительных ограничений, налагаемых традиционной женской ролью в наше время, является то, что работающая женщина продолжает нести на себе бремя домашних забот и ответственности за воспитание и развитие детей. Отрабатыв смену вне дома, женщина приходит домой и работает вторую смену. Эта «вторая смена» является причиной «разрыва во времени отдыха» у мужчин и женщин [4]. В результате духовная жизнь супругов, общение полностью заполняется обсуждением и решением бытовых и материальных проблем. Потребность в общении со временем в таких семьях исчезает, компенсируется компьютером, общением со сверстниками. Ценность общения, между родителями и детьми со временем утрачивается. Впоследствии, между родителями и его чадом образовывается некий барьер, который отдаляет их друг от друга и в дальнейшем ведет к ситуации непонимания и усугублению извечной проблемы отцов и детей. Сущность родительского воспитания «не зарываться» в решение проблем экономического, материального, бытового характера, а уделять должное внимание воспитанию и общению с детьми.

Так, М. Лэмб выделил три вида вовлечения родителей в воспитание детей:

- взаимодействие – прямые контакты с ребенком, ежедневные действия по заботе о нем и управление его активностью;
- присутствие – наблюдение за ребенком

без контактов и взаимодействие с ним;

– ответственность – родитель вселяет уверенность в ребенка, мобилизует его внутренние ресурсы, заботится о его здоровье [3, с. 320]. При исследовательских работах М. Лэмб также акцентировал внимание на то, кто из родителей больше вовлечен в воспитание детей. Эту функцию на себе несет мать ребенка. Действительно результаты свидетельствуют о том, что женщина более перегружена хлопотами на работе и в быту. Поэтому необходимо проводить дополнительные исследования, цель которых является изучение влияния отношений матерью к ребенку и, наоборот, между супругами. На данный момент, ситуация описанная выше - негативное явление в воспитании детей.

Следующий фактор, влияющий на характер формирования гендерных отношений – типичное или не типичное поведение родителей. Следует отметить, что у мужчин и у женщин разное отношение к типично гендерному поведению. Если мужчины придерживаются своих гендерно-типичных особенностей, то женщина может отступить от свойственных ей стереотипов. Проявляется это в том, что она может быть и строгой, и мягкой, в то время как мужчинам должна быть присуща исключительная строгость, доминантность, грубость, жесткость. Придерживаться стереотипного поведения необходимо, но в зависимости от той ситуации, которая сложилась в конкретной ситуации, к каждой проблеме необходимо подходить индивидуально, решать ее гуманно-нравственным путем. Не следует придерживаться твердо того или иного типично-гендерного поведения отцу или матери, к примеру, в одной ситуации к ребенку необходимо отнестись с мягкостью, понять, приласкать, проявить эмпатию. В противном случае твердое соблюдение гендерных стереотипов в семейном воспитании может оказать негативное влияние на психику ребенка, на характер детско-родительских взаимоотношений, на поведение и воспитание озлобленности, агрессии и потере авторитета одного или обоих родителей.

Наконец последний фактор, влияющий на характер гендерных взаимоотношений – стремление усиливать гармонию или конфронтацию полов во взаимоотношениях. Уровень воспитанности детей, прежде всего, зависит от того, какой стратегии придерживаются родители в семейном

воспитании. Если целью родителей является полноценное воспитание детей, тогда во всех ситуациях действуют совместно, поддерживая друг друга в принятии ответственных решений. Данная семья характеризуется как современная гармоническая, в которой удачно сочетаются культурные и народные традиции с современными общечеловеческими ценностями, что повышает эффективность нравственного воспитания, как показателя уровня воспитания в семье. Нравственно-ценностные взаимоотношения взрослых и детей строятся на демократических и паритетных началах. В распределении домашних и гендерных обязанностей имеют значение личные качества и наклонности каждого из членов семьи [5, с. 52-53]. Напротив, в семье, где существует конфронтация между родителями, речи о должном воспитании не может идти. Такая семья может называться девиантной и характеризуется разнообразными отклонениями от моральных норм и требует помощи со стороны школы и общественности, поскольку проблемы, возникающие в семье могут принести непоправимый ущерб нравственному и психологическому здоровью детей [5, с. 53].

Эмпирическим путем были установлены проявления разных стратегий взаимодействия супругов при воспитании детей. Э. Маккоби приводит примеры таких стратегий:

1) комбинирование усилий родителей (мать и отец ведут одну линию, помогая и дополняя в деле воспитания детей друг друга); т.е. мать и отец должны действовать сообща, поддерживая друг друга, координация усилий и единство в действиях – залог успеха;

2) отец выступает в роли помощника матери (она – главный воспитатель, он поддерживает её и помогает ей); воспитательным процессом руководствует женщина, мужчина оказывает ей непосредственную помощь;

3) отец использует ребенка, чтобы показать свою власть и превосходство над женой (к примеру, открыто смеется, когда ребёнок не слушает её, или иронически отзывается о формулировке её требований); если на вышеизложенных стратегиях показывалась сплоченность родителей, то здесь наблюдается полная противоположность;

4) мать тайком разрушает влияние и авторитет отца на ребенка (в отсутствие отца позволяет ему делать то, что запретил отец, или даже прямо говорит « Подожди, папа уйдет, и я тебе включу компьютер»); на

примере этой стратегии мы видим, как одним из родителей подрывается авторитет другого. В этом случае, можно говорить о полнейшей деструкции в воспитательном процессе;

5) родители используют в воспитании разные цели воздействия на ребенка (к примеру, мать, жалея плачущего сына, думает о сиюминутном его состоянии, а отец, будучи к нему строгим, заботится о его будущем – когда тот будет взрослым) [3, с. 324]. На этом примере четко отображается, что нет сплоченности, единства. Каждый родитель думает о своем методе воспитания. Здесь также речь о должном воспитании не может идти.

Стратегии Э. Маккоби свидетельствуют о том, что разнополярности: те которые ведут к конфронтации и те которые – к гармонии во взаимоотношениях. Главная цель ученого заключается в том, чтобы проинформировать об этом родителей, для того чтобы в последующем создать доброжелательную атмосферу в отношениях и содействовать формированию нравственно-ценностных взаимоотношений. В педагогике особое место уделяется не только воспитанию детей, но и воспитанию родителей – повышению их педагогической культуры. Осуществляется это посредством различных форм работы: конференции, тренинги, ролевые игры, совместные мероприятия и др.

Выводы. В заключение хотелось бы отметить, что на формирование гендерных взаимоотношений в семье, а также воспитание моральной, социально-адаптированной и психически устойчивой личности первостепенное воздействующее влияние оказывает семейно-общественное воспитание. Непосредственное мужское и женское поведение, окружающее детей, служит для них образцом. Но только при правильно расставленном педагогическом акценте.

Воздействие родителей в целях поло-ролевого дифференцирования детей в процессе взаимодействия с ними должно быть – организованным. Организовать поло-ролевое поведение детей в его соответствии культурным нормам жизни – это значит помочь ребенку обрести первый опыт поло-ролевого поведения, произвести действия, адекватные социальной роли женщины и мужчины.

Таким образом, формирование поло-ролевых отношений – динамичный процесс, который объединяет процессы воспитание, обучение, развитие и самовоспитание

личности. Следовательно, педагогизация общества выступает гарантом усиления влияния педагогики на социальную действительность, взаимоотношения людей и средства массовой информации в контексте проблем гендерного воспитания. Общечеловеческое и поло-ролевое должны в ходе личностного формирования детей составить гармоническое единство.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анделин Х. Очарование женственности [Электронный ресурс] / Х. Анделин. – Режим доступа : <http://www.rulit.net/books/ocharovanie-zhenstvennosti-read-275222-1.html>
2. Антонюк Е. В. Представление супругов о распределении ролей и становление ролевой структуры молодой семьи : Дис... канд. психол. наук. : 19.00.05 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://nauka-pedagogika.com/psihologiya-19-00-05/dissertaciya-predstavleniya-suprugov-o-raspredelenii-roley-i-stanovlenie-rolevoy-struktury-molodoy-semi>
3. Бендас Т. В. Гендерная психология : [учебное пособие] / Т. В. Бендас. – СПб. : Питер, 2006. – 431 с.
4. Берн Ш. Гендерная психология [Электронный ресурс] / Ш. Берн. – Режим доступа : http://sbiblio.com/biblio/archive/bern_gender/02.aspx
5. Зарединова Э. Р. Формирование нравственно-ценностных взаимоотношений родителей и детей младшего школьного возраста в современной крымскотатарской семье : дис. ... канд. педагог. наук : спец. 13.00.07 / Э.Р. Зарединова; Институт проблем воспитания АПН Украины. – К., 2004. – 253 с.
6. Кравець В. П. Гендерна педагогіка / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 128 с.
7. Щуркова Н. Е. Педагогическая технология / Н. Е. Щуркова. – М. : Педагогическое общество России, 2002. – 224 с.

Зарединова Ельвіра, Бекірова Діляра

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ НА ФОРМУВАННЯ ВЗАЄМОВІДНОСИН БАТЬКІВ І ДІТЕЙ У СІМ'Ї

У статті розглядається проблема впливу гендерних ролей на формування взаємин батьків і дітей у родині. На підставі аналізу наукової літератури розкрита основна ідея гендерного підходу у вихованні – врахування специфіки впливу на хлопчиків і дівчаток усіх факторів навчально-виховного процесу: змісту, методів і форм навчання, організації шкільного життя і спілкування в шкільному колективі. Гендерна ідентифікація та соціалізація дитини спрямована на вирішення питань, що дозволяють дітям відчувати себе комфортно в школі, сім'ї та іншому соціальному оточенні. У роботі описується гендерна роль матері і батька по відношенню до дитини з урахуванням факторів: 1) поділ видів відповідальності за дітей; 2) демонстрація в поведінці гендерно-типових рис своєї статі; 3) бажання посилювати сегрегацію або конвергенцію по відношенню до дітей. Виявлено, що на формування гендерних взаємин у сім'ї, а також виховання моральної, соціально-адаптованої і психічно стійкої особистості в першу чергу впливає сімейно-суспільне виховання.

Ключові слова: гендер, соціалізація, формування, взаємини, гендерні стереотипи, гендерні ролі.

Zaredinova Elvira, Bekirova Dilyara

THE INFLUENCE OF GENDER ROLES ON THE FORMATION OF PARENT-CHILD RELATIONS WITHIN FAMILIES

The article reviewed the problem of the influence of gender roles in the formation of relationships between parents and children in the family. Based on the analysis of the scientific literature the basic idea of a gender perspective in education is revealed - consideration of the specific impact on the boys and girls of all factors of the educational process: content, methods and forms of learning, the organization of school life and communication in the school community. Gender identity and socialization of the child is directed to the solution of the questions that allow children to feel comfortable in the school, family and other social environments. The paper describes the gender role of mother and father to the child, taking into account factors: 1) Separation of responsibility for children; 2) demonstration of the behavior of gender-typical traits of your sex; 3) desire to strengthen the segregation or convergence towards children. It is revealed that to the formation of gender relationships in the family, as well as education moral, socio-adapted and mentally stable person primary acting influence exerts family and social education.

Key words: gender, socialization, formation, relationships, gender stereotypes, gender roles.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка Т.О. Дороніна.
Стаття надійшла до редакції 12.12.2014 р.*

УДК 37.064.1

Зекрияева Эльзара
РОЛЬ СЕМЬИ В ПОЛОРОЛЕВОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ ДЕТЕЙ
ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме – роли семьи, отца и матери, в становлении гендерной идентичности у ребенка. ОВывявлены проблемы, которые возникают при отсутствии одного из родителей, а также педагогические и психологические рекомендации, которые позволяют предупредить отклонения в полоролевой идентификации дошкольников.

Ключевые слова: гендерное воспитание, половая идентификация, полоролевая социализация.

На протяжении всего дошкольного возраста происходит психическое и физическое формирование ребенка, становление его как личности и приобретение опыта, которым он будет пользоваться в дальнейшей жизни. На протяжении этого возраста также формируется и одно из важнейших качеств личности человека – идентификация себя с определенным полом, ролью в семье, становление гендерной социализации и поло-ролевой ценностной ориентацией.

Цель статьи – раскрыть сущность понятий “гендерное воспитание”, “половая идентификация”, “половая социализация”, охарактеризовать роль семьи в становлении поло-ролевой идентификации у детей дошкольного возраста.

Вопросы поло-ролевого воспитания детей дошкольного возраста рассматриваются в трудах Д.В. Колесова, И.С. Кон, Л.И. Столярчук, Н.Е. Татаринцевой и др.

Гендерное воспитание предполагает правильное усвоение детьми гендерных ролей, подразумевающее в будущем гендерное равенство, отсутствие гендерных предрассудков и дискриминации по половому признаку.

Половая идентификация – это сложный биосоциальный процесс, который соединяет в себе биологическое развитие ребенка как мальчика или девочки, усвоение норм, способов, эталонов поло-ролевого поведения и развитие самосознания и самопринятия ребенком себя как девочки или мальчика. Половая идентичность основывается на соматических признаках (образ тела), на поведенческих и характерологических свойствах, оцениваемых по степени их соответствия или несоответствия нормативному стереотипу маскулинности или фемининности [3, с. 6].

Понятие «поло-ролевая социализация» в психолого-педагогической литературе трактуется выше упомянутыми авторами как

процесс развития девочек и мальчиков во взаимодействии их с окружающим миром и формируется в процессе вхождения ребёнка в социум при прямом участии взрослых, которые осуществляют воспитание девочек и мальчиков в семье и образовательных учреждениях.

Можно заметить, что изначально указывается семья, а не образовательное учреждение. Поскольку первичной средой, в которую ребенок попадает, является именно она. В ней человек начинает свою жизнь, в ней делит ее с другими людьми, в ней продолжает себя в детях. Семья одновременно и первичная ячейка общества и социально-психологическая ниша. В семье сходятся и фокусируются все возможные эмоции, страсти, аффекты. Семья для всех ее членов является определенным жизненным пространством, в котором протекает большая часть жизни каждого из них [6, с. 6]. Это не просто маленькая группа людей, но такая, в которой каждый стремится удовлетворить свои потребности, реализовать, развивать себя и в то же время находиться в теснейшей связи со всеми членами семьи.

Согласно традиционному психоанализу З.Фрейда, мужская и женская модели диаметрально противоположны по своим качествам и что личность тогда развивается гармонично, полноценно, когда она следует полоролевым моделям родителя своего пола, когда не нарушается ее половая идентификация. Последователи психоаналитического направления (Адлер А., Хорни К., Лоуэн А., Е. Маккоби, Берн Ш. и др.) утверждают, что именно родитель одного с ребенком пола является основной моделью для подражания. В психоаналитической парадигме ребенок строит свою пол-ролевую идентичность на основе идентификации себя с родителем своего пола [1, с. 114].

Осознание ребенком своей половой роли (идентичности) включает в себя, с одной

стороны, поло-ролевую ориентацию, представление ребенка о том, насколько его качества соответствуют ожиданиям и требованиям мужской или женской роли, а с другой – поло-ролевые предпочтения, какую половую роль (идентичность) ребенок предпочитает. Половая роль при этом выступает в виде системы предписаний, модели поведения, которые должен усвоить индивид, чтобы его признали мужчиной или женщиной (мальчиком, девочкой) [5].

Родители, отец и мать, являются теми образцами, на которые ребенок опирается и с помощью механизма идентификации формируется психологический пол ребенка посредством овладения им нормами и стереотипами поведения в соответствии с половой принадлежностью: девочка копирует поведение матери, мальчик – поведение отца. Чтобы служить образцом половой роли, родители, прежде всего сами, должны соответствовать этой роли, принятым в обществе понятиям мужественности (маскулинности) и женственности (фемининности). И от того, насколько ребенок будет знаком с проблемой полового воспитания, зависит его воспитание как личности, как будущего родителя. Следовательно, воспитание ребенка с учетом его пола просто необходима.

Родители начинают прививать стереотипы детям с самого раннего детства: «Девочкам не нужно играть с оружием», «мальчик, а играешь с куклой». Однако, на этом пути легко впасть в крайности. В процессе игры дети готовятся к самостоятельной взрослой жизни, усваивают культурные и моральные нормы общества, в котором живут, способы индивидуального и группового поведения, учатся общаться со сверстниками и взрослыми. В своей игре ребенок отражает мир, который его окружает, имитирует знания и умения, полученные ранее. Игра необходима ребенку. Во время специально организованной игры, в процессе самостоятельной деятельности мальчик или девочка формируются как представители определенного пола, учатся исполнять роль мужчины или женщины [1].

К сожалению, некоторые родители не понимают и не учитывают в воспитании детей гендер. Родители должны понимать, что не следует слишком усердствовать в проявлении или искоренении каких-либо мужских или женских начал ребенка, особенно в кризисные периоды трех-семи

лет и в период полового созревания. Отношение родителей к собственному телу во многом определяет нюансы их поведения, которые влияют на характер идентификации ребенка со своим телом. Если родители испытывают смущение при попытке переодеться, то их чувство неловкости передается ребенку. Если родители ведут себя естественно, то ребенка до поры, как правило, не смущает его обнаженное. Ребенок может задавать родителям вопросы о телесном различии полов, происхождении детей и т. д. Многие дети обсуждают эти вопросы между собой. Такое естественное любопытство к вопросам пола должно правильно удовлетворяться взрослыми. Полезно заранее формулировать ответы на возможные вопросы детей [6, с. 10].

Традиционная система взаимоотношений полов и связанная с ней дифференциация половых ролей, безусловно, переживают кризис. С одной стороны – жалобы на дискриминацию женщин. С другой – тревога по поводу растущей “феминизации” мужского характера, подрыва “мужского” начала в семье и обществе. Несовпадение поло-ролевых предпочтений и половой идентичности обычно, так или иначе, проявляется в поведении ребенка и становится предметом обсуждения и оценки со стороны взрослых и сверстников.

Согласно традиционному стереотипу - стандарту мужественности мужчина должен быть активным, сильным, уверенным, властным, эмоционально сдержанным, предприимчивым. От женщины ожидают мягкости, слабости, пассивности, зависимости, эмоциональности, подчиненности [4, с. 59]. Однако, эмансипация женщин, борьба за равноправие полов, все более широкое участие женщины в общественном труде привели к угнетению женственных качеств и усилению у женщин мужественных, сильных сторон – деловитости, целеустремленности, воли. Рядом с такими мужественными женщинами изменились и мужчины, частично утратившие свои традиционные черты, но приобретшие способность в определенной мере делить с женщиной ее домашние заботы.

Это смешение половых ролей отражает реалии современного общества. Если раньше распределение ролей и набор желательных качеств мужчин и женщин были полярными, то в настоящее время все большую роль играют взаимопонимание, взаимозаменяемость, взаимодействие. Такое

положение привело к гибкому распределению ролей и появлению более разнообразного набора качеств, что отнюдь не означает полного стирания граней между полами.

Единственная область, где женщина незаменима – это материнство. И это является главным ее предназначением в жизни. Основные качества женщины – нежность, заботливость, ласковость, трудолюбие. Мужской была и останется роль воина – защитника Родины, защитника жизни женщин и детей [6, 5].

В настоящее время в связи с глобальными социально-экономическими потрясениями (изменениями в общественном производстве и характере труда, правовым и политическим равенством полов, повышением роли женщины в обществе) произошли определенные изменения социальных ролей, в том числе «инфантилизация» мужчин. Тиражирование образов социального поведения героев поп-культуры через средства массовой информации, рекламу, художественную литературу и т.п., что, в конце концов, является факторами макросреды, оказывает существенное влияние на формирование представлений о роли мужчины и женщины у подрастающего поколения. На уровне микросреды, в семье, все негативные общественные явления получают свое дальнейшее развитие, трансформируясь в неадекватную полу модель поведения [7].

Современная тенденция уравнивания мужчин и женщин оказывает существенное влияние на характер семейных отношений. В жизни современной семьи мужчина не всегда является основным кормильцем, часто материальное обеспечение семьи берет на себя женщина. В связи с этим, с каждым годом растет число деловых женщин, для которых семья и дети не являются важной ценностью в жизни. Из экономического равенства, установившегося в семье, следует и равенство в распределении домашних обязанностей. В некоторых семьях мужчины, наряду с работой по обслуживанию домашней техники, берут на себя и выполнение чисто женских обязанностей, в том числе воспитание детей. Такое поведение родителей, которые в первую очередь являются примером для подражания, оказывает отрицательное влияние на овладение детьми культурой в сфере взаимоотношения полов, правильное понимание ими роли мужчины и роли женщины в обществе [7].

Ряд исследователей Захаров А.И., Кон И.С., Спиваковская А.С., Немировский К.Е. и др. доказали, что нарушения в половой и ролевой идентификации ребенка могут повлечь за собой такие проблемы, как пониженный уровень притязаний, высокий уровень тревожности, невротические симптомы, грубость, драчливость, заниженный уровень самооценки, тягостное чувство отличия от сверстников, активный поиск «значимого взрослого» и неадекватная требовательность к родителю, высокое желание изменений ее поведения.

В условиях традиционного семейного воспитания детей с учетом гендерных особенностей выступают оба родителя, при этом подходы их к воспитанию часто противоположны. Отцы более дифференцированно относятся к ребенку в зависимости от его пола, чем матери. Они, как правило, почти не взаимодействуют ни с сыновьями, ни с дочерьми на протяжении первого года жизни. Скорее всего, этому способствует устойчивое мнение, что в первые годы жизни дети, независимо от пола, отождествляют себя с матерью и демонстрируют привязанность к ней. Хотя имеются и противоположные данные о том, что уже в течение первых двух лет жизни у мальчиков развивается устойчивая привязанность к отцу, если отец проявляет заботу о сыне. Отцы проявляют вдвое большую активность во взаимодействии с сыновьями, чем с дочерьми. В то же время они больше утешают девочек, когда они огорчены, чаще их одобряют, чем мальчиков. Матери менее дифференцированно относятся к детям разного пола по сравнению с отцами. Но, тем не менее, матери более снисходительны и терпимы к сыновьям и разрешают им в большей степени проявлять агрессию в отношении других людей, чем девочкам. Матери предпочитают не прямые или более психологические воздействия и на сыновей, и на дочерей, в то время как отцы ориентированы чаще на физические наказания [8].

В неблагополучной же семье ребенок видит асоциальное поведение родителей, но, не имея жизненного опыта, воспринимает его как образец для подражания. Этот ранний опыт оказывает сильное воздействие на психику ребенка, травматично влияет на процессы его поло-ролевой социализации.

Таким образом, проблема гендерного воспитания и обучения была и остается по-прежнему актуальной для дошкольного и

семейного воспитания. Родителям членами общества, которые в свою очередь, необходимо выстраивать педагогический дадут новое поколение. Поэтому необходимо процесс с учетом гендера ребенка, не начинать с семьи формировать в забывая при этом учитывать современные подрастающем поколении половую социокультурные потребности общества и идентичность для позитивной социализации современную педагогическую реальность. детей.

Дети являются в перспективе полноценными

ЛІТЕРАТУРА

1. Абраменкова В. В. Половая дифференциация и сексуализация детства / В. В. Абраменкова // Мир психологии. – 2000. – № 1. – С. 111-118.
2. Гендерное образование : [учебное пособие] / [под общ. ред. Л. И. Столярчук]. – Краснодар : Просвещение-Юг, 2011. – 386 с.
3. Головин М. С. Особенности семейно-ролевой идентификации у детей из неполных семей / М. С. Головин // Психология, социология и педагогика. – 2012. – № 6. – С. 8-11.
4. Иванова О. И. Формирование позитивной половой идентичности у детей старшего дошкольного возраста : [учебно-методическое пособие] / О. И. Иванова, А. М. Щетинина. – Великий Новгород : НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2006. – 124 с.
5. Кон И. С. Введение в сексологию / И. С. Кон. – М. : Медицина, 1988. – 320 с.
6. Татаринцева Н. Е. Теоретико-методологические основы и практика поло-ролевого воспитания детей дошкольного возраста : дис ... д-ра педагог. наук. : 13.00.01 / Татаринцева Нина Евгеньевна. – Р-н/Д, 2011. – 435 с.
7. Фурутан А. А. Отцы, матери, дети : практические советы родителям : перевод с английского / Предисловие К. Г. Митрофанова. – М. : Прогресс, 1992. – 192 с.
8. Гусева Ю. Е. Формирование гендерных представлений и поло-ролевого поведения у дошкольников в семье и детском саду / Ю. Е. Гусева // Гендерные проблемы в современном обществознании. Материалы первой межвузовской студенческой конференции. – СПб. : СЗАГС, НИЯК, 2001. – С.141-146.

Зекрієва Ельзара

РОЛЬ СІМ'Ї У СТАТЕВОРОЛЬОВІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена актуальній на сьогодні проблемі - ролі сім'ї, батька і матері, у становленні гендерної ідентичності у дитини. Виявлені проблеми, які виникають при відсутності одного з батьків, а також педагогічні та психологічні рекомендації, які дозволяють попередити відхилення в статево-рольовій ідентифікації дошкільників.

Ключові слова: гендерне виховання, статева ідентифікація, статево-рольова соціалізація.

Zekriyeva Elsara

FAMILY ROLES IN THE GENDER IDENTITY FORMATION OF PRESCHOOL CHILDREN

The article is devoted to actual problem - the role of the family, father and mother, in the formation of gender identity in children. Describes the issues that arise in the absence of a parent, as well as pedagogical and psychological practices that allow you to prevent deviations in sex-role identification preschoolers.

Keywords: gender education, gender identification, sex-role socialization.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка Т.О. Дороніна.
Стаття надійшла до редакції 12.12.2014 р.*

УДК 305:001.5

Ірина Калько

ПОЗААУДИТОРНА РОБОТА ЗІ СТУДЕНТАМИ ЯК ОДНА З ФОРМ РУЙНУВАННЯ УСТАЛЕНИХ ТА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ГЕНДЕРНИХ УЯВЛЕНЬ

У статті висвітлена спроба втілення в практику вищих навчальних закладів позааудиторної роботи зі студентами, зорієнтованої на руйнування усталених і формування сучасних гендерних стереотипів. Показано, як здобуті знання, вміння та навички сприяли спростуванню традиційних гендерних стереотипів, формуванню в студентів переваг щодо розуміння цінностей гендерної рівності для розвитку потенціалу окремої особистості і суспільства загалом. Розкрита позааудиторна робота зі студентами,

© Калько І.В., 2015

завдяки якій юнаки й дівчата навчаються рівноправно вирішувати проблемні ситуації, допоможуть собі й оточуючим у вирішенні гендерних конфліктів.

Ключові слова: студенти, викладачі, гендерні стереотипи, педагогічна умова, позааудиторна робота.

Вступ. Сучасна освітня система вимагає від учасників навчально-виховного процесу усвідомлення необхідності формування в молодих особистостей навичок самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення. Особливої значущості набуває проблема пошуку шляхів оптимізації підготовки майбутніх спеціалістів. Вищі навчальні заклади як специфічні освітні та культурні середовища несуть відповідальність за комплексну підготовку студентської молоді. Ця підготовка передбачає використання аудиторної та позааудиторної роботи зі студентами.

Знання, уміння та навички щодо руйнування усталених та формування сучасних гендерних стереотипів студентська молодь певною мірою отримує під час аудиторних занять у вищому навчальному закладі. Однак достатній рівень практичних навичок через специфіку спеціальностей та навчальних дисциплін неможливо отримати за обмежений час, який відведено навчальними планами для аудиторної роботи.

Значна кількість досліджень із проблем розвитку особистості доводить, що ще з раннього дитинства, починаючи із сім'ї, дитина пізнає гендерні стереотипи. Проблема сутності поняття "гендерний стереотип" висвітлена в низці наукових досліджень (В. Агеєв, Ю. Альошина, С. Оксамитна, Л. Харченко та ін.). Особливу цінність для нашого дослідження становить навчальний посібник В. Кравця, у якому автор під гендерним стереотипом розуміє спрощений, стійкий, емоційно забарвлений образ поведінки і рис характеру чоловіків і жінок [4].

Метою статті було розкрити позааудиторну роботу зі студентами як одну з форм руйнування усталених та формування сучасних гендерних стереотипів.

Результати дослідження. Активізувати вирішення питань руйнування усталених та формування сучасних гендерних стереотипів можна в процесі позааудиторної роботи зі студентами, під якою розуміємо організовані й цілеспрямовані заняття, що проводяться навчальним закладом у позааудиторний час для розширення і поглиблення знань, умінь і навичок, розвитку самостійності,

індивідуальних здібностей і схильностей студентів, а також задоволення їхніх інтересів. Становлячи органічну частину життя вищої школи, позааудиторна робота допомагає студентам успішно навчатися, виробляє в них навички самостійного навчання, розвиває ініціативу, сприяє моральному, розумовому, фізичному і естетичному вихованню, задовольняє їхні культурні запити й спрямовує їх активність у русло корисної діяльності [1; 2].

Упровадження в навчально-виховний процес вищого навчального закладу однієї із умов педагогічного дослідження, а саме організації викладачами соціально-гуманітарних дисциплін роботи зі студентами, зорієнтованої на руйнування усталених та формування сучасних гендерних стереотипів, ми здійснювали в межах позааудиторної роботи. Нами було організовано кілька заходів, які впроваджувалися при вивченні виокремлених дисциплін: «Клуб аматорів інтелектуального кіно» («Філософія», «Історія України», «Етика», «Релігієзнавство»), «Студентський гурток із вивчення гендерного права» («Політологія», «Правознавство», «Економічна теорія»), «Театральна творча студія» («Культурологія», «Українська мова») та ін.

Упроваджуючи педагогічну умову, ми передусім звернулися до такої актуальної форми позааудиторної роботи, як «Клуб аматорів інтелектуального кіно». Метою клубу був перегляд фільмів та їх обговорення в аспекті гендерної проблеми. У межах зазначеного заходу реалізовано ідею руйнування усталених та формування сучасних гендерних стереотипів у контексті найпоширенішої філософської, історичної, етичної гендерної кінотематики.

Двічі на місяць студентська молодь переглядала стрічки інтелектуального кіно, а потім брала участь у дискусійному обговоренні. Перегляд фільмів відбувався в мультимедійних аудиторіях навчального закладу. Зазначеною формою позааудиторної роботи зі студентською молоддю було передбачено аналіз і обговорення поведінки героїв фільмів, які ігнорують ідеї гендерної рівності; міжособистісного спілкування та

відносин між статями, що будуються на ідеалізації власної статі; поведінки, сформованої під впливом гендерних стереотипів та статевої дискримінації.

Дискусійною роботою, зорієнтованою на руйнування усталених та формування сучасних гендерних стереотипів, ми намагалися викликати бажання студентів свідомо брати участь у суспільній діяльності гендерної спрямованості, зрозуміти необхідність активізації особистісних ресурсів для вибору стратегії самовдосконалення та самореалізації в гендерних відносинах.

Окремі фільми справляли значне позитивне враження на всіх учасників клубу і, незважаючи на складність тематики, ставали приводом оптимістичного настрою для всіх присутніх. У заході «Клуб аматорів інтелектуального кіно» використано два способи вибору й підготовки тем стрічок: перший – перегляд запланованих фільмів; другий – тематичний перегляд фільмів, запропонованих аматорами. Кожен із варіантів мав свої переваги: у першому випадку це можливість ужитися в стилістику виокремлених стрічок для перегляду; у другому випадку цінним є самостійний вибір у межах заданої гендерної теми.

Навчально-виховним процесом вищого навчального закладу передбачена діяльність кафедр у напрямі залучення студентів до наукової діяльності, а також пошук нових форм роботи, які б задовольняли завдання організації науково-дослідної роботи зі студентами. Тому наступним видом вищезазначеної позааудиторної роботи зі студентською молоддю, зорієнтованою на руйнування усталених та формування сучасних гендерних стереотипів, була організація «Студентського гуртка з вивчення гендерного права».

Заняття гуртка проводилися за здалегідь погодженим із учасниками графіком, тематика пропонувалася на вибір («Гендерна рівність як проблема міжнародного права», «Жінки на ринку праці й гендерне право», «Сім'я з правової гендерної точки зору», «Гендерний вимір щодо права охорони здоров'я» та ін.). Інформація про заняття розміщувалася на стенді біля кафедр-організаторів.

Викладачі й організатори гуртка ставили за мету стимулювати розвиток у студентів лідерських позицій і компетенції, активної життєвої позиції і громадянської відповідальності; надати учасникам знання, які сприяли би подоланню гендерної

дискримінації та захисту інтересів чоловіків і жінок як представників соціальних груп, надати студентській молоді ресурси для їхнього просування у сфері ухвалення гендерно-правових рішень.

«Студентський гурток із вивчення гендерного права» працював у руслі захисту прав людини, зокрема гендерних прав студентської молоді. Пріоритетом зазначеної позааудиторної форми роботи з моменту створення об'єднання була допомога студентам в обізнаності щодо їхніх гендерних прав, а також руйнування усталених стереотипів і формування сучасних уявлень у зазначеному напрямі. Позааудиторна робота зі студентами через «Студентський гурток із вивчення гендерного права» є спільна діяльність осіб, які прагнуть суспільних правових змін в Україні; відкрите об'єднання для обговорення проблем, актуальних для правових гендерних питань студентської молоді; лабораторія ініціатив, спрямована на розвиток гендерної рівності, підвищення гендерної культури особистості.

Створення такої форми роботи зумовлено специфічними соціально-правовими проблемами громадськості, що значно посилюються в умовах трансформації суспільства, коли стало очевидно, що жінки є активними учасницями соціокультурного простору. Студентською молоддю, зокрема членами студентського гуртка із вивчення гендерного права, усвідомлено, що на законодавчому рівні в нашій країні гендерна політика покликана забезпечувати рівність прав і можливостей жінкам і чоловікам, що знаходить свій прояв у низці нормативно-правових документів.

Гендерна рівність є необхідною умовою розвитку суспільства й одним із основних сучасних завдань у галузі реалізації прав людини, досягнення соціальної справедливості. Під час позааудиторних занять крізь призму гендерних питань були проаналізовані традиційні соціальні, правові та економічні проблеми. Крім розуміння загальних понять гендерного права, на заняттях гуртка порушувалися питання гендерної рівності, визначення місця жінки та чоловіка на ринку праці та в інших сферах соціальної дійсності, питання сім'ї й материнства, гендерних проблем з охорони здоров'я. У результаті опанування всього курсу в студентів сформувалося чітке уявлення про особливості гендерної політики в країні і можливі шляхи

подальшого просування гендерної рівності на рівні міжнародних правових норм.

Головним завданням студентського гуртка із вивчення гендерного права була передача відомостей із питань здійснення гендерної політики в Україні, опанування базових понять і формування загального уявлення про гендерний підхід у науковій і практичній діяльності в усіх галузях життєдіяльності суспільства.

Важливою й ефективною формою діяльності зі студентською молоддю, спрямованою на руйнування усталених і формування сучасних гендерних стереотипів, є створення «Театральної творчої студії». Студентська молодь мала змогу не просто пасивно відвідувати заходи театральної творчої студії, а й брати участь у конкурсі творів гендерної тематики, бути задіяними в театральних діях гендерної спрямованості та ін. Мета конкурсу творів гендерної тематики – опис і пояснення того, як маніфестується в мовленні наявність людей різної статі, які якості й оцінки приписуються чоловікам і жінкам, у яких тематичних галузях мовної картини світу вони найбільш поширені і як функціонують гендерні стереотипи.

Засобами української мови студенти не лише подумки вдало створювали й описували мовну картину світу жінок і чоловіків, а й вербалізували сучасні уявлення щодо зазначеної проблеми у власних творах.

Разом із тим для учасників театральної

творчої студії ми провели вправу «Лист до себе», якою намагалися спрямувати кожного студента на усвідомлення поваги до себе, своєї самоцінності, закріпити навички самоаналізу [3, с. 12-18].

За час навчання у вищому навчальному закладі в студентів виникають ситуації, які необхідно вирішувати так, щоб не загострити їх і не залишити негативних вражень. Інсценізованими діями ми намагалися порадити їм, як поводитися під час вирішення та попередження конфліктів.

Висновки. Упровадження педагогічної умови формування гендерної культури студентської молоді в процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін дозволило нам дійти таких висновків. Ми разом із викладачами соціально-гуманітарних дисциплін намагалися сформувати в студентів модель поведінки, яка зводиться до ідей гендерної рівності; міжособистісне спілкування та відносини між статями прагнули будувати на повазі до іншої статі. Активною і систематичною участю в позааудиторній діяльності гендерної спрямованості сподівалися зруйнувати усталені гендерні стереотипи та статеву дискримінацію; активізувати особистісні ресурси студентів для вибору стратегії самовдосконалення та самореалізації в гендерних відносинах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гришак С. М. Організація позанавчальної діяльності студентів коледжу в процесі соціалізації на основі гендерного підходу / С. М. Гришак, Н. С. Шабаєва // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 47-52.
2. Гришак С. Н. Реализация принципов педагогической технологии во внеучебной работе со студентами в процессе их гендерной социализации / С. Н. Гришак, Н. С. Шабаева // Современное социально-гуманитарное знание в России и за рубежом : материалы третьей междунар. науч.-практ. конф., (28 окт. 2013 г.) : в 5 т. – Пермь, 2013. – Т. 2, кн. 2 : Педагогика / науч. ред. К. В. Патырбаева, Е. Ю. Мазур. – С. 124-127.
3. Кікінежді О. М. Формування гендерної культури молоді / О. М. Кікінежді, О. Б. Кізь // Практ. психологія та соц. робота. – 2007. – № 9. – С. 12-18.
4. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : [навч. посіб.] / В. П. Кравець. – Т. : Джура, 2003. – 416 с.

Калько Ирина

ВНЕАУДИТОРНАЯ РАБОТА СО СТУДЕНТАМИ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ РАЗРУШЕНИЯ УСТОЯВШИХСЯ И ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ

В статье освещена попытка введения в практику высших учебных заведений внеаудиторной работы со студентами, ориентированной на разрушение устоявшихся и формирование современных гендерных стереотипов. Показано, как полученные знания, умения и навыки обеспечивали опровержение традиционных гендерных стереотипов, формирование у студентов понимания ценностей гендерного равенства для развития потенциала отдельной личности и общества в целом. Раскрыта внеаудиторная работа со студентами, благодаря которой юноши и девушки научатся равноправно разрешать проблемные ситуации, помогут себе и окружающим в решении гендерных конфликтов.

Ключевые слова: студенты, преподаватели, гендерные стереотипы, педагогическое условие,

внеаудиторная работа.

Kalko Irina

EXTRACURRICULAR WORK WITH STUDENTS AS ONE OF THE FORMS OF STEADY GENDER STEREOTYPES DESTRUCTION AND FORMATION OF MODERN ONES

In the article an attempt to include extracurricular work with students, directed to steady gender stereotypes destruction and formation of modern ones, to university practice is elucidated. It is shown, how the acquired knowledge, abilities and skills contributed to refutation of traditional gender stereotypes and formation among students of gender equality values understanding for the development of a single person and society as a whole potential. Extracurricular work with students is uncovered, due to which young people learn how to equitably solve problematic situations, helping themselves and surrounding people in solution of gender conflicts.

Key words: students, teachers, gender stereotypes, pedagogical conditions, extracurricular work.

*Рецензент: доктор педагогічних наук, професор С.Я. Харченко.
Матеріал надійшов до редакції 16.11.2014 р.*

УДК 373.+ 159.922

Леся Карнаух

ГЕНДЕРНІ ВЗАЄМИНИ В РОДИНІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена висвітленню сучасних підходів науковців щодо проблеми впливу гендерних взаємин у сім'ї на процес соціалізації дітей дошкільного віку. Для глибшого розуміння означеної проблеми дослідник здійснив психолого-педагогічний аналіз сутності поняття "соціалізація", "гендер". Автором статті проаналізовані зарубіжні і вітчизняні дослідження, що визначають механізми соціалізації особистості у дошкільний період дитинства в контексті гендерних взаємин у сім'ї. Крім того, обґрунтовується думка про те, що, пізнаючи соціальний світ, дитина не тільки засвоює гендерні норми соціального середовища, а й стає активним перетворювачем власного внутрішнього світу, що веде до саморозвитку і самовдосконалення підростаючої особистості.

Ключові слова: соціалізація, гендерні взаємини, діти дошкільного віку, сім'я.

Вступ. Зміна базових соціальних орієнтирів сучасної дошкільної освіти неминуче веде до перегляду й переоцінки завдань, напрямків організації навчально-виховної роботи в умовах ДНЗ та родини. У сучасних умовах суспільного розвитку особливо гостро постають проблеми соціалізації особистості, прилучення її до загальнолюдських цінностей, значущих в усі століття й закріплених у культурно-історичному досвіді сучасного покоління.

Важливим напрямком роботи, що задає орієнтири на подальше входження дитини у світ людських відносин, є гендерні взаємини. Пошук джерел духовності людини, що становлять сьогодні найбільший дефіцит, неминуче призводить до аналізу здобутків та сучасних засад педагогіки і психології, які орієнтовані на диференційований підхід до дітей різної статі. Проблема соціалізації дитини тісно пов'язана з гуманізацією педагогічного процесу та передбачає перспективи подальшої участі людини в суспільному житті, готує до налагодження гендерної взаємодії у суспільстві й родині.

Проблема формування гендерних взаємин дошкільнят витікає з суперечності, що існує

в загальнодержавних підходах до цієї проблеми та недостатньої обізнаності педагогів, батьків у питаннях гендерної освіти дітей, що приводить у майбутньому до зниження культури гендерних відносин юнаків і дівчат, девальвації цінностей материнства, батьківства, руйнування відповідальності за долю власних дітей і сім'ї. Питанню дослідження гендерних взаємин велику увагу приділяли такі видатні вчені: Т. Говорун, Д. Ісаєв, І. Кон, В. Каган, А. Петровський, Е. Еріксон. Однак у межах нашого дослідження доречно детальніше проаналізувати теоретичні засади означеної проблеми та основоположні дефініції дослідження – гендерні взаємини в контексті соціалізації особистості.

Отже, **мета** статті – проаналізувати сучасні психолого-педагогічні підходи науковців щодо проблеми впливу гендерних взаємин у сім'ї на процес соціалізації дітей дошкільного віку.

Результати дослідження. Дитина народжується як біологічна істота та перетворюється на адаптованого до соціальних умов члена суспільства зі своєю унікальною культурою мислення, почуттів,

духовного життя. Соціалізація особистості – процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості [7].

Дослідник М. Ткалич проаналізувала фактори соціального середовища, що безпосередньо чи опосередковано впливають на зміст і перебіг соціалізації:

а) сукупність соціальних ролей, статусів, спільнот, у межах яких індивід може реалізувати певні соціальні ролі та набуті конкретного статусу;

б) система соціальних цінностей і норм, які домінують у суспільстві та наслідуються молодшими поколіннями від старших;

в) соціальні інститути, що забезпечують виробництво та відтворення культурних зразків, норм і цінностей та сприяють їх передаванню, засвоєнню тощо [8].

У вітчизняній та зарубіжній психологічній науці існує кілька підходів до розуміння процесу соціалізації особистості.

Погляди прихильників суб'єкт - суб'єктного підходу (Ф. Занецький, Ч.-Х. Кулі, Дж.-Г. Мід та ін.) ґрунтуються на тому, що особистість є суб'єктом процесу соціалізації. Зокрема, особистість не тільки адаптується до суспільства, а й активно впливає на нього.

На противагу попередньому погляду, суб'єкт-об'єктний підхід (Т. Парсонс, Е. Мак-Нейл, Р.-Дж. Хевігхерст та ін.) передбачає пасивну роль особистості в процесі соціалізації та розглядає її як процес адаптації людини до суспільства та культури.

Соціалізацію як абсолютну інтеграцію особистості в соціальне середовище та пристосування до неї витлумачують представники структурно-функціонального напрямку американської соціології (Т. Парсонс, Р. Мертон). Вони розглядають її як "адаптацію", тобто процес входження людини в соціальне середовище, пристосування до його культурних, психологічних і соціальних умов.

У гуманістичній психології (Г. Олпорт, А. Маслоу, К.-Р. Роджерс та ін.) соціалізацією називають процес самоактуалізації Я-концепції, самореалізації особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, подолання негативних впливів середовища, що заважають її саморозвитку й самоствердженню. За такого погляду суб'єкт фігурує як система, що сама розвивається, як

продукт самовиховання.

Загалом соціалізація особистості є специфічною формою привласнення нею суспільних відносин, що існують в усіх сферах суспільного життя. Основу її становить засвоєння індивідом мови, мислення, форм раціональності та чуттєвості, норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків діяльності соціальної спільноти. Індивід соціалізується, залучаючись до різноманітних форм соціальної діяльності, опановуючи характерні для них соціальні ролі. Тому соціалізація особистості – це сходження від індивідуального до соціального. Водночас вона передбачає індивідуалізацію, оскільки людина засвоює цінності вибірково, через свої інтереси, світогляд, формуючи власні потреби, цінності [8].

Для розкриття поняття "гендерні взаємини" зупинимося на аналізі основоположного поняття. Гендер (від англ. gender – рід, стать) – соціально-психологічна характеристика, за допомогою якої визначається стать людини – "чоловік" чи "жінка" [8]. Поняття "гендер" означає стать як соціальне явище, як усе те соціальне, що утворюється над біологічною статтю.

На відміну від біологічної статі, що розділяє чоловіків та жінок за анатомічними ознаками, "гендер" характеризує схожості чи відмінності чоловіків та жінок у соціальних ролях, способі життя, моделях поведінки, намірах і прагненнях, нормах і очікуваннях тощо. Гендер – сукупність соціальних і культурних норм, виконання яких вимагає суспільство від особистості в залежності від їх біологічної статі в певному суспільстві протягом певного періоду.

Сім'я є одним із соціальних інститутів, психологічна сутність якого розглядається в багатьох дослідженнях. Уклад сімейного життя, взаємини між членами сім'ї, зокрема між самими дітьми, якщо їх у сім'ї кілька, справляють значний вплив на психосоціальний розвиток особистості, зокрема на процес гендерної ідентичності.

Р. Бернс описує 4 стадії становлення гендерної ідентичності: гендерну ідентифікацію (віднесення дитиною себе до тієї чи іншої статі); гендерну константність (розуміння, що гендер постійний і змінити його не можна); диференційне наслідування (бажання бути найкращим хлопчиком чи найкращою дівчинкою); гендерну саморегуляцію (дитина сама починає контролювати свою поведінку, використовуючи санкції, які вона вживає до самої себе) [1]. У ранньому розвитку статевої

ролі поділяють на три етапи: дитина вважає, що існує дві статі; вона включає себе в одну з цих категорій; на основі самовизначення вона керує своєю поведінкою, вибираючи нові форми поведінки [3].

Зупинимось на характеристиці поняття “взаємини”. Вони становлять внутрішню особистісну основу взаємодії, а взаємодія, зі свого боку, є наслідком і вираженням взаємин. Спілкування, як зазначає А. Петровський, виступає результатом взаємин [5]. На його думку, не всі відносини людини до людини можуть розглядатися як взаємовідносини, бо останні – специфічний різновид відносин, вони є обов’язково міжособистісні, в них постійно зберігається дійсна можливість взаємності [5]. Для характеристики поняття взаємовідносин між людьми часто використовується термін “взаємини”, які є обов’язково двостороннім комунікативним процесом, що передбачає особистісні стосунки, взаємоставлення [6].

Взаємини з іншими особистостями є специфічними тільки для людини як суб’єкта. Вони обов’язково передбачають і зберігають взаємне ставлення особистості до особистості. Отже, сама семантика дефініції “взаємини” означає взаємні стосунки між особистостями, що вступили в комунікативний контакт.

Проаналізувавши дефініції “гендер”, “взаємини”, можна визначити, що гендерні взаємини дошкільнят – це взаємні стосунки дітей з однолітками та дорослими своєї та іншої статі, у результаті яких відбувається їхня підготовка до виконання гендерних ролей в умовах соціуму. Набуваючи досвіду соціального життя, засвоюючи правила, норми й стандарти гендерної поведінки, дитина навчається орієнтуватися в оточенні, розрізняти його та існувати в ньому [4].

У системі гендерних взаємин дитини з іншими людьми виділяють дві важливі у виховному плані лінії: дитина-дорослий і дитина-дитина. Взаємини дитина-дорослий мають провідне значення і є першоосновою всіх видів ставлення дитини до дійсності, джерелом її гендерного розвитку. Дорослий – носій гендерних зразків, норм, правил, прийнятих у суспільстві. Позитивні емоції, що переживає дитина під час спілкування, виконуючи певну дію, мають неодмінно заохочуватися дорослим. Малюк отримує емоційне задоволення, радість, коли щось виконує самостійно, без сторонньої допомоги.

Найпершим і найважливішим мікросередовищем, у якому дитина здобуває свій досвід гендерних взаємин, є сім’я. Наявність

дружніх стосунків, поваги, сімейних звичок і традицій батьків – запорука гарного виховання гендерних взаємин при обов’язковій присутності подружньої і батьківської любові, власного позитивного прикладу, а також вмілого словесного впливу через безпосереднє спілкування, трудову діяльність, особистий приклад оточуючих, заохочення і покарання, оцінку реальної поведінки [2].

Сім’я є найважливішим фактором соціалізації, суб’єктом виховання й умовою саморозвитку дитини. Саме в сім’ї дитина отримує перший досвід соціальної взаємодії, відкриває для себе світ людських стосунків протилежних статей, стає суб’єктом самовиховання на особистому прикладі батьків [8].

Неминучий досвід, що залишає глибокий слід у свідомості дитини, полягає у повсякденному спостереженні за своїми батьками. Діти бачать, коли мати займається жіночими справами, а тато своїми – чоловічими. Усе це, зрозуміло, допомагає хлопчику або дівчинці зрозуміти власну гендерну роль у житті. Йдеться, таким чином, про досвід першочергової важливості у формуванні гендерних уявлень та гендерної поведінки. Якщо малюк живе у благополучній, спокійній сім’ї, він непомітно сам навчиться нормально сприймати стосунки статей, тому що батьки подають йому добрий приклад. Хлопчик наслідує риси мужності батька, дівчинка – жіночності матері. Родина дає дитині відчуття належності до певної групи, без чого людина почувається самотньою, реалізує потребу в безпеці, комфорті; дарує відчуття і дає реальні докази своєї значущості, неповторності для інших, без чого у людини розвивається почуття неповноцінності; дає зразок для наслідування.

Саме в старшому дошкільному віці дитина виходить за межі вузького і звичного для неї родинного кола в широкий світ, проживає необхідність установлювати відносини зі світом чужих дорослих та однолітків.

Перебування дитини в оточенні однолітків сприяє становленню соціального досвіду, соціальному розвитку, досвідченості, обізнаності; у майбутнього школяра формується певна гендерна поведінка, здатність бути адекватним ситуації, сподіванням авторитетних однолітків; розвиваються гендерні потреби, здібності, мотиви поведінки та діяльності. Це гарантує усвідомлення дитиною того, як слід поводитися, щоб бути гармонійною,

співзвучною з іншими, почуватися комфортно в будь-якому товаристві хлопчиків і дівчаток. Ефективна соціалізація можлива за умови належного виховання хлопчиків і дівчаток дошкільного віку, їхньої орієнтації на партнерство, толерантність та взаємозамінність у виконанні сімейних та соціальних ролей.

Висновки. Отже, першим соціальним інститутом, що впливає на соціальний розвиток і формування гендерних взаємин дитини дошкільного віку, є сім'я з її виховною,

консультативною і просвітницькою функціями.

Проблема розвитку гендерних взаємин старших дошкільнят багатогранна і не вичерпується розглянутими в пропонованому дослідженні аспектами. Подальше дослідження пов'язуємо з такими напрямками: особливості формування гендерних взаємин у трудовій, пізнавальній діяльності; взаємодія дошкільного закладу і сім'ї з проблеми формування гендерних взаємин дошкільнят.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс // [пер. с англ. Євтушенко Р.Т.] – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.
2. Вейнингер О. Пол и характер / О. Вейнингер. – М. : Латард, 1997. – 358 с.
3. Кравець В. П. До проблеми гендерно-рольової ідентифікації особистості / В. П. Кравець // Дошкільна освіта. – 2006. – № 2 (12). – С. 40-48.
4. Кононко О. Л. Розвиток статевої свідомості хлопчиків та дівчаток у дошкільний період / О. Л. Кононко // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини : [науково-методичний збірник] / [за ред. Т. В. Говорун]. – К. : Інститут змісту та методів навчання, 1996. – С. 91-110.
5. Петровский А. Концепция полового воспитания / А. Петровский // Учительская газета. – 1997. – № 28.
6. Развитие общения у дошкольников / [Под ред. А. В. Запорожца и М. И. Лисиной]. – М. : Педагогика, 1974. – 288 с.
7. Словарь по социальной педагогике : [учебное пособие для студентов высших учебных заведений] / [Авт. – сост. Л. В. Мардахаев]. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 368 с.
8. Ткалич М. Г. Гендерна психологія : [навч. посіб.] / М. Г. Ткалич – К. : Академвидав, 2011. – 248 с.

Карнаух Леся

ГЕНДЕРНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В СЕМЬЕ КАК ФАКТОР СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье представлены современные научные подходы к проблеме влияния гендерных взаимоотношений в семье на процесс социализации детей дошкольного возраста. Для более глубокого понимания этой проблемы исследовательница осуществила психолого-педагогический анализ сущности понятия «социализация», «гендер». Автор статьи проанализировала зарубежные и отечественные исследования, определяющие механизмы социализации личности в дошкольный период детства в контексте гендерных отношений в семье. Кроме того, обосновывается мнение о том, что, познавая социальный мир, ребенок не только усваивает гендерные нормы социальной среды, но и становится активным преобразователем собственного внутреннего мира, что ведет к саморазвитию и самосовершенствованию подрастающей личности.

Ключевые слова: социализация, гендерные отношения, дети дошкольного возраста, семья.

Karnaukh Lesya

GENDER RELATIONS IN THE FAMILY AS A FACTOR OF PRE-SCHOOL CHILDREN SOCIALIZATION

This article is dedicated to explaining of the modern approaches by the scientists as to the problem of the influence of gender relations in the family on the process of pre-school children socialization. The researcher made psychological-and-pedagogical analysis of the essence of the concepts of "socialization" and "gender" for considerable understanding of the definite problem. The author of the article analyzed foreign and native researches that define mechanisms of personality socialization during pre-school period in the context of gender relations in the family. Furthermore, the author of the paper substantiated the idea that knowing the social world, the child does not only learn gender norms of the social environment, but she/he becomes an active transformer of his own inner world which leads to self-development and self-perfection of a growing personality.

Key words: socialization, gender relations, pre-school children, family.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка Т.О. Дороніна.
Стаття надійшла до редакції 12.09.2014 р.*

УДК 305:001.5

Олена Купенко
ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ЧЕРЕЗ ЗАЛУЧЕННЯ
ЇХ У НАВЧАЛЬНІ ПРОЕКТИ

Запропонована в статті методика виховної роботи базується на організації ситуацій вибору для студентів, відкритому обговоренні, суб'єктній позиції студентів у проектній діяльності в ході навчання. Деталізація здійснена на матеріалі курсу «Педагогіка» для студентів спеціальності «Переклад». Представлений розроблений ними проект «Вивчення англійської мови» для дітей, які за станом здоров'я тривалий час не відвідують школу. Зроблено акцент на гендерному підході у навчанні.

Ключові слова: виховання, метод проектів, гендерний підхід, студенти.

Вступ. «Предмет іноді ілюзорно сприймається, тобто сприймається те, чого насправді немає. Але іноді предмет свідомо та цілеспрямовано ілюзорно представляється. Ілюзія з часом розвіюється, якщо наявне бажання знайти реальність. Але дехто воліє жити в ілюзіях» [7, с. 32]. Ці слова Н.Є. Щуркова написала в контексті проблеми ілюзорного та реального виховання. Складність полягає у пошуку й адекватній реалізації дієвих механізмів виховання в умовах, коли суспільні цінності невизначені.

Специфіка виховної роботи у вищому навчальному закладі полягає в тому, що студентство має вже сформовану систему ставлення до життя, але доволі суперечливу, зокрема:

1) сучасні молоді люди проявляють низьку соціальну активність, але в той же час демонструють широке коло інтересів у сфері дозвілєвої діяльності;

2) у студентів наявна висока мотивація на особистісний і соціальний успіх, трудова мотивація спрямована на заробіток, кар'єру, становлення самостійності, але молоді люди не відкидають неправові форми досягнення особистісного та соціального успіху;

3) для молоді високою є значущість сім'ї, однак сучасні шлюби не завжди є стійкими, недостатньо розвинена батьківська відповідальність за дітей;

4) сучасні молоді люди виявляють інтерес до релігії, толерантно налаштовані до різних віросповідань, але мало поінформовані про історію релігії, її духовний потенціал;

5) студенти усвідомлюють наявні в сучасному світі глобальні та державно-регіональні проблеми, але слабо орієнтовані на їх вирішення;

6) у середовищі молоді намічається тенденція до здорового способу життя, у той же час серйозну тривогу все ще викликають

такі шкідливі звички, як куріння, зловживання алкоголем, наркоманія [3].

Пошуки шляхів вирішення цих суперечностей призводять до відкриття нових, зокрема:

– намагання юнаків та дівчат побудувати гармонійні стосунки відбувається на фоні наукових і суспільних дискусій щодо гендерної проблематики, питань реалізації рівних можливостей;

– прагнення педагогів переконати молодь у вищій цінності людського життя реалізується за популяризації новітніх засобів планування сім'ї.

Характеризуючи категорію “виховання”, Ю.Г. Фокін підкреслює таке: виховання – це «один із процесів соціалізації індивіда, що відбуваються за його життя в будь-якому суспільстві», «у цих процесах індивід усвідомлює доцільність певних моральних норм і відкидає їх або включає в свою систему цінностей» [6]. Такий підхід до розуміння категорії “виховання” звертає увагу на наявність моменту вибору в процесі включення в особисту систему цінностей нової моральної норми. Тим самим однією з перших умов реалізації виховної функції освіти назвемо *створення ситуацій вибору* завдань, способів їх розв'язання, критеріїв оцінювання порівняно з іншими можливими варіантами вибору.

Якщо пригадати, що для студентства значний авторитет має думка однолітків, то в ході вибору завдання, способів його виконання, оцінки можливих альтернатив і досягнутих результатів потрібна особлива увага до організації взаємодії, *відкритого обговорення* спочатку потрібних, потім отриманих результатів, ціннісних позицій, на яких вони досягаються. Нині спостерігається поширення теорії соціального навчання. Серед вихідних тез цієї теорії таке: люди навчаються найбільш ефективно, коли вони

взаємодіють з іншими особами, які навчаються, у рамках певної теми чи предмета. Зокрема Richard J. Light встановив: один із сильних факторів навчальних успіхів студентів – це робота у невеликих дослідницьких групах. Студенти, які навчалися в таких групах хоча б раз на тиждень, краще засвоїли дисципліну, ніж ті, хто працював самостійно [9]. При цьому соціальне навчання має не лише кращі результати для засвоєння певної дисципліни, але й потенціал для виконання виховних завдань.

Проблема виховання у вищому начальному закладі ускладнюється тим, що більшість студентів сприймають цей процес як неприйнятний, такий, що нав'язується зовні й принижує їхню гідність [6]. Навіть стосовно учнів Л.С. Вигодський зазначав: «Строго говорячи, з наукової точки зору не можна виховувати іншого ... Можна лише виховуватися самому ... В основу виховного процесу має бути покладена особистісна діяльність учня, і все мистецтво виховання має зводитися лише до того, щоб направляти та регулювати цю діяльність ... Виховувати – значить організувати життя; у правильному житті правильно ростуть діти ...». Таким чином, виховний процес є можливим лише за умов входження студента (та й учня) у діяльність у якості суб'єкта, що передбачає не лише свободу вибору, але й відповідальність за здійснений вибір.

Наступне теоретичне положення, яке вбачаємо доречним взяти до уваги в ході організації виховної взаємодії того, хто навчає, і тих, хто навчається, це є положення Н.Е. Щуркової про «кінетичну позицію педагога». Така позиція характеризується положенням людини відносно щодо іншого в їхньому спільному просуванні в напрямі спільної цілі. Ключовим моментом і критерієм оцінки вдалої кінетичної позиції педагога є володіння перспективою, бачення задач і способів їх досягнення [7, с. 50]. Разом із тим, Н.Е. Щуркова звертає увагу: і для педагога, і для учнів (студентів) важливе не лише те, що буде колись, а те, що відбувається зараз. Саме таке інтегроване бачення перспективи й сьогодення має запропонувати своїм вихованцям педагог. Щоб пов'язати сьогоднішній день і найближчу перспективу, доречним убачається *включення студентів у якості суб'єктів у проектування власної діяльності*.

Таким чином, серед базових теоретичних

положень реалізації виховної функції викладача вищої школи увагу зосередимо, зокрема, на такому:

1) створення для студентів ситуацій вибору в навчальній діяльності;

2) надання можливості відкритого обговорення наявних альтернатив вибору, шляхів реалізації, критеріїв оцінювання;

3) забезпечення суб'єктної позиції студентів у діяльності (починаючи з суб'єктної позиції студентів щодо проектування цієї діяльності).

Реалізація цих теоретичних положень є доволі складною. Ускладнюється процес невизначеністю суспільних цінностей і недостатньою відпрацьованістю технологій виховання, які реалізують наявні ціннісні положення з урахуванням взаємної доповнюваності усталених норм і новацій. Зокрема, у педагогіці тривають дискусії щодо сутності гендерного підходу [2]. Разом із тим практики реалізації зазначеного підходу у професійній підготовці відкриває певні суперечності, які ще потрібно вирішити.

Колись жінки могли лише мріяти про освіту та кар'єру нарівні з можливостями для чоловіків. Ознакою сучасності є зростання кількості жінок, які обирають для себе традиційно чоловічі професії, повною мірою реалізують власний потенціал у цих професіях, успішно виконують наявні виробничі завдання. Але людське життя – це не лише професійна діяльність.

Н.Ф. Гейжан та Н.Е. Браженська порівняли процес професійної підготовки у відомчих і цивільних навчальних закладах (дослідження 2009-2010 рр.). Відповіді на запитання анкети і твори показали, що значення кар'єри для курсантів-дівчат вище, ніж сім'ї. Однак у ході групових та індивідуальних бесід було встановлено, що мрії про зустріч коханої людини і створення сім'ї є досить значущими. У ході експерименту дівчата виявили високу самооцінку своїх жіночих якостей. Разом із тим методом спостереження, бесід, експертних оцінок було виявлено, що за період навчання від першого до третього, і особливо до п'ятого курсу, у курсантів-дівчат формуються риси поведінки, що є несприятливими для сімейного життя і шкодять репродуктивному здоров'ю. Для цих дівчат було характерним змішання категорій “кар'єра” та “самореалізація”, “жіночість” і “материнство”, зростання

маскулінних якостей, бідність уявлень про жіночі ролі в суспільстві, недостатність знань про побудову гармонійних професійних і сімейних стосунків із урахуванням гендерних особливостей сучасної жінки. Висновки дослідників: відсутність гендерного підходу в навчанні призводить до порушень пріоритетів у системі “сім’я – кар’єра”, і, як наслідок, до кризи жіночої ідентичності. Водночас дослідниками було зазначено, що юнаки у відомчих навчальних закладах гармонійно сприймають себе і протилежну стать [1]. Якщо узагальнювати наведені результати, то напрошується висновок, що певні спрямування професійної підготовки (без належного врахування гендерного підходу) можуть викривляти процеси природного розвитку особистості, хоча й реалізовувати при цьому рівні права

Метою цієї статі є аналіз можливостей здійснення виховних впливів у рамках навчальних дисциплін університетської освіти в умовах уже сформованих у молоді ставлень до життя, а також наявних серед суспільних цінностей певних усталених норм і новацій у їхній взаємній доповнюваності.

Результати дослідження. Для реалізації наведених теоретичних положень пропонується проектний підхід, що реалізується з урахуванням гендерних чинників. Розглянемо кілька практичних прикладів із викладацьких практик, що можуть бути взяті на озброєння в цій роботі.

Отже, перше (в контексті наведених вище теоретичних положень) завдання – вибір проектної ідеї та залучення до її реалізації студентів-однодумців. Приклад того, як це можна зробити маємо в курсі Susan Murcott «Розповсюдження інновацій для спільного блага» [10]. На початку курсу студентам пропонується здійснити 60-секундний виступ за варіантами:

1) у категорії «Рекрутинг в Dream Team» (коротка характеристика проекту, потреби в учасниках);

2) у категорії «Пропоную свої послуги» (причини, через які команда має прийняти студента, типи пріоритетних проектів).

Робота курсу «Розповсюдження інновацій для спільного блага» не обмежується навчальною аудиторією, а спрямовується на реальні проблеми навколишнього світу, будується навколо конкурсів організацій, що підтримують студентські проекти.

Застосовуючи практику, пропоновану S. Murcott, спостерігаємо, що й у першій (представлення інновацій), і в другій (пропозиція послуг) категорії юнаки та дівчата беруть участь фактично рівною мірою.

Інший приклад від професора Університету Д'юку Cathy Davidson, яка запровадила розроблювальний самими студентами документ – “конституцію класу”. С. Davidson не рекомендує організовувати роботу над таким документом “з нуля”. Пропозиція полягає в тому, щоб знайти відкриту спільноту, чії принципи роботи можуть надихнути на розроблення власних принципів нового класу. Cathy Davidson пропонує документ і запрошує студентів зробити пропозиції, у тому числі, можливо, й запропонувати інший базовий документа чи власне авторське бачення принципів нового класу [8]. Слід зазначити, що в організації роботи студентів над таким документом, виходячи з наявної педагогічної ситуації, викладач може зацентрувати увагу студентів на гендерній проблематиці.

Останній приклад, що буде наведено, стосується використання соціальних мереж для реалізації положень теорії соціального навчання. Наведемо досвід А.В. Фещенка зі студентами гуманітарного факультету Томського державного університету. Створені в мережі віртуальні навчальні групи «ІТ для філологів» та «Гуманітарні проблеми інформатики – практика веб 2.0» працювали як додаткова до аудиторних занять форма взаємодії студентів і викладача (додамо, що в тематиці віртуальних навчальних груп певною мірою може бути відображений гендерний підхід). Робота була організована таким чином. Після отримання від викладача завдань та інструкцій у студентській групі створювалося кілька підгруп для самостійного виконання завдання. Самоорганізація та взаємодія студентів, представлення результатів виконання завдання відбувалося у віртуальній навчальній групі в соціальній мережі. Слід зазначити, що така форма роботи вимагає від викладача відповідних зусиль і часу на побудову структури курсу, формулювання завдань; додаткових зусиль вимагає діагностування перебігу роботи студентів, оперативне спілкування з ними. Натомість очікувані ефекти суттєво розширюють можливості роботи в традиційній навчальній аудиторії:

1) якщо в аудиторії викладач

зустрічається зі студентами один-два рази на тиждень, то в соціальній мережі це може відбуватися щоденно, з'являється можливість більш детального планування пізнавальної роботи студентів;

2) спостереження показують, що при використанні соціальних мереж у навчальному процесі студенти менш схильні використовувати їх недоречно в позанавчальний час;

3) дискусії й обговорення, розпочаті на очному занятті, можуть бути продовжені в соціальній мережі, це стимулюватиме пізнавальну діяльність студентів;

4) стає можливим спільне створення навчального контенту викладачем і студентами, замість споживання інформації у віртуальній навчальній групі можуть бути створені тематичні спільноти, дискусії, ресурси;

5) соціальна мережа дозволяє викладачеві краще запам'ятати студентів (співвідносячи імена й обличчя в аудиторії), розуміти їхні інтереси [5].

Наведене стосується ситуації, коли використання соціальних мереж є підтримуючим інструментом для навчально-виховного процесу за часовими і просторовими межами навчальної аудиторії, однак ніякою мірою не йдеться про повну заміну безпосереднього спілкування.

Додамо, що з метою врахування в освіті гендерного підходу доречними є тематичні

рольові ігри (наприклад, в основу сценарію такої гри може бути покладено сюжет фільму «Філософи: уроки виживання» режисера Джона Хаддлеса), дискусії за матеріалами художніх і документальних фільмів (наприклад, цікавим для обговорення вбачається сюжет фільму «Соф'я Ковалевська: формула кохання» у серії «Генії та злодії»).

Розглянувши певний комплект теоретичних положень (не претендуючи на повноту цього комплексу), а також практичний досвід щодо того, як можуть бути реалізовані ці теоретичні положення, далі представимо випробувану автором методику роботи, у якій навчальне завдання, з одного боку, дозволяє засвоїти зміст навчальної дисципліни, з іншого, стає основою для діалогу, спрямованого на формування нового досвіду емоційно-ціннісних ставлень студентів. Дисципліни «Проектна діяльність в соціальній сфері» та «Педагогіка», у яких здійснювалася експериментальна частина дослідження, не просто відкривають можливості, а вимагають обговорення зі студентами питань формування нового досвіду емоційно-ціннісних ставлень. З урахуванням наведених вище теоретичних положень і практичного досвіду педагогічні методи, що були застосовані, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Педагогічні методи застосовані у пропонованій методиці

Методи	Навчальна дисципліна	
	«Проектна діяльність у соціальній сфері»	«Педагогіка»
проблемний метод: обрання студентами соціально значущого завдання для самостійного опрацювання, з'ясування того, як зміст дисципліни забезпечує виконання завдання	√	
дискусія: узгодження робіт окремих студентів у рамках єдиної соціально значущої тематики, з'ясування того, як зміст дисципліни забезпечує виконання завдання		√
метод проектів – розроблення рішення поставленого завдання і реалізація цього рішення	√	√
робота в мікрогрупах	√	
взаємодія та представлення результатів роботи в соціальній мережі		√

Доречність і специфіка реалізації методів, перелічених у таблиці 1, в основному вже були представлені вище. Уточнення вимагає метод орієнтації на єдину соціально значущу тематику проекту для всієї академічної групи. Здійснімо ці уточнення. У першій

частині дослідження в ході викладання дисципліни «Проектна діяльність у соціальній сфері» студентам було запропоновано самостійно обрати тематику соціального проекту, який вони будуть розробляти та реалізовувати. Загалом цей

етап дослідження дав задовільні результати, але не вдалося забезпечити перспективну лінію роботи, наступність у роботах студентів у різні навчальні роки, опору на вже напрацьовані раніше результати. Обмеження за часом викладання дисципліни визначили “малий розмір” і мізерну впливовість розроблених і реалізованих студентами проектів. Тому на наступному етапі було запропоновано єдиний проект, у який кожен студент міг зробити свій особистий внесок, а в перспективі кількох років забезпечувалася наступність у виконанні соціально-значущих дій.

Пілотний експеримент (другий семестр 2013-2014 н.р.) у ході викладання дисципліни «Педагогіка» проходив за участі студентів спеціальності «Переклад» і був адресований дітям, які за станом здоров'я не можуть тривалий час відвідувати школу. Для таких дітей дуже потрібною є освітня послуга в дистанційній формі, але, на жаль, нині така послуг є відсутньою для багатьох через недостатність наявного освітнього контенту українською мовою. Тому разом із батьками хворих дітей розроблюється ідея волонтерського ресурсу, який би живився методичними розробками студентської молоді. Такі розробки можуть напрацьовуватися в рамках навчальних дисциплін «Педагогіка», «Методика викладання» (у тому числі й студентами непедагогічних спеціальностей, як це відбувається в Сумському державному університеті). Отримавши в ході вивчення навчальної дисципліни теоретичні знання, студенти мають виконати завдання з розроблення уроку для самостійного вивчення певної теми з шкільного курсу, наприклад, англійської мови. Уроки розміщуються в тематичній групі соціальної мережі, на наступному кроці ця група популяризується серед хворих дітей, їхніх батьків, педагогів. З уроків окремих студентів складається єдиний проект «Вивчення англійської мови», що має продовження в роботі студентів наступного навчального року [4].

Слід зауважити також на таку специфіку реалізації цього проекту. До роботи бралися лише ті, хто сам здійснив такий вибір. Іншим студентам було надано альтернативний варіант завдання (порівняний за складністю, при цьому обраний самим студентом). Та в ході занять усі студенти брали участь в обговоренні завдань проекту «Вивчення англійської мови», актуальності допомоги,

особливостей пізнавальної діяльності вказаної категорії дітей, специфіці навчання засобами Інтернет. Тобто всі студенти курсу були залучені до обговорень питань, що стосуються не лише пізнавальної, але й емоційно-ціннісної сфер діяльності людини.

Безпосередньо силами учасників проекту «Вивчення англійської мови» були отримані такі результати:

- студенти отримали не лише знання з дисципліни «Педагогіка», але й досвід (як на рівні діяльності за зразком, так і на рівні творчої діяльності) здійснення методичних розробок;

- зацікавленість студентів у роботі, розуміння ними її важливості, що знайшло своє відображення в коригуванні робіт уже після того, яка була озвучена оцінка, в обміні студентами підтримуючими репліками;

- цікаві уроки (хоча серед розробленого була й певна частина таких, що не можуть бути рекомендовані до використання);

- напрацьовані результати мають можливість і потребу бути продовженими у наступних студентських групах; зокрема розширення цього досвіду для студентів інших спеціальностей, які вивчають педагогіку, методику викладання;

- з урахуванням того, що робота ця відбувається в непедагогічному вузі, важливим є ефект зацікавленості студентів і розуміння ними важливості педагогічного знання;

- порівняно з розповсюдженим досвідом волонтерської діяльності у даному разі маємо волонтерство, безпосередньо пов'язане з майбутньою фаховою спеціалізацією студентів.

Продовженням роботи в осінньому семестрі 2014-2015 н.р. стала подальша педагогічна практика студентів у гематологічному відділенні Сумської обласної дитячої лікарні.

Висновки. Набутий досвід переконує, що в університетських програмах є такі курси, у яких можна поєднати завдання отримання знань, досвіду діяльності (у повному обсязі, передбаченому навчальною програмою) з отриманням студентами нового досвіду емоційно-ціннісних ставлень, тобто вихованням. Застосування проектного підходу дозволяє забезпечити наступність результатів, напрацьованих студентами в різні навчальні роки. Через таку наступність забезпечується більша впливовість соціально-орієнтованих студентських напрацювань.

Демонстрація ж студентам потреби та впливовості їхньої праці є одним із можливих способів здійснення виховних впливів у ході університетських занять. Застосування ж гендерного підходу дозволяє студентам краще зрозуміти себе й своє життя в гармонійному поєднанні його сімейної та професійної складової.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гейжан Н. Ф. Гендерное воспитание девушек в ведомственных вузах [Электронный ресурс] / Н. Ф. Гейжан, Н. Е. Браженская. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/gendernoe-vospitanie-devushek-v-vedomstvennyh-vuzah>.
2. Дороніна Т. О. Проблема визначення поняття «гендерний підхід» у сучасній науці та освіті [Електронний ресурс] / Т. О. Дороніна. – Режим доступу : <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/17777/6/doronina.pdf>.
3. Концепция духовно-нравственного воспитания студентов Тюменского государственного университета [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.utmn.ru.
4. Купенко О. В. Застосування соціальних мереж для навчання дітей, позбавлених за станом здоров'я можливості регулярно відвідувати навчальний заклад / О. В. Купенко, А. С. Філоненко // Електронні засоби та дистанційні технології для навчання протягом життя : Тези доповідей IX Міжнародної науково-методичної конференції (14-15 листопада 2013 року). – Суми : Сумський державний університет, 2013. – С. 19-20.
5. Фещенко А. В. Социальные сети в образовании : анализ опыта и перспективы развития [Электронный ресурс] / А. В. Фещенко. – Режим доступа : <http://huminf.tsu.ru/jurnal/files/vol7/feschenko.pdf>.
6. Фокин Ю. Г. Преподавание и воспитание в высшей школе : Методология, цели и содержание, творчество [Электронный ресурс] / Ю. Г. Фокин. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/fokin/03.php.
7. Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания : [учебное пособие] / Н. Е. Щуркова. – СПб. : Питер, 2005. – 366 с.
8. Davidson C. How a Class Becomes a Community : Theory, Method, Examples For Your Hacking Pleasure [Electronic resource] / C. Davidson. – Available at : <http://www.hastac.org/blogs/cathy-davidson/2013/03/18/how-class-becomes-community-theory-method-examples-your-hacking-plea>.
9. Light R. J. Making the Most of College : Students Speak Their Minds / R. J. Light. – Cambridge : Harvard University Press, 2001.
10. Murcott S. Disseminating Innovations for the Common Good [Electronic resource] / S. Murcott. – Available at : <http://ocw.mit.edu/courses/special-programs/sp-723-d-lab-disseminating-innovations-for-the-common-good-spring-2007/index.htm>.

Купенко Елена

ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ ЧЕРЕЗ ВОВЛЕЧЕНИЕ ИХ В УЧЕБНЫЕ ПРОЕКТЫ

Предложенная в статье методика воспитательной работы базируется на организации ситуации выбора для студентов, открытом обсуждении, субъектной позиции студентов в проектной деятельности в ходе обучения. Детализация выполнена на материале курса «Педагогика» для студентов специальности «Перевод». Представлен разработанный ими проект «Изучение английского языка» для детей, которые по состоянию здоровья длительное время не посещают школу. Сделан акцент на гендерном подходе в обучении.

Ключевые слова: воспитание, метод проектов, гендерный подход, студенты.

Kupenko Olena

EDUCATION OF STUDENTS BY INVOLVING THEM INTO TRAINING PROJECTS

The proposed in article methodology educational work is based on the organization of choice situation for students, open discussion, a subject position of students in the project activity during the training. Detailing done on the material of the course "Pedagogy" for the students of specialty "Translation". The developed their project "Learning English" for children who do not go to school for health reasons. We also emphasis on the gender approach in the training.

Keywords: education, project method, gender approach, students.

*Рецензент: кандидатка філософських наук, доцентка Н.Д. Світайло.
Матеріал надійшов до редакції 17.11.2014 р.*

УДК 371. 213. 3

Володимир Любимий
ЗАСТОСУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЇ «ДЕБАТИ» В ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНО-СПРИЯТЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА У ВНЗ

В статті автор розкриває сприйняття гендерної рівності як визначальної демократичної цінності залежить від виховання, рівня культури і освіти особистості, які визначаються ступенем соціалізації. Ефективність виховного процесу впливає на адаптацію вищого навчального закладу (ВНЗ) до вимог гендерно-сприятливого середовища, його доступності та актуалізації через застосування інтерактивних освітніх технологій. У системі правового виховання та в його складовій – гендерному вихованні – успішно застосовується освітня технологія «Дебати» як інноваційна форма гендерно-рольової соціалізації молоді.

«Дебати» – інтелектуальне формально-рольове змагання (гра) в Британському (Світовому) форматі парламентських дебатів. Застосування дебатів в освітньо-виховному процесі дозволяє отримувати високий рівень соціалізації молоді, виховувати активних та компетентних громадян, які популяризують функціонування демократичних механізмів розвитку «відкритого суспільства».

Ключові слова: гуманізація вищої освіти, теорія гендеру, соціалізація, гендерне виховання, соціальні ролі, інформаційно-комунікативний обмін, освітня технологія «Дебати», відкрите суспільство.

Вступ. Ефективність застосування освітніх технологій та методик виховання, які утворюють новітній рівень навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах (ВНЗ), залежить від розуміння учасниками педагогічного процесу необхідності визначати та всіляко відстоювати пріоритет права особистості над правом колективу (спільноти) та держави (суспільства). Формування гендерно-сприятливого середовища у ВНЗ є першочерговим завданням з огляду на застосування політики демократичності та вільного вибору, автономності діяльності вищих навчальних закладів, що декларується новими редакціями законодавчих актів, які регулюють систему відносин в освіті, функціонування відкритого суспільства в цілому. Винятково в умовах толерантного ставлення до гострих суспільних проблем, які мають коріння в свідомому потуранні принципу гендерної рівності, з одного боку, та на войовничому несприйнятті негативних явищ, що мають місце в сучасному суспільстві (від сексизму, рабства, торгівлі людьми до проявів дискримінації при працевлаштуванні, доступу до використання соціальних прав тощо), з іншого боку, неможливо знайти опору для соціальної гармонії і балансу, суспільного розвитку. Полярні форми сприйняття такого соціального феномену, як гендер, проблем, пов'язаних із його існуванням у суспільстві, не дають можливості терміново зруйнувати стійкі стереотипи та забезпечити високий рівень суспільної моралі й застосувати його

в процесі виховання молоді. Ситуація потребує поступового інтегрування сучасних технологій виховання та освіти в процеси суспільного розвитку, роз'яснення і пропагування передового досвіду функціонування гендерного права, особливо в молодіжному середовищі студентської спільноти ВНЗ, що дозволяє очікувати на кардинальне поліпшення стану гендерних відносин у близькому майбутньому.

Актуальність порушеної теми полягає в необхідності інтегрувати гендерні цінності в реформування системи вищої освіти, яка триває в Україні і базується насамперед на гуманізації навчально-виховного процесу, забезпечити дотримання прав людини у ВНЗ з пріоритетом прав студентів як чоловічої, так і жіночої статі, тих, що мають родини (дітей), активізувати пошук нових шляхів для запровадження сучасного підходу до педагогічного вирішення проблем гендерного права.

Для молоді людини період навчання у ВНЗ – це підготовка до трудової діяльності, яка в найближчому майбутньому повинна стати для неї основним джерелом існування та засобом особистісної самореалізації. Гендерний підхід у питанні соціалізації вказує на рівність прав і можливостей для молодих людей, незалежно від статі, відповідно до потреб розвитку особистості.

Формування світогляду, що базується на ставленні до людини як до найвищої цінності, стимулювання гармонійного розвитку й прояву творчого потенціалу особистості в праці – основа гуманізації

сучасної освіти. Але вона може залишитися набором декларативних намірів, якщо на практиці не вживати заходів для поліпшення умов взаємодії викладача і студента, переведення студента на рівень активного суб'єкта навчального процесу, практичного застосування принципів гендерної рівності та права на повну самореалізацію особистості у ВНЗ. Проблема гуманізації системи освіти та підвищенню ефективності навчально-виховного процесу у вищій школі з акцентом на необхідності створення гендерно-сприятливого середовища присвячені наукові роботи і дослідження педагогів та психологів: С. Архангельського, Г. Балла, Е. Барбіної, І. Бежа, С. Гончаренка, І. Зязюна, А. Капської, А. Касьянова, Л. Міщик, Н. Ничкало, В. Носкова, В. Семиченко, Н. Чухим та ін. Аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок про те, що особистісні характеристики в контексті гуманізації освіти мають сприяти розкриттю творчого потенціалу студента, формуванню інтересів і мотивів його діяльності, вихованню потреб цілеспрямованої комунікативної взаємодії викладача і студента.

Метою статті є доведення значущості залучення студентів до вирішення актуальних проблем суспільного життя. Зв'язок нової інформації з раніше набутими знаннями потребує ефективної співпраці та взаємодії між науково-педагогічним колективом і студентами з врахуванням інтересів гендерно-чутливого середовища та застосуванням дієвих механізмів соціального партнерства.

Результати дослідження. Проблема молодіжної соціалізації нерозривно пов'язана з проблемою гендерних взаємостосунків. За більшістю означень, соціалізація особистості – це засвоєння людиною суспільного досвіду, суспільних норм і цінностей. Одним із основних складників соціалізації людини є засвоєння нею соціальних ролей. У соціальних ролях закріплені норми і правила соціальної поведінки у вигляді рольових експектацій, тобто нормативних вимог до виконання соціальних ролей [5, с. 141].

Саме в питанні закріплення норм та правил поведінки (публічної дії та публічної промови-спілкування) для успішної соціалізації, застосування системи знань, навичок та практичного досвіду найбільш ефективно діє інтерактивна технологія, що

базується на методиках рольових ігор, до яких відносяться й формальні дебати (Британський та Світовий формат парламентських дебатів). Учасникам дебатів відводяться ролі підтримки (урядова лінія) або спростування (опозиційна лінія) тієї чи іншої тези, проекту соціальних змін тощо. Дебати мають форму інтелектуальної гри, у якій беруть участь чотири команди по дві особи в кожній, визначені правила й порядок дебатування, обмежений час на промову тощо. Важливо відзначити, що одним із основних елементів дебатування є виконання функцій рольової гри, що передбачає дотримання гендерної рівності по відношенню до учасників дебатів. Дебатові під час гри виконує роль, яка моделює поведінку відповідальної та здатної приймати рішення особистості, що надає практичні навички лідерства. Рольова поведінка – це найважливіший вид соціальної поведінки, а соціальні ролі – це засіб входження особистості в групу, в соціум, форма соціальної адаптації та особистісного самовираження водночас. Особливості рольової соціалізації полягають не лише в застосуванні суспільних очікувань щодо соціальних ролей, а й у рольовому розвитку особистості, тобто формуванні психологічних ролей, як соціальних, так і особистісних, міжособистісних, характерних, життєвих тощо [5, с. 142].

Гендерно-рольова соціалізація – це засвоєння людиною гендерних ролей, суспільних очікувань щодо цих ролей, а також гендерний розвиток особистості, тобто формування психологічних характеристик, які відповідають гендерним ролям. Статеві та гендерні ролі мають надзвичайно велике значення для нормальної соціалізації особистості серед безлічі засвоюваних людиною ролей. Ці ролі тісно пов'язані з усвідомленням себе представником певної статі та нормативами поведінки, характерної для представників цієї статі. Статеві та гендерні ролі тісно пов'язані зі статевою та гендерною ідентичністю особистості [5, с. 142].

Для того, щоб процес успішної соціалізації молоді відбувався під впливом ефективних педагогічних методик у прийнятній (корисній та цікавій) формі, потрібно створювати штучні (ігрові) умови для виявлення особистісних комунікативних якостей (публічність, компетентність,

готовність до психофізичних випробувань, відповідальність, пов'язаних із перебуванням у стресовій ситуації публічного виступу тощо), які однаковою мірою притаманні як чоловікам, так і жінкам. Досвід проведення занять за освітньою технологією «Дебати» в процесі виховання учнівської та студентської молоді доводить дієвість такого підходу з метою популяризації гендерних принципів спілкування, ефективного вирішення завдань гендерно-рольової соціалізації.

Правовий аспект сучасного розуміння гендерних відносин базується на юридичному закріпленні рівноправного становища чоловіка і жінки. Сьогодні важливим акцентом є не лише створення умов в суспільстві для забезпечення рівності прав та свобод, а й передусім рівних можливостей чоловіків і жінок для самореалізації. Рівність можливостей (гарантій) – це система засобів і рівних фактичних умов розподілу й використання політичних, економічних, соціальних, культурних ресурсів і цінностей, що унеможливають дискримінацію та будь-які соціальні обмеження щодо статей, їх життєдіяльності та самовираження. На відміну від рівності прав, рівність можливостей є не стільки правовою, скільки соціально-економічною та культурною проблемою, проблемою умов, що породжують та транслюють гендерну нерівність, без трансформації яких неможливе реальне забезпечення рівності прав [5, с. 293].

Актуальною залишається проблема встановлення в системі вищої освіти, в конкретному вищому навчальному закладі, таких умов і можливостей для успішної соціалізації (самореалізації) студентського загалу, які дозволяють утверджувати функціонування гендерно-сприятливого середовища. Вивчення досвіду інтеграції гендерного підходу в національну систему освіти засвідчило, що цей процес здійснюється за двома стратегіями, умовно названими як “адміністративна”, що передбачає шлях реалізації ініціативи зверху вниз (від адміністрації вищого навчального закладу до викладачів та студентів), та “самодіяльна”, або “громадська”, тобто спрямована, навпаки, від студентів та викладачів до адміністрації ВНЗ. Зазначені підходи можуть поєднуватись, що передбачає найбільш успішну інтеграцію ВНЗ у прогресивний світовий освітній

простір, який базується на пріоритеті побудови гендерно-сприятливого середовища. Про педагогічні механізми застосування такого підходу зазначала Л. Міщик [2, с. 65], що вказує на необхідності гармонізації та збалансування пошуку шляхів вирішення проблеми та дозволяє творчо вирішувати питання застосування того чи іншого інтерактивного навчально-виховного інструментарію. Застосування освітньої технології «Дебати» може бути ініційованим як із боку адміністрації ВНЗ, так і з боку студентського активу, що є ознакою демократичності та гнучкості технології по відношенню до особливостей застосування й адаптації методики в конкретному освітньо-публічному середовищі.

Найбільш важливим елементом загальної стратегії запровадження гендерного підходу до навчально-виховного процесу є самодіяльний напрямок інтеграції гендерної проблематики, який проводиться окремими педагогами як інноваційна пропозиція. Одноосібно або у складі авторського колективу (команди проекту) розробляється програма спеціалізованого гендерного курсу, створюється відповідна база навчально-методичного забезпечення. Студентам пропонується взяти активну участь у роботі факультативу, дебатного клубу чи гендерної студії. Зазначений підхід із застосуванням інноваційних педагогічних ініціатив, на думку Л. Міщик [2, с. 67], дозволяє зацікавити науковою проблематикою теорії гендеру, відкрити нові горизонти для самореалізації студентської молоді та створити творчу необхідність у застосуванні набутого досвіду в процесі професійного становлення та реалізації як особистості. Розвиток дебатного молодіжного руху в університетському середовищі через створення дебатних клубів є ефективним компонентом виховного процесу, зорієнтованого на гендерну проблематику [6]. Освітня технологія «Дебати», як інтерактивна методика інтелектуально-рольової гри, дозволяє зосередитись на такій формі популяризації толерантності, гендерної рівності, яка поєднує в собі дотримання (декларативно-демонстративний спосіб) рівних можливостей студентів обох статей щодо участі в дебатному русі (участь у навчальних та змагальних заходах дебатних ініціатив), так і в контексті змістовного

наповнення дебатів, а саме – дебатування на актуальні теми розвитку гендерної культури в суспільстві, важливості сприяння гендерному паритету в повсякденному житті, тобто в процесі соціалізації особистості. Теми, які стають предметом дебатів, у процесі гри набувають особливого індивідуального сприйняття не тільки учасниками дебатного змагання, а й аудиторії зацікавлених осіб.

Оскільки гендерне право є складовою загальної концепції прав людини, виникає необхідність практичного застосування теоретичних знань, поєднуючи процес популяризації та актуалізації важливості наявності гендерно-сприятливого середовища та реалізації практичного впровадження структури гендерно-адаптованої соціалізації. Об'єднувальним елементом для поєднання теорії і практики виступає організований процес спілкування та комунікації, який у вищому навчальному закладі на тематично-фаховому рівні може бути представлений у формі активного застосування інтерактивних комунікаційних освітніх технологій, до яких належить і освітня технологія «Дебати» (як формально-рольова інтелектуальна гра).

Наукові дослідження й щоденні педагогічні спостереження свідчать, що чоловіки та жінки страждають від недосконалості міжособистісних стосунків, гендерної нечутливості у спілкуванні, тобто від низького рівня комунікативних компетентностей. На думку Л. Долинської та В. Черевко, комунікативна компетентність є інтегральною якістю особистості, яка синтезує в собі загальну культуру спілкування і її специфічні прояви в професійній діяльності [3, с. 109]. Застосування інтерактивних комунікативних технологій у сфері створення гендерно-сприятливого середовища у ВНЗ створює умови для успішного засвоєння учасниками засадничих принципів та категорій соціалізації, набуття практичних навичок успішного тематичного спілкування, інформаційно-комунікативного обміну. При цьому формування комунікативної компетентності студентів, невід'ємною складовою якої є гендерна компетентність, відбувається за тими ж закономірностями їхнього розвитку, за якими здійснюється процес соціалізації особистості взагалі. Соціалізація особистості студента охоплює всі сфери його життя, зумовлюючи вибір моделей поведінки, зокрема й гендерної.

Особливо важливо розвинути такі практичні навички, які дозволять позитивно сприймати власний досвід у сфері такого соціально-комунікативного феномену, як тематичне спілкування. Роль педагога (дебатного тренера, керівника дебатного клубу) у процесі створення штучних (формально-ігрових) умов спілкування полягає в тому, щоб зруйнувати наявні в суспільстві гендерні стереотипи, бути провідником нової культури мислення, відчуттів, поведінки, носія знань, етичних орієнтирів, творця гендерно-рівноправної системи взаємостосунків. Як зазначає Л. Міщик, педагог має бути готовим запропонувати нові способи спілкування, вийти за рамки консерватизму його змісту, у якому відбувається не тільки гальмування інтелектуальних і духовних потенцій особи молоді, але й кінець кінцем вони залишаються незатребуваними самим суспільством [3, с. 122].

Складні питання сприйняття та розуміння правових проблем, до яких відноситься й проблематика формування гендерно-чутливого середовища у ВНЗ (особливо у випадку спроби інтегрувати їх у суспільне оточення та територію місцевої громади або системи освіти), потребують практичного обслуговування у формі дискусії, що базується на демократичних принципах, порядку та правилах. Досліджуючи соціально-педагогічні аспекти застосування такої складової правової освіти, як гендерне право в середовищі вищого навчального закладу, Л. Міщик у своїй монографії «Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства «Факультет – громадська організація» (2006) звертає увагу на те, що спілкування в рамках комунікативного підходу припускає опору на механізми, що регулюють поведінку людей як учасників соціальних процесів, наявність між ними вербальних і невербальних контактів, передачу, сприйняття та інтерпретацію інформації, висуває аспекти відносин і інтеракцій на перше місце [3, с. 109]. Формалізовані дебати розглядаються як ефективна інноваційна освітня технологія, що базується на певних правилах, які розкривають задатки та можливості учасників інформаційно-комунікативного процесу. Основні з них розкрито в навчально-методичному посібнику «Використання освітньої технології “дебати” при навчанні

прав людини» Н. Боярського та С. Наумова [1], у якому авторам у доступній формі вдалося розкрити принципи та порядок ведення дебатів у Британському форматі парламентських дебатів. Серед тем, пов'язаних із гендерними стосунками та проблемами, що виникають під час їх розвитку, мають розвинену дебатну базу та практичний досвід дебатування можемо виокремити такі:

«Ця палата вважає, що в Україні забезпечено належне дотримання принципів гендерної рівності»;

«Ця палата запровадить обов'язкове вивчення навчального курсу “Теорія гендеру” в педагогічних ВНЗ України»;

«Ця палата створить умови перебування молодих матерів-студенток у ВНЗ»;

«Ця палата вважає “теорію гендеру” шкідливою теорією»;

«Ця палата створить умови для успішної соціалізації жінок-спортсменок».

Дебати як командно-рольова гра мають чітко визначені формати, тобто – загальні правила проведення гри (інформаційно-комунікаційний обмін через виголошення промов з аргументами та апонування їм). Найбільш прийнятним для студентського середовища форматом є Британський формат парламентських дебатів (БФПД) [1; 4; 6]. Знайти аргументи, які підтримують запропоновану резолюцію (тему гри), вибудувати переконливий “кейс” дебатів та викласти своє ставлення до проблеми в процесі формалізованої навчальної дискусії згідно з визначеною інтерпретацією дебатної гри – у цьому сутність та зміст практичних завдань для дебатерів. Як показує практика, в дебатній грі успішно реалізовується принцип гендерної рівності, оскільки якісно дебатують як представниці жіночої статі, так і представники чоловічої статі, чим створюють передумови для повсякденного застосування принципів гендерного права, створення гендерно-сприятливого середовища у ВНЗ через розвиток молодіжного дебатного руху, що на практиці доведено в процесі реалізації молодіжного проекту «Глухівський обрій: дебатний університет молодіжної активності (ДУМА) у 2013/2014 навчальному році.

Висновки. Академічно-традиційне середовище ВНЗ у наш час стикається з новим виглядом пізнавальної культури, для якої “людина, що репродукується”, не є

більше цікавою і значущою. Сьогодні набагато важливіше мати справу з “людиною, що творить”, і самому бути таким на шляху реалізації права на успіх в житті. Важливим важелем на шляху такого суспільного сприйняття процесу соціалізації особистості є забезпечення гендерно-сприятливого середовища в ВНЗ. Серед завдань, необхідних для втілення такого підходу до виховання, теоретик педагогіки А. Мудрик виділяє три групи: природно-культурні, соціально-культурні, соціально-психологічні завдання. До природно-культурних належать: досягнення тілесного ідеалу, закріпленого культурою, у якій живе людина; засвоєння елементів етикету, символіки, пов'язаних із тілом та статево-рольовою поведінкою; розвиток та реалізація фізичних і сексуальних задатків; здоровий спосіб життя. Під соціально-культурними завданнями розуміють пізнавальні, моральні, ціннісні орієнтації індивіда, включення їх до певного рівня соціальної культури, оволодіння сумою знань, умінь і навичок, необхідного рівня сформованості цінностей, у якій превалює пріоритет прав людини (гендерного права зокрема). Соціально-психологічні завдання – це становлення самосвідомості особистості, її самовизначення в щоденному житті та на перспективу, самореалізація і самоствердження [2, с. 103]. Ефективним механізмом формування суспільного сприйняття необхідності реалізації зазначеного комплексу завдань у кожному окремо взятому ВНЗ є освітня технологія «Дебати», яка у формі інтелектуально-рольової гри за умови утворення громадської платформи (поєднання зусиль університету, громадського сектора суспільства та місцевих владних установ) соціального партнерства стає успішною школою особистісного зростання молоді, набуття професійних компетенцій практичного публічного спілкування на актуальну тематику. Зробити процес соціалізації успішним як на індивідуальному, так і на груповому (колективному) рівнях – означає створити умови для подолання людської несприятливості, пасивності при відстоювання власних гендерних прав та свобод за допомогою освітньої технології «Дебати». Відомий французький письменник В. Гюго ще в XIX столітті зробив геніальний висновок: «Не перемагати, а переконувати – ось що є гідним слави!» [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярський Н. Використання освітньої технології «дебати» при навчанні прав людини : [навчально-методичний посібник] / Н. Боярський, С. Наумов – Київ : ТОВ «Інтерсервіс», 2009. – 130 с.
2. Міщик Л. І. Теоретичні основи інтеграції гендерного підходу у професійній підготовці студентів : [монографія] / Л. І. Міщик. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – 144 с.
3. Міщик Л. І. Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства «факультет – громадська організація» : [монографія] / Л. І. Міщик, Т. П. Голованова, В. В. Васильєва. – Запоріжжя : Просвіта, 2006. – 220 с.
4. Масютіна М. Навчаємось дебатовати : [навчально-методичний посібник] / М. Масютіна, М. Сіряк, Г. Кудряшова. – Бердянськ : Видавець Ткачук О. В., 2010. – 202 с.
5. Основи теорії гендеру : [навчальний посібник] / В. П. Агєєва [та ін.]. – К. : «К.І.С.», 2004. – 536 с.
6. Твій помічник у дебатному клубі : [методичний посібник] / І. Бобришев [та ін.]. – Івано-Франківськ : ВМГО «Федерація дебатів України», 2014. – 80 с.

Любимый Владимир

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ «ДЕБАТЫ» В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ГЕНДЕРНО-БЛАГОПРИЯТНОЙ СРЕДЫ В ВУЗ

Восприятие гендерного равенства как основополагающей демократической ценности зависит от воспитания, уровня культуры и образования личности, которые определяются степенью социализации. Эффективность воспитательного процесса влияет на адаптацию высшего учебного заведения (ВУЗ) к требованиям гендерно-благоприятной среды, его доступности и актуализации через применение интерактивных образовательных технологий. В системе правового воспитания и в его составляющей – гендерное воспитание – успешно применяется образовательная технология «Дебаты» как технология гендерно-ролевой социализации молодежи.

«Дебаты» – интеллектуальное формально-ролевое соревнования (игра) в Британском (Мировом) формате парламентских дебатов. Применение дебатов в образовательно-воспитательном процессе позволяет получать высокий уровень социализации молодежи, воспитывать активных и компетентных граждан, которые популяризуют функционирования демократических механизмов развития «открытого общества».

Ключевые слова: гуманизация высшего образования, теория гендера, социализация, гендерное воспитание, социальные роли, информационно-коммуникативный обмен, образовательная технология «Дебаты», открытое общество.

Liubyvyi Vladimir

USING “DEBATE” AS EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN THE PROCESS OF FORMING GENDER ENABLING ENVIRONMENT IN HIGHER EDUCATION

In the research work carried out successful attempt to build a logical chain of the inductive-based research relationships. Legal education plays an important role in the process of the young persons' socialization. The formation of the gender culture is the important part of the legal education. «Debate» as educational technology is very useful in this process. The components of gender-friendly environment are: the promotion of gender values; the declaration of the importance of the men's and women's equal rights; making the conditions for the equal opportunities for individual development in the society; access to the conditions of the intellectual grow and personal fulfillment.

«Debate» as the educational technology allows participate on an equal right both men and women. Debate's topics are usually very important for participants and the audience.

The author of the article comes to the conclusion that the «Debate» as educational technology helps to form gender-friendly environment among the students.

Key words: the humanization of the higher education, gender theory, socialization, gender education, social roles, «Debate» educational technology, open society.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, професорка Л.І. Міщик.
Матеріал надійшов до редакції 28.08.2014 р.*

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА: МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД

УДК 371.14

Світлана Губіна ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР ГЕНДЕРНОЇ ЧУТЛИВОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто питання впровадження гендерного підходу в освітню діяльність інститутів післядипломної педагогічної освіти на підставі дослідження, проведеного серед вчителів початкових класів під час їх навчання на курсах підвищення кваліфікації

Ключові слова: гендерна освіта, гендерна чутливість, гендерний підхід, педагоги, підвищення кваліфікації.

Вступ. Згідно із законом України «Про освіту», метою освітньої галузі «...є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого вибору...» [3, с.13]. Маємо сумнів у тому, що процес навчання в загальноосвітніх школах України сприяє закріпленню у свідомості учнів та учениць вищевказаних демократичних принципів. Мова йде тільки про один аспект діяльності шкіл, а саме про відсутність гендерних підходів у навчанні й недотриманні принципу гендерної справедливості в навчально-виховному процесі. Отже, проблема гендерної освіти, а й відповідно, впровадження гендерного підходу у зміст навчання та виховання учнівської молоді, не посіла належного місця у змісті середньої освіти, а домінантні традиційні гендерні настанови та орієнтації не відповідають викликам часу.

У сучасних умовах зростає важливість гендерної обізнаності та гендерної чутливості вчителів ЗНЗ, оскільки вони безпосередньо взаємодіють із дітьми, їх батьками та родичами та мають можливість впливати на створення гуманних гендерноспрямованих стосунків. Впевнені, що саме через систему післядипломної педагогічної освіти можна впливати на рівень розвитку гендерної чутливості та гендерної толерантності вчителів шкіл як демократичних стратегій мислення.

Багато українських учених присвятили свої роботи вирішенню проблем у системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні, наприклад, А.І. Кузьмінський, І.Д. Лушніков, Н.Г. Протасова. Напрями ідейно-політичного виховання педагогічних кадрів у системі післядипломної освіти

висвітлюються у фундаментальних працях А.Н. Алексюка, М.І. Кондакова, С.В. Крисюка та ін. Питання організації самоосвіти педагогічних кадрів порушуються в працях С.П. Архипова, В.М. Короля, Л.І. Прокопенко. Підготовка фахівців до реалізації гендерного підходу в професійній діяльності, формування гендерної культури студентів ВНЗ, умови впровадження гендерного підходу у ВНЗ також знайшли відображення в наукових дослідженнях С.М. Гришак, І.В. Іванової, І.С. Мунтяна та інших. Науковці, зокрема, Т.О. Дороніна, О.М. Кікінежді, В.П. Кравець, О.А. Луценко, О.М. Любарська, О.С. Цокур, звертають увагу на потребу підготовки кадрів, які володітимуть методикою та технологією здійснення гендерного виховання.

Але за вирішення проблем впровадження гендерної компоненти в систему підвищення кваліфікації педагогічних працівників з метою підвищення рівня гендерної обізнаності педагогів не дуже часто беруться сучасні дослідники, тому цю тематику можна віднести до найменш розроблених у дослідженнях українських учених.

Наше дослідження ставить за мету здійснення аналізу гендерних уявлень учителів початкових класів та обґрунтування умов підвищення гендерної чутливості вчителів на підставі отриманих даних.

Результати дослідження. Формулювання певних теоретичних узагальнень стало можливим після збирання інформації, яка має емпіричний характер. Далі, спираючись на отримані дані, ми опрацьовували їх аналітично й представили систематизовані результати у вигляді певної теорії. Для обробки та інтерпретації отриманих даних використовувалися методи кількісного і якісного аналізу. Анкети для опитування розроблені харківською дослідницею

О. Плахотнік.

Дослідження проводилось серед учителів початкових класів, які навчалися на курсах підвищення кваліфікації на базі КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти». Вибір цієї категорії педагогів обумовлений тим, що з перших років перебування в школі саме через учителів початкових класів на дітей починає впливати так званий “прихований навчальний план”, який, на нашу думку, закріплює гендерне бачення навколишньої дійсності, отримане дітьми в сім'ях. Опитуванням було охоплено 47 педагогічних працівників. Із них жінок 100%.

Анкетування проводилось у двох групах учителів початкових класів. У групі А вчителям не викладалась тема «Гендерний

вимір в освіті». Група Б складалася з учителів, яким ця тема була прочитана. Через опитування ми вирішили в'яснити, чи впливає гендерна просвіта на рівень обізнаності вчителів початкових класів та якість засвоєння і відтворення гендерних знань. Слід відмітити, що в КВНЗ «ХАНО» тема «Гендерний вимір в освіті» включена майже в усі навчальні програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Питання для опитування – це 14 стверджень, із якими вчителям пропонувалося погодитись або не погодитись. 10 питань із них – формулювання усталених стереотипів, 3 питання – гендерно-егалітарні твердження, 1 питання сформульовано у формі, прямо протилежній одному зі стереотипів.

Таблиця 1

Результати опитування

	Згодні (%)		Згодні / не згодні (%)		Не згодні (%)	
	А	Б	А	Б	А	Б
1. Усі професії розподіляються на “чоловічі” та “жіночі”	9	13	74	50	17	37
2. Головне для жінки – бути гарною матір'ю	39	33	39	42	22	25
3. Коли жінка може заробляти більше, ніж чоловік, то всю хатню роботу та догляд за дітьми має роботи чоловік	13	21	31	46	56	33
4. Жінці освіта та кар'єра потрібні не менше, ніж сім'я	56	71	31	21	13	8
5. Жінка повинна працювати нарівні з чоловіком	4	21	22	25	74	54
6. Заміжня жінка не повинна працювати	4	0	17	17	79	83
7. Жінка має сама обирати або кар'єру, або сім'ю	74	92	17	4	9	4
8. Жінка має піклуватись про свою родину, а державними справами нехай займається чоловік	13	4	48	29	39	67
9. Чоловіки – кращі керівники, ніж жінки	4	4	9	29	87	67
10. Стать дитини визначає, про що з ним/нею говорити, чим займатися, що дарувати	57	42	26	29	17	29
11. Для дівчинки більш важливо бути охайною, ніж для хлопця	0	8	26	8	74	84
12. Грубість менше пробачається дівчатам, ніж хлопцям	13	8	13	21	74	71
13. Дівчата більш схильні до вивчення гуманітарних дисциплін, а хлопці – до точних наук	26	13	4	25	70	62
14. Дівчат треба готувати до ролі матері-господарки, а юнаків – до професії, що забезпечить сім'ю матеріально	31	21	47	68	22	13

Аналіз результатів доводить, що подібності думок учителів обох груп стосувались стереотипних поглядів, пов'язаних із відмінностями у змісті праці статей, виконанням соціальних ролей. 31% респондентів групи А та 21% респондентів групи Б визнають і надалі характерними для дівчаток роль господині-матері, а для хлопчиків – роль захисника та годувальника сім'ї.

Більш гендерно-упередженими (57%) виявилися вчителі групи А, на відміну від учителів групи Б (42%), щодо дотримання різних стратегій спілкування з дітьми різної статі й ставлення до них. А близько 37% учителів із групи Б не згодні з поділом

професій на “чоловічі” і “жіночі”, тоді як таких учителів із групи А всього 17%.

Спільним у поглядах більшості вчителів обох груп виявлено егалітарний характер ставлення до необхідності освіти та кар'єри як для жінок, так і для чоловіків (група А-56%, група Б-71%), до можливості жінок обирати або кар'єру, або сім'ю (74%-92%). Але ж сучасну тенденцію до праці жінки нарівні з чоловіком підтримала меншість респондентів (4%-21%). У свідомості тільки 4% респондентів, як із групи А, так і з групи Б, зафіксований стереотип домінантної ролі чоловіка та підлеглої – жінки.

Наявність гендерної обізнаності у

вчителів підтверджується ще й тим, що близько 70% респондентів з обох груп не схильні більшою мірою вибачати прояви агресії з боку хлопців, ніж дівчат та не вважають, що дівчата мають бути охайнішими за хлопців.

Цікавим виявився той факт, що 70% респондентів групи А не поділяють диференційованого підходу щодо здібностей дівчаток до гуманітарних, а хлопчиків — до природничих наук. А в групі Б виявилось аж 25% педагогів, які не змогли визначити своє ставлення щодо здібностей дівчат і хлопців. Також 87% респондентів групи А не погодилися з тим, що чоловіки - кращі керівники ніж жінки. А в групі Б навіть після проходження спецкурсу підтримка такої точки зору виявилось аж 67%.

Про гендерний дисбаланс свідомості вчителів початкових класів говорять дані стовпчика таблиці 1 «У чомусь згодні, у чомусь не згодні». 74% вчителів групи А та 50% вчителів групи Б не змогли визначити своє ставлення щодо поділу професій на “чоловічі” та “жіночі”, щодо необхідності готувати дівчат до ролі матері-господарки, а юнаків – до професії, що забезпечить сім’ю матеріально (47% респондентів групи А та 68% учасниць опитування групи Б), щодо наявності дихотомії сімейних та соціальних ролей чоловіків та жінок (група А – 48%, група Б – 29%).

Отже, можна констатувати, що більшість педагогів знаходяться під значним впливом традиційних поглядів на взаємини статей, поділ сімейних та соціальних сфер діяльності, статеві стереотипи залишаються доволі поширеними серед педагогічних колективів, переважно жіночих за складом. Більшість учителів початкових класів залишаються невизначеними у власних гендерних орієнтаціях. На нашу думку, це стає на заваді впровадженню гендерних підходів у навчально-виховний процес.

Також виявлено позитивний вплив інформаційного середовища на формування гендерних уявлень жінок-педагогів, помітну гендерну дестереотипізацію образів хлопців та дівчат, чоловіків та жінок. Високий відсоток учителів (група Б), не згодних із стереотипами, тих, що підтримують егалітарні погляди, доводить результативність гендерної просвіти педагогів, незважаючи на її невеликий обсяг в межах дослідження.

Успішність процесу подолання гендерних стереотипів та підвищення гендерної чутливості педагогів потребує комплексного

впровадження гендерної складової у всі галузі освіти, в тому числі і в систему післядипломної педагогічної освіти. Для цього необхідно вивчати міжнародний досвід використання гендерно-чутливих освітніх технологій під час навчання дорослих. Навчальні програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників мають враховувати гендерний аспект, незалежно від того, яку кваліфікаційну категорію має педагог та який предмет викладає. В змісті освітньої діяльності системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників слід передбачити реалізацію міждисциплінарного підходу у викладанні тем гендерного характеру.

Підвищення якості гендерної освіти та гендерної компетентності педагогів неможливе без забезпечення інформаційно-аналітичної бази освітньої діяльності інститутів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, а інформаційно-комунікаційні технології мають стати платформою впровадження гендерної компоненти в систему післядипломної педагогічної освіти.

Інтеграційна гендерна стратегія має знайти вираження в організації та проведенні в міжтестастійний період тематичних і фахових семінарів, конференцій, спецкурсів для педагогів; у створенні творчих тимчасових колективів (ТТК) серед педагогічних працівників, що будуть займатися дослідженням гендерних проблем.

Учителів необхідно заохочувати до написання й публікації матеріалів гендерного характеру в різних наукових і популярних виданнях, до надання на виставки-презентації педагогічних ідей та технологій методичних розробок, дидактичних та наочних матеріалів, комп’ютерних програм, робочих зошитів, навчально-методичних посібників тощо, які будуть спрямовані на впровадження в зміст шкільної освіти ідей партнерства та гендерної рівності без нав’язування традиційних стереотипів, що сприятиме оптимізації гендерного навчання та виховання дітей, підлітків та молоді в Україні.

Оскільки гендерна освіта не тільки надає певний обсяг знань, але й змінює стереотипи поведінки й мислення, слушним стає використання нових методик навчання. Основною формою роботи з дорослими мають стати діалогічні та полілогічні обговорення, зокрема тренінги, ділові та

рольові ігри, дискусії тощо. Це не відмінняє класичної лекції, але осучаснює її, збільшує можливість впливу навчального матеріалу на світосприйняття педагогів. Викладання гендерної тематики вимагає систематичного застосування інтерактивних освітніх технологій, що розширює межі обміну досвідом.

Висновки. Виходячи з вищевказаного, внесення гендерної компоненти у зміст та

організацію навчального процесу у сфері післядипломної педагогічної освіти буде сприяти формуванню егалітарної свідомості педагогів, особистості, вільної від гендерних стереотипів та упереджень за ознакою статі, здатної комфортно вписатись у концепцію демократичного суспільства. А комплексне впровадження гендерного підходу в освітню площину забезпечить інтеграцію нашої країни в європейську та світові спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голованова Т. П. Теорія і практика формування гендерної рівності студентської молоді : [монографія] / Т. П. Голованова. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2007. – 338 с.
2. Кравець В. П. Гендер у педагогічній парадигмі вузівської системи : виклики та відповіді / В. П. Кравець // Українознавчий альманах. – Випуск 4. – С. 113-118.
3. Освіта в Україні. Збірник нормативних актів. – Харків : «Світ-Прес», 1999. – 256 с.
4. Созаев В. Гендерная теория как фактор формирования гендерной компетентности в культурологическом образовании школьников / В. Созаев // Известия РГПУ им. А. Герцена. – № 33 (73) : Аспирантские тетради. Ч. I. (Общественные и гуманитарные науки). – СПб. : 2008. – С. 426-429.

Губина Светлана

ПРАКТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ГЕНДЕРНОЙ ЧУВСТВИТЕЛЬНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

В статье рассмотрены вопросы интеграции гендерного подхода в образовательную деятельность институтов последипломного педагогического образования; представлены результаты исследования, проведенного среди учителей начальных классов во время их учебы на курсах повышения квалификации.

Ключевые слова: гендерное образование, гендерная чувствительность, гендерный подход, педагоги, повышение квалификации.

Gubina Svetlana

PRACTICAL MEASUREMENT OF GENDER SENSITIVITY OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The article considers the integration of gender approach into the educational activities of the postgraduate education institutes based on research conducted among primary school teachers during their refresher courses.

Keywords: gender education, gender sensitivity, gender mainstreaming, teachers, advanced training

*Рецензент: докторка педагогічних наук, професорка О.М. Іонова.
Матеріал надійшов до редакції 20.10.2014 р.*

УДК 37.091.12:36-051:17.023.32:364.2

Юлия Савельева

ФИЛОСОФСКОЕ ПОНЯТИЕ СЕМЬИ КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА КОМПЕТЕНЦИЙ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

В статье рассмотрены важность корректного использования философской составляющей теоретического конструкта “семья” в деятельности социального педагога, а также особенности трансформации этого конструкта в пространстве философской мысли СССР и СНГ XX века. Проведено критическое осмысление объема и содержания понятия “семья”, изложенного в наиболее значимых энциклопедиях и словарях рассмотренного периода. Прослежены эффекты существенных свойств, связей и отношений феномена семьи, отображенные в понятии, к общественным процессам. Выявлена проблема неспособности рассмотренного концепта адекватно отразить все существующие формы семьи.

Ключові слова: социальный педагог, понятие, семья, родство, взаимодействие, обязанности.

Введение. Несмотря на то, что семья является одним из основных объектов

социально-педагогической деятельности, философскому аспекту этого вопроса в системе подготовки социальных педагогов Украины уделяется недостаточно внимания. Одна из причин тому – отношение к семье как изначально не философской категории, о чем свидетельствует анализ словарей и энциклопедий философского знания. В то же время мудрые подходы к разрешению проблем семьи требуют глубоких критико-аналитических способностей и широты мировоззрения социального педагога. Все это в конечном результате имеет непосредственную связь с эффективностью семейной политики страны. Из последних научных разведок в сфере теории и практики семьи особый интерес представляет широкомасштабное четырехлетнее исследование «FamiliesAndSocieties – Changing families and sustainable societies: Policy contexts and diversity over the life course and across generation» (Семьи и общества – изменяющиеся семьи и устойчивые общества: политический контекст и разнообразие на протяжении жизненного цикла и через поколения), начавшееся в 2013 году в европейских странах [12]. Основная цель проекта – исследование разнообразия форм семьи в Европе с тем, чтобы сравнить существующую семейную политику с реальными изменениями семьи и в дальнейшем разработать политику, основанную на научных доказательствах.

Однако в украинских реалиях в профессиональной деятельности социального педагога относительно семьи, наряду с современными практиками, достаточно часто реализуются патриархально-традиционные и консервативные подходы, основанные на идеологизированной советской философии предыдущего столетия. В связи с этим оправданным представляется рассмотрение соответствующей философской литературы указанного периода с целью ее критического анализа, выявления потенциальных угроз сохранения таких традиций и возможного дальнейшего усовершенствования украинской просемейной политики.

Целью научного поиска, проведенного в рамках данной статьи, стал детальный анализ философской интерпретации понятия “семья” в его развитии в течение XX века, а также выявление эффектов (реальных и потенциальных) этих модификаций.

Объектом данного исследования стало понятие “семья” в изложении философских русскоязычных энциклопедий и словарей XX в. Предмет исследования – существенные свойства, которые фиксировали философы, отражая данный концепт. Анализ дефиниции в ретроспективе позволил проследить изменения существенных свойств, связей и отношений изучаемого объекта в его противоречивом развитии.

Методологической базой исследования стали труды философов из числа наиболее известных русскоязычных энциклопедий и словарей СССР и СНГ XX века.

Результаты исследования. В ходе проведенного анализа выяснилось, что понятие “семья” попадает в содержание фундаментальных философских трудов советского периода с 50-ых годов XX века. Так, «Краткий философский словарь» 1952 г. издания вводит в свое обозрение развернутые сведения, посвященные понятию “семья”. Эта традиция была сохранена и на далее – каждое последующее десятилетие ознаменовано включением определения семьи в российские философские энциклопедии и словари.

Данный факт является, скорее всего, свидетельством отводимой категории “семья” позиции в философском дискурсе. Несмотря на то, что семья представляет собой одну из сфер человеческого бытия, в контексте философского знания данный сигнификат имеет тенденцию занимать преимущественно маргинальные позиции.

Ниже приводим содержание понятия “семья” согласно источникам, использованным в данном исследовании.

В «Кратком философском словаре» (1952 г.) семья – это «исторически изменяющаяся форма организации совместной жизни людей обоего пола» [3, с. 456-458].

В «Философской энциклопедии» (1967 г.) семья – это «...отношение между мужем и женой, родителями и детьми...» (Маркс К. и Энгельс Ф., Соч., 2 изд., т.3, с. 27), основанное на браке или кровном родстве; имеющее исторически определенную организацию социальное объединение, члены которого связаны общностью быта, взаимной моральной ответственностью и взаимопомощью» [9, с. 578-581].

В «Кратком словаре по философии» (1979 г.) семья – «это группа людей,

соединенных узами родства (по браку, крови и т.п.) и выполняющая определенные социальные функции, обусловленные данным способом производства» [2, с. 284-285].

В «Философском энциклопедическом словаре» (1983 г.) семья – «это основанная на браке или кровном родстве малая группа, члены которой связаны общностью быта, взаимной моральной ответственностью и взаимопомощью» [8, с. 602-603].

В «Новейшем философском словаре» (1998 г.) семья – «это основанное на браке или кровнородственных отношениях объединение людей, связанное хозяйственно-бытовой общностью и взаимной ответственностью, первичная институционализируемая социальная форма совместной жизни людей» [6, с. 561-562].

На данном примере перечня понятий мы находим подтверждение тому, что понятие семьи является многомерным, а вопрос универсального понятия семьи остается открытым. Авторы, исследовавшие понятие семьи, сходятся во мнении, что, как и в случае с любым концептом, невозможно определить единственное полное и завершенное понятие, потому что оно, как и все остальные сигнификаты, всегда находится в развитии и идеологически ориентировано. Английский социолог Katherine Allen, в частности, отмечает: «Наши предположения, ценности и чувства формируют ... выводы, которые мы делаем. Наше понимание семейных процессов и структуры семьи находятся под влиянием нашего семейного опыта, жизни тех, кого мы изучаем, и того, насколько ясно мы мыслим и предельно четки в своих объяснениях» [11, с.4-12]. Неизбежные идеологические разногласия в результате отражаются на определении семьи, которое обусловлено доминирующими теоретическими концепциями, историей, культурой и даже ситуацией.

Как мы видим из приведенных выше понятий, различные исторические эпохи накладывали на понятие семьи свой отпечаток, хотя центром в понятии семьи XX века была группа с выстроенной внутренней иерархией между ее структурными компонентами. В качестве базиса понятия исследователи использовали такие конструкты, как совместная жизнь, социальное объединение, группа людей, малая группа, объединение людей, социальная форма.

Особо хотелось бы остановиться на понятии семьи «Краткого философского

словаря» (1952 г.), так как его корректность можно оценить неоднозначно. Определение семьи как «исторически изменяющейся формы организации совместной жизни людей обоего пола» с одной стороны, позволяет включить в нее самое широкое многообразие форм семьи, а с другой – позволяет отнести к данному понятию также людей из одной общины или места проживания. То есть не обозначено нечто специфическое, свойственное только семье.

Точкой соприкосновения большинства определений семьи есть акцент на законном (брачном) союзе, а также на кровном родстве. Из этого можно сделать вывод, что регистрация брака, т.е. юридический характер семейных отношений, является обязательным для советской семьи и семьи СНГ XX века. Единственный концепт, который обошелся без упоминания этого существенного компонента – «Краткий философский словарь» (1952 г.). Примечательно то, что в статье к определению, данному «Философской энциклопедией» (1967 г.), утверждается следующее: «Победа коммунизма приведет к дальнейшему развитию семейных отношений... Регистрация брака утратит юридический характер. Семейные отношения окончательно очистятся от материальных расчетов и будут целиком строиться на чувствах взаимной любви и дружбы» (Программа КПСС, 1961, с.65)» [7, с. 580]. Но еще только стремящемуся к коммунизму советскому обществу XX века было присуще негативное отношение к незарегистрированным отношениям мужчины и женщины, осуждение связей без юридической составляющей. При этом явление называемого в обиходе «гражданского брака» все же имело место. Частым оправданием последнему выступали те же аргументы, которые фигурировали в Программе КПСС, а именно – вера в искренность чувств, как более весомый довод прочности отношений. На сегодня призывы к сохранению идеала семьи, основанного на браке, не может не подвергаться критике, особенно в тех обществах, где узаконен только один формат брака – гетеросексуальных мужчины и женщины. Потенциальный эффект сохранения понятия, содержащего опору на брак, извращает картину семейных отношений в обществе, не учитывая тех, кто создал семью, не зарегистрировав брака

(ввиду собственного нежелания или невозможности регистрации). Равным образом это дискриминирует подобные союзы отказом в защите и поддержке со стороны государства, в противовес семьям, имеющим узаконенные отношения.

Кровное родство членов семьи, как обязательное свойство данного понятия, также отражает дух собственного времени, его качественную специфику. Усыновление детей во времена СССР, и в большинстве случаев до сегодняшнего дня в странах постсоветского пространства, было редким явлением, и имевшие место случаи “прятались” за узаконенной тайной усыновления. Этим фактом скрывалось, в том числе, отсутствие кровного родства, которое лишало бы подобные отношения “семейственности”, а значит, снимало бы статус, позволяющий государству опека́ть их соответствующим семье образом. К концу XX века возникли новые разновидности института родительства – взятия детей под опеку, приемное и суррогатное родительство. Все это служит основанием необходимости расширения понятия семьи. Количество семей, прибегающих к услугам репродуктивных технологий с использованием донорских половых клеток, а значит, не имеющих между собой кровного родства родителей и детей, стремительно растет. И вновь, как в любой ситуации с отставанием понятия от явления, в сфере вспоможения тем, кто отчаялся почувствовать себя полноценной семьей, имеют место недоразумения, споры о приемлемости и даже криминальные прецеденты. Причина этому – незаконные, согласно понятию семьи, отношения в треугольнике между кровными суррогатными родителями, некровными родителями-воспитателями и рожденными с использованием новых репродуктивных технологий детьми. При этом мало внимания уделяется тому факту, что устранение признака кровного родства из понятия семьи есть шансом ощутить преимущества семейной жизни тем людям, которые попадают за пределы сферы семьи по не зависящим от них причинам. В данном случае цена вопроса – это повышение качества и ценности человеческой жизни, появление нового смысла и целей в каждом отдельном случае усыновления и обретенного родительства. Кроме множества достоинств данного явления на

индивидуальном уровне, подобная практика имеет позитивные эффекты для общества и государства в целом.

Еще одной часто упоминаемой чертой исследуемых понятий семьи выступает указание на ее социальный характер. Исключение составили «Краткий философский словарь» (1952 г.) и «Философский энциклопедический словарь» (1983 г.), не обозначив в понятии данный признак. В то же время в развернутой статье к термину последнего источника отображена социальная природа семьи.

Отдельный акцент на социальном характере семьи и выполнении семьей социальных функций сделан в «Кратком словаре по философии» (1979 г.). Последующее детализирование в виде утверждения: «Семья – это не биологическое (как утверждают буржуазные социологи), а общественное образование. Она является социальной ячейкой общества» [2, с. 284] хорошо демонстрирует идеологически-ориентированный подход к определению. Эту же тенденцию отмечаем в «Философской энциклопедии» (1967 г.), где критикуется сосредоточение капиталистической семьи на внутренних интересах и чисто семейных проблемах в противовес ориентации на интересы общественные. Последние являлись прерогативой советской семьи, которая «освобождена от власти частной собственности». Эти акценты выступают очередным подтверждением тому, что понятие формируется с учетом социального контекста и политики, и в значительной степени является ситуативным.

Ударение на выполнение семьей социальных функций, обозначенное в понятии семьи в «Кратком словаре по философии» (1979 г.), означает существование достаточно жесткого контроля государства за семейными отношениями и тем, как выполняются важные для общества функции. Основы законодательства СССР о браке и семье были утверждены немногим ранее – в 1969-1970 гг. [7] под влиянием соответствующих социальных преобразований. С этого времени государству делегируются многие существенные функции семьи, спектр которых в дальнейшем только расширяется. Так, семья уже не обременена обязательствами по уходу за престарелыми и больными, “уступила” государству

воспитание детей и молодежи, создание условий для отдыха. Законность родства между членами семьи, в т.ч. статус детей и передача права собственности, связи между семьей и обществом определяются семейным законодательством страны. В случае неполной семьи государство часто предлагает различные формы поддержки, в результате чего семья может попадать в зависимость и терять собственную самодостаточность. Если в семье обнаруживаются случаи недолжного обращения с детьми и использования детского труда, законодательством закреплена ответственность общества, которая является выше семейной. Постигание значимости последствий привнесения в понятие семьи таких масштабов государственного вмешательства, скорее всего, позволит противостоять губительной для семьи потере саморегуляции и автономности. В условиях, когда значительная часть человеческих потребностей, ранее сконцентрированных на возможностях, обеспечиваемых только семьей, реализуется другими институтами, все более явственной становится утрата смысла существования семьи того времени.

Историческая обусловленность организации семьи отмечается в более ранних философских энциклопедиях – 1952, 1967 и 1979 гг. Тем не менее, все остальные сопроводительные статьи к понятиям описывают изменения форм семьи в ходе истории, отмечая взаимосвязь между первой и второй. А в «Философском энциклопедическом словаре» (1983 г.) отмечается, что изменения семьи, вслед за развитием экономического базиса общества, все-таки не имеют прямолинейного характера, а прогресс семьи обладает относительной самостоятельностью [8, с. 602].

Понятие семьи, как уже отмечалось ранее, находится в процессе постоянного развития, и это особенно хорошо прослеживается во времени. Так, согласно «Краткому философскому словарю» (1952 г.) и «Философской энциклопедии» (1967 г.), семья выступает объединением, состоящим из “людей обоего пола” и “одного мужа и одной жены”, соответственно. То есть обозначены пол и количество лиц, образующих семейный союз. В более поздних определениях эта особенность не фиксируется, но взамен использована ссылка на брак, в определении которого закладывался факт гетеросексуальности

брачующихся. Тем не менее, отсутствие данного акцента в определении семьи позволяет трактовать его как толерантное по отношению к союзам, представленным более, чем одним мужем / женой, и однополым партнерством. Последнее явление, по утверждению исследователей квир-семей [4, с. 18], хоть и завуалировано, но существовало в ландшафте общественной и частной жизни во все времена, в том числе в СССР. На современном этапе развития человечества указание количества партнеров и их пола постепенно исчезает из определений семьи. Значимость такого “упущения” для общественных процессов наглядно демонстрируется спорами вокруг феномена “нетрадиционных” семей, состоящих из представителей одного пола. Это лишний раз доказывает тот факт, что понятия не только выражают смысл, но и ценности. Традиционно настроенную часть общества не устраивает потенциальный эффект такого видоизменения понятия. Контраргументом при этом выступает биологическая, с точки зрения традиционалистов, неадекватность и конфликт с важнейшей – репродуктивной – функцией семьи. Но реалии опровергают гипотезу о несостоятельности однополых партнерств иметь детей и, прежде всего, распространением практики усыновления детей и использования вспомогательных репродуктивных технологий. Тем не менее, «цепляясь» за само понятие и за якобы биологическую несостоятельность союза, представленного однополыми партнерами, поборники традиционной семьи продолжают баталии за дефиниции. Такой фокус внимания на понятии, которое идет вслед за явлением, и непринятие явлений уже существующих, указывает на значимость понятия как такового. Не только описывая, но, по сути, нормируя, оно, с одной стороны, облегчает жизнь обывателя, а с другой, в случае несовпадения понятия с реальностью, ставит его перед дилеммой: принимать новое или ему противиться. Различный тип мировоззрения и культуры представителей одного и того же общества создает ситуацию проблемного восприятия социальной реальности – уже модернизированной и измененной и, в то же время, являющейся носителем устаревших понятий. Имеет место непонимание того, что акцентуация пола лиц в понятии семьи не приведет к исчезновению феномена однополых, на

сегодня “нетрадиционных”, семей. Современное гетеронормативное общество и государство отказываются считать их отношения семейными.

Вопрос пола тех, кто создает семью, едва ли не самый дискутируемый в современной семейной проблематике, исследованием которого занимается все больше количество научных студий [4, с. 19]. Специалисты объясняют появление квир-партнерств безвозвратными изменениями в структуре производственных отношений, изменениями семейных, гендерных и межпоколенных отношений (например, независимость молодежи от материнских семей, женщин от мужчин), развитием репродуктивных технологий [4, с. 8]. А это значит, что в скором будущем изменения понятия семьи не избежать.

Анализируя одно из существенных свойств понятия семьи в «Философской энциклопедии» (1967 г.), отдельно хотелось бы остановиться на указанных отношениях «между...родителями и детьми». Созвучным времени было представлять семейные отношения сконцентрированными на уходе за детьми. Придание взаимодействию родителей с детьми особого символизма и соблюдение иерархии между родителями и детьми имело выраженность в XIX – начале XX века [10], с дальнейшей тенденцией к изменению характера этого взаимодействия и ухода от символичности в отношениях. Определения семьи, начиная с 70-ых годов, уже не содержат информации о членах семьи. Таким образом устраняется предписание ролей. Прослеживаемых эффектов от этого изменения понятия как минимум два. Первый эффект заключается в утрате одного из мощных сущностных компонентов в содержании понятия семьи, а именно, в редукции функции воспитания/обучения родителями, которая традиционно считалась присущей именно семье и отношениям “родители–дети”. Практически во всех культурах мира благополучие детей находилось в полной власти родителей, что фактически признавало детей собственностью родителей. Этот существенный признак семейной связи между первыми и вторыми определял характер их взаимоотношений. Согласно определению семьи, связь между родителями и детьми была обязательством, долгом. Родители и дети рассматривались как оппозиции. К концу XX века такого рода

противопоставление ослабевает. Все большую выраженность приобретает выравнивание статуса детей и родителей, восприятие их как равноправных и равноценных лиц. Эффект модификации понятия семьи, где отсутствует противопоставление, находит отражение в признании необходимости эгалитарных отношений родителей с детьми. Такое “смягчение” отношений происходило и в силу урбанизации и изменения структуры производственных отношений (выноса сферы труда за пределы дома и семьи), и в силу достаточно глубокого проникновения государства в сферу отношений “родители–дети”. Современное семейное право имеет большие возможности для вмешательства в частную жизнь семьи, оправдывая это «лучшими интересами детей» [1]. Контроль со стороны государства за тем, насколько комфортно живет ребенок в семье и, в случае необходимости, применение мер вплоть до изъятия ребенка из семьи – одна из наглядных демонстраций интервенции в детско-родительские отношения. Следующий пример – организация обязательного образования как части государственной политики, заменяющей родительский авторитет и лишаящий родителей их когда-то специфических признаков. Ведь среди ряда прочих общественных отношений взрослых и детей именно родители отличались тем, что учили своих наследников.

Второй эффект отсутствия идентификации членов семьи есть, по всей видимости, тенденцией времени к принятию расширяющегося круга лиц с семейными обязательствами, что развивалось по мере возрастающей мобильности человечества. Если раньше главой семьи был муж/отец, то ближе к концу XX века в роли главы могли выступать и женщины, и старшие дети, и бабушки, и дедушки, способные содержать /опекать остальных членов семьи. В современном мире раздельное проживание или развод не всегда лишают человека семейных обязанностей. Дети, приемные родители, партнеры, состоящие в браке или нет, партнеры одного пола, бабушки и дедушки, дяди и тети, одинокие родители, люди с более, чем одной семьей или партнерами, семьи в разводе, суррогатные усыновители, трудящиеся-мигранты, отделенные от своих семей, могут иметь ряд семейных обязательств. Таким образом,

сущностная характеристика семьи в виде семейных обязанностей сохраняется и тогда, когда семья меняет свои формы.

Наличие внутрисемейных связей, совместной жизни – еще одна черта, которая является общей для всех исследуемых теоретических конструктов семьи. Там, где это связь в виде уз родства или брака, речь идет, скорее, о традиционной форме отношений общности членов семьи, демонстрирующей биологическую или юридическую природу этих связей. В более поздних понятиях семейные связи проявляются, в том числе, через общность быта, взаимную моральную ответственность и взаимопомощь. Исключение составил «Краткий словарь по философии» (1979 г.), в котором в меньшей мере отображено аналогичное видение связей внутри семьи. Морально-правовая связь членов семьи как идеологическая социалистическая норма (в изданиях 1967, 1979 и 1983 гг.) противопоставлена буржуазной, в которой, как указывалось, большую значимость имели экономические взаимоотношения в семье. То есть в отношении так называемой социалистической семьи резко увеличена “нагрузка” на моральные узы. Таким образом, отмечается ориентация на принятые обществом представления о нормах поведения. Это подчеркивает важность для социалистической семьи внешнего оценивающего субъекта. Социалистическая мораль в отношении семьи призвана была укреплять семейные связи, но, в то же время, делала их мало осознаваемыми, скорее “должными”, а потому потенциально менее надежными.

Указание на ответственность членов семьи присутствует в большинстве исследуемых источников, кроме «Краткого философского словаря» (1952 г.) и «Краткого словаря по философии» (1979 г.). В этой спецификации проявляется сущностное стремление к формализации отношений членов семьи XX века. С одной стороны, это упорядочивает семейную жизнь, а с другой – вступает в противоречие с независимостью и свободой выбора, провоцирует конфликт между персональным и социальным развитием личности. Развиваясь в семье, личностно человек в выигрыше в сравнении с таковым, не имеющим семейного опыта, но, в то же время, семейные связи, как и любые устойчивые отношения, ограничивают личность интересами других и

необходимостью должного поведения.

Обращает на себя внимание противоречие понятия семьи, которое возникает из характеристик, данных социалистической и буржуазной семье в изложении «Философского энциклопедического словаря» (1983 г.). С одной стороны, превозносятся возможности социалистической семьи, освобожденной от ряда прежних обязанностей в виде ведения домашнего хозяйства, воспитания детей, что «...позволяет семье все больше сосредотачиваться на своей внутренней жизни, способствует росту роли внутрисемейных отношений в обеспечении ее стабильности и прочности...». С другой стороны, подается как порок имеющее место «...закономерное сосредоточение семьи в капиталистическом обществе на внутренних семейных проблемах, что принимает форму ее “самоизоляции”, с возрастанием возможности внутрисемейных коллизий...». Таким образом, один и тот же факт сосредоточения на “внутренней” жизни продемонстрирован как такой, который имеет противоположные эффекты. Еще одна скрытая возможность понятия – использование одних и тех же концептов с различной смысловой нагрузкой.

Описывая характер связи в семье, авторы исследуемых материалов часто ссылаются на совместную хозяйственную деятельность и быт членов семьи. Но, как указывалось ранее, совместное домохозяйство само по себе не является специфически присущим только семье. Из-за существующей понятийной проблемы нередко в социологических разведках семьи фактически исследуемым объектом становятся домохозяйства, что в действительности серьезно искажает истинную картину института семьи в современном мире [5, с. 4]. Совместная хозяйственная деятельность и быт не могут использоваться как достаточно специфичные свойства категории “семья”. Хотя большинству непризнанных государством партнерских отношений статус семейственности придает именно наличие совместной хозяйственной деятельности и быта. Это означает, что сохранение в понятии семьи свойства, указывающего на общность хозяйственной и бытовой деятельности, выглядит корректным в отношении союзов, состоящих из непризнанных партнерских отношений.

Исключение таких партнерств на почве совместного домохозяйства из поля зрения науки и общественной жизни только дополнительно их маргинализирует [4, с. 18].

Выводы. Миссию современного философского знания в связи с семейной проблематикой можно было бы обозначить как потребность “понять семью”, чтобы с привлечением уже мультидисциплинарного подхода разработать механизмы, позволяющие создать оптимальные условия для функционирования семьи.

Каждое десятилетие XX века было ознаменовано новыми разработками понятия семьи. Это понятие определялось конкретным историческим периодом, культурными особенностями, социальным и политическим контекстом.

Во времена советской школы философствования на предмет семьи достаточно ярко прослеживалось желание создать понятие, ограниченное содержанием, удобным для существующего государственного режима. Главный акцент в определении семьи делался на ее групповом характере, узаконенном статусе и кровном родстве. Немногочисленные нестандартные ситуации, которые не должны были разрушать сформулированное понятие семьи, “подгонялись” под него соответствующей законодательной базой и утверждением соответствующей идеологии. Несоответствие формальным признакам семьи осуждалось и государством, и обществом.

Подобная реакция осуждения и непринятия трансформаций семьи имеет

свое продолжение до настоящего времени. Острота проблемы несоответствия между явлением и понятием семьи проявляется в противостоянии между сторонниками определяемой понятием нормальной или традиционной семьи и теми, кто создает / отстаивает отличающиеся от нормы / традиции семьи. Последние стигматизируются как девиантные. Таким образом, страдают союзы, по факту исповедующие ценность семьи, выполняющие семейные обязательства, но не находящие при этом социального признания.

Рисками неточностей в определении семьи выступают неясность целей деятельности этого института, неопределённость его функций, падение социального престижа, вырождение отдельных функций в “символическую”, ритуальную деятельность.

В силу своей многомерности явление семьи пока еще не нашло отражения в универсальном понятии, но необходимость такого поиска сохраняется. Разработка и применение корректного и свободного от идеологии теоретического конструкта семьи позволит социальному педагогу критически осмысливать свои действия по вмешательству в семью и предотвратит возможные нежелательные эффекты такого вмешательства. Понятие семьи, которым оперирует социальный педагог, во многом определяет качество его работы и реализацию эффективной государственной семейной политики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конвенция о правах ребенка [Электронный ресурс] / ООН. – 1989. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml
2. Краткий словарь по философии / [под ред. И. В. Блауберг, И. К. Пантин]. – М. : Политиздат, 1979. – 413 с.
3. Краткий философский словарь / [под ред. М. Розенталя и П. Юдина]. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1952. – 614 с.
4. ЛГБТ-сім'ї в Україні : соціальні практики та законодавче регулювання / [за ред. Галини Ярманової]. – Київ : Інсайт, 2012. – 76 с.
5. Малес Л. Гендерний аналіз демографічної ситуації : можливість та нереалізованість / Л. Малес // Гендерний журнал «Я». – 2012. – № 2. – С. 4.
6. Новейший философский словарь / [сост. А. А. Грицанов]. – Мн. : Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
7. Фархтдинов Я. Ф. Этапы развития семейного права России [Электронный ресурс] / Я. Ф. Фархтдинов, Р. Р. Камалдинов // Вестник ТИСБИ. – 2000. – № 4. – Режим доступа : http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1214848#_ftnref26
8. Философская энциклопедия. Т. 4 / [под ред. Ф. В. Константинова]. – М. : Сов. энциклопедия, 1967. – 592 с.
9. Философский энциклопедический словарь / [гл. редакция : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
10. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона (в 86 томах с иллюстрациями и

дополнительными материалами) [Электронный ресурс] / [под ред. И. А. Андреевского, К. К. Арсеньева, О. О. Петрушевского]. – С.-Петербург, 1890-1907. – Режим доступа : <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>

11. Allen K. R. Becoming More Inclusive of Diversity in Family Studies / K. R. Allen // Journal of Marriage and the Family. – № 62 (1). – P. 4-12.
12. FamiliesAndSocieties – Changing families and sustainable societies: Policy contexts and diversity over the life course and across generation [Electronic resource]. – Available at : <http://www.familiesandsocieties.eu/>

Савельєва Юлія

ФІЛОСОФСЬКЕ ПОНЯТТЯ СІМ'Ї ЯК МЕТОДИЧНА ОСНОВА КОМПЕТЕНЦІЙ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У статті розглянуто важливість коректного використання філософської складової теоретичного конструкту “сім'я” у діяльності соціального педагога, а також особливості трансформації цього конструкту в просторі філософської думки СРСР і СНД ХХ століття. Для виявлення специфіки розвитку даного поняття проведено критичне осмислення його обсягу і змісту, викладених в найбільш значущих енциклопедіях і словниках розглянутого періоду. Простежено ефекти істотних властивостей, зв'язків і відносин феномену сім'ї, відображених в понятті, на суспільні процеси. Виявлено проблему нездатності оціненого концепту сім'ї адекватно відобразити всі наявні форми сім'ї.

Ключові слова: соціальний педагог, поняття, сім'я, спорідненість, взаємодія, обов'язки.

Savelyeva Yulia

THE PHILOSOPHICAL CONCEPT OF THE FAMILY AS A METHODOLOGICAL BASIS OF SOCIAL EDUCATOR COMPETENCES

There pointed out that in order to resolve family problems, social educators need extensive critical and analytical skills and a broad world outlook. To identify specific development of the concept the critical estimation of its scope and content was held. The most prominent philosophical encyclopedias and dictionaries of USSR and CIS of twentieth century were used for analyses. There was traced the effects of essential properties and relations of family phenomenon, which reflected in the concept, on the social processes. The problem of inadequacy of estimated concept of family to reflect all existing forms of family was found.

Key words: social worker, the concept of family, kinship, cooperation, responsibilities.

*Рецензент: кандидатка філософських наук, доцентка С.Д. Світайло.
Стаття надійшла до редакції 12.09.2014 р.*

УДК 348.126

Юлія Ситникова

ГЕНДЕРНА ОСВІЧЕНІСТЬ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ШЛЯХ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У статті розглянуто питання гендерної освіченості сучасного викладача вищої школи. Це питання висвітлено в контексті вирішення проблеми вдосконалення педагогічної майстерності сучасного викладача. Аналіз поняття “педагогічна майстерність” та її компонентів надав можливість окреслити потенціальні шляхи її вдосконалення, зокрема, визначено вплив гендерної освіченості на цей процес завдяки підвищенню якості вищої освіти та наближенню її до соціально-гуманістичних потреб соціуму.

Ключові слова: сучасний викладач, вища освіта, гендерні знання, гендерна освіченість, педагогічна майстерність, вдосконалення педагогічної майстерності.

Вступ. Необхідною умовою процвітання та соціально-економічного розвитку соціуму є якісна освіта, яка спрямована на гуманізацію суспільних відносин та індивідуальний розвиток особистості. А освітній простір – це плідне поле для культурного, духовного збагачення, професійного самовдосконалення та самореалізації сучасної молоді. Своєрідними

супровідниками у цьому просторі стають викладачі. Саме від їх ціннісних настанов, соціально виваженої громадської позиції, кваліфікованості, обізнаності та педагогічної майстерності залежить ефективність процесу становлення особистості молодого людини, формування її професійної самосвідомості.

Наукові розвідки з питання педагогічної майстерності сучасних викладачів

здійснювали українські та зарубіжні вчені Ю. Азаров, А. Астахов, Г. Балл, Ф. Гоновлін, С. Гончаренко, М. Дяченко, І. Зязюн, Л. Кандибович, А. Кудусова, Л. Крамущенко, О. Пехота, І. Кривonos, Н. Кузьміна, В. Куценко, В. Луговий, Н. Тарасевич, М. Ярмаченко та інші. На сьогодні це питання залишається актуальним і потребує інноваційних підходів з огляду на нові гендерні реалії. А саме – визначення провідної ролі сучасного викладача у гендерно-просвітницькій роботі на засадах гармонізації суспільних відносин та вдосконалення його педагогічної майстерності.

Основною **метою** нашого дослідження було обґрунтування доцільності гендерної просвіти сучасного викладача. Для досягнення вказаної мети ми поставили такі завдання: висвітлити сутність понять “гендерна освіченість” та “педагогічна майстерність”, окреслити вплив гендерної освіченості на процес вдосконалення педагогічної майстерності через її ключові компоненти, а також визначити шляхи подальших наукових розвідок питання гендерної освіченості сучасного викладача.

Результати дослідження. Професійне становлення особистості та розвиток її майстерності – це процес об’єктивного долучення соціального досвіду суспільного життя до особистісного. Воно відбувається завдяки засвоєнню майбутнім фахівцем сукупностей ролей, норм, цінностей і зразків поведінки, які зумовлені не тільки особливостями соціокультурного середовища, але й стереотипами професійного сприйняття особистості (або особистісного сприйняття себе у професії) через її приналежність до певної статі. Стереотипність розуміння соціальної ролі представниками кожної статі знаходиться під впливом реалій сучасного гендерно-асиметричного суспільства. У професійному змісті навчання та виховання значною мірою постулюються традиційні погляди на різні суспільні завдання чоловіків і жінок, на обмеження їхніх функцій певними сферами життєдіяльності. Дійсно, фізіологічно чоловік і жінка різні, але ж їх права рівні, тож і соціальні статуси та можливості професійного зростання повинні бути рівними. Також не можна підносити одну статю над іншою лише через фізіологічні відмінності, бо це прояв дискримінації.

Сьогодні лише поступово стандартизовані соціальні ролі кожної із статей зазнають

змін. Але в суспільстві відчувається недовірливе ставлення до нових стандартів, яке супроводжується міжособистісними конфліктами, розвитком та поширенням різних внутрішніх комплексів. Саме тому виникає потреба в засвоєнні молодими фахівцями таких нових знань, як гендерні знання. За словами О.М. Кікінежді, освоєння таких знань «розкриває шляхи досягнення гармонії із собою та іншою статтю, оскільки дає змогу зрозуміти, у який спосіб реалізуються умови для максимального розвитку потенцій та інтересів людини, перспектив її самореалізації незалежно від статевої належності» [10, с. 44]. На нашу думку, оволодіння комплексом цих знань допомагає особистості більш глибоко розуміти сутність суспільних відносин, збагачує її соціальний досвід налагодження стосунків та передбачає знання про: відмінності (біологічні, соціальні, психологічні); гендерну домінанту; гендерні традиційні стереотипи та засоби їх подолання; принцип гендерної рівності та гендерної компліментарності в соціумі [6]. Ці знання слід безпосередньо залучити до навчально-виховного процесу, імплементуючи їх у зміст навчальних дисциплін, узгоджуючи з принципом гендерної збалансованості (як усунення статевої ієрархії та домінування однієї статі над іншою [2]) під час професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі.

У зв’язку з цим виникає таке питання: хто надаватиме це знання та як, у який спосіб? Дійсно, як що ми розглядаємо питання гендерної просвіти студентства, то головним передавачем цих знань є викладач. Отже, викладач має володіти достовірними знаннями “гендерного ряду” [2, с. 112], бути гендерно-освіченим та вміти обґрунтувати доцільність цього знання, а також зацікавити молодь, скоординувати її пізнавальну активність.

Розкриємо сутність поняття “гендерна освіченість”. Проведений нами аналіз словникової бази виявив відсутність роз’яснення цього поняття. Тому ми вирішили надати власне визначення, застосувавши суперпозицію тлумачень окремих слів цього словосполучення.

У тлумачному словнику української мови слово “освіченість” визначено як рівень освіти і є абстрактним іменником до дієприкметника “освічений”. Останній

тракується як такий, що має освіту, грамотний, засвоїв різнобічні знання; культурний, або ж більш застаріле значення – обізнаний у чомусь [7, с. 756]. Отже, людину освічену слід ототожнювати не лише з такою, яка володіє деяким набором знань, але й з людиною культурною, яка узгоджує свою поведінку з суспільними принципами та нормами.

Освіченість у педагогіці – це якість особистості, яка виявляється в прагненні до самовдосконалення. Вона вимірюється пізнавальною активністю особистості, яка має прояв у практичному застосуванні набутих знань. Тож зрозуміло, що вектор освіченості особистості спрямований на її саму через самопізнання, самовизначеність, самореалізацію та зумовлює процес постійного набуття знань. Тобто це і є самоосвіта, яка значно ширша, змістовно багатша за джерело переданого знання під час цілеспрямованого навчання, а також більш особисто вмотивована й свідомо.

А.І. Павленко зазначає, що освіченість є «особистісним освітнім придбанням», яке враховує суспільно-державні потреби та передбачає достатньо широкий особистісний світогляд. Разом із цим науковець підкреслює наявність в особистості вибіркової глибинного розуміння тих чи інших питань. Тим самим автор визнає, що професійна освіченість повинна мати потужну загальноосвітню основу, тобто «неможливо бути освіченим без грамотності» [4]. Таким чином, науковець у своєму визначенні підкреслив саме особистісну просвітницьку діяльність людини, яка проходить через індивідуальне сприйняття подій. Це значно розширює соціальний кругозір особистості, надає можливість об'єктивно оцінювати суспільні відносини та визначати власну позицію.

Отже, освіченість особистості можна охарактеризувати як: по-перше, обізнаність у деякій галузі знань, тобто володіння певними знаннями; по-друге, досвід реалізовувати систему знань під час об'єктивного оцінювання життєвої ситуації; по-третє, спрямованість на самопізнання та самовдосконалення; по-четверте, широту кругозору та особистісну (а також і професійну) культуру.

Поняття “гендер” як соціальна стаття введено постмодерністською школою фемінізму для підкреслення соціально-історичних і етнокультурних детермінуючих

умов, які враховуються під час аналізу соціальної нерівності і субординації. Т.В. Іванова зазначає, що гендер в освіті потрібно позиціонувати не як боротьбу з дискримінацією, а як стратегію громадянського суспільства щодо створення гармонійних соціальних відносин [10, с. 74]. Тобто розуміти “гендер” не лише як усталений соціальний конструкт, що регламентує заздалегідь визначені та насаджені з дитинства представникам кожної статі соціальні ролі та стереотипи поведінки, але й як проголошення соціальної справедливості й гендерної рівності та створення умов для рівноправної самореалізації майбутніх фахівців кожної статі [6].

Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, ми вважаємо, що гендерну освіченість особистості слід розуміти як таку, що передбачає оволодіння гендерними знаннями, вміннями самостійного вирішення гендерних конфліктів та сформовану гендерну культуру. Гендерну культуру ми розглядаємо як частину професійної культури фахівця, що поєднує в собі знання і правила організації певного образу професійного життя, стосунків між представниками різних статей, формування ставлення до власного “Я” і навколишнього світу, завдяки яким і створюється гендерно-сприятливий професійний мікроклімат [6, с. 38].

Гендерна освіченість студентської молоді, зазначає О. М. Кікінежді, має бути заснована на особистісно-егалітарному підході як основному принципі гендерної освіти. Цей принцип, за словами дослідниці, базується на «науковості, об'єктивності гендерних знань як головного підґрунтя подолання стереотипів; позитивізму і толерантності у ставленні до статей та міжстатевого спілкування», врахуванні власного життєвого досвіду індивіда та критичного осмислення засвоєних настанов щодо життя в статі. Активізація гендерного самовизначення та саморефлексії, наголошує О.М. Кікінежді, відбуватиметься за умови ведення навчального діалогу та підкреслення рівноцінності “чоловічого” та “жіночого” начал у людині. Усе це авторка зазначає як умови психолого-педагогічного супроводу, які забезпечують «розвиток уявлень про партнерство статей, формування гендерно-паритетної взаємодії підлітків та юнацтва, активізує самовизначення молоді в питаннях

гендерної культури, а також підвищує гендерну компетентність у майбутніх педагогів та вчителів-практиків» [10, с. 42].

Слід зауважити, що гендерна освіченість студентства суттєво впливає, з одного боку, на формування особистості молодого фахівця, підвищуючи його майбутній професіоналізм, а, з іншого, на самого викладача, оскільки вимагає від нього вдосконаленої педагогічної майстерності. Вона передбачає володіння новими гендерними знаннями, особистої об'єктивної оцінки їх та підбору більш прогресивних, інноваційних форм методичного супроводу під час передачі цих знань.

У сучасному словнику педагогічних термінів педагогічна майстерність визначається як синтез психолого-педагогічного мислення, відповідних знань, навичок, умінь і емоційно-вольових засобів виразності, які у взаємозв'язку з високорозвиненими якостями особистості педагога дають змогу йому ефективно вирішувати навчально-виховні завдання. Загальними ознаками названі: міцні й глибокі знання, розвинені навички та вміння, широта світогляду, здатність знаходити та володіти ефективними методами, прийомами й засобами для досягнення мети навчання, авторитет у науково-дослідній, виробничій, методичній діяльності [8]. До цього переліку також слід додати гнучкість, толерантність, інноваційність та креативність мислення.

С.У. Гончаренко визначає педагогічну майстерність як характеристику високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога називає такі ознаки його діяльності, як гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Підґрунтям педагогічної майстерності науковець зазначає високий рівень фахових знань педагога, його загальну культуру та педагогічний досвід [1, с. 251].

І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. вважають, що «сутність майстерності – в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на ґрунті реалізації власної системи цінностей. Майстерність – вияв найвищої форми активності особистості вчителя в професійній діяльності, активності, що базується на гуманізмі і розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній

ситуації навчання і виховання» [5, с. 29].

Своєрідним сплавом «особистої культури, знань і світогляду вчителя, його всебічної теоретичної підготовки з досконалим володінням прийомами навчання і виховання, педагогічною технікою і передовим досвідом» вбачає сутність педагогічної майстерності В. В. Ягупов [11].

Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокіна, Т. Ю. Вахрушева педагогічною майстерністю вважають високу культуру «організаторської, управлінської, виховної, трудової, ігрової і громадської діяльності викладача» [3, с. 6-7]. Майстерність науковці вбачають у здатності та вмінні викладача «зазирнути в себе, оцінити свої дії, стосунки з людьми, пізнати свій внутрішній світ, зрозуміти себе і разом з цим – в умінні бачити і розуміти те, як до тебе ставляться інші люди, як вони тебе розуміють» [3, с. 6-7]. Витоки майстерності – це якості творчої особистості, які дозволяють ефективно вирішувати всі питання навчально-виховного процесу, тобто «разом зі студентами в умовах співдружності та співтворчості, враховуючи їх інтереси та рівень вихованості кожного, а також індивідуальні та психологічні особливості кожного студента» [3, с. 6-7]. Це такі особистісні якості, які «забезпечать самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на основі рефлексії» [3, с. 6-7]. Отже, дослідники розглядають педагогічну майстерність викладача не тільки як набір особистісних та професійних якостей, але й як психолого-педагогічні вміння відчувати індивідуальність людини та допомагати їй пізнавати себе й інших, а також вміння налагоджувати взаємно поважну ефективну співпрацю з ними.

Як бачимо, педагогічна майстерність викладача регламентує постійне її вдосконалення, доповнення сучасними актуальними знаннями про суспільні відносини, якими на сьогоднішній день і є гендерні знання.

Сучасна українська педагогічна наука виокремлює чотири основні компоненти педагогічної майстерності:

- 1) гуманістична спрямованість;
- 2) професійна компетентність;
- 3) педагогічні здібності;
- 4) педагогічна техніка [3].

Розглянемо кожен її компонент крізь призму гендерної освіченості сучасного викладача та визначимо рівень впливу на них.

Гуманістичну спрямованість І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. називають «виявом здатності бачити великі завдання в малих справах», можливість оцінити позитивні індивідуальні зміни «у життєдіяльності і структурі особистості своїх вихованців», куратором яких виступає сам викладач [5, с. 33]. Тож гуманістична спрямованість полягає не тільки в баченні в кожному студентові особистості, але й створенні викладачем умов (та допомоги) для розкриття індивідуального потенціалу та подальшій самореалізації на професійному рівні. Розширення спектра професійних та соціальних знань гендерними озброює молодого фахівця, допомагає пізнати себе та інших, підвищити самооцінку. Тобто особистісний компонент збагачується через самопізнання й бачення себе в іншій людині, формується гендерна відповідальність у стосунках однієї людини з іншою, укріплюється імунітет щодо гендерних стереотипів. Вважаємо, що саме завдяки гендерній освіченості викладача у студентів з'являється така можливість.

Відомо, що професійна компетентність викладача поєднує в собі психолого-педагогічні, методологічні знання, вміння та навички. Вони передбачають достатньо широкі знання основ педагогіки, різноманітних методик і технологій виховання та навчання, усвідомлення їх сутності, цілей; законів анатомо-фізіологічного і психічного розвитку, закономірностей соціалізації особистості. Визначальною особливістю цих знань В. В. Федорчук називає необхідність їх постійного оновлення та поповнення, а також їх особистісне забарвлення, завдяки якому викладач пропускає знання крізь власну оцінку та представляє власну його інтерпретацію [9]. Саме через відсутність гендерних знань або несформовану толерантну позицію щодо гендеру в соціумі викладач може припуститися помилок, які призведуть до звуження світосприйняття та оцінки знань, а також їх деформації внаслідок помилковості й необ'єктивності трактування подій. Треба також звернути увагу на особистісні властивості викладача, на рівень його загальної та педагогічної культури, невід'ємною частиною яких постає гендерна культура, яка передбачає вміння толерантного професійно-узгодженого ставлення до студентства, вміння відтворювати гендерно-сприятливу

атмосферу в аудиторії для плідної співпраці, вміння знаходити баланс між інноваційним та традиційним знанням, дотримуючись принципу гендерної збалансованості та рівності.

Та все ж таки підвалинами професійної компетентності є педагогічні здібності. Вони являють собою сукупність психічних особливостей, завдяки яким викладач успішно опановує педагогічну діяльність та здійснює її ефективно. Серед основних здібностей до педагогічної діяльності І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос, В. В. Федорчук виділяють такі: комунікативні, перцептивні, динамічні, емоційна стабільність, оптимістичне прогнозування, креативність, організаторські, конструктивні, дидактичні, гностичні [5; 9]. Генеральну здібність, що об'єднує всі провідні, на думку Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін., найточніше визначено Н. В. Кузьміною – «це чутливість до людини, яка росте, до особистості, яка формується» [5, с. 35]. Отже, найбільш важливою педагогічною здібністю викладача слід уважати його здатність поважати, відчувати особистість, враховувати її інтереси та допомагати формуватися цій особистості в кожній людині. Гендерна освіченість викладача це передумова розвитку його гендерної чутливості як «бачення проблем нерівності, дискримінації за статевими ознаками стосовно і чоловіків, і жінок у всіх різноманітних проявах» [2, с. 268]. Бачення та розуміння актуальності цих питань у сучасному суспільстві надає можливість уникнення гендерних конфліктів в аудиторії, розширення методів педагогічного впливу на формування особистості майбутнього фахівця, об'єктивної його самооцінки та запобігання знеціненню власної вагомості у професійній сфері через приналежність до певної статі. Ефективність такого педагогічного впливу забезпечує педагогічна техніка, яка передбачає володіння комплексом прийомів для досягнення оптимальних результатів у роботі та талановитіше проявити себе викладачеві [9], яка також може бути визначена, «як форма організації поведінки вчителя» [5, с. 36]. Узгодженість такої поведінки та підбір методологій необхідно проводити в рамках гендерних знань, завдяки яким розшириться не тільки сфера педагогічного впливу, але й сфера довіри та взаєморозуміння між

викладачем та студентством. Гендерна позиція викладача має бути зрозумілою, чіткою та прогресивною. Прояв її відбувається через створення гендерно-сприятливого мікроклімату в аудиторії, якому притаманні емоційно забарвлені психологічні зв'язки між присутніми, які виникають на основі їх симпатії, збігів характерів, інтересів, схильностей та розвиваються в контексті гендерної чутливості та толерантної співпраці [6, с. 109]. А позиціонування викладачем гендерно-нейтральної поведінки демонструватиме лише його гендерну некомпетентність, і, як наслідок, знецінення його професіоналізму в очах студентів.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що проведений нами аналіз довів доцільність гендерної освіченості сучасного викладача вищої школи як одного з напрямів вдосконалення педагогічної майстерності. Позитивний вплив розкрито крізь призму компонентів педагогічної майстерності та зазначено їх взаємозв'язок з гендерною освіченістю викладача. Підкреслено необхідність збагачення гендерними знаннями

викладачів як головних трансляторів цих знань для студентства. Ці знання зумовлюють успішну гендерну соціалізацію молоді, регламентують гармонізацію суспільних відносин та формують гендерну культуру соціуму. Отже гендерні знання є основою гендерної освіченості сучасного викладача й передумовою формування його гендерної культури. Вони наскрізь пронизують компоненти педагогічної майстерності, зумовлюють її вдосконалення та допомагають створювати гендерно-сприятливий мікроклімат у студентському середовищі.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень вважаємо такі: доробку компетентнісної моделі сучасного викладача через уведення поняття “гендерної освіченості”, тлумачення якого вимагає вдосконалення; розробку методологічної бази дослідження гендерної освіченого особистості; проведення ретельного аналізу стану гендерної освіченого сучасних викладачів у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації та визначення шляхів підвищення гендерної культури професорсько-викладацького складу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
2. Дороніна Т. О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді : [монографія] / Т. О. Дороніна; НАПН, Інститут вищої освіти, КДПУ, МОНМС України. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. – 331 с.
3. Кайдалова Л. Г. Педагогічна майстерність викладача : [навч. посібник] / Л. Г. Кайдалова, Н. Б. Щокіна, Т. Ю. Вахрушева. – Х. : Вид-во НФаУ, 2009. – 140 с.
4. Павленко А. І. Актуальні проблеми освітніх вимірювань у сучасній школі [Електронний ресурс] / А. І. Павленко. – Режим доступу : <http://dok.znaimo.com.ua/docs/index-23736.html>
5. Педагогічна майстерність : [підручник] / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.
6. Ситникова Ю. В. Формування професійної культури майбутніх менеджерів на гендерних засадах : дис.... канд. педагог. наук : 13.00.04 / Ю. В. Ситникова; Держав. вищий навч. заклад «Університет менеджменту освіти» Націон. акад. пед. наук України. – К., 2013. – 270 с.
7. Словник української мови : в 11 т. Т. 5 : Н-О / [ред. В. О. Винник, Л. А. Юрчук]. – К. : Наук. думка, 1974. – 840 с.
8. Сучасний словник педагогічних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pochatkowa.at.ua/publ/na_dopomogu_vchitelju/suchasnij_slovník_pedagogichnikh_terminiv/3-1-0-11.
9. Федорчук В. В. Основи педагогічної майстерності : [навч.-методич. посібник] / В. В. Федорчук. – Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д., 2008. – 140 с.
10. Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ) : [навч. посібник] / [за заг. ред. Н. Світайло]. – Суми : Видавництво РА «Хорошие люди», 2013. – 210 с.
11. Ягупов В. В. Педагогіка : [навч. посібник] / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

Ситникова Юлия

**ГЕНДЕРНАЯ ПРОСВЕЩЕННОСТЬ СОВРЕМЕННОГО ПРЕПОДАВАТЕЛЯ КАК ПУТЬ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА**

В статье рассмотрены вопросы гендерной просвещенности современного преподавателя в высшей школе. Данная проблема представлена как один из путей совершенствования педагогического мастерства педагога. Анализ понятия “педагогическое мастерство”, а также его структурных компонентов, предоставил возможность определить потенциальные направления его совершенствования, в частности, отмечено влияние гендерного просвещения на этот процесс благодаря повышению качества высшего образования и его приближению к социально-гуманистическим потребностям современного общества.

Ключевые слова: современный преподаватель, высшее образование, гендерные знания, гендерное просвещение, педагогическое мастерство, совершенствование педагогического мастерства.

Sytnykova Julia

**GENDER AWARENESS OF A MODERN TEACHER AS A WAY TO IMPROVE HIS
PEDAGOGICAL SKILLS**

The article is devoted to gender awareness of a modern high school teacher. The issue is addressed in the context of solving the problem of improving pedagogical skills of a modern teacher. Analysis of the concept of “pedagogical skills” and its components has given an opportunity to outline potential ways to improve the skills. The influence of gender awareness by rising the quality of higher education and approaching to social and humanitarian needs of society has been highlighted.

Key words: modern teacher, high education, gender knowledge, gender awareness, pedagogical skills, improving pedagogical skills.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка Т.О. Дороніна.
Матеріал надійшов до редакції 12.09.2014 р.*

ДОСВІД ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ОСЕРЕДКІВ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ

УДК 371.013.42

Ольга Рассказова, Неллі Тарасенко ДОСВІД РОБОТИ ОСЕРЕДКІВ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розкрито теоретичні положення щодо гендерної освіти в аспекті формування гендерної свідомості, мислення і світогляду майбутніх фахівців-педагогів; обґрунтовується необхідність упровадження гендерної освіти в умовах педагогічного вищого навчального закладу; репрезентовано зміст, функції, завдання та основні напрями роботи Центру гендерної освіти, розкриваються особливості та досвід його діяльності в напрямі впровадження гендерних підходів у систему вищої освіти.

Ключові слова: гендерна освіта, гендерна педагогіка, вищий навчальний заклад, центр гендерної освіти.

Вступ. Побудова демократичного суспільства вимагає створення в його межах умов для повноцінної самореалізації людей незалежно від їх соціального стану, національності, статі, що, зі свого боку, актуалізує питання пошуку оптимальних шляхів поширення ідей гуманного ставлення до людини як соціальної цінності, з урахуванням її психологічних і соціокультурних особливостей статі, тобто гендерних ознак (гендеру).

Гендер розглядається в науці як один із базових компонентів соціальної структури суспільства, що разом з іншими соціально-демографічними та культурними характеристиками (етнос, культурний рівень, вік та ін.) організовує соціальну систему, підтримуючи соціально-рольовий статус кожної особистості та визначаючи соціальні можливості людини в освіті, професійній діяльності, суспільному виробництві [1; 2; 3].

Уряд України здійснив низку кроків щодо встановлення гендерної рівності в державі. Так, зокрема, 27 грудня 2006 року Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову №1834 «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві», у межах виконання якої затверджено наказ № 839 від 10 вересня 2009 року «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» [4].

Окреслені в державних документах положення покликані сприяти встановленню гендерної справедливості, розширенню можливостей та прав представників різних статей, усуненню негативних статево-рольових стереотипів, гендерної асиметрії в різних сферах діяльності, сексизму тощо.

Зважаючи на значення гендеру й для

індивідуального становлення та розвитку особистості, і для формування в індивіда можливостей щодо повноцінної участі в освітніх і соціальних процесах, до розробки гендерних проблем звернулися вчені різних наукових галузей: психологи, культурологи, соціологи, а також юристи, медики, соціальні педагоги та інші фахівці.

Особливе місце гендерні дослідження посіли в педагогічній науці, зокрема питання соціальної рівності чоловіків і жінок, гендерної рівноваги та гендерної демократії висвітлені в наукових працях Т. Дороніної, І. Іванової, І. Кльоциної, В. Кравця, Т. Надвиничної, Л. Смоляр, О. Цокур, А. Фурмана, О. Шниррової, Л. Штильової та інших.

На думку вчених, існуюча система освіти відтворює гендерні стереотипи та гендерні ролі, тому гендерна ідентичність індивіда активно конструюється саме в межах освітньої системи.

Освіта не є гендерно нейтральною, оскільки різні її елементи по-різному впливають на представників різної статі, і часто гендерні стереотипи в повсякденній педагогічній практиці укорінюються внаслідок прихованих чи відкритих проявів статевої дискримінації [5; 6; 7]. Виходячи з цього, діяльність закладів освіти необхідно спрямовувати на пом'якшення негативної дії гендерних стереотипів шляхом створення толерантних умов для формування особистості дитини, що частково стає можливим завдяки впровадженню в освітній процес гендерної педагогіки.

Розуміємо гендерну педагогіку як сукупність освітніх підходів, спрямованих на створення комфортних умов у начально-виховних закладах для соціалізації дітей,

допомогу підростаючому поколінню успішно підготуватись до самореалізації в суспільстві. Найбільш важливим шляхом розвитку гендерної педагогіки, на наш погляд, є збагачення гендерною проблематикою вищих закладів педагогічної освіти. Оскільки саме вища освіта, як один із найважливіших соціальних інститутів сучасного суспільства, виконує функції підготовки фахівців, які безпосередньо здійснюють передавання та поширення людських цінностей, норм, здобутків культури та науки від одного покоління до іншого, спроможна закласти основи для досягнення гендерної рівності в суспільстві.

На необхідності врахування гендерного підходу при підготовці майбутніх учителів наголошено у роботах Н. Гендерник, С. Матюшкової, М. Поливянної, О. Шнирової, Л. Шолохової та інших учених. Аналіз їхніх досліджень переконує, що сучасній вищій освіті потрібна система науково-практичної допомоги викладачам і студентам щодо впровадження ідей гендерної рівності в навчально-виховний процес.

Мета публікації – обґрунтування актуальності організації осередків гендерної освіти педагогічного вищого навчального закладу та з'ясування їх завдань у сучасній вищій школі.

Результати дослідження. Дієвим шляхом вирішення різноманітних проблем, пов'язаних із збагаченням вищої педагогічної освіти питаннями гендерної проблематики, формування в майбутніх педагогів гендерної культури, є створення на базі вищих навчальних закладів гендерних центрів. Діяльність таких центрів має спрямовуватися на посилення гендерного аспекту в змісті соціально-гуманітарних дисциплін, активізацію виховних заходів, організацію науково-дослідної роботи з метою свідомого забезпечення засобами освіти рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, запобігання насильству в усіх сферах життя суспільства, протидії торгівлі людьми тощо.

Орієнтовними завданнями гендерного центру мають бути:

- накопичення інформаційних ресурсів із гендерної проблематики для учасників освітнього процесу;

- створення можливості на місцевому рівні для поширення гендерних знань шляхом розробки та впровадження новітніх соціально-педагогічних, інформаційно-просвітницьких та навчально-виховних

технологій;

- збільшення обізнаності студентської та учнівської молоді з гендерних питань та посилення в підготовці майбутніх фахівців гендерних підходів;

- акумуляція, вдосконалення та розповсюдження відповідних гендерних підходів та методик з метою впливу на стратегію і тактику освітнього процесу навчальних закладів;

- зосередження громадської уваги та уваги засобів масової інформації на гендерних питаннях за допомогою проведення інформаційної кампанії, розробки та розповсюдження соціальної реклами за підтримки соціальних служб.

Напрями діяльності гендерного центру полягають у створенні освітньо-виховними засобами умов для забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, попередженні насильства, протидії торгівлі людьми *шляхом*:

- підготовки та проведення досліджень із питань гендерного становлення особистості як елемента її соціалізації, гендерної нерівності та дискримінації в суспільстві, а також аналізу та узагальнення набутого дослідниками теоретичного та емпіричного матеріалу з цих питань;

- організації студентського волонтерського руху задля надання соціально-педагогічної, психологічної, юридичної допомоги особам, які постраждали від дискримінації, насильства, торгівлі людьми;

- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з гендерних питань серед студентської молоді, педагогів вищих закладів освіти, учнів та вчителів, соціальних педагогів, соціальних працівників;

- виготовлення інформаційних матеріалів з актуальних гендерних проблем сьогодення, підготовки соціальної реклами, проведення відповідних конкурсів серед студентської молоді;

- підтримки громадських та державних просвітницьких гендерних ініціатив, співпраці з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, соціальними службами, закладами освіти, підприємствами, об'єднаннями громадян, іншими установами та організаціями, експертами з питань рівних прав та можливостей, попередження насильства, протидії торгівлі людьми;

- активізації науково-дослідницької

роботи студентів та викладачів з гендерних питань, участі в організації та проведенні студентських, інститутських, міських, всеукраїнських та міжнародних конференцій, конгресів, форумів, круглих столів, семінарів, конкурсів, зустрічей з питань гендеру, друкування монографій, наукових статей, підготовки навчальних посібників, щодо актуальних проблем процесу гендерної соціалізації особистості для студентів вищих навчальних закладів;

- збагачення навчального процесу вищих закладів освіти відомостями щодо гендерних питань та посилення в підготовці майбутніх фахівців гендерних підходів.

Як приклад організації діяльності гендерного центру можна навести практичний досвід функціонування Центру гендерної освіти на базі КЗ “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”.

Зазначений Центр створено на базі кафедри соціальної педагогіки факультету педагогічної освіти у вересні 2009 р. за розпорядженням адміністрації академії відповідно до “Міжнародної Декларації про рівноправність жінок та чоловіків”, прийнятої Комітетом міністрів 16 листопада 1988 року, Законів України “Про попередження насильства в сім’ї”, “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”. Відповідно до статуту, Центр безпосередньо підпорядкований ректору академії та проректору з наукової роботи.

Центр гендерної освіти є структурним науково-дослідним підрозділом академії, який забезпечує надання науково-практичної допомоги соціальним педагогам, учителям шкіл, викладачам та студентам вищих навчальних закладів щодо впровадження ідей гендерної рівноправності у навчально-виховний процес шляхом імплементації гендерного аспекту до змісту соціально-гуманітарних дисциплін, проведення виховних заходів, організації науково-дослідної роботи стосовно забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, запобігання насильству в усіх сферах життя суспільства, протидії торгівлі людьми тощо.

Головні завдання Центру:

- накопичення та опрацювання інформаційних ресурсів з гендерної проблематики для просвітницької роботи серед учасників освітнього процесу;

- поширення гендерних знань шляхом розробки та впровадження новітніх соціально-педагогічних, інформаційно-

просвітницьких та навчально-виховних технологій;

- підвищення рівня інформованості студентської та учнівської молоді з гендерних питань;

- акумуляція, вдосконалення та розповсюдження відповідних гендерних підходів та методик з метою впливу на спрямованість і зміст освітньо-виховного процесу в навчальних закладах;

- зосередження громадської уваги та засобів масової інформації на гендерних питаннях шляхом проведення інформаційної кампанії, розробки та розповсюдження соціальної реклами за підтримки соціальних служб м. Харкова та Харківської області.

Центр виконує такі основні *функції*:

- розробляє силами викладачів і кураторів груп перспективні напрями та конкретні плани просвітницької та волонтерської діяльності;

- забезпечує координацію й комплексне проведення наукових досліджень у співпраці з іншими науковими установами (організаціями), закладами освіти, соціальними службами тощо;

- організовує впровадження наукових розробок в освітню практику навчально-виховних закладів.

У межах реалізації завдань діяльності гендерного центру на кафедрі соціальної педагогіки створено експозицію “Гендерна освіта – шлях професійного зростання майбутнього соціального педагога”; розробляються дипломні та курсові проекти на гендерну тематику; проводяться семінари, відкриті засідання, “круглі столи” з гендерної тематики; розробляються й упроваджуються в процес підготовки майбутніх соціальних педагогів відповідні навчальні дисципліни, зокрема «Гендерна політика в Україні», «Методика гендерної освіти», «Людина в сучасному соціумі», «Актуальні проблеми соціальної педагогіки» тощо. Викладачі та студенти активно беруть участь у Міжнародних та Всеукраїнських конференціях, круглих столах, семінарах з гендерної тематики.

Таким чином, організація діяльності Центру гендерної освіти сприяє прищепленню гендерних цінностей, формуванню гендерного світогляду як викладачів, так і майбутніх учителів.

Висновки. Узагальнений теоретичний огляд досліджуваної проблематики дозволяє констатувати актуальність організації осередків гендерної освіти педагогічного

вищого навчального закладу, діяльність яких дозволяє трансформувати освіту в напрямку толерантності та гуманізму.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є питання обґрунтування та розробки в межах діяльності центру спецкурсів вибіркової частини плану

навчального процесу, мета яких полягатиме в забезпеченні майбутніх фахівців педагогічної сфери необхідними професійними знаннями і навичками для подальшого впровадження ідей гендерної гармонії та рівності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антропология : [учебник для вузов] / В. М. Харитонов, А. П. Ожигова, Е. З. Година и др. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 273 с.
2. Введение в гендерные исследования : [учеб. пособие для студентов вузов] / [И. В. Костикова и др.; под общ. ред. И.В. Костиковой]. – М. : Аспект Пресс, 2005. – 235 с.
3. Дороніна Т. Гендер у системі педагогічного знання [Електронний ресурс] / Т.О. Дороніна. – Режим доступу : <http://www.osvita.ua/school/theory/1008/>.
4. Кобелянська Л. С. Гендерна освіта в Україні : Реалії та перспективи / Л. С. Кобелянська // Проблеми освіти : науково-методичний збірник. – К. : НМЦ ВО, 2003. – Вип. 36.
5. Котова-Олійник С. В. Упровадження гендерного компоненту в систему післядипломної педагогічної освіти : регіональні аспекти [Електронний ресурс] / С. В. Котова-Олійник. – Режим доступу : http://zippo.net.ua/index.phppage_id=631.
6. Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року : постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1834-2006-%D0%BF>.
7. Цілі розвитку Тисячоліття. Україна – 2010. Національна доповідь. – К. : Міністерство економіки України, 2010. – 108 с.
8. Цокур О. Розвиток гендерного підходу в освіті [Електронний ресурс] / О. Цокур, І. Іванова // Освіта.ua. – К., 2009. – Режим доступу : <http://www.osvita.ua/school/upbring/1693>.

Рассказова Ольга, Тарасенко Нелли

ОПЫТ РАБОТЫ ЦЕНТРОВ ГЕНДЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье рассматриваются теоретические основы гендерного образования в аспекте формирования гендерного сознания, мышления и мировоззрения будущих профессионалов-педагогов; обосновывается необходимость усиления гендерного образования в условиях педагогического вуза; репрезентуются содержание, функции, задачи и основные направления работы Центра гендерного образования, раскрываются особенности и опыт его деятельности в направлении внедрения гендерных подходов в систему высшего образования.

Ключевые слова: гендер, гендерное образование, гендерная педагогика, высшее учебное заведение, гендерный центр.

Rasskazova Olga, Tarasenko Nelli

EXPERIENCES OF GENDER EDUCATIONAL CENTERS OF PEDAGOGICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The article discussed the theoretical basics of gender education in aspect of formation of gender conscience, thinking and worldview of future professional teachers; it was justified the necessity of gender education strengthening in conditions of pedagogical universities; content, functions, objectives and main directions of Gender Education Center activity were represented, special features and experience its function towards gender approaches entrenchment in higher education system.

Key words: gender, gender education, gender pedagogic, Institution of Higher Education, gender center.

Матеріал надійшов до редакції 13.10.2014 р.

УДК 378: 37.043.1

Ніна Світайло, Тетяна Ісаєва
НА ШЛЯХУ ДО ГЕНДЕРНОЧУТЛИВОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ: ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ОСЕРЕДКІВ
ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ ВНЗ

У статті висвітлені головні етапи становлення гендерночутливого університету та описан досвід створення та діяльності Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ. Цей досвід демонструє практично необмежені можливості неформального об'єднання зусиль багатьох ВНЗ на вирішення суспільно значимих завдань.

Ключові слова: гендерна чутливість, вищий навчальний заклад, мережа осередків гендерної освіти.

Вступ. Впровадження гендерних підходів у систему вищої освіти є стратегічним напрямом діяльності всього прогресивного людства у сфері гендерної рівності, що закріплено у відповідних положеннях глобальних міжнародних документах – Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Цілях розвитку тисячоліття тощо. Ця діяльність повністю відповідає нагальним потребам як суспільства, так і університетів, а також конкретних учасників освітнього процесу. Реалізуючи свою місію, гендерночутливі університети дозволяють змінити обличчя українського суспільства, як це відбувається сьогодні в європейських країнах, а застосовані в університетських спільнотах гендерночутливі підходи стануть загальноприйнятими нормами.

Сьогодні впровадження гендерних підходів є необхідною умовою для вирішення багатьох соціально-економічних проблем. Адже сучасний університет – це не лише місце, де студентство здобуває вищу освіту. Це місце, де проходить значна частина його життя, відбувається становлення особистості молодої людини. Університети відіграють важливу роль у формуванні нового обличчя українського суспільства не тільки через поширення знань, але й через поширення та впровадження інноваційних соціальних технологій. Йдеться про мережевість як ознаку інформаційного, глобального, тобто сучасного, суспільства, мережевість як специфічну форму децентралізації, що є стратегічно актуальною для нашої держави.

Мета публікації – висвітлення головних етапів становлення гендерночутливого університету та опис досвіду створення та діяльності Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти ВНЗ. Цей досвід демонструє практично необмежені можливості неформального об'єднання зусиль багатьох ВНЗ на вирішення суспільно

значимих завдань.

Результати дослідження. У вересні 2011 р. за ініціативи Харківського обласного гендерного ресурсного центру у партнерстві із представництвом Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні було проведено Школу з обміну досвідом існуючих центрів гендерної освіти університетів Києва, Житомира, Ужгорода, Луцька. За підтримки Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту Харківської обласної державної адміністрації у 7 ВНЗ м. Харкова були створені центри гендерної освіти, які вже в листопаді 2011 р. об'єдналися в Мережу центрів гендерної освіти ВНЗ м. Харкова.

Від січня 2012 р. до Мережі почали приєднуватися вже існуючі гендерні осередки, створені в рамках Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні та створюватися нові. Мережа стала Всеукраїнською та впродовж 2012-2014 рр. об'єднала центри та кафедри 28 ВНЗ різних міст України: Сум, Слов'янська, Тернополя, Дніпропетровська, Маріуполя, Житомира, Ужгорода, Києва, Черкас, Ніжина, Кривого Рогу, Луцька, Харкова, Севастополя. Діяльність Мережі також поширюється на заклади післядипломної педагогічної освіти, ВНЗ I-II рівня акредитації та на ЗНЗ, забезпечуючи горизонтальну і вертикальну взаємодію.

Кожен з осередків, що входить у Мережу має свої особливості, але в той же час, всі вони спільно зазначили загальні принципи взаємодії та співпраці: відкритість, добровільність, демократичність, безумовне визнання та повага до авторського права.

Діяльність Мережі базується на Концепції, яку розроблено спільними зусиллями представниць ОГО ВНЗ.

Метою діяльності Мережі є об'єднання зусиль науковців і практиків з гендерної проблематики задля забезпечення сталого впровадження принципів гендерної рівності в систему вищої освіти та формування

гендерночутливого національного освітнього простору.

Основні напрями діяльності Мережі: забезпечення науково-теоретичного підґрунтя впровадження гендерної складової в систему вищої освіти; розробка практичного й науково-методичного забезпечення з гендерної проблематики; здійснення практичної підготовки фахівців з гендерної проблематики; інформаційно-просвітницька діяльність у сфері поширення гендерних знань; співпраця з громадськістю й органами державної, місцевої влади та самоврядування; внесення пропозицій до відповідних нормативно-правових актів, документів з питань гендерного розвитку, проектів державної та регіональних програм з утвердження гендерної рівності, соціально-економічного розвитку тощо.

Основні завдання Мережі: об'єднання зусиль гендерних науковців і практиків щодо впровадження гендерної складової в державну освітню політику та її інтегрування у навчально-виховний процес вищої школи; обмін досвідом, напрацюваннями та методиками; організаційна та експертна підтримка у становленні існуючих та сприяння у створенні нових осередків гендерної освіти (ОГО) у вищих навчальних закладах всіх профілів та рівнів акредитації; створення експертної групи для уніфікації критеріїв гендерного аудиту ВНЗ та гендерної експертизи навчальних планів і робочих навчальних програм курсів, розробки рекомендацій щодо здійснення такої експертизи у ВНЗ; організація та проведення курсів підвищення кваліфікації з гендерної проблематики для науково-педагогічного складу ВНЗ.

Розвитку та становленню Мережі сприяли Міжнародний жіночий правозахисний центр Ла Страда-Україна та Інформаційно-консультаційний жіночий центр (м. Київ), які долучилися до забезпечення центрів літературою та інформаційно-методичними матеріалами, організували навчання для співробітниць та волонтерського потенціалу осередків.

Упродовж 2011 – 2013 рр. під час робочих зустрічей, семінарів, шкіл, що проводилися у партнерстві із представництвом в Україні Фонду імені Ф. Еберта спільними зусиллями співробітниць ОГО, об'єднаних у Мережу, було розроблено низку документів, серед яких: алгоритм створення осередку гендерної освіти (ОГО) у ВНЗ; моделі ОГО у ВНЗ; типові Положення про осередок

гендерної освіти; концепцію гендерночутливого ВНЗ з обґрунтуванням індикаторів, за якими можна вимірювати індекс гендерної чутливості освітнього закладу; вимоги щодо гендерної компетентності для її імплементації в освітньо-кваліфікаційні характеристики та освітньо-професійні програми на основі Національної рамки кваліфікацій; уніфікований паспорт гендерної складової «Гендерний підхід в освіті»; тематика кураторських годин.

Створена й постійно поповнюється загальна “скарбничка”, в яку увійшли авторські проекти осередків гендерної освіти та методики введення гендерної складової у навчальні дисципліни та позааудиторну роботу. Всі напрацювання викладені на сайті Мережі й доступні всім зацікавленим.

У 2012 р. члени Мережі знайомляться із проектом «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах», що реалізує Гендерний ресурсний центр СумДУ щодо створення у ВНЗ атмосфери, дружньої до сім'ї та залучаються до проекту в якості партнерів. Результатом спільної роботи стають проведення на базі СумДУ науково-практичного семінару «Впровадження гендерних підходів в навчальні програми та щоденну роботу ВНЗ», випуск навчального посібника «Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки» [12], що зібрав кращі навчальні та виховні практики членів Мережі та проведення на базі українських ВНЗ навчальних семінарів щодо вивчення досвіду СумДУ у цьому напрямі.

У цьому ж році співробітниці осередків гендерної освіти ВНЗ – члени Мережі взяли участь у тренінгу для тренерів, організованому представництвом Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні, під час якого ознайомилися із методикою проведення Форум-театру, яку успішно почали запроваджувати при проведенні виховної роботи зі студентством. На базі Центру гендерної освіти Харківського національного університету радіоелектроніки у партнерстві із Фондом імені Фрідріха Еберта, представництво в Україні було зорганізовано Всеукраїнську виставку-ярмарок, під час якої були представлені результати діяльності та кращі практики Мережі.

За період діяльності членами мережі проведено понад 500 різноманітних виховних заходів з гендерної тематики, тематики запобігання насильству у сім'ї,

протидії торгівлі людьми, до яких залучено понад 10000 учасників та учасниць.

Волонтерами Центру гендерної освіти Харківського національного університету радіоелектроніки створено спільний сайт (www.gendercenter.net.ua), який став своєрідною візитівкою, що презентує діяльність, проекти, доробки та висвітлює новини Мережі та її членів.

Спільними зусиллями членів Мережі створюється гендерний он-лайн журнал «Ми», випуски якого розміщуються на сайті Мережі. У партнерстві із Фондом імені Ф. Еберта, представництво в Україні регулярно проводяться навчання, інформаційно-просвітницькі заходи та зустрічі експертного кола Мережі.

У 2013 р. Фондом імені Ф. Еберта членам Мережі було представлено можливість ознайомитися із досвідом бельгійських інституцій щодо впровадження гендерних підходів у різні сфери життєдіяльності суспільства, в т.ч. в систему вищої освіти. Під час різноманітних зустрічей, організованих офісом Фонду в Брюсселі відбулися дискусії, пошук шляхів взаємодії, в т.ч. й між університетами Бельгії та України.

2014 р. відзначився визначною подією: партнером Мережі стає Міністерство освіти і науки України. Представниці Мережі входять до складу Громадської Ради при МОНУ та отримують пропозицію від МОНУ щодо створення Робочої групи з питань впровадження гендерної складової в систему вищої освіти, у яку делегують 17 представниць ОГО ВНЗ різних регіонів України.

28-30 червня 2014 р. відбувся науково-практичний семінар «Гендерний аудит ВНЗ та уніфікація діяльності ЦГО», учасницями та учасниками якого прийнято колегіальне рішення дати загальну назву структурам, що працюють у напрямі впровадження гендерної складової у систему вищої освіти – осередки гендерної освіти (ОГО), а Всеукраїнську мережу ЦГО при ВНЗ перейменувати у Всеукраїнську мережу осередків гендерної освіти (ОГО). Загальним рішенням було узгоджено пакет документів, яким мають керуватися ОГО у своїй діяльності. Такими документами визначено: наказ ректора про створення у ВНЗ ОГО; Положення про ОГО; план роботи ОГО на навчальний рік.

Спільними зусиллями учасницями та учасниками заходу було розроблено та підписано Меморандум про створення та діяльність Всеукраїнської мережі ОГО ВНЗ

України, окреслені кроки подальшої спільної діяльності. Одним з напрямів діяльності мережі визначено розробку та апробацію методики проведення гендерного аудиту ВНЗ.

За ініціатииви Центру гендерної освіти Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» у партнерстві із Мережею розпочато створення фахового наукового педагогічного видання «Гендерна парадигма освітнього простору».

Створена в рамках Мережі система комунікацій та координації в процесі реалізації гендерних підходів діє на основі вже існуючих механізмів і досвіду кожного ВНЗ, дозволяючи одночасно об'єднувати та концентрувати зусилля у важливих для всіх напрямках. В той же час Мережа має базові характеристики проектності, оскільки: є вільною від ієрархізації та дозволяє рухатись одразу в кількох напрямках, які є актуальними для всіх чи декількох вишів; не обмежує учасників у масштабах охоплення (від окремого ВНЗ до регіону, всеукраїнського чи міжнародного рівня); забезпечує багатоканальність взаємодії та прийнятні для сучасного суспільства і освітнього простору зокрема просторово-часові характеристики (не потрібно витрачати зайвий час на поїздки, зустрічі, приміщення для їх проведення, видання, менше часу на проведення заходів тощо); зберігає автономність членів мережі, які пов'язані між собою, але залишаються незалежними; є вільною від зайвої формалізації, забезпечує децентралізацію, відкритість до змін та вільне приєднання чи відхід учасників; забезпечує потенційну поліваріативність способів реалізації одного й того завдання з врахуванням особливостей окремого ВНЗ; передбачає відсутність єдиного центру і одночасно – відсутність принципу периферійності.

Саме застосування мережевих підходів дозволило сьогодні об'єднати зусилля багатьох ВНЗ України для вирішення нагальних питань. Оскільки ж сучасний університет – це одночасно і науковий, і освітній, і інформаційний, і культурний центр регіону, середовище, де формується майбутня еліта, де накопичуються кращі зразки інтелектуально-культурної та соціальної поведінки, які потім транслиуються на все суспільство, така діяльність є надзвичайно важливою. А накопичений досвід заслуговує узагальнення

та поширення.

Слід відзначити, що важливим моментом діяльності Мережі є те, що всі гендерночутливі заходи не є заходами “гендер заради гендеру”, а мають на меті виховання у молоді гендерної культури, розвиток критичного мислення, підвищення рівня гендерної чутливості і обов’язково включають практичну складову – набуття певних навичок щодо спілкування, досвіду практичної діяльності, самопрезентації, реалізації власного потенціалу тощо. Як показує досвід, результатом навчальних та виховних заходів з гендерної тематики стає підвищення рівня активності студентської молоді, а також зміцнення відносин як всередині студентської аудиторії, так й “викладач – студентська аудиторія”.

За оцінкою експертного кола Мережі системна діяльність ЦГО та Мережі в цілому дає можливість: навчити майбутніх спеціалістів у різних сферах брати до уваги гендерний чинник та приймати рішення з його врахуванням, що дозволить більш ефективно використовувати матеріальні й людські ресурси, покращити якість послуг та якість життя; сприяти поширенню загальнолюдських та європейських цінностей (толерантність, асертивність); сприяти зменшенню наслідків прихованої дискримінації.

Сьогоднішнім пріоритетом суспільства є формування нової якості робочої сили, здатної реалізувати інновації та бути соціально-відповідальною.

Упровадження гендерної складової в університетське середовище дозволяє поширити гендерні підходи на українське суспільство в цілому, змінити його соціально-культурне обличчя, оскільки випускники ВНЗ виступають агентами змін не лише в економіці та бізнесі, але й у сімейній, духовній сферах тощо, що безумовно сприятиме укріпленню громадянського суспільства.

Впровадження гендерних підходів в навчально-виховний процес сучасного ВНЗ здатне підвищити ефективність використання державних ресурсів, що вкладаються в підготовку майбутніх фахівців і в першу чергу, інтелектуальної еліти нації. Врахування гендерної складової дозволяє змінити соціальне обличчя українського суспільства через зміни соціальних очікувань, підвищити соціальну відповідальність бізнесу, зменшити безробіття та соціальну напругу.

Експертне коло Мережі визначає базові принципи впровадження гендерної складової

в університетське середовище як: визнання та фіксація кроків у напрямку формування гендерної чутливості як одного з пріоритетних напрямів роботи університету; підвищення обізнаності всіх учасників освітнього процесу з гендерних питань та відмова від будь-якої гендерної упередженості, створення вільного від гендерних стереотипів освітнього середовища; системний характер роботи і відхід по можливості від епізодичних “лозунгових” кроків і заходів; формування в університетах – членах Мережі позитивної атмосфери, поширення принципів на всі рівні менеджменту і на всі форми роботи; закріплення цього напрямку роботи за окремим структурним підрозділом через створення у ВНЗ ОГО, відповідальних за координацію роботи, стале функціонування, вдосконалення та моніторинг діяльності; налагодження співпраці з громадськими об’єднаннями – профспілковими організаціями студентів та співробітників, студентським самоврядуванням, громадськими організаціями, волонтерськими формуваннями тощо.

Як вважають експертки Мережі, реалізація зазначених принципів дозволить забезпечити в університеті створення вільного від гендерних стереотипів середовища, в якому б формувались і поширювались позитивні цінності і яке було б сприятливим для особистісного зростання кожного члена колективу.

У той самий час жоден із зазначених принципів не суперечить загальноприйнятим засадам діяльності ВНЗ, а швидше конкретизує і доповнює їх. До того ж реалізація університетом цього напрямку діяльності не лише сприятиме підвищенню якості підготовки фахівців та формуванню навичок гендерного аналізу, але й забезпечить ВНЗ необхідну комунікаційну складову, допоможе вирішити низку інших важливих проблем, у тому числі й іміджевого характеру, що є надзвичайно вагомим у сучасних умовах.

Саме тому Мережа і спрямовує свої зусилля не лише на посилення та закріплення вже існуючих зв’язків між ВНЗ-членами, але й на встановлення та розбудову комунікацій з Міністерством освіти і науки України та всередині ВНЗ – з керівництвом, студентським самоврядуванням, профспілками. Актуальним є формування нормативної бази, що супроводжувала б впровадження гендерної складової та окреслювала функції, повноваження та міру відповідальності ОГО, фіксацію принципів

гендерної рівності у базових документах ВНЗ (Статуті, Колективному договорі чи Кодексі корпоративної культури). Це може бути й інший документ, проте такий, який є визнаним усім освітянським загалом і має стратегічну та ідеологічну складову. Важливим напрямком роботи залишається і вдосконалення механізмів та каналів обміну інформацією між зацікавленими учасниками Мережі для своєчасного інформування та мобілізації на вирішення актуальних для всього загалу питань. Серед таких каналів і механізмів можна виокремити офіційний сайт Мережі, створення і підтримання соціальної мережі, налагодження контактів з ВНЗ-партнерами і громадськими організаціями, електронну розсилку тощо.

Актуальною проблемою залишається проблема підвищення рівня гендерної чутливості професорсько-викладацького складу університетів, навчання викладачів основам аналізу власної професійної діяльності із точки зору наявності в ній гендерної складової, а відтак, урахування її особливості власного сприйняття, і особливості аудиторії, вміння застосовувати конкретні знання та підходи. І названими вимогами не закінчується перелік проблем у цій сфері.

Висновки. Отже, підсумовуючи, можна із

впевненістю сказати, що діяльність Мережі ОГО сприяє системному впровадженню гендерних підходів в навчально-виховний процес та підвищенню рівня гендерної чутливості українських ВНЗ та національного освітнього простору в цілому, формуванню в перспективі нового виміру соціальної політики держави, заснованої саме на принципах гендерної рівності та корпоративної соціальної відповідальності.

Ось чому цей інноваційний досвід заслуговує ретельного вивчення, підтримки з боку Міністерства освіти і науки України, Національної Академії педагогічних наук, Міністерства соціальної політики України та розповсюдження серед вищих навчальних закладів України всіх форм власності та рівнів акредитації.

Члени Мережі відкриті до співпраці та взаємодії і запрошують приєднуватися до її діяльності вищі навчальні заклади різних профілів та рівнів акредитації. Вони готові ділитися набутим досвідом та практиками. До неї можуть залучитися існуючі та новостворені центри, що поділяють мету Мережі, напрями діяльності та завдання та підписали Меморандум про створення та діяльність Всеукраїнської мережі ОГО ВНЗ України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баланс між навчанням та сім'єю : можливості забезпечення у вищих навчальних закладах : [навч. посібник] / Університет дружній до сім'ї. – Суми : СумДУ, 2014. – 140 с.
2. Всесвітня декларація про вищу освіту для 21-го століття: підходи і практичні заходи (Париж, 9 жовтня 1998 р.), ст. 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lawmix.ru/abro.php?state=2941729417.
3. Гендерні стандарти сучасної освіти : збірка рекомендацій. Ч. 1 / [ред. рада : О. М. Кікінежді, В. С. Власов, Л. Б. Магдюк, Т. В. Ладиченко]. – К. : Дорадо-Друк, 2010. – 328 с.
4. Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gender.at.ua/load/1-1-0-201>.
5. Дороніна Т. О. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти та виховання учнівської молоді / Т. О. Дороніна. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2011. – 332 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
7. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
8. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_207.
9. Конституція (Основний закон) України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
10. Медведєв І. А. Ідея університету в Україні: напрями державно-управлінських впливів. [Електронний ресурс] / І. А. Медведєв. – Режим доступу : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=106>.
11. Розширена ініціатива «Університет, дружній до сім'ї»: досвід впровадження у Сумському державному університеті : [навч. пос.] / [за заг. ред. Н. Світайло]. – Суми : Вид-во РА «Хорошие люди», 2014. – 104 с.
12. Формування у молоді гендерно-відповідальної поведінки (на прикладі українських ВНЗ) : [навч. посібник-збірка кращих практик] / Університет дружній до сім'ї. – Суми : СумДУ, 2014. – 140 с.

Свитайло Ніна, Ісаєва Тат'яна

**НА ПУТИ К ГЕНДЕРНО ЧУВСТВИТЕЛЬНОМУ ВЫСШЕМУ УЧЕБНОМУ ЗАВЕДЕНИЮ:
ОПЫТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВСЕУКРАИНСКОЙ СЕТИ ЦЕНТРОВ ГЕНДЕРНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ ВУЗ**

В статье освещаются основные этапы становления гендерно чувствительного университета и описан опыт создания Всеукраинской сети центров гендерного образования. Этот опыт демонстрирует практически неограниченные возможности неформального объединения усилий многих высших учебных заведений в решении общественно значимых заданий.

Ключевые слова: гендерная чувствительность, высшее учебное заведение, сеть центров гендерного образования.

Svitaylo Nina, Isaeva Tetyana

**ON THE WAY TO THE GENDER-SENSITIVE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION:
EXPERIENCE OF THE ACTIVITIES OF ALL-UKRAINIAN NETWORK OF CENTERS OF
GENDER EDUCATION IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS**

The main stages of the formation of the gender sensitive university are interpreted and the experience of the establishment and functioning of all-Ukrainian network of centers of gender education in higher educational establishments is described in this article. This experience demonstrates a wide range of almost unlimited possibilities of the informal unity of efforts of many institutes of higher education directed at solving issues of social importance.

Key words: gender sensitivity, institute of higher education, network of centers of gender education.

*Рецензент: докторка педагогічних наук, доцентка В.А. Гаманюк.
Матеріал надійшов до редакції 17.10.2014 р.*

УДК 37.013.42

**Сергій Харченко
ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЦЕНТРУ ГЕНДЕРНОЇ ОСВІТИ**

У статті науково-дослідна робота розглянута як один із важливих напрямів діяльності центрів гендерної освіти ВНЗ. Репрезентовано суттєвий досвід організації такої діяльності, накопичений Обласним центром гендерної освіти при кафедрі соціальної педагогіки Інституту педагогіки і психології ЛНУ імені Тараса Шевченка.

Ключові слова: гендерна освіта, науково-дослідна робота, вищий навчальний заклад, центр гендерної освіти.

Вступ. Сучасний етап оновлення української системи освіти пов'язаний із розвитком новітніх тенденцій щодо впровадження гендерних підходів у процес навчання та виховання студентської молоді. Підкреслимо, що сьогодні діяльність вітчизняних ВНЗ позначається не лише необхідністю розширення гендерної складової змісту освіти, а й потребою у створенні гендерних центрів для студентської молоді, у проведенні на базі таких центрів наукових досліджень гендерної проблематики, упровадження їх результатів у педагогічну практику.

Важливу роль і особливе значення у підготовці фахівців учені (С. Вітвицька, В. Загвязинський, В. Краєвський, Н. Кузьміна, Н. Кушнарєнко, Я. Мараш, О. Микитюк, В. Шейко та ін.) відводять науково-дослідній роботі у ВНЗ, наголошуючи на необхідності спрямування пошукового інтересу викладачів та студентів на вирішення нових гостро актуальних

проблем. Гендерні дослідження займають сьогодні провідне місце в педагогічній науці (Т. Дороніна, Т. Голованова, С. Гришак, О. Кікінежді, Л. Харченко, Н. Шабаєва, О. Ярош та ін.), що необхідно враховувати при організації науково-пошукової творчої активності викладачів та студентів у центрах гендерної освіти ВНЗ.

Метою пропонованої статті є репрезентація досвіду науково-дослідної діяльності Обласного центру гендерної освіти при кафедрі соціальної педагогіки Інституту педагогіки і психології ЛНУ імені Тараса Шевченка.

Результати дослідження. Обласний центр гендерної освіти діє у ЛНУ імені Тараса Шевченка вже багато років. Останнім часом одним із важливих напрямів його діяльності стало наукове співробітництво із закордонними організаціями, у межах якого реалізуються гендерні проекти та проводяться просвітницькі заходи.

Так, з 2011 р. у співпраці з установами-

партнерами (Німецьке товариство міжнародного співробітництва «Підвищення якості муніципальних послуг», Шведська агенція з міжнародного співробітництва SIDA «Стратегія досягнення гендерної рівності в Україні») Центром реалізовувався проект «Гендерне бюджетування». У межах проекту з метою формування у ВНЗ умов щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків реалізовано значну кількість заходів, зокрема організовано: науково-практичну конференцію для практичних психологів і соціальних педагогів: «Профілактика гендерної дезідентичності та відхилень у сексуальній поведінці учнів»; низку навчальних тренінгів із питань гендерного бюджетування (для фахівців управлінь економіки; фінансів; сім'ї, молоді та спорту; преси та інформації), підготовлено монографії та статті щодо оприлюднення результатів гендерних досліджень. Відзначимо, що в деяких заходах брали участь заступники міських голів, які координують питання впровадження гендерної політики, начальники управлінь економіки та фінансових управлінь.

Викладачами кафедри спільно з Луганською облдержадміністрацією, громадською організацією «Обласна рада жінок» та за підтримки Луганського обласного центру гендерної освіти розроблено й проведено тренінг для молодих державних службовців «Актуальні проблеми впровадження гендерної політики в Луганській області».

Разом із облдержадміністрацією, Програмою розвитку ООН в Україні, Програмою рівних можливостей та прав жінок в Україні, Луганським обласним центром гендерної освіти були проведені обласні молодіжні гендерні студії за темою: «Формування гендерної культури сільської молоді». Метою заходу була підготовка експертів серед сільської молоді, яка представляє різні професійні групи, у напрямі здійснення аналізу гендерних взаємовідносин у суспільстві та культурі на рівні сільської громади; формування в сільській молоді неупередженого ставлення до можливостей та статусу людини без огляду на її стать, орієнтація молодих людей на егалітарні цінності, партнерські стосунки в громадсько-політичній сфері та сім'ї.

У 2012 р. Центром разом із представниками Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Луганської облдержадміністрації, Луганського обласного ЦСССДМ та його структурних підрозділів у містах і районах області, Луганського обласного центру роботи з жінками, Луганським обласним центром

соціально-психологічної допомоги, Луганським обласним центром матері та дитини, УМВС України в Луганській області, ГУМВС України в Донецькій області було організовано тренінг для фахівців мультидисциплінарних команд, які працюють із жінками, постраждалими від насильства в сім'ї: «Надання допомоги жінкам, постраждалим від насильства в сім'ї: можливості мультидисциплінарної команди».

Цінність отриманих у ході такої роботи дослідницьких результатів полягає в тому, що вони можуть бути покладені в основу навчального курсу «Соціально-педагогічна діяльність щодо профілактики насильства» для студентів, які здобувають освіту за педагогічними спеціальностями та фахівців міських / районних управлінь / відділів у справах сім'ї, молоді та спорту; міських /районних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, у роботі з сім'ями, у яких здійснюється насильство; служб дільничних інспекторів міліції міських і районних органів внутрішніх справ; обласного центру соціально-психологічної допомоги (смт. Слов'яносербськ), обласного центру матері та дитини (м. Молодогвардійськ), обласного центру планування сім'ї та репродукції людини; ОКУ «Луганський обласний центр роботи з жінками»; громадських організацій (Жінки Донбасу, обласна рада жінок) тощо.

Показником результативності запровадженого навчального тренінгу є підвищення ефективності роботи фахівців соціальної сфери (експериментальних центрів, управлінь, НДО) щодо соціально-педагогічної реабілітації жінок, постраждалих від насильства в сім'ї та безпосередньо наявність достатнього й високого рівня особистісної вмотивованості, поведінкових і когнітивних змін у 83,2% фахівців, що проявилось у покращенні якості соціально-педагогічної реабілітації жінок, постраждалих від насильства в сім'ї, яка виявилася в зростанні рівня усвідомлення причин, проявів та наслідків застосованого насильства в сім'ї, у намаганні жінок, постраждалих від насильства, подолати ситуацію насильства в сім'ї, у зміні ставлення до себе й найближчого оточення тощо.

Соціальний ефект полягає у формуванні більш відкритого суспільства (на рівні міської громади) та зміни суспільного ставлення до проблеми сімейного насилля в бік його конструктивного вирішення, а не замовчування.

2013 р. у рамках проведення обласного етапу Всеукраїнської акції «16 днів проти

гендерного насильства» викладачами кафедри, спільно з ОКУ Луганський обласний центр роботи з жінками, Луганським обласним центром гендерної освіти, з метою формування в молодого покоління Луганщини ненасильницького світогляду, гендерної культури і чутливості, попередження насильства в сім'ї, гендерної дискримінації та торгівлі людьми, було організовано та проведено регіональну студентську конференцію на тему: «Від миру в родині до миру в Україні», у якій взяли участь 15 студентів 3-4 курсів спеціальності «Соціальна педагогіка» під керівництвом викладачів кафедри. На конференції, зокрема, обговорювалися теоретико-методичні питання подолання проблеми насильства в сім'ї соціально-педагогічними засобами.

2014 року в ЛНУ імені Тараса Шевченка відбулася Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція студентів та молодих дослідників за підсумками II туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт із гендерних досліджень. У роботі конференції взяли участь 14 студентів-переможців із 12 вузів України.

На базі ЛНУ імені Тараса Шевченка щорічно організовується та проводиться Всеукраїнська науково-практична конференція студентів і молодих дослідників за підсумками Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт із гендерних досліджень, учасниками якої стає активна молодь різних ВНЗ України, небайдужа до ідей упровадження гендерної рівності.

Результати наукових гендерних досліджень репрезентуються викладачами кафедри

соціальної педагогіки на наукових заходах в інших вищих навчальних закладах. Так, у 2011 р. у м. Київ відбулася Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку національних механізмів забезпечення рівності жінок та чоловіків у європейських країнах», учасником якої став представник Центру гендерної освіти. 2013 р. проводилася Регіональна науково-практична конференція для практичних психологів та соціальних педагогів «Профілактика гендерної дезідентичності та відхилень в сексуальній поведінці учнів», на якій доповідалися результати наукової роботи Центру гендерної освіти.

Висновки. У цілому, можемо зазначити, що науково-дослідна робота є одним із важливих напрямів діяльності центрів гендерної освіти ВНЗ. Обласним центром гендерної освіти при кафедрі соціальної педагогіки Інституту педагогіки і психології ЛНУ імені Тараса Шевченка було накопичено суттєвий досвід організації такої діяльності. Серед провідних форм такої діяльності: навчальні тренінги з питань гендерної рівності, орієнтовані на студентів, різних фахівців, представників державної адміністрації; спеціальні тренінги для фахівців мультидисциплінарних команд, які працюють із жінками, постраждалими від насильства в сім'ї; молодіжні гендерні студії; регіональні студентські конференції; науково-практичні онлайн-конференції студентів та молодих дослідників; Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт із гендерних досліджень; Всеукраїнська науково-практична конференція студентів і молодих дослідників тощо.

Харченко Сергей

ОРГАНИЗАЦИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЦЕНТРА ГЕНДЕРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье научно-исследовательская работа рассмотрена как одно из важных направлений деятельности центров гендерного образования вузов. Представлен существенный опыт организации такой деятельности, накопленный Областным центром гендерного образования при кафедре социальной педагогики Института педагогики и психологии ЛНУ имени Тараса Шевченко.

Ключевые слова: гендерное образование, научно-исследовательская работа, высшее учебное заведение, центр гендерного образования.

Harchenko Serhiy

THE ORGANIZATION OF RESEARCH ACTIVITIES OF THE CENTRE OF GENDER EDUCATION

Research activities as one of the main directions throughout the areas of centre functioning in gender higher educational establishments are under consideration in this article. The considerable experience of the organization of such activities gained by the regional centre of gender education at the department of social pedagogics of the institute of pedagogy and psychology of Taras Shevchenko National University of Lugansk is represented in this article.

Key words: gender education, research activities, higher educational establishment, centre of gender education

Матеріал надійшов до редакції 06.11.2014 р.

[Рец.] : Гендер для медій : [підручник із гендерної теорії для журналістів та інших соціогуманітарних спеціальностей] / [Л. Малес, Т. Марценюк, О. Плахотнік, О. Приходько, С. Шимко, Г. Ярмано́ва]; за ред. М. Маєрчик. – К. : Критика, 2013. – 220 с.

В українському науково-навчальному просторі з'явився підручник, який сміливо без жодних перебільшень можна віднести до праць нового типу. Це перший в Україні підручник, у якому з позицій найновіших інтелектуальних напрацювань розглянуто тиражовані гендерні міфи, які формуються і поширюються завдяки засобам масової інформації, описано принципи їх деконструювання та подолання гендерної упередженості за допомогою відбору достовірних перевірених даних і симетричного візуального представлення жінок і чоловіків у друкованих виданнях, акцентовано увагу на вмінні бачити й аналізувати приховані гендерні дискурси.

Підручник виконано в межах наукової програми Інституту народознавства НАН України та громадської організації «Центр культурно-антропологічних студій» за фінансової та координаційної підтримки Представництва Фонду ім. Гайнріха Бюлля в Україні. Підручник створено для старших курсів бакалаврського рівня навчання. Він однаково корисний і для факультетів журналістики, і для інших гуманітарних та соціальних спеціальностей: філософії, філології, культурології, соціології, педагогіки, історії тощо.

Підручник складається з трьох частин. Перша частина присвячена розгляду теоретичних положень гендерної теорії та її розвитку за останнє півстоліття, звернено увагу на серйозний вплив теорії дискурсивних (ідей) влад Мішеля Фуко, що була підхоплена та розвинута теоретиками феміністичної і гендерної теорії. У другій частині об'єднано розділи, у яких застосовано гендерний аналіз до різних аспектів соціального життя – науки, медій, мови, освіти, ринку праці, насильства, спорту. Третю частину підручника присвячено гендерній політиці – новому напрямку сучасної політичної думки, що активно розвивається в Україні та у світі.

У композиційному плані структура підручника — навчальний прорив. Поділ матеріалу на розділи, які добре продумані, чітко вибудовані, без надмірної сторінкової роздутості, сприяють цілісному сприйняттю матеріалу. Структура кожного розділу, що

починається окресленням тих питань, які в ньому будуть розкриті, та виписаними засновками, висновки та відповіді на які студенти зможуть отримати тільки після ретельно опрацювання розділового тексту, допомагає зосередитися на головному гаслі розділу. Така робота вимагала неабиякої композиційної майстерності від авторок, що тільки ще раз підтверджує їх фаховість. Дуже вдалим як для підручника є виділення серед тексту кожного розділу окремого поля під назвою «Причинок для критичного мислення», у якому пропонується поміркувати над тезою, можливостями, заходами, дати відповідь на дискусійне запитання, згадати і аргументувати висловлювання відомих українських діячів, вирішити невелике практичне завдання тощо. Такий методологічний прийом підтримує живий інтерес до тексту та сприяє тому, що студентки і студенти активно працюватимуть з текстом підручника, а не пасивно читатимуть його, тим самим перетворюючись на активних учасників навчального процесу, а не пасивних спостерігачів і слухачів.

Добре продуманим і вдалим є рішення вводити в текст розділів підручника «Практикум» — цитати та ілюстрації для самостійного опрацювання автентичних тестів з метою на практиці вправлятися у розпізнанні гендерних стереотипів, а також рекомендація кінофільмів і книг як невід'ємної частки світової культури. Саме такі методологічні прийоми та структурно продумане вибудовування тексту перетворюють підручник «Гендер для медій» на підручник-діалог, що заставляє думати, аналізувати, аргументувати. Усе виділяє його серед великої кількості підручників-монологів, що пропонують “сухий”, нецікавий, “несвіжий” текст, розрахований на пасивне споживання.

Позитивної оцінки заслуговує весь ілюстративний матеріал підручника. У кожному розділі присутні доречні й добре підібрані фото, графіки, таблиці, схеми, карти, карикатури, що допомагають унаочнити теоретичні розмірковування, підтвердити наведені факти. Всі ілюстрації підписані, дібрані на основі українських реалій і світових

практик. Одночасно зображення є “свіжими” (представлені фото сучасних політичних діячів і діячок, телеведучих, спортсменів і спортсменок та ін.), графічні та схематичні зображення, таблиці базуються на новітніх даних.

Новий сучасний підручник із гендерної теорії вже знайшов своїх викладачів і викладачок,

студентів і студенток, він уже “не спить вічним сном” на книжковій полиці бібліотеки, а стає найбільш уживаним підручником, який часто беруть до рук, читають і перечитують, довго тримають розгорнутим на якійсь сторінці, щось позначають і занотують поміж рядків...

О. Годованська

[Рец.]: «Общество. Гендер. История»: сборник статей и тезисов докладов V Всероссийской научной конференции с международным участием. Май 2014. – Липецк, 2014. – 48 с.

Розширення гендерного дискурсу призводить до неможливості досягнути безкінечну множину наукових публікацій, які б відображали стан розвитку сучасної гендерології. Стає все складніше “утримати хвилю” та знаходитися в курсі того, що відбувається у світі і в Україні у руслі гендерних досліджень. Тому, з нашої точки зору, надзвичайно важливим є інформування наукового співтовариства щодо наукових заходів гендерного спрямування.

Нещодавно було опубліковано збірник статей і тез доповідей V Всеросійської наукової конференції з міжнародною участю «Суспільство. Гендер. Історія», яку було проведено Центром з проблем гендеру та прав людини НДІ Липецького державного технічного університету, Липецьким регіональним відділенням Російського товариства інтелектуальної історії. Цей невеликий за обсягом збірник (48 с.) являє собою досить цікаве видання, у якому містяться як загальноісторичні («Самосохранительное поведение студенческой молодежи», авт.: М. Асарян, Э. Овчинникова; «Между властью и крестьянством: судьбы аристократии и пореформенной России (князь Л.Вяземский)», авт.: Д. Будюкин; етнокультурологічні («Особенности праздничной славянской трапезы», авт.: И. Лебедева; «Актуальные проблемы миграционной политики Болгарии», авт.: Д. Ветлугаева), так і власне гендерні публікації. Останні становлять половину з наявних у збірнику публікацій. Гендерно марковані тези стали предметом нашого розгляду.

Наявні статті за тематикою можна умовно поділити на три групи: суспільно–політична (Н. Рекунова «Гендерные аспекты прав человека»; Н. Ленивихина, Д. Линник «“Женский вопрос” и профсоюзы Нижнего Поволжья в 20-е годы XX в.»); культурологічна (Ж. Павлихина

«Зарождение культа «прекрасной дамы» в эпоху Каролингского возрождения как основы появления этического кода современного сообщества») та власне педагогічна (М. Волікова «Позиция А.С. Макаренка щодо статевого виховання: контекстний підхід» та А.Дресвятина «Генезис гендерных идей в истории педагогики»). Зупинимось на виокремлених тематичних групах більш докладно.

Змістовну та цікаву інформацію містить робота Н. Ленівихіної та Д. Линник «Складання системи охорони материнства та дитинства у Нижньому Поволжі у 20-х рр. XX ст.». Тут наводяться свідчення щодо сутності політики Радянського Союзу з проблеми подолання смертності серед жінок та дітей. Авторами підкреслюється думка, що «радянська влада пов’язувала охорону материнства із залученням жінок до суспільної праці», для чого утворювалися дитячі ясла, садочки, майданчики. Радянська влада наполегливо формувала думку, що «жінка повинна знищити столітнє домашнє рабство. Жінка звільниться, якщо вона буде стояти за суспільне виховання дітей. Радянська влада, влада трудящих, врахувала цей бік та повсюди відкриває дитячі заклади, як-от дитячі ясла, осередки, будинки, колонії, тим самим дає можливість трудящим жінкам спокійно братися за загальну необхідну роботу, не полишаючи у цей самий час дітей без догляду, напризволяще» (с. 31). Отже, роблять цілком слушний висновок автори, декларована турбота про жінок і дітей забезпечувала підтримку політики Радянського уряду.

Логічним продовженням попередньої теми стали тези Н. Ленівихіної та Д. Линник («“Жіноче питання” та профспілки Нижнього Поволжья у 20-ті роки XX ст.»). Тут на основі аналізу роботи профспілок у напрямі вирішення “жіночого питання”,

© Дороніна Т.О., 2015

автори роблять слушне зауваження щодо поступової втрати профспілками захисних функцій: у 30-ті роки вся їхня діяльність «зосереджується на вузько виробничих та політико-виховних питаннях». У руслі гендерної проблематики заслуговує на увагу авторська дефініція поняття “жіноче питання”: «Під терміном “жіноче питання” традиційно розуміється комплекс соціальних проблем, який включає в себе проблеми становища жінок у родині, охорони материнства та дитинства, шляхів вивільнення жінки від пригноблення, ліквідації безправного чи неповноправного становища жінок у родині та суспільстві» (с. 33).

У статті Ж. Павліхіної *«Зародження культу “прекрасної дами” в епоху Каролінгського відродження як основи прояву етичного коду сучасного суспільства»* досить змістовно й у доступній формі викладено стисло історію формування ідеального взірця взаємостосунків між чоловіком та жінкою, що «заснований на принципах джентльменського кодексу вікторіанської епохи, фундаментом якому слугував лицарський кодекс класичного середньовіччя із притаманною йому ідеєю служіння честі “прекрасної дами”» (с. 39). Авторка звертається до класичних творів каролінгського відродження (межа VIII – IX ст.): «Карл Великий та Лев», «Послання до короля», відстежує еволюцію провідних художніх засобів створення жіночого образу: від опису зовнішніх ознак (опис одягу, портретна характеристика) до емоційної характеристики (смуток, веселість, печаль, задумливість) та доводить, що своїм виникненням “культ прекрасної дами” зобов’язаний не стільки культурі лицарства, скільки «відродженню античної поетики при дворі Карла Великого» (с. 42).

Педагогічний аспект гендерних досліджень представлений у тезах М. Волікової («Позиція А.С. Макаренка щодо статевого виховання: контекстний підхід») та А. Дресвятіної («Гене́за гендерних ідей в історії педагогіки»). Проте, якщо перша авторка звертається до гендерного “минулого”, розглядаючи проблему статевого виховання як історично поєднану із гендерною теорією, друга подає історіографічний опис проблеми. У своїх тезах М. Волікова доводить необхідність контекстуального вивчення ідей статевого виховання А.С. Макаренка, що виводить

постать педагога за межі статевої проблематики та максимально наближає до формування соціостатевої (а отже, гендерної) концепції А.С. Макаренка.

Заслуговують на окремих розгляд теза А. Дресвятіної, яка, залучаючи великий спектр сучасних наукових досліджень, відтворює етапи розвитку гендерних ідей у педагогіці з «позицій культуровідповідних уявлень та відносин» (с. 20). Авторка виокремлює 4 етапи: 1) друга половина XIX – початок XX ст. (активний розвиток «жіночого питання» поживав ідеї статевого виховання); 2) 1918–кінець 1930-х рр. (вплив офіційної ідеології статевої рівності на формування ідеї заперечення статевих відмінностей); середина 1960–1980-ті рр. (поновлення інтересу вчених до «забороненої теми»); 4) 90-ті рр. XX ст. – початок XXI ст. (інтенсивний розвиток експериментальних психолого-педагогічних досліджень у галузі статевих відмінностей) (с.20–21).

Наведена періодизація є достатньо суперечливою. Попри те, що авторка наголошує на відмінності статево-рольового та гендерного підходів (с. 22), наведена періодизація відповідає саме статево-рольовому підходу. З таких позицій гендерні ідеї формуються лише на початку XXI ст.(?). Певне занепокоєння викликає й те, що авторкою викреслено значний часовий проміжок в історії педагогічної думки (початок 40-х – 50-ті роки). Це 20 років (!). Дійсно, буремні історичні події значно загальмували розвиток педагогічних ідей щодо розглядуваного питання, проте цей період мав би бути авторкою визначений. Попри такі сумніви, описані тези, беззаперечно – крок уперед до усвідомлення стрімкості розвитку саме гендерології та свідчення нагальності проблеми визначення її методологічних засад.

Також варто наголосити, що упорядникам збірки не вдалося уникнути курйозів. Так, стаття Н.В. Рекунової *«Гендерні аспекти прав людини»* не містить жодної згадки про гендер. Натомість тут ідеться про зміни в Житловому кодексі Російської федерації. Припускаємо, що це – технічна помилка видавців збірника.

У цілому збірник матеріалів конференції, до якого ввійшли праці молодих науковців, буде цікавим і корисним для студентів та викладачів.

Т. Дороніна

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БАСЮК Леся Богданівна – здобувачка кафедри педагогіки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»; leka_137@bk.ru;

БЕКІРОВА Діляра Рєфатівна – студентка психолого-педагогічного факультету Республіканського ВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет»;

БЕКІРОВА Ніяра Рифатівна – магістрантка психолого-педагогічного факультету Республіканського ВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет»;

ВЕЛИКОДНА Мар'яна Сергіївна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри практичної психології Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»; nevylikovna@meta.ua;

ВЕРБЕНЕЦЬ Анна Андріївна – аспірантка кафедри педагогіки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»; anna@galleriadianna.com;

ВИХОР Світлана Теодозіївна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та гендерної рівності Тернопільського педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; svvihar@gmail.com;

ВОЛКОВА Марина Миколаївна – аспірантка кафедри педагогіки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»; a.volikov@ukr.net;

ГОВОРКО-СКЛАДАНЕК Беата – докторка кафедри міжнародної політики Інституту історії та політичних наук Білостоцького університету (Польща);

ГОДОВАНСЬКА Оксана Миронівна – старша наукова співробітниця Інституту народознавства НАН України; hodovanska@gmail.com;

ГОЛОВАНОВА Тетяна Петрівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності Запорізького національного університету; tatyana1956@gmail.com;

ГРИШАК Світлана Миколаївна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри східних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка; svetlanagrishak@mail.ru;

ГУБІНА Світлана Леонідівна – старша викладачка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»; s865560s@yandex.ru;

ДОРОНІНА Тетяна Олексіївна – докторка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри педагогіки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»; doroninat@inbox.ru;

ДУХ Людмила Іванівна – старша викладачка кафедри суспільно-гуманітарної освіти КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»; Lydmila_duh@mail.ru;

ЗАРЕДІНОВА Ельвіра Ріфатівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки Республіканського ВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет»; zaredinva@rambler.ru;

ЗІЯДІНОВА Ріяна Ісаївна – магістрантка психолого-педагогічного факультету Республіканського ВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет»; zaredinva@rambler.ru;

ЗЕКРІЯЄВА Ельзара Ріфатівна – магістрантка психолого-педагогічного факультету Республіканського ВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет»;

ІСАЄВА Тетяна Анатоліївна – магістерка за спеціальністю «Педагогіка вищої школи», організаторка та провідний менеджер Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти; gender.museum@gmail.com;

КАЛЬКО Ірина Василівна – старша викладачка кафедри філософії та соціальних наук ДЗ «Луганський державний медичний університет»; irina.kalko2@gmail.com;

КАРНАУХ Леся Петрівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри дошкільної педагогіки і психології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; lesjakarnaukh@mail.ru;

КУПЕНКО Олена Володимирівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри філософії, політології та інноваційних соціальних технологій Сумського державного університету; lena@dl.sumdu.edu.ua;

ЛЮБОВИЙ Володимир Анатолійович – асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, помічник ректора з виховної роботи; dorogovkazngo@ukr.net;

МАРЦЕНЮК Тамара Олегівна, кандидатка соціологічних наук, доцентка кафедри соціології Національного університету “Києво-Могилянська академія”; tarakuta@gmail.com;

ПРИХОДЬКО Ганна Василівна – аспірантка кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка; ann_prihod@mail.ru;

РАССКАЗОВА Ольга Ігорівна – докторка педагогічних наук, завідувачка кафедри соціальної педагогіки

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»; olgarasskazov@yandex.ru;

САВЕЛЬЄВА Юлія Михайлівна – аспірантка кафедри філософії Сумського державного університету; uliana75@ukr.net

СВІТАЙЛО Ніна Дмитрівна – кандидатка філософських наук, завідувачка кафедри філософії Сумського державного університету;

СИТНИКОВА Юлія Валеріївна – кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри вищої математики Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова; juliasit@ukr.net;

ТАРАСЕНКО Неллі Вікторівна – кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри соціальної педагогіки Комунального закладу «Харківська гуманітарно педагогічна академія»;

ТЯГОВСЬКА Ольга Сергіївна – магістрантка Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка;

ХАРЧЕНКО Сергій Якович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки; Луганського національного університету імені Тараса Шевченка;

ЧУЄШКОВА Оксана Володимирівна – кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри українознавства і політології Української інженерно-педагогічної академії; oksana31-07@mail.ru;

ШАБАЄВА Наталія Сергіївна – кандидатка педагогічних наук, старша викладачка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Шановні науковці!

Редакційна колегія збірника наукових праць
«Гендерна парадигма освітнього простору»
запрошує дописувачів до участі у майбутніх його випусках.

У збірнику наукових праць «Гендерна парадигма освітнього простору» публікуються оригінальні (раніше ніде не опубліковані) статті теоретичного та експериментального характеру з актуальних проблем теорії та історії педагогіки (гендерний аспект), методологічних основ гендерної освіти та практики гендерного виховання учнів і студентів у закладах освіти та позашкільних установах.

ТЕМАТИЧНІ НАПРЯМИ НАУКОВОГО ВИДАННЯ:

1. Теоретико-методологічні засади гендерної освіти.
2. Гендерний підхід в освіті: історико-педагогічний аспект.
3. Реалізація гендерного підходу в навчальному процесі: дитячий садок – школа – ВНЗ
4. Гендерний вимір сучасного життя: соціокультурні проблеми виховання.
5. Гендерна компетентність педагога: методичний супровід.
6. Досвід Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти.
7. Рецензії

Редакційна колегія просить звернути увагу авторів статей на Постанову ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» за №705/1 від 15 січня 2003 р. У статті повинні бути присутні такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми; формулювання цілей статті (мета, завдання, методи, методологія); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки із даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Зауважимо, що назва вказаних структурних компонентів статті в тексті не вказується.

Стаття повинна відповідати тематиці видання і сучасному стану науки, бути літературно опрацьованою.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Формат аркуша – **A4 (210 x 297 мм)**. Розмір полів: верхнє, нижнє, праве – **2 см**, ліве – **3 см**.

Текст подається у текстовому редакторі MS Word OC Windows (версія не нижче 6.0); міжрядковий інтервал – 1,5; шрифт Times New Roman; кегль 14; абзац 1,25 см, усі поля – 2 см;

Обсяг статті 0,33 – 0,55 авторських аркушів (1 авт. арк. – 40000 знаків), анотації українською, російською, англійською мовами (обсяг кожної 10-12 рядків).

Стаття повинна містити номер УДК, який слід вказувати у лівому верхньому куті першого аркуша статті.

Порядок розташування матеріалу: у лівому верхньому куті аркуша проставляють індекс **УДК**, у правому верхньому куті на цьому ж рівні розміщують такі дані: науковий ступінь (наприклад, к. т. н., д. т. н.), вчене звання (наприклад: проф., доц., с. н. с.), прізвище та ініціали авторів (один під другим). Після ініціалів кожного із авторів друкується у дужках скорочена назва установи (організації), де працює автор. Назву статті друкують прописними (великими) літерами (шрифт жирний, без підкреслювань) по центру аркуша без переносів і відокремлюють від тексту одним рядком зверху та знизу. Під назвою подаються анотації українською, російською та англійською мовами з обов'язковим перекладом назви статті та ПІБ автора (основні позиції статті) та ключовими словами (5-10), за якими розміщується текст статті.

Ілюстративний матеріал виділяти курсивом.

Таблиці та рисунки повинні бути підписані та пронумеровані, а всі елементи згруповані в один об'єкт. Обсяг має становити не більше 0,25 загального обсягу тексту публікації. Таблиці створювати у форматі Word. Рисунки – у форматі BMP.

для покликань на джерело цитування використовувати квадратні дужки [3, с. 7].

Після закінчення тексту через один інтервал подають список літератури з дотриманням вимог (Бюлетень ВАК України, № 5, 2009 р.). Публікації латиницею розташовуються після видань, надрукованих кирилицею. Список літератури повинен починатися із заголовка посередині сторінки – **ЛІТЕРАТУРА** (шрифт – **Times New Roman, № 14**).

Через рядок після «Літератури» подають **Резюме англійською** мовою (2000 знаків). Належить застосовувати синтаксичні конструкції, притаманні мові ділових документів, стандартизовану термінологію, уникаючи маловідомих термінів та складних граматичних зворотів. Комп'ютерні переклади не приймаються.

Далі, через один інтервал, вказується рецензент в наступному порядку: науковий ступінь (наприклад, к.п. н., д. п. н.), вчене звання (наприклад: проф., доц, с. н. с.), прізвище та ініціали рецензента.

За достовірність фактів, цитат, імен, назв та інших відомостей відповідальність несуть автори публікацій.

Адреса редакції:

Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»,
Кафедра педагогіки, проспект Гагаріна, 54, м. Кривий Ріг, 50086
Контактні телефони: (0564) 71-59-52; (097) 055-37-57
Електронна скринька: gendernaparadigma@gmail.com;

Наукове видання

«Гендерна парадигма освітнього простору»

Збірник наукових праць

Випуск 1' 2015

Голова редакційної колегії
Дороніна Т.О., докторка педагогічних наук,
доцентка (КПІ ДВНЗ «КНУ»)

Заступник головного редактора
Гаманюк В.А., докторка педагогічних наук,
доцентка (КПІ ДВНЗ «КНУ»)

Підписано до друку 19.02.2015 р.
Формат 60×84/8 Ум. др. арк. 17,43.
Тираж – 100 пр.
Замовлення № 09/02/15

Видавець: ТОВ «НВП «ІНТЕРСЕРВІС»
м. Київ, вул. Бориспільська, 9,
Свідоцтво серія ДК № 3534 від 24.07.2009 р.

Виготовлювач: Типографія «Айс Принт»
Тел.: +38 (063) 231-92-82, +38 (048) 735-92-83
Site: www.ice-print.com.ua
E-mail: info@ice-print.com.ua